

Jog és Állam

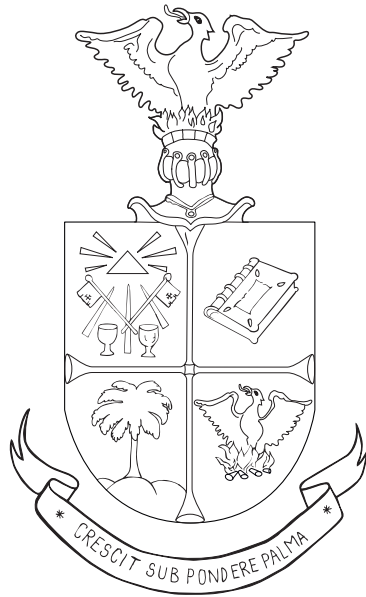
47. szám

**10 éves a
Polgári Törvénykönyv**

Jog és Állam

47. szám

10 éves a Polgári Törvénykönyv

Budapest, 2024

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

© Szerzők, 2024

A Jog és Állam sorozat szerkesztőbizottságának tagjai:

Prof. Dr. Domokos Andrea – Prof. Dr. Homicskó Árpád Olivér

Prof. Dr. Miskolczy-Bodnár Péter – Prof. Dr. Rixer Ádám

Prof. Dr. Szuchy Róbert

Szerkesztette:

Prof. Dr. Miskolczy-Bodnár Péter

ISBN 978-615-6637-21-5

ISSN 1787-0607

Kiadja

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Tóth J. Zoltán, dékán

valamint

Patrocinium Kiadó

Felelős kiadó: Hegedűs Botond László, ügyvezető

TARTALOMJEGYZÉK

Szerkesztői előszó	7
Arató Balázs <i>A szerződési pozícióban bekövetkező alanyváltozások egyes kérdései</i>	9
Bodzási Balázs <i>A Ptk. zálogjogi szabályainak alkalmazása során felmerülő kérdésekről</i>	17
Bónis Péter <i>A haszonélvezet szabályozásának kérdései az új Polgári Törvénykönyvben és a bírói gyakorlatban</i>	31
Boóc Ádám <i>Az öröklési jog legfontosabb újdonságai a Ptk.-ban – kitekintéssel a gyakorlatra</i>	41
Fazakas Zoltán József <i>Gondolatok a gazdasági tevékenységek „kétarcúságáról”</i>	55
Harsányi Gyöngyi <i>A Polgári Törvénykönyv értékpapírokra vonatkozó rendelkezéseinek változásai</i>	69
Homicskó Árpád Olivér <i>A Polgári törvénykönyv és az egészségügyi jog kapcsolódási pontjai: a finanszírozási szerződés és az egészségbiztosítási szerződés elemző bemutatása</i>	85
Kecskés László <i>A Polgári Törvénykönyv bevezető rendelkezéseinek szerepéről</i>	97

Korom Ágoston	
<i>Ingatlanok és mezőgazdasági területek a magyar magánjogban és az uniós jogban</i>	145
Miskolczi Bodnár Péter	
<i>A szerződések bírói módosítása rendkívüli helyzetben</i>	153
Nochta Tibor	
<i>Az új Ptk. megváltozott felelősségi jogi rendelkezéseinek joggyakorlati fogadtatása</i>	171
Szuchy Róbert	
<i>Diszpozitivitás és kógenca a közszolgáltatási szerződések körében, különös tekintettel a villamosenergia-piacon</i>	179
Udvary Sándor	
<i>Elévülés szabályai változásának hatása az igényérvényesítésre</i>	195
Vékás Lajos	
<i>Tíz éves a Polgári Törvénykönyv</i>	203
Visontai-Szabó Katalin	
<i>A gyermek érdekében bevezetett újítások a tíz éves Polgári Törvénykönyvben</i>	225

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ

2023. április 26-án a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara a Magyar Tudományos Akadémia Jogi Bizottságának Civilisztikai Albizottságával közösen konferenciát szervezett, amelyen megemlékeztek a Polgári Törvénykönyv elfogadásának tizedik évfordulójáról. A Károli Gáspár Református Egyetem Múzeum utcai székházának dísztermét zsúfolásig megtöltő hallgatóságot Miskolczi Bodnár Péter köszöntötte dékánként és a Civilisztikai Albizottság elnökeként. Az egész napos konferencia során húsz előadás hangzott el. Az előadások egyrészt kiemelték a 2013. évi Ptk. újdonságait, másrészt rámutattak az elfogadott törvényszöveg változásaira és a megújult törvényszöveg alapján formálódó joggyakorlatra. Vékás Lajos akadémikus által a hallgatóság autentikus forrásból hallhatott az új kódex megalkotása során megoldásra váró elvi kérdésekről. Vékás professzor a választott megoldásokat a jogfejlődés tendenciáihoz illesztett módon mutatta be. Kecskés László akadémikus a Ptk. bevezető rendelkezéseitől induló előadásában a joggyakorlat törvényalakító szerepéről is szólt, kitérve a bíró személyiségének a fontosságára is.

Az előadások érintették a Ptk. valamennyi nagy témakörét. A jogalanyok kapcsán a társaságok (Fazakas Zoltán József), a családi jog körében a gyermekek védelmét célzó új Ptk. szabályok (Visontai-Szabó Katalin) kerültek bemutatásra. A dologi jog témaköréhez kötődően az ingatlanok és mezőgazdasági földek (Korom Ágoston), valamint a haszonélvezet (Bónis Péter) aktuális kérdéseiről esett szó. Kötelmi jogi témát érintett az elévülés (Udvary Sándor), a felelősség (Nochta Tibor) és az értékpapírjogi szabályozás újdonságainak bemutatása (Harsányi Gyöngyi). A legtöbb előadás valamilyen szerződési témát érintett. Szó esett a szerződési pozíciókban bekövetkező alanyváltozásokról (Arató Balázs), a szerződési biztosítékokról (Bodzási Balázs), a tisztességtelen általános szerződési feltételekről (Osztoivits András), a körülmények változásának szerződésmódosító hatásáról (Miskolczi Bodnár Péter), és a közszolgáltatási szerződésekről (Szuchy Róbert). Az öröklési jog körében megjelent újdonságokat is áttekintette egy előadás (Boóc Ádám).

A legtöbb előadó kitért a vonatkozó joggyakorlatra is, de kifejezetten jogalkalmazási kérdéseknek szentelt előadás szolt a Kúria egyik jogegységi határozatáról (Jakab Éva), a vad és a gépjármű ütközéséből fakadó jogvitákról (Csáki-Hatalovics Gyula), és a Ptk.-hoz kapcsolódó ügyvédi műhibákról (Király Lilla).

A Ptk. és más jogágak kapcsolata is bemutatásra került, így a Ptk. és az egészségügyi jog (Homicskó Árpád Olivér), valamint a Ptk. büntetőeljárásban való alkalmazása (Dobrocsi Szilvia) is gazdagította a törvénykönyvről a hallgatóságban kialakuló képet.

Bár a civiljogi kódex témagazdasága kimeríthetetlen, a legfontosabb újdonságokra, a Ptk. elfogadását követő jogszabályváltozásokra és a joggyakorlat legújabb fejleményeire koncentráló előadássorozat átfogó képet nyújtott a szabályozás nehézségeiről és a hosszas előkészítő munka nyomán létrejött törvénykönyv értékeiről. Az előadások kiegészített anyagának megjelentetésével a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara jelentős segítséget nyújt a jogkereső közönség számára a kódex korábbi joganyag túlmutató szabályainak és a törvénykönyv hatályba lépését követő változásoknak a megértéséhez.

A szerkesztő

A SZERZŐDÉSI POZÍCIÓBAN BEKÖVETKEZŐ ALANYVÁLTOZÁSOK EGYES KÉRDÉSEI

Az elmúlt években sokan, sok szemszögből értékelték már az új Polgári Törvénykönyv koncepcióját és szemléletmódját, most azonban születésének tizedik évfordulóját ünnepli a kódex, így különösen aktuális a visszatekintés és a felhalmozódott tapasztaltok számbavétele.²

Az új Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban: Ptk. vagy új Ptk.) – részben új jogintézmények meghonosításával, részben régiek eltérő szabályozásával – jelentős mértékben módosította a szerződési pozícióban bekövetkező alanyváltozásokra vonatkozó előírásokat. Az alábbiakban az engedményezés, a szerződésátruházás és a jogátruházás jogintézményén (pontosabban ezek egyes szegmensein) keresztül világítom meg az immáron tíz éves múltra visszatekintő kódexnek az elődjétől eltérő szabályozási logikáját, és bizonyos dogmatikai, elhatárolási kérdéseket is felvetek, amelyek megválaszolása álláspontom szerint a jogalkotóra vár.³

1. Az engedményezést kizáró kikötés jogi megítélése

Jóllehet, a régi Ptk. nem tartalmazott kifejezett rendelkezést a szerződési szabadság jegyében fogant engedményezést kizáró kikötésre nézve, a jogirodalom és a joggyakorlat az ilyen tilalom ellenére történt engedményezést kezdetben mégis jellemzően érvénytelennek tekintette. Változás először (német és osztrák előzményeket követően) 2011-ben volt érzékelhető, amikor napvilágot látott a BDT2011. 2419. számú eseti

1 Dr. Arató Balázs egyetemi docens, Kereskedelmi Jogi Tanszék, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

2 Lásd például: Boóc Ádám: Quo vadis heredis substitutio? Észrevételek az utóöröklés szabályaihoz Magyarország új Polgári Törvénykönyvében; in: Földi András; Sándor István; Siklósi Iván (szerk.): Ad geographiam historico-iuridicam ope iuris Romani colendam: Studia in honorem Gábor Hamza Budapest, Magyarország; ELTE Eötvös Kiadó; 2015; 77-87. oldal, vagy Boóc Ádám: Az online szerződéskötés magánjogi problémái; in: Homicskó, Árpád Olivér (szerk.): Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai; Budapest, Magyarország; Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar; 2018; 37-48. oldal, vagy: VÉKÁS Lajos: A Polgári Törvénykönyv első hét évéről; Jogtudományi Közlöny 76:3; 2021; 101-112. oldal.

3 A polgári jog dogmatikájával kapcsolatban lásd: Boóc Ádám; FÁBIÁN Ferenc; SÁNDOR István; TÖRÖK Gábor: A civilisztika dogmatikája; Budapest, Magyarország; HVG-ORAC; 2009.

döntés, amely szerint, ha az engedményes jóhiszemű, és az engedményezés ellenérték fejében történt, pusztán az a tény, hogy a vállalkozási szerződést kötő felek a vállalkozói díj engedményezését a szerződésben megtiltják, nem teszi érvénytelenné az engedményezési szerződést, hanem a tilalom ellenére történő engedményezés legfeljebb az engedményező kártérítési felelősségét vonja maga után a kötelezettel szemben. Akkoriban több eseti döntés is ugyanezt a logikát kezdte követni.⁴ A kérdés korábról eltérő megítélésének háttérében az állhatott, hogy a kötelmi jog relativitásából adódóan az engedményezés tilalmát rögzítő megállapodás hatálya harmadik személyekre nem terjedt ki, így a követelést engedményezés útján megszerző féllel szemben méltánytalanok és dogmatikailag is helytelenek bizonyult az érvénytelenség jogkövetkezményének alkalmazása. A fokozatosan ebbe az irányba forduló bírói gyakorlat nyomán került bele az új Ptk.-ba az a rendelkezés, amely szerint harmadik személlyel szemben hatálytalan a követelés engedményezését kizáró kikötés.⁵ Nem az ilyen tilalomba ütköző szerződés lesz tehát érvénytelen, hanem maga a kikötés minősül hatálytalanok, mégpedig azzal szemben, akinek javára az engedményezés történik (relatív hatálytalanság). Álláspontom szerint a jogalkotó ezzel a szabályozással jelentős lépést tett a jogbiztoság irányába, hiszen nem várja el az engedményestől egy olyan kikötés ismeretét, amely jellemzően az engedményező és a kötelezett belső jogviszonyában lát napvilágot. Más kérdés, hogy a körültekintően eljáró engedményestől elvárható annak a szerződésnek a megtekintése, amelyen a rá engedményezett követelés alapszik, ugyanakkor természetesen az is elképzelhető, hogy magát az engedményezést kizáró kikötést nem ez a megállapodás tartalmazza. Mindezen körülményeket mérlegelve a jogalkalmazó és a jogalkotó egymással egyetértésben jutott arra a következtetésre, hogy sokkal méltányosabb általános érvénnyel kimondani az engedményezést kizáró kikötés relatív hatálytalanságát, mintsem az érvénytelenség jogkövetkezményét alkalmazni az engedménnyel szemben.

A Ptk. ugyanakkor a szerződésszegésért fennálló felelősség körében korlátozó rendelkezéseket tartalmaz. Kimondja ugyanis, hogy semmisesek azok a kikötések, amelyek

4 Német előzmény a HGB 354a §-a (1994), amely szerint a jogszabályhely hatálya alá tartozó alanyok és követelések esetén az engedményezést kizáró kikötésekbe ütköző engedményezés is érvényes. Ugyanakkor az adós az engedményezés ellenére továbbra is joghatályosan teljesíthet az engedményezőnek, azaz az eredeti hitelezőnek. Osztrák előzmény az ABGB 1396a § (1) bekezdése (2005), amely szerint a vállalkozások közötti pénzkövetelések tekintetében az engedményezés tilalma (pactum de non cedendo; Zessionsverbot) akkor köthető ki, ha a feltételt a felek egyedileg megtárgyalták, és az az eset összes körülményét figyelembe véve nem aránytalanul hátrányos a hitelező számára. Az ilyen kikötések ellenére is érvényes azonban az engedményezés. Ha az adós tudomást szerzett az engedményezés tényéről és az új jogosult személyéről, csak az új jogosultnak történő teljesítéssel szabadul a kötelemből. Az adós a tudomásszerzést követően a régi jogosultnak történő teljesítéssel csak enyhe gondatlanság esetén szabadul.

5 Lásd a Ptk. 6:195. § (1) bekezdését.

a tilalom ellenére történő engedményezés esetére felmondási jogot biztosítanak a kötelezettnek vagy kötbérfizetési kötelezettséget írnak elő az engedményező terhére. Ennek az álláspontom szerint bölcs rendelkezésnek a jogpolitikai háttere egyértelműen az, hogy ne essen feleslegesen korlátozás alá a követelések forgalomképessége, vagyis ne kelljen az engedményezőnek súlyos szankciót elszenvednie akkor, ha az engedményezés valójában nem is sérti a kötelezett érdekeit. Alapvető társadalmi és nemzetgazdasági érdek fűződik ugyanis ahhoz, hogy a követelések minél szélesebb köre vehessen részt a vagyoni forgalomban. A kötelezett tehát csak akkor érvényesíthet igényt, ha az engedményezés folytán ténylegesen kárt szenved.

Az engedményezésre vonatkozó új szabályokat áttekintve, nézetem szerint azonban maradt egy logikai hézag, amelynek az általános szabálytól eltérő kezelése egyáltalán nem állna távol az új Ptk. koncepciójától, hiszen volt már példa hasonlóra a kódex hatálya lépése óta. A kérdés kiindulásképpen akként ragadható meg, hogy vajon hivatkozhat-e az engedményezést kizáró kikötés relatív hatálytalanságára az az engedményes, aki nyilvánvalóan és bizonyíthatóan tudott az engedményezést kizáró kikötésről, vagyis ilyen módon tudatosan közreműködött egy olyan szerződés megkötésében, amely tiltó rendelkezésbe ütközik. A dilemma eldöntésében az analógia módszere lehet segítségünkre. A Ptk. ugyancsak a harmadik személyekkel szembeni relatív hatálytalanság jogkövetkezményét fűzi a képviselő képviseleti jogának korlátozásához jogi személyek esetében, kivételként jelölve meg ugyanakkor azt az esetet, amikor a jogi személlyel szerződő fél tudomással bírt a képviseleti jog korlátozottságáról, avagy tőle – kellő gondosság mellett – elvárható lett volna, hogy tudjon róla.⁶ Maga a jogszabály nem ad választ arra a kérdésre, hogy ez a kivétel miként értékelendő, milyen jogkövetkezményt von maga után, a kommentárok azonban egyértelművé teszik, hogy ilyen esetekben a jogi személy a képviselő által megkötött szerződés érvénytelenségére is alappal hivatkozhat.⁷ Az engedményezésre vonatkozó szabályok körében ugyanakkor a Ptk. ilyen megszorítást, kivételt nem tartalmaz, jóllehet, éppen abból kiindulva, hogy az engedményesek jellemzően megtekintik a követelés alapjául szolgáló szerződést, és nem elégszenek meg az engedményező szavatosságvállalásával, tudomásszerzésük az engedményezést kizáró kikötésről egyáltalán nem életszerűtlen. Kérdés tehát, hogy ilyen esetben fűzhető-e az érvénytelenség jogkövetkezménye az engedményezést kizáró kikötés ellenére történt engedményezéshez, avagy az engedményes csupán az engedményező szerződésszegésében működik közre „kívülről”, és így (deliktuális) kártérítési

6 Lásd a Ptk. 3:31. §-át, amely szerint A jogi személynek a jogi személyek nyilvántartásába bejegyzett képviselője képviseleti jogának korlátozása és nyilatkozatának feltételhez vagy jóváhagyáshoz kötése harmadik személyekkel szemben nem hatályos, kivéve, ha a harmadik személy a korlátozásról vagy a feltétel bekövetkeztének vagy a jóváhagyásnak a szükségességéről és annak hiányáról tudott vagy tudnia kellett volna.

7 Lásd például: Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz; szerk.: VÉKÁS Lajos/GÁRDOS Péter; kiadó: Wolters Kluwer Kft.; második, átdolgozott kiadás; megjelenés éve: 2018.; benne: kommentár a Ptk. 3:31. §-ához.

felelőssége áll(hat) fenn a kötelezettel szemben. Álláspontom szerint célszerű volna a szabályozást e tekintetben tovább árnyalni annak érdekében, hogy ne a jogalkalmazóknak kelljen – esetleg egymásnak ellentmondó döntésekben – vizsgálniuk a kérdést.

2. A szerződésátruházás

Míg a tételes jogot tekintve merőben új jogintézmény, addig a bírói gyakorlat tükrében egyáltalán nem előzmények nélküli fejlemény a szerződésátruházás. Kiindulásképpen rögzítendő, hogy a szerződéses pozíció átruházásának, átszállásának lehetősége a Ptk. hatályba lépése előtt sem volt idegen jogrendszerünktől, hiszen – hogy csupán néhány példát említsek – a bérleti szerződés már korábban is átszállt a vevőre a bérlet tárgyának átruházásakor, az utazási szerződést az utas hosszú ideje jogosult harmadik személyre átruházni, továbbá korábbi jogunk is ismerte a munkajogi jogutódlást vállalatfelvásárlás esetén, és a biztosítási szerződésállomány is átruházható volt a biztosítók viszonylatában a jogosultak hozzájárulása nélkül. A tiszta versenyen alapuló piaccgazdaság egyéb olyan szükségleteket is kitermelt, amelyek önálló jogintézmény formájában testet öltő megoldásra tartottak igényt. Nézetem szerint ebből a szempontból elsődlegesen az elmúlt másfél évtizedben igen gyakorivá vált üzletágértékesítések bírtak döntő befolyással a joggyakorlat fejlődésére. Alapvető kérdésként merült fel, hogy mi is az a forgalomképes dolog, amely ilyen esetben gazdát cserél, hiszen már az elnevezés alapján is látható, hogy nem társasági részesedés felvásárlására kerül sor. Az üzletág (vagy más üzemelő egység) ugyanis nem más, mint olyan fizikai és eszmei dolgok összessége (*universitas rerum*), amelyek együttesen teremtik meg egy adott gazdasági működés létalapját, és mint ilyenek, együttesen tartanak igényt a forgalomképességre. Az üzletágnak szerves részét, mondhatni gerincét alkotják azok a partneri (beszállítói és megrendelői) szerződések, amelyek egy bizonyos termék vagy szolgáltatás köré csoportosulnak. Önként adódik tehát, hogy az üzletágértékesítés valójában szerződésátruházás(ok sorozata). Ezt ismerte fel a Ptk. hatályba lépése előtti bírói gyakorlat akkor, amikor a BDT2008. 1760. számú eseti döntéssel kimondta, hogy nincs jogi akadálya annak, hogy az engedélyezésre és a tartozásátvállalásra vonatkozó szabályok együttes alkalmazásával a szerződés alanya az egész szerződéses pozícióját átengedje harmadik személy részére, ehhez azonban a szerződés eredeti alanyainak és a harmadik személynek az együttes, tehát háromoldalú megállapodására van szükség.

Ilyen előzményeket követően került bele új polgári jogi kódexünkbe a szerződésátruházás jogintézménye.⁸ A jogtudományt napjainkban is foglalkoztató kérdés, hogy a szerződésátruházás nováció-e, avagy jogutódlás. Az érdekes jogdogmatikai polémia szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bír a BDT2012. 2707. számú eseti döntés,

8 Lásd a Ptk. 6:208. § (1) bekezdését, amely szerint a szerződésből kilépő, a szerződésben maradó és a szerződésbe belépő fél megállapodhatnak a szerződésből kilépő felet megillető jogok és az őt terhelő kötelezettségek összességének a szerződésbe belépő félre történő átruházásáról.

melynek elvi tartalma, hogy „a szerződésátruházás (szerződésengedményezés) esetén háromoldalú megállapodás jön létre, amelynek eredményeként a szerződésbe belépő új felet a kilépő féllel azonos jogok illetik és kötelezettségek terhelik. A jogviszonyból kilépő és a kötelemben maradó fél közötti jogviszony megszűnik, és a korábbival azonos tartalommal jön létre a szerződés a jogviszonyba belépő és a kötelemben maradó fél között.”⁹

Mindemellett az elmúlt évek során a joggyakorlat is vetett fel megválaszolásra váró kérdéseket. Adott ugyan a szerződésátruházás jogintézménye, mégis előfordul, hogy a tipikusan ezt a megoldást igénylő ügyletek jogi közreműködői is idegenkednek alkalmazásától olyan járulékos kérdések és kockázatok miatt, amelyekre nézve maga a Ptk. nem nyújt eligazítást, vagyis amelyek jogi megítélésére emiatt csupán következtethetünk. Példaként említhető a még nem teljesült, ingatlan tárgyú adásvételi (elő) szerződés harmadik személyre történő átruházásának lehetősége az adásvételi (elő) szerződésben rögzített ún. vevőkijelölési jog alapján újépítési ingatlanok értékesítésére irányuló beruházás keretében. Az elmúlt évek joggyakorlata alapján önmagában arra kérdésre, hogy elviekben van-e lehetőség ilyenkor szerződésátruházásra, igenlő válasz adható, a probléma azonban ennél jóval komplexebb. (Természetesen maga az ingatlan nem lehet tárgya a korábbi és az új vevő közötti jogviszonynak, hiszen még az előbbi sem szerzett tulajdonjogot. Éppen ebből ered a helyzet specialitása.) Összességében elmondható, hogy a közreműködő ügyvédek ilyen esetekben jellemzően még mindig a felek ügyleti akaratát kevésbé tükröző szerződésbontás/újrakötés megoldást alkalmazzák, tartva azoktól az előre nem látható kockázatoktól, amelyek szerintük a szerződésátruházás jogintézményét övezik. Mivel azonban az ilyen ügyletek jellemzően magukban foglalják a korábbi és az új vevő közötti speciális (nem csupán a régi vevő által megfizetett vételárrészekre kiterjedő) elszámolást, ezért az adásvételi szerződés felbontása a korábbi vevővel és újrakötése az újjal gyakorlatilag jogcímétől fosztja meg azt az ellenértéknyújtást, amely a két vevő között megy végbe annak fejében, hogy a korábbi vevő kilép a jogviszonyból, és átadja helyét az újnak, tehát a szerződésből eredő jogait és kötelezettségeit átruházza. A szerződéses pozíció ellenértéke tehát valamiféle illegális, „zsebbe történő” kifizetéssé silányodik, ez pedig összhatását tekintve jelentős adóbevétel-kieséshez vezet. További probléma, hogy ilyen – lényegét tekintve szerződésátruházás – a papíron azonban szerződésbontás esetében az eladók jellemzően nem térítik vissza a korábbi vevő által megfizetett vételárrészeket, hanem azokat az új vevő részéről történt befizetesként számolják el. Ennek következtében a

9 A dilemmával kapcsolatban lásd különösen az Alkotmánybíróság 22/2018. (XI. 20.) számú határozatát, a Kúria 7/2021. számú PJE határozatát, valamint GÁRDOS Péter: Gondolatok a szerződésátruházásról az Alkotmánybíróság határozata tükrében; in: Magyar Jog; 2021. 7-8. szám; 427-444. oldal. A novációval, annak római jogi gyökereivel összefüggésben (történeti kontextusba helyezve és nemzetközi kitekintésben a modern szabályozással is egybevetve) lásd például: KASER/KNÜTEL/LOHSSE: Römische Privatrecht; CH.BECK Kiadó; 22. kiadás; 2021; 381-383. oldal.

két vevő egymással nehezen definiálható jogviszonyba (valamiféle megtérítés, elszámolás) kerül, továbbá pénzmossási és adózási aggályok is felmerülnek. Az eredeti állapot helyreállítása hiányában pedig egyáltalán nem is beszélhetünk szerződésbontásról. A szerződésátruházástól való idegenkedés tehát oda vezet, hogy olyan esetekben, amikor tipikusan ezt a jogintézményt kellene alkalmazni, szerződésbontásnak titulált, de annak lényegi elemét, az eredeti állapot helyreállítását nélkülöző „szerződésszörnyek” látnak napvilágot. A gyakorlati bizonytalanság álláspontom szerint abból is ered, hogy a Ptk. – szemben az engedményezésre vonatkozó szabályokkal – nem rögzíti kifejezetten, hogy a szerződésátruházáshoz jogcím szükséges, hanem csupán akként rendelkezik, hogy a szerződésátruházásra egyebekben a követelések és a jogok tekintetében az engedményezés, a kötelezettségek tekintetében pedig a tartozásátvállalás szabályait kell megfelelően alkalmazni.¹⁰ Egyértelműbb, a jogcímre is kiterjedő törvényi megfogalmazás esetén nem volna kétséges, hogy ingyenes átruházáskor a szerződéses pozíció ajándékozására, ellenérték fejében történő „kilépés” esetén pedig valójában a szerződéses pozíció eladására kerül sor a felek között, amely utóbbiért vételár jár.

A fentebb említett vevőkijelölési jog gyakorlásáért általában fizetendő – és a beruházókkal kötött adásvételi szerződésekben gyakorta rögzítésre kerülő – „díj” ugyancsak felvet problémákat. A Ptk. szerint a szerződésátruházás háromoldalú jogügylet, amelyben a szerződésben maradó fél akként vesz részt, hogy (előzetes, egyidejű vagy utólagos) hozzájárulását adja a szerződésátruházáshoz. A Ptk. azonban hallgat arról, hogy ezért a hozzájárulásért kérhető-e ellenérték, avagy csupán két opció létezik: a hozzájárulás megadása vagy megtagadása. A vevőkijelölési jog gyakorlásáért kikötött és az ingatlan vételárának jellemzően 1,5-5%-át kitevő díj tehát valójában nem más, mint a szerződésátruházáshoz való eladói hozzájárulásért igényelt ellenérték, és mint ilyen, ha egyáltalán legalizálható, a jogcím pontos meghatározására is kiterjedő külön szabályozást igényelne az általa felvetett fogyasztóvédelmi aggályokra, valamint adózási kérdésekre is figyelemmel. Végül a gyakorlat tükrében ugyancsak dilemmaként merül fel, hogy vajon terheli-e bármilyen felelősség a szerződéses pozíció átruházóját a szerződésben maradó fél irányában a szerződésbe belépő fél nem vagy nem megfelelő teljesítése esetén. Álláspontom szerint a szerződésben maradó fél szerződésátruházáshoz történt (megszorítás nélküli) hozzájárulása az ilyen felelősséget főszabály szerint kizárja, a gyakorlatban mégis megfigyelhetők ezzel ellentétes (kérdéses érvényességű) megállapodások, amelyek tényleges tartalmukat tekintve szerződésátruházásnak minősülnek, mégis más jogtechnikai megoldás formájában öltenek testet azért, hogy a szerződésben maradó fél a szerződésből kilépő féllel szemben is alkalmazhasson jogkövetkezményt a szerződésbe belépő fél nem teljesítése esetén.¹¹

10 Lásd a Ptk. 6:120. §-át.

11 Lásd például a szerződésbontásnak és más vevővel történő újrakötésnek álcázott ügyleteket, amelyekben nem ritkán olyan kikötés szerepel, hogy az új vevő nem teljesítése esetén az eladó a korábbi vevőtől visszatartott összeg terhére a foglaló jogkövetkezményét alkalmazza a korábbi vevővel szemben.

A jogintézmény gyakorlati alkalmazásához kapcsolódó további dilemma, hogy olyan ingatlan-adásvételi szerződés esetén, amely alapján végkifizetés még nem történt ugyan, ám a vevő az újjépítésű ingatlan tulajdoni lapján ún. függőben tartott kérelemmel már széljegyen látható, nem jelent-e problémát a szerződésátruházás a szerződésbe belépő új vevő által igényelhető CSOK szempontjából, vagyis első (közvetlenül a beruházótól) szerzőnek minősül-e az új vevő.¹² Ilyen esetekben fokozott jelentőséggel merül fel a kérdés, hogy a szerződésátruházás nováció-e, avagy pusztán jogutódlás.

3. A jogátruházás dilemmái

Végül az új Ptk. által nevesített alanyváltozások körében a gyakorlati dilemmák szempontjából említést érdemel még a jogátruházás. Előljáróban célszerű leszögezni, hogy a jogintézmény szabályozásában a korábbiól eltérő logika érvényesül.

A régi Ptk. általánosságban nem rendelkezett a jogok átruházhatóságáról, viszont egyes jogokról kimondta, hogy azok átruházhatóak, ebből következően a jogok főszabályként forgalomképtelenek voltak, és csupán azon alanyi jogok minősültek forgalomképesnek, amelyeket jogszabály külön forgalomképesnek minősített. Ugyanakkor jogbizonytalanság is érzékelhető volt, hiszen arra is volt példa, hogy egyes jogok átruházhatóságát a jogszabályok kifejezetten kizárták, így arra lehetett következtetni, hogy a jogok alapvetően forgalomképesek.

Ehhez képest az új Ptk. főszabályként a jogok átruházhatóságát deklarálja, amikor úgy rendelkezik, hogy a jogosult jogát másra átruházhatja, kivéve, ha jogszabály a jog forgalomképességét kizárja vagy a forgalomképtelenség a jog természetéből egyértelműen következik.¹³ A főszabály tehát egyértelmű, a kivételi kör, pontosabban annak utolsó fordulata azonban korántsem. Bizonyos jogok esetében ugyanis kérdéses, hogy mi fér össze inkább a természetükkel: az átruházhatóság, avagy a forgalomképtelenség, továbbá általánosságban is hiányoznak azok az egyértelműen deklarált objektív szempontok, amelyek alapján megítélhető lenne, hogy egy adott jog természetéből mikor következik forgalomképtelenség. Gyakorlati tapasztalatok alapján konkrét példaként a vételi jog említhető. Egyes nézetek szerint – melyekkel alapvetően magam is azonosulok – (a szerződésen alapuló) vételi jog főszabály szerint átruházható, vagyis természetéből nem feltétlenül következik forgalomképtelenség.¹⁴

12 Az említett CSOK a 16/2016. (II. 10.) Korm. rendelet alapján meghatározott feltételek teljesülése esetén az új lakások építéséhez, vásárlásához kapcsolódó, lakáscélú támogatásként igényelhető családi otthonteremtési kedvezmény. Ezen CSOK esetében feltétel, hogy az igénylő első vevőként (első ízben) közvetlenül a beruházótól szerezzé meg az ingatlan tulajdonjogát.

13 Lásd a Ptk. 6:202. § (1) bekezdését.

14 Lásd például: KISFALUDI András: A tulajdon-, követelés- és jogátruházó szerződések. In Vékás Lajos (szerk.): Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez. CompLex, Budapest, 2008, 876. oldal. Ezzel ellentétes jogtudományi álláspont is létezik. Lásd pl.: Kovács László: A tulajdonátruházó szerződések. In Wellmann György (szerk.): Az új Ptk. magyarázata VI/VI. HVG-ORAC, Budapest, 2013, 41., 60. oldal.

Álláspontom szerint ugyanakkor, ha megengedőleg viszonyulunk a vételi jog és egyéb hasonló, szerződésen alapuló jogok átruházhatóságához, akkor újabb megoldandó problémák merülnek fel, és akár olybá is tűnhet, hogy az új Ptk. a legjobb jogalkotói szándék ellenére sem kellő precizitással határolja el egymástól a jogátruházást és a szerződésátruházást, és a két jogintézmény szerződésen alapuló és átruházható jogok esetében értelmezési bizonytalanságot szülve egybefolyik. A szerződésen alapuló vételi jog átruházásával ugyanis a jogosult valójában szerződéses pozícióját ruházza át, hiszen a joggal együtt kötelezettségeket is átruház (így például vételár megfizetésének kötelezettségét). A Ptk. szerint az engedményezés szabályait kellene alkalmazni, tehát nincs szükség a vételi jog kötelezettjének hozzájárulására, őt csupán értesíteni kell. A szerződés-átruházáshoz viszont szükséges a szerződésben maradó fél hozzájárulása. Egyáltalán nem közömbös tehát, hogy a szerződésen alapuló vételi jog átruházása tisztán jogátruházás, avagy lényegét tekintve egyfajta szerződésátruházás. Álláspontom szerint ez egy olyan tényleges vagy látszólagos ellentmondás, amelynek jogalkotó általi feloldása alkalmas lenne a két jogintézmény biztos dogmatikai alapon nyugvó elhatárolására, és az ítélkezési gyakorlatban minden ilyen esetben szükségképpen megjelenő ellentmondások kivédésére.

4. Összegzés

Az új Ptk.-nak a szerződési pozícióban bekövetkező alanyváltozásokra vonatkozó szabályait áttekintve megállapítható, hogy a kódex elfogadásával a jogalkotó jelentős lépést tett a jogbiztonság irányába, és olyan új eszközöket adott mind a jogalanyok, mind a jogalkalmazók kezébe, amelyek figyelemmel vannak a piaci szereplők tényleges működési környezetére, az abból eredő speciális igényekre és szükségletekre. A jogalkotó tehát a tételes jogot a jogi valósághoz igazította, és ezen a területen elvitathatatlan eredményeket ért el. Immáron többé-kevésbé letisztult jogintézmények állnak rendelkezésre, amelyek nem teszik szükségessé különféle, a felek tényleges ügyleti akaratát nem tükröző kerülőutak és jogtechnikai megoldások igénybevételét.

A gyakorlati tapasztalatok ugyanakkor természetesen rávilágítanak olyan kisebb-nagyobb anomáliákra, amelyeket a jogalkotó az új Ptk. fennállásának első évtizedét követő precíziós finomhangolás keretében küszöbölhetne ki.

A PTK. ZÁLOGJOGI SZABÁLYAINAK ALKALMAZÁSA SORÁN FELMERÜLŐ KÉRDÉSEKRŐL

1. A zálogjogi szabályok alkalmazása a gyakorlatban

Az új Polgári Törvénykönyv alkalmazásával kapcsolatban az elmúlt évtizedben már számos gyakorlati tapasztalat gyűjt össze, melyeket részben a jogirodalom is vizsgált. Ehhez kapcsolódóan ebben a rövid áttekintésben az új kódex zálogjogi rendelkezéseinek gyakorlati alkalmazása során felmerült kérdések közül emelünk ki néhányat.

A zálogjogi szabályok az elmúlt tíz évben többször is módosultak. Ez részben azzal magyarázható, hogy közvetlen kapcsolat áll fenn a zálogjogi szabályozás, valamint az egész nemzetgazdaság működése szempontjából meghatározó jelentőségű hitelezés között.² A hitelezés visszaesése gazdasági és jogpolitikai szempontból indokoltá és szükségessé teheti a vonatkozó jogszabályi környezet felülvizsgálatát, így adott esetben a zálogjogi szabályozás módosítását is.

Fontos azonban nyomon követni azt is, hogy az új Ptk. zálogjogi rendelkezéseinek alkalmazása során milyen kérdések merülnek fel a gyakorlatban. Bár az új kódex a zálogjog tekintetében számos újdonságot hozott, a dogmatikai alapok nagyrészt változatlanok maradtak. A bírói és az okiratszerkesztési gyakorlat elemzése ugyanakkor azt mutatja, hogy sokszor még a zálogjog alapvető jellemvonásait érintő kérdésekben sem mindig egységes a gyakorlat.

2. A zálogkötelezettet terhelő tūrési és helytállási kötelezettség

A Ptk. nem érintette a zálogjog fogalmát, illetve jellegadó sajátosságait. A zálogjog változatlanul egy olyan abszolút hatályú, korlátolt dologi értékjog, amely a zálogjogosult számára – más hitelezőket megelőző – kielégítési elsőbbség biztosít. Ezt tükrözi a Ptk. 5:86. § (1) bekezdésének meghatározása is: zálogjoga alapján a zálogjogosult követelésének biztosítására szolgáló vagyontárgyból (a zálogtárgyból) más követel-

1 dr. Bodzási Balázs közjegyző (Budapest); tudományos főmunkatárs, Polgári Jogi Tanszék, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

2 Ezzel kapcsolatban lásd BODZÁSI Balázs: A zálogjogi szabályozás gazdasági és jogpolitikai háttere. *Jog – Állam – Politika*, 2012/3., 71-85., valamint BODZÁSI Balázs: A hitelszerződések és a hitelbiztosítékok gazdasági háttere és a jogi szabályozás változásai. *Iustum Aequum Salutare*, 2012/3-4., 27-42.

seket megelőző sorrendben kielégítést kereshet, ha a biztosított követelés kötelezettje (a személyes kötelezett) nem teljesít.³

A zálogjogosult által biztosított kielégítési elsőbbség a gyakorlatban jellemzően a zálogkötelezett (aki nem feltétlenül azonos a személyes kötelezzettel) elleni végrehajtási-, illetve felszámolási eljárásban jut szerephez.

Ami a zálogjogosult oldalán egy kielégítési elsőbbségi jog, az a zálogkötelezett számára egy tūrési kötelezettség. A zálogkötelezett köteles tūrni, hogy a zálogjoggal biztosított követelését a zálogjogosult a zálogtárgyból kielégítse. Ez a tūrési kötelezettség egyrészt a zálogtárgyra korlátozódik, másrészt azonban a zálogkötelezett számára nem jelent fizetési kötelezettséget.

2.1. Zálogtárgyra korlátozott helytállási kötelezettség

A zálogkötelezettet terhelő tūrési kötelezettség zálogtárgyra korlátozása azt jelenti, hogy a zálogkötelezett a biztosított követelés teljesítéséért kizárólag a zálogtárggyal köteles helytállni, teljes vagyonával azonban nem. A zálogkötelezettet terhelő helytállási kötelezettség ennyiben kivételt képez a magánjogban főszabályként érvényesülő teljes vagyoni helytállási kötelezettség elve alól és a korlátolt vagyoni helytállás egyik fontos esetköre.⁴

Fontos kiemelni, hogy a zálogkötelezett helytállási kötelezettség és nem felelősség terheli. Bár sokszor a szerződésekben is a „zálogkötelezett felelőssége” fordulat szerepel, a zálogkötelezett esetében nem felelősségről van szó. A szubjektív jellegű felelősség alól ugyanis a kötelezett ki tudja menteni magát, az objektív jellegű helytállási kötelezettség alól azonban nincs helye kimentésnek. Ugyanez a helyzet kezesség esetén is. Sem a zálogkötelezett, sem pedig a kezes nem tudja tehát kimenteni magát az őket terhelő helytállási kötelezettség alól.⁵

3 Itt csak röviden utalunk arra, hogy a biztosított követelést nemcsak a személyes kötelezett teljesítheti. Akár a zálogkötelezett, akár a kezes, akár rajtuk kívül álló harmadik személy is teljesíthet ugyanis a zálogjogosultnak. Ebben az esetben főszabály szerint – ha a személyes kötelezett és a teljesítést nyújtó személy közötti jogviszonyból más nem következik – a teljesítő személynek megtérítési igénye keletkezik a személyes kötelezzettel szemben. Ezzel kapcsolatban jelentős változást hozott a Ptk. 6:57. § (3) bekezdésének módosítása, amely 2023. június 24-én lépett hatályba. A módosított normaszöveg szerint ugyanis, ha a jogosultnak harmadik személy teljesít, ennek erejéig a megtérítési igénye kielégítéséül a követelés és annak biztosítékai a teljesítő harmadik személyre szállnak át. Ezt a rendelkezést kell alkalmazni akkor is, ha a követelés kielégítésére zálogjog vagy biztosítékot nyújtó személy helytállása alapján kerül sor.

4 A korlátolt vagyoni helytállási kötelezettség megjelenik a társasági jogban és az öröklési jogban is. Erről lásd BODZÁSI Balázs: A társasági jogi korlátolt felelősség kialakulása és gazdasági szerepe. *Gazdaság és Jog*, 2023/1-2., 50-58.

5 Azokban az esetekben, amikor a kezes szabadul a kötelemből, nem arról van szó, hogy a kezes kimenti magát és ezért a továbbiakban nem terhelő őt ez a kötelezettség. A kezes szabadulása esetén a kezességi szerződés (kötelelem) részben vagy egészben megszűnik. Erre kerül sor a Ptk. 6:426. §-ában írt esetben is.

A zálogkötelezett helytállása ugyan csak a zálogtárgyra korlátozódik, de annak terjedelme a biztosított követelés mindenkor terjedelméhez igazodik és kiterjed a követelés kamataira és egyéb járulékaira is. Ezt rögzíti a Ptk. 5:98. § (1) bekezdése, amely szerint a zálogtárggyal való helytállás terjedelme annak a követelésnek a terjedelméhez igazodik, amelynek biztosítására a zálogtárgy szolgál. A (2) bekezdés pedig azt mondja ki, hogy a zálogtárggyal való helytállás kiterjed a zálogjoggal biztosított követelés kamataira, a követelés és a zálogjog érvényesítésének szükséges költségeire és a zálogtárgyra fordított szükséges költségekre.

A felek a zálogszerződésben a zálogkötelezett helytállási kötelezettségének terjedelmét természetesen korlátozhatják. Így abban is megállapodhatnak, hogy a zálogkötelezett a zálogtárggyal csak a biztosított követelés tőkeösszege vagy annak egy része erejéig köteles helytállni, helytállási kötelezettsége azonban a járulékokra nem terjed ki. Ezzel a csökkenthető a zálogkötelezettre nézve az utólagos kamatemelkedésből származó kockázat.⁶

Amennyiben a felek a zálogszerződésben ilyen keretösszeget határoznak meg és a zálogjogot nem egy konkrét követeléshez, hanem egy vagy több jogviszonyhoz kötik, akkor az 1959-es Ptk. 263. §-a szerinti keretbiztosítéki jelzálogjog jön létre. Ezt a konstrukciót ugyan a Ptk. külön nem nevesíti, a felek azonban a keretösszeg meghatározásával, valamint a jelzálogjognak jogviszony(ok)hoz – vagyis nem egy konkrét követeléshez – kapcsolásával létre tudják ezt hozni.

Ezzel kapcsolatban utalunk a Ptk. 5:98. § módosított (3) bekezdésére. A 2023. június 24-étől hatályos módosított normaszöveg szerint, ha a felek a zálogszerződésben a követelést nem a követelés összegére utalással, hanem annak az összegnek a megjelölésével határozták meg, amelynek erejéig a zálogjogosult a zálogtárgyból kielégítést kereshet, a zálogjog a követelést és járulékait annyiban biztosítja, amennyiben azok a keretösszeget nem haladják meg.

A Ptk. 5:98. § (3) bekezdését az 5:89. § (5) bekezdésével együtt kell értelmezni és alkalmazni. Erre alább, az összegszerű meghatározás követelménye kapcsán még kitérünk.

2.2. A fizetési kötelezettség hiánya

A zálogkötelezett tūrési kötelezettségének másik fontos sajátossága, hogy az alapján a zálogkötelezett – feltéve, hogy nem személyes kötelezett is egyben – nem köteles megfizetni a biztosított követelést. Ez egy fontos különbség nemcsak a személyes adóssal, hanem a kezessel szemben is, akiket fizetési kötelezettség terhel.

A tūrési kötelezettségből az is következik, hogy a zálogkötelezettől a biztosított követelés teljesítése sem perben, sem végrehajtási eljárásban nem követelhető. A zá-

⁶ Ezzel kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy a Ptk. 6:132. §-ára a zálogkötelezett tud-e hivatkozni. Észert a szakasz szerint ugyanis a túlzott mértékű kamatot a kötelezett kérelmére a bíróság mérsékelheti. Álláspontunk szerint ilyen kérelmet a zálogkötelezett és más biztosítéki kötelezett – így a kezes is – előterjeszthet.

logkötelezett természetesen önként teljesítheti (megfizetheti) a biztosított követelést és ezzel elháríthatja a zálogtárgyra irányuló igényérvényesítést. Ha azonban erre nem kerül sor, akkor a zálogkötelezett ellen csak a zálogtárgyból való kielégítés türése iránt indítható per, illetve végrehajtási eljárás.

A zálogkötelezettet csak abban az esetben nem terheli fizetési kötelezettség, ha egyben nem személyes kötelezett is. Amennyiben azonban a zálogkötelezett egyúttal a biztosított követelés kötelezettje (vagyis személyes adós) is, akkor természetesen a követelés teljesítésének (megfizetésének) kötelezettsége is terheli.

Sajátos helyzet áll elő akkor, ha az adós és a zálogkötelezett házastársak. Ekkor ugyanis a zálogkötelezett házastársaként a Ptk. 4:37. § (2) bekezdése alapján a személyes kötelezett házastársával együtt egyetemleges kötelezett lesz. Az idézett szakasz ugyanis kimondja, hogy a házastársak közös vagyonába tartoznak a közös vagyontárgyak terhei és – ha a Ptk. eltérően nem rendelkezik – közösen viselik a bármelyik házastárs által a vagyonszövetség fennállása alatt vállalt kötelezettségből eredő tartozásokat. A „*közösen viselik*” fordulat alapján pedig a házastársak között – a vagyonszövetség fennállása alatt – a Ptk. 6:29. §-a szerinti kötelezzeti egyetemlegesség áll fenn.

Ezzel a helyzettel találkozhatunk a **BH 2022. 42.** esetben is. Ennek tényállása szerint a felperes és egy perben nem álló harmadik személy az I. rendű alperes részére 3.500.000 forint kamatmentes kölcsönt nyújtott azzal, hogy azt az aláírástól számított 60 nap alatt kell visszafizetni. A szerződésben a követelés biztosítására a II. rendű alperes tulajdonában álló gyümölcsös és gazdasági épület megnevezésű ingatlanra a hitelezők javára jelzálogjogot alapítottak, amelyet az ingatlan tulajdoni lapjára be is jegyeztek. Az I. rendű alperes a tartozást nem fizette vissza. Miután a felperes által a II. rendű alperesnek küldött felszólító levél sem hozott eredményt, a felperes keresetet nyújtott be, amelyben azt kérte, hogy a bíróság egyetemlegesen kötelezze az I. és a II. rendű alperest a kölcsön visszafizetésére.

Az elsőfokú bíróság ítéletében kötelezte az alpereseket, hogy 15 napon belül fizessenek meg a felperesnek 3.500.000 forint tőkét és annak késedelmi kamatát. Ezt az ítéletet végül a Kúria is helybenhagyta.⁷

3. A zálogjoggal biztosított követeléssel kapcsolatos kérdések

3.1. Az összegszerű meghatározás követelménye

A zálogszerződés lényeges tartalmi eleme a zálogjoggal biztosított követelés meghatározása. A biztosított követelés meghatározásával kapcsolatban a Ptk. 5:89. § (5) bekezdése így rendelkezik: „*A zálogjoggal biztosított követelést – ideértve az olyan követelést is, amely*

⁷ Az adott ügyben az eljáró bíróságok azt vizsgálták, hogy a felperes által küldött felszólítás – miután az ajánlott levél „nem kereste” jelzéssel érkezett vissza a feladóhoz – hatályosult-e a II. rendű alperessel szemben és így megszakította-e vele szemben a követelés elévülését.

még nem jött létre – annak azonosítására alkalmas módon, az alapjául szolgáló egy vagy több jogviszonyra és a követelés összegére utalással vagy az alapul szolgáló egy vagy több jogviszonyra utalással és annak az összegnek a megjelölésével kell meghatározni, amelynek erejéig a zálogjogosult a zálogtárgyból kielégítést kereshet.”

Az idézett rendelkezés 2023. június 24-étől hatályos és azt teszi egyértelművé, hogy a zálogszerződésben a feleknek valamilyen összeget mindenképp meg kell határozniuk. Erre a módosított normaszöveg két lehetőséget kínál:

a) vagy a biztosított követelést határozzák meg az alapjául szolgáló egy vagy több jogviszonyra és a követelés összegére utalással;

b) vagy az alapul szolgáló egy vagy több jogviszonyra utalással azt az összeget jelölik meg, amelynek erejéig a zálogjogosult a zálogtárgyból kielégítést kereshet.

Mindkét esetben követelmény az összegszerű meghatározás. Amíg azonban az a) esetben a biztosított követelés összegének meghatározására kerül sor, addig a b) esetben a zálogtárgyból való kielégítés összegéről van szó.⁸ A b) pont által kínált lehetőséggel a felek akkor élhetnek, ha a zálogszerződés megkötésének időpontjában a biztosított követelés összegét nem tudják pontosan megjelölni, mert a zálogjog például jövőbeli követelést biztosít.

A b) ponthoz kapcsolódóan azonban a Ptk. módosított 5:98. § (3) bekezdése azt is kimondja, hogy ha a felek a zálogszerződésben a követelést nem a követelés összegére utalással, hanem annak az összegnek a megjelölésével határozták meg, amelynek erejéig a zálogjogosult a zálogtárgyból kielégítést kereshet, a zálogjog a követelést és járulékait annyiban biztosítja, amennyiben azok a keretösszeget nem haladják meg.

A b) pont szerinti meghatározás tehát a törvény erejénél fogva olyan keretösszeget jelöl, amelyet a biztosított követelés és annak járulécai utóbb sem haladhatják meg. Ezzel szemben az a) pont alapján a követelés összegének a megjelölése nem minősül ilyen keretösszegnek, vagyis ebben az esetben a követelés összegének járulékok nélküli meghatározására kerülhet sor (a felek természetesen a zálogszerződésben az a) pont szerinti meghatározás esetén is alkalmazhatnak a járulékokat is magában foglaló keretösszeget). A zálogszerződésben azonban a követelés járulékaira az a) pont szerinti meghatározás esetén is utalni kell.

Az összegszerű meghatározás követelménye alól a Ptk. egy esetben tesz csak kivételt, ez pedig az óvadék. A Ptk. 5:95. § egy új (1a) bekezdéssel egészült ki, amely szerint – a fogyasztói zálogszerződés kivételével – az óvadékot alapító zálogszerződésben az alapul szolgáló jogviszonyon kívül mellőzhető a követelés összegének vagy annak az összegnek a meghatározása, amelynek erejéig a zálogjogosult az óvadékból kielégítést kereshet.

8 Ehhez hasonlóan fogalmaz önálló zálogjog kapcsán a Ptk. 5:100. § (8) bekezdése, mely a biztosítéki szerződés szerint a zálogtárgyból kielégíthető követelésről rendelkezik.

3.2. Felmondott szerződésből származó követelés zálogjoggal való biztosítása

A Ptk. 5:97. § (3) bekezdése szerint bírósági eljárásban nem érvényesíthető követelés biztosítására zálogjog nem alapítható. Ennek alapján elévült követelést nem lehet zálogjoggal biztosítani.

Más a helyzet azonban egy felmondott szerződésből⁹ származó, de még el nem évült követelés esetén.¹⁰ Annak ugyanis nincs akadálya, hogy a felek egy korábban már felmondott szerződésből (jellemzően kölcsönszerződésből) eredő követelést utóbb zálogjoggal biztosítsanak. Ebben az esetben a felek között korábban már fennállt egy alapszerződés, melyet a hitelező felmondott. A felmondást követően a felek zálogszerződést kötnek, melyben biztosított követelésként a zálogjogosult hitelezőnek a zálogkötelezett adóssal szemben az alapszerződés és annak felmondása folytán keletkezett vagy keletkező valamennyi követelését jelölik meg.

Arra is van lehetőség, hogy a felmondást követően kötendő zálogszerződéssel a dologi zálogkötelezett egy másik személynek – mint személyes kötelezettnek – a zálogjogosulttal szemben fennálló tartozásaiért vállaljon helytállást. Ebben az esetben az alapszerződésben a zálogkötelezett nem szerepelt.

Mindkét esetben a felmondást követően megkötött zálogszerződéshez kapcsolódik egy megállapodás, melyben a zálogjogosult az alapszerződés személyes kötelezettjével, vagy a vele nem azonos zálogkötelezettel a felmondás folytán összességben esedékessé vált követelés teljesítésében állapodnak meg. Ez jellemzően egy részletfizetésre vonatkozó megállapodás. Amennyiben ebben a megállapodásban az alapszerződésben részt nem vevő zálogkötelezett vállal fizetési kötelezettséget, akkor ő egyben személyes kötelezetté is válik.

A felmondást követően kötendő zálogszerződéshez azért célszerű, hogy egy újabb fizetési megállapodás is kapcsolódjon, mert ennek hiányában a zálogjogosult a felmondással már megnyílt kielégítési jogát bármikor – korlátozás nélkül – gyakorolhatja. A kielégítési jog gyakorlásának egyik feltétele ugyanis a Ptk. 5:126. § (1) bekezdése szerint a zálogjoggal biztosított követelés esedékessé válása.¹¹ Az alapszerződés felmondásával a követelés már esedékessé vált és ezen a tényen az sem változtat, ha a felek ezt követően egy zálogszerződést kötnek. Ha azonban ehhez egy újabb (részlet)fizetési megállapodás kapcsolódik, akkor a biztosított követelés esedékessé válását ez alapján a megállapodás alapján lehet megállapítani. Ez azt jelenti tehát, hogy a felmondással

9 Ide kapcsolódik az a kérdés, hogy a felmondás pontosan milyen joghatással is jár. A Ptk. 6:213. § (1) bekezdése alapján a felmondás a szerződést szünteti meg (a jövőre nézve bekövetkező hatállyal). Különbséget kell azonban tenni a szerződés és az annak alapján létrejövő kötelmi jogviszony között. A felmondás a szerződést megszünteti, de a jogviszony bizonyos elemei fennmaradnak.

10 Ebben az esetben a követelés elévülése a felmondott szerződésből származó követelés esedékessé válásával veszi kezdetét.

11 Ez álláspontunk szerint olyan kógens rendelkezés, amelytől a felek nem térhetnek el.

korábban már esedékessé tett biztosított követelés teljesítésére a felek újabb határidőt/határidőket szabnak, a zálogjogosult kielégítési joga pedig akkor nyílik meg, ha a fizetési megállapodás személyes kötelezettje (aki lehet a zálogkötelezett, de lehet egy tőle különböző személy is) az ebben meghatározott határidőt elmulasztja, és ezáltal a biztosított követelés ismét esedékessé válik.

Felmerül a kérdés, hogy köthetnek-e a felek a felmondott alapszerződésből származó követelés(ek) biztosítására úgy zálogszerződést, hogy ahhoz nem kapcsolódik egy újabb (részlet)fizetési megállapodás? Ennek elvileg nincs akadálya, ebben az esetben azonban a felmondással korábban már esedékessé tett biztosított követelés esedékessége folyamatosan fennáll, így a zálogjogosult a kielégítési jogát tulajdonképpen bármikor gyakorolhatja. Ehhez képest nehezen értelmezhető a zálogszerződésnek az a rendelkezése, amely szerint a zálogjogosult kielégítési joga a biztosított követelés esedékessé válásakor megnyílik. Mivel a biztosított követelés már a felmondással esedékessé vált, ezért ebben az esetben a felek úgy kötik meg a zálogszerződést, hogy a zálogjogosult kielégítési joga valójában már megnyílt. Ezért célszerű a feleknek egy (részlet)fizetési megállapodást is kötni, mert annak hatálybalépésével a korábban már esedékessé vált biztosított követelés esedékessége megszűnik és csak ezen megállapodásban meghatározott határidő(k) elmulasztásával válik ismét esedékessé. Ennek alapján pedig egyértelműen megállapítható az is, hogy a zálogjogosult kielégítési joga mikor nyílik meg.

4. Jogutódlási kérdések

4.1. *Változás a zálogjogosult személyében*

A zálogjogosulti pozícióban bekövetkező változások közül gyakorlati jelentőségénél fogva az engedményezést emeljük ki. Az engedményezés a követelés jogosultjának a személyében eredményez jogutódlást. Az engedményes az engedményező helyébe lép, de csak az átruházott követelés tekintetében. Az engedményes azonban nem lép be abba az alapszerződésbe/alapjogviszonyba, amelyből az engedményezett követelés származik. Az engedményezéssel tehát a követelés tekintetében következik be jogutódlás a jogosulti oldalon, az alapszerződés/alapjogviszony vonatkozásában azonban nem. Ez egy lényeges különbség az engedményezés és a szerződésátruházás között. Ennek egyik fontos következménye az is, hogy az engedményes nem mondhatja fel azt az alapszerződést, amelyből az engedményezett követelés származik.¹²

12 A Ptk. módosított és 2023. június 24-től hatályos 6:193. § (4) bekezdése azonban lehetővé teszi az engedményes számára, hogy ha az engedményezett követelés esedékessége a jogosult jognyilatkozatától vagy egyéb általa teljesítendő feltételtől függ, az engedményes megteheti e jognyilatkozatot vagy teljesítheti az esedékesség bekövetkezéséhez szükséges feltételt. Ez az új rendelkezés valójában a Ptk. 5:111. § (5) bekezdésében írt lehetőség áttemelése az engedményezési szabályok körébe. Ennek alapján az engedményes – bár az alapszerződést továbbra sem mondhatja fel – az engedményezett követelést esedékessé teheti. Ez a követelést

Az engedményezéssel kapcsolatban az egyik legfontosabb kérdés, hogy ezáltal csak a követelés száll át, vagy az ahhoz szorosan kapcsolódó jogok (esetleg kötelezettségek) is? Ezzel kapcsolatban a **BH 2022. 158.** számon közzétett eseti döntésében a Kúria kiemelte, hogy az engedményezés kapcsán különbséget kell tenni a követeléshez kapcsolódó és a szerződés egészéhez kapcsolódó jogok között. Az előbbiek átszállnak a követelés átruházásával együtt, az utóbbiak viszont nem, csak egy kifejezetten erre irányuló, jogátruházó szerződéssel kerülnének az engedményeshez.¹³

Amennyiben az engedményezett követelést zálogjog biztosítja, a járulékoság elve alapján a követeléssel együtt az azt biztosító (járulékos) zálogjog is átszáll az engedményesre. Ezt a Ptk. 5:99. § (3) bekezdése külön ki is mondja: a zálogjogot – az önálló zálogjog kivételével – a zálogjoggal biztosított követeléssel együtt lehet átruházni vagy megterhelni.

Ehhez kapcsolódik a Ptk. 6:193. § (3) bekezdése is, melynek normaszövegét a jogalkotó 2023. június 24-ei hatálybalépéssel módosította. A módosítás előtti normaszöveg úgy rendelkezett, hogy az engedményezéssel az engedményesre szállnak át a követelést biztosító zálogjogból és kezességből eredő jogok, valamint a kamatkövetelés is. Ez a normaszöveg azonban nem volt kellően pontos, mivel nem a követelést biztosító zálogjog és kezesség átszállásáról rendelkezett. A zálogjogból, valamint a kezességből eredő jogok átszállása ugyanis nem azonos a zálogjog és a kezesség átszállásával.¹⁴

Erre tekintettel módosult a Ptk. 6:193. § (3) bekezdése, amelynek hatályos szövege szerint: *„Az engedményezéssel az engedményesre szállnak át a követelés teljesítését elősegítő és annak érvényesítéséhez kapcsolódó jogok, a követelés biztosítékai, valamint a kamatkövetelés is. Az engedményes követelheti a zálogtárgy birtokának átruházását, illetve a rá átszálló jelzálogjognak a javára való bejegyzéséhez szükséges jognyilatkozatok kiadását.”* Ennek alapján tehát a követelés engedményezésével együtt az azt biztosító járulékos zálogjog is átszáll az engedményesre.

esedékessé tevő jognyilatkozat nem azonos a felmondással, az alapszerződést ugyanis nem szünteti meg.

13 A jogirodalomban is megjelent az az álláspont, amely szerint az engedményezett követelés nem önmagában, hanem az ahhoz kapcsolódó jogokkal együtt száll át az engedményesre, illetve, hogy az engedményezés nem pusztán a követelés és az ahhoz kapcsolódó jogok, hanem a jogosulti pozícióhoz tapadó kötelezettségek átszállását is eredményezi. Lásd GÁRDOS Péter: Az engedményezéssel átszálló jogok – átszállás és átruházhatóság a magyar jogban. *Polgári Jog*, 2022/5-6., 16. [61]. A német jogot is érintően lásd Ferenc SZILÁGYI: *Die Vorausabtretung im Gefüge des deutschen und ungarischen Rechts sowie des DCFR*. Schriften zum Internationalen Privatrecht und zur Rechtsvergleichung. Band 40. V & R unipress, Universitätsverlag Osnabrück, 2017. 98-101.

14 Erről részletesebben lásd BODZÁSI Balázs: Szemelvények a végrehajtási eljárás közjegyző általi elrendelése során felmerülő gyakorlati kérdések köréből. In: BODZÁSI Balázs (szerk.): *Jogászegyleti Értekezések 2022*. Magyar Jogász Egylet, Budapest, 2022. 252-253.

Kérdésként merül azonban fel, hogy jelzálogjog átszállása esetén az engedményest be kell-e jegyezni új zálogjogosultként a megfelelő nyilvántartásba, vagy ennek hiányában is gyakorolhatja a zálogjogból fakadó jogait?

Ingatlan-jelzálogjoggal biztosított követelések engedményezése esetén a gyakorlatban az engedményes jellemzően nem kéri zálogjogosultként történő bejegyzését az ingatlan-nyilvántartásba. Ez azonban nem képezi akadályát annak, hogy zálogjogát érvényesítse, így például az eredeti közjegyzői okirat végrehajtási záradékkal történő ellátása iránti kérelmet terjesszen elő. Ehhez ugyanis elegendő, ha a jogutódlás tényét bizonyítani tudja.¹⁵ Ez járulékos és önálló zálogjog esetén egyaránt irányadó.

Ennek oka, hogy a Ptk. 5:88. § a) pontja alapján a jelzálogjog alapításának – és így létrejöttének – a feltétele a zálogjog megfelelő nyilvántartásba való bejegyzése. Engedményezés esetén azonban az átruházásra kerülő követelést egy már létező (megalapított) jelzálogjog biztosítja. Így a megfelelő nyilvántartásba való bejegyzés feltétele korábban már teljesült. Azt pedig a Ptk. nem írja elő, hogy a biztosított követelés átruházása esetén az átszálló jelzálogjog csak akkor marad fenn, ha az új zálogjogosult bejegyzését kéri a megfelelő nyilvántartásba. Ilyen rendelkezés hiányában pedig a jelzálogjogot átruházás útján megszerző új jogosultat nyilvántartási bejegyzés nélkül is megilleti a zálogjogból fakadó kielégítési jog. Ezt a korábbi magyar magánjog a jelzálogjog telekkönyvön kívüli megszerzése egyik eseteként szabályozta.¹⁶

Ettől részben eltérő a helyzet önálló zálogjog esetén. Az önálló zálogjog ugyanis a törvényi járulékoság hiánya miatt a biztosított követelés nélkül is átruházható.¹⁷ Ez egyúttal azt is jelenti, hogy az önálló zálogjog nem száll át ex lege a követelés átruházásával együtt. Önálló zálogjog esetén ezért a feleknek nem elegendő a követelés engedményezéséről rendelkezni, az önálló zálogjog átruházásában is külön meg kell állapodniuk. Ennek hiányában csak a követelés fog átszállni, az önálló zálogjog azonban nem.¹⁸

15 Amennyiben az engedményes lép fel végrehajtást kérőként a közjegyző a Vht. 39. § (1) bekezdése szerint jár el. Ezzel kapcsolatban egy lényeges kérdés az engedményezés tényének bizonyítása. Ennek legmegfelelőbb módja az engedményezési szerződés benyújtása. Ebben az esetben az engedményezésről szóló okiratot (ez lehet teljes bizonyító erejű magánokirat is), vagy annak hiteles másolatát kell benyújtani a közjegyzőhöz.

16 A jelzálogjogról szóló 1927. évi XXXV. törvénycikk (Jt.) 8. §-a rendelkezett a jelzálogjogos követelés átruházásáról. Az ehhez kapcsolódó magyarázat szerint a jelzálogjog átszállása az engedményező és az engedményes közötti jogviszonyban már a telekkönyvi bejegyzés előtt végbement. Mivel azonban a Jt. a jelzálogjog jóhiszemű megszerzésének a lehetőségét is ismerte és szabályozta (Jt. 47. §, Jt. 63. §), így harmadik személyek telekkönyvi megszerzése a telekkönyvön kívüli engedménnyel szemben hatályos volt. Lásd NIZSALOVSKY Endre: *A jelzálogjog jogszabályainak magyarázata*. Tébe Kiadóvállalata, Budapest, 1929. 30.

17 A törvényi járulékoság hiánya miatt önálló zálogjog esetén a Ptk. 5:100. §-a ezért nem is biztosított követelésről, hanem a biztosítéki szerződés szerint a zálogtárgyból kielégíthető követelésről rendelkezik.

18 Ha a felek nem rendelkeznek külön az önálló zálogjog átszállásáról – amelyre akár a követelés

Mivel az önálló zálogjog egy forgalomképes jog, ezért az átruházása nem engedményezésnek, hanem jogátruházásnak minősül. Ez azonban gyakorlati szempontból nem jelent problémát, mivel a Ptk. 6:202. § (3) bekezdése alapján a jogok átruházására az engedményezésre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.

Kérdéseket inkább a Ptk. 6:202. § (4) bekezdésének az alkalmazhatósága vet fel. Ez a szakasz ugyanis azt mondja ki, hogy ha a jog fennállását közhiteles nyilvántartás tanúsítja, a jog átruházásához az engedményezésen felül a jogosult személyében bekövetkezett változásnak a nyilvántartásba való bejegyzése szükséges. Ennek alapján felmerül a kérdés, hogy az önálló zálogjog átruházása esetén szükség van-e az új zálogjogosult ingatlan-nyilvántartási bejegyzésére? Álláspontunk szerint erre az idézett szakasz szerint szükség van/lenne. Ez az elvárás azonban nem áll összhangban a jelenlegi gyakorlattal, hiszen az önálló zálogjogot megszerző engedményesek – jellemzően követeléskezelő cégek, illetve a banki refinanszírozásban érintett pénzügyi intézmények – nem jegyeztetik be magukat zálogjogosultként az ingatlan-nyilvántartásba. Kérdés, hogy az új ingatlan-nyilvántartási törvény hoz-e majd ebben a vonatkozásban változást.

4.2. Változás a zálogkötelezett személyében

4.2.1. A zálogkötelezett egyben személyes adós is

A kötelezetti pozícióban bekövetkező jogutódlás egyszerűbb esete, amikor a két kötelezett személye egybeesik, vagyis amikor a dologi zálogkötelezett egyben személyes adós is. Kötelezetti oldalon jogutódlásra ilyenkor is egyrészt jogszabály alapján, másrészt pedig jogügyleti úton kerülhet sor.

Jogszabály alapján kerül sor a jogutódlásra a természetes személy kötelezett halála, valamint a jogi személy kötelezett jogutódlással történő megszűnése esetén.

A jogi személy jogutódlással történő megszűnésének az eseteiben mindig lesz egy olyan jogi személy, akit a megszűnt jogi személy általános jogutódjának kell tekinteni, és akire ennek alapján a megszűnt jogi személy jogai és kötelezettségei átszállnak. Ezt mondja ki a Ptk. 3:39. § (1) bekezdése átalakulás, a Ptk. 3:44. § (1) bekezdése egyesülés, valamint a Ptk. 3:45. § (1) bekezdése szétválás esetén. Ezekben az esetekben tehát a megszűnő jogi személy által vállalt kötelezettségek nem szűnnek meg, így az általa vállalt zálogjogi helytállási kötelezettség is fennmarad és az általános jogutódot terheli.¹⁹

Összetettebb a helyzet a természetes személy kötelezett halála esetén. Felmerül

engedményezéséről szóló szerződésben, okiratban is sor kerülhet –, akkor az engedményes nem válik zálogjogosulttá, így utóbb nem is kérheti az önálló zálogjog megalapításáról rendelkező zálogszerződés, illetve biztosítéki szerződés közjegyző általi záradékolását, vagyis a rá át nem szálló önálló zálogjog alapján nem fog tudni végrehajtási eljárást indítani.

19 A kiválás annyiban speciális, hogy kiválás esetén a jogi személy fennmarad, és vagyónának egy része a kiválással létrejövő jogi személyre mint jogutódra száll át. Ennek alapján elképzelhető, hogy a kötelezettség a kiválást követően két kötelezettet terhel.

ugyanis a kérdés, hogy a kötelezett halála esetén mi történik a tartozásaival. A Ptk. 7:1. §-a szerint az ember halálával hagyatéka mint egész száll át az örökösre. A Ptk. nem definiálja a hagyatékot, mert annak fogalmi határait a bírói gyakorlat határozta meg. Ennek alapján pedig – bizonyos kivételekkel – az örökös egész vagyona és valamennyi tartozása a hagyaték része, és az örökös mindebben jogutódnak számít. A hagyaték részét képezik az örökös tartozásai is, így azok is öröklődnek.²⁰

Ebből tehát az következik, hogy a kötelezett halálával az őt terhelő tartozások is átszállnak az örökösre. Ezzel kapcsolatban mondta ki a Legfelsőbb Bíróság egy korábbi eseti döntésében, hogy a hagyatékba beletartoznak az örökösöt megillető olyan jogok és kötelezettségek is, amelyek a polgári jog alapján másra átszállhatnak, vagyis amiben jogutódlás következhet be. Az adós halálával a perbeli kölcsönszerződés nem szűnt meg, csak a kötelezetti oldalon történt alanyváltozás. Így külön megállapodás – új kölcsönszerződés – nélkül az alperes az édesapja által megkötött kölcsönszerződésnek az alanya lett és a fennálló tartozásért a hagyaték erejéig felelnie kellett. A perbeli esetben tehát nem jött létre új kölcsönszerződés a felek között, hanem az öröklés folytán bekövetkezett alanyváltozással az eredeti szerződés fennmaradt (**BH 2000. 119.**). A Legfelsőbb Bíróság ezen megállapításai a Ptk. alapján is irányadóak.

Fontos azonban azt is kiemelni – amire a fenti döntés is utal –, hogy a kötelezett örökösei az általuk megörökölt tartozásokért csak a hagyaték erejéig kötelesek helyt állni (*pro viribus felelősség*).²¹ A Ptk. 7:96. § (1) bekezdése alapján az örökös a hagyatéki tartozásokért a hagyaték tárgyaival és azok hasznaival felel a hitelezőnek. Ha a követelés érvényesítésekor a hagyaték tárgyai vagy hasznai nincsenek az örökös birtokában, az örökös öröksége erejéig egyéb vagyonával is felel. Az örökös tehát korlátolt (az általa örökölt hagyaték erejéig fennálló) helytállási kötelezettség terheli.

Ennek alapján az örökösöt terhelő tartozás, illetve az általa vállalt kötelezettségek öröklődnek, amelyekért az örökös(ök) a hagyaték erejéig köteles(ek) helytállni. A zálogkötelezetti helytállás azonban természetesen csak akkor terheli az örökösöt, ha a zálogtárgy tulajdonjoga is rá szállt át, vagyis, ha a zálogtárgyat is ő örökölte.

A jogügyleti úton történő jogutódlás legjellemzőbb módja a tartozásátvállalás. Ez egy háromoldalú megállapodás, amely úgy jön létre, hogy a kötelezett és a jogosult megállapodik egy harmadik személlyel (a tartozás átvállalójával) abban, hogy ez utóbbi személy a kötelezettnek a jogosulttal szemben fennálló kötelezettségét átvállalja. Ebben az esetben a jogosult a szolgáltatás kizárólag az átvállalótól követelheti.

20 VÉKÁS Lajos: Öröklés. In: VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. 2. kötet. Wolters Kluwer, Budapest, 2014. 2374.

21 Fontos kiemelni, hogy az örökösöt is objektív jellegű helytállási kötelezettség és nem felelősség terheli, hasonlóan a zálogkötelezethez és a kezeshez. Ennek ellenére – mivel a jogi szaknyelvben a két fogalmat gyakorlatilag szinonim kifejezésként használják – a Ptk. is használja a felelősség kifejezést az örökös vonatkozásában.

Tartozásátvállalás esetén a Ptk. 6:203. § (3) bekezdése alapján a követelés biztosítékai megszűnnek. Akkor marad csak fenn a biztosíték – így például a zálogjog –, ha annak kötelezettje a tartozásátvállaláshoz hozzájárul.²²

4.2.2. A zálogkötelezett nem személyes adós

Amennyiben a zálogkötelezett nem személyes adós – vagyis, ha a két kötelezett személye elkülönül egymástól –, elsődlegesen az a kérdés merül fel, hogy a zálogtárgy tulajdonjogának az átszállása esetén a zálogkötelezeti pozícióban jogutódlás következik-e be.

Ezzel kapcsolatban korábban eltérő volt az alsóbb szintű bíróságok gyakorlata. Ez azért jelentett problémát, mert a kérdés jellemzően nemperes eljárásban, a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (a továbbiakban: Vht.) 39. § (1) bekezdése szerint a közjegyző által hozott végzéssel szemben benyújtott fellebbezés alapján törvényszéki hatáskörben merült fel. Mivel pedig ezekben az eljárásokban nincs helye felülvizsgálatnak, így a kérdés nem jutott el a Kúriához. Változást az **1/2022. számú PJE határozat** hozott.

A jogegységi határozatot megelőzően a bíróságok egy része azt a gyakorlatot követte, amely szerint a jelzálogjoggal terhelt ingatlan tulajdonjogának az átruházása esetén a Vht. 39. § (1) bekezdése szerinti jogutódlás megállapítására azért nincs mód, mert a zálogtárgy új tulajdonosa nem vált a zálogszerződés alanyává, így bár a zálogjog az ingatlannal együtt átszállt, a zálogjogosult az új zálogkötelezettel szemben kizárólag perben tudja érvényesíteni a zálogjogi igényét.

Ez jelenik meg az Alkotmánybíróság **3050/2017. (III. 20.) AB végzésében** is. Az alkotmányjogi panasz alapjául szolgáló ügy lényege az volt, hogy az indítványozó mint hitelező kölcsönszerződést kötött egy részvénytársasággal. A felek közjegyzői okiratra foglaltan a kölcsönszerződés biztosítékául keretbiztosítéki jelzálogjogot alapítottak egy harmadik személy tulajdonában álló ingatlanra. Az ingatlan tulajdonosa zálogkötelezettként kötelezettségvállaló nyilatkozatot tett arra vonatkozóan, hogy az indítványozó mint kölcsönadó az ingatlanból kielégítést kereshet. A jelzálogjog az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzésre került. Mivel az adós kölcsöntartozását többszöri felszólítás ellenére sem törlesztette, az indítványozó a szerződést felmondta, ami által a keretbiztosítéki jelzálogszerződés alapján megnyílt a zálogtárgyból való kielégítési joga. A jelzálogjoggal biztosított kölcsönszerződés felmondását követően azonban a zálogjoggal terhelt ingatlan tulajdonjogát apport jogcímen egy kft. szerezte meg, a zálogszerződés kötelezettjét pedig felszámolták.

22 További kérdés merülhet fel a Ptk. 6:207. §-ával kapcsolatban. Eszerint ugyanis, ha a tartozás jogszabály rendelkezése alapján száll át másra, a tartozásátvállalás szabályait kell megfelelően alkalmazni. Ezzel kapcsolatban kérdéses lehet, hogy öröklés esetén alkalmazni kell-e a Ptk. 6:203. § (3) bekezdését. Erre vonatkozóan nem ismert számomra olyan bírósági döntést, amely ezt kimondta volna. Emellett a közjegyzői gyakorlat sem támasztja a Ptk. 6:203. § (3) bekezdésében írt követelményt öröklés esetén.

Az indítványozó ezt követően a közjegyzőtől a zálogszerződés végrehajtási záradékkal történő ellátását és a zálogkötelezettség tekintetében a jogutódlás megállapítását kérte. A közjegyző megállapította, hogy a szerződésbe foglalt követelés zálogkötelezettjének az ingatlanra bejegyzett zálogjog tekintetében az új tulajdonos a jogutódja.

Az új tulajdonos e döntés ellen fellebbezett, melynek eredményeként a Győri Törvényszék a közjegyző végzését megváltoztatta, és az indítványozónak a jogutódlás megállapítása iránti kérelmét elutasította. A bíróság döntése alapján a közjegyző a jogutódlás megállapítása nélkül, a zálogjog érvényesítésére irányulóan a szerződést végrehajtási záradékkal látta el. Az ingatlan új tulajdonosa ezt követően arra hivatkozva kérte ennek a végrehajtási záradéknak a törlését, hogy ő a zálogszerződésben kötelezettként nem szerepelt, és így a kötelezett jogutódjának sem tekinthető. A közjegyző a törlési kérelmet elutasította, amely végzés ellen az új tulajdonos fellebbezett.

A Győri Törvényszék a közjegyző végzését hatályon kívül helyezte és a közjegyzőt új határozat hozatalára utasította azzal, hogy mivel az ingatlan új tulajdonosa a közokiratba foglalt zálogszerződésben félként nem szerepelt, és a tulajdonjog megszerzésével sem vált a kölcsön- és a zálogszerződés alanyává, így a végrehajtási eljárásban jogutódnak nem minősülhet.

Ezt követően a közjegyző a végrehajtási záradékot törölte, mely döntés ellen a végrehajtás kérő fellebbezett. Az indítványozó a végrehajtási záradék hatályának fenntartását arra hivatkozással kérte, hogy a zálogjoggal terhelt ingatlan tulajdonosa mint zálogkötelezett köteles tőrni a jelzálogjoggal terhelt ingatlanból történő kielégítést, mivel a zálogjog bejegyzése után történő tulajdonosváltozás a zálogjogosult jogait nem csorbíthatja.

A másodfokon eljáró Győri Törvényszék – az alkotmányjogi panasszal támadott – döntésével a közjegyző végzését helybenhagyta. A bíróság megállapította, hogy a zálogtárgy tulajdonjogának átszállásával az új tulajdonos nem válik az alapjogviszony adósává, kizárólag a követelésnek az ingatlanból való kielégítés tőrésére köteles. A bíróság szerint önmagában a tulajdonjog apport útján történő megszerzése nem eredményezett szerződéses jogutódlást.

Más bíróságok azonban ettől eltérően úgy foglaltak állást, hogy az új tulajdonos az ingatlan korábbi tulajdonosának jogutódjává válik. A szerződéssel alapított jelzálogjog ugyanis az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzéssel dologi hatályúvá válik, a zálogjog dologi hatályából pedig az következik, hogy a jog bejegyzését követően az ingatlan mindenkorai tulajdonosa köteles tőrni, hogy a jogosult a zálogjoggal biztosított követelését a zálogtárgyból kielégítse. Az ingatlan átruházását követően a zálogjogosult igénye már nem az ingatlan korábbi tulajdonosával, hanem az új tulajdonossal szemben érvényesíthető, amely a polgári jog szabályai szerint jogutódlásnak felel meg (BDT 2020. 4215.).

Ezt a dogmatikailag helyes értelmezést fogadta el a Kúria is és ez jelenik meg az 1/2022. számú PJE határozatban. is Ebben a Kúria kiemelte, hogy a zálogjogosultnak

az ingatlant terhelő és az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett jelzálogjoga alapján – a keresete folytán a korábbi zálogkötelezettet a követelés zálogtárgyból való kielégítésének tūrésére kötelező jogerős ítéletre, illetve a végrehajtási záradékolásra alkalmas közjegyzői okiratra tekintettel – a zálogtárgy új tulajdonosával szemben a követelés zálogtárgyból való kielégítése érdekében nem kell új pert indítania, hanem a Vht. 39. § (1) bekezdése szerint ez esetben a jogutódlás megállapításának van helye.²³

Ezzel kapcsolatban kell utalni a Ptk. 5:99. § (1) bekezdésének 2023. június 24-től hatályos módosított normaszövegére. Eszerint a biztosított követelés átruházásával vagy egyéb módon való átszállásával a zálogjog is átszáll a követelés új jogosultjára, aki a korábbi zálogjogosult helyébe lép. A követelés átruházója köteles a zálogtárgyat vagy a jelzálogjog átszállásának a bejegyzéséhez szükséges jognyilatkozatokat az új zálogjogosult részére kiadni.

A Ptk. módosított normaszövege tehát kimondja, hogy az új zálogjogosult a korábbi zálogjogosult helyébe lép, vagyis jogutódlásra kerül sor. Ez a jogutódlás azonban nemcsak a dologi jogi jogviszonyban, hanem – a zálogjog kettős természete miatt – a zálogszerződésben is bekövetkezik. Ehhez a feleknek nem kell módosítani a zálogszerződést, mivel a jogutódlás a biztosított követelés átszállásával ex lege bekövetkezik.

Ez a fajta jogutódlás következik be a zálogkötelezetti oldalon is. A zálogtárgy tulajdonjogának az átruházásával az új tulajdonos nemcsak a dologi jogi jogviszonyban, hanem a zálogszerződésben is a korábbi zálogkötelezett helyébe lép. Így az új zálogkötelezetre a jogelődje által tett, közjegyzői okiratba foglalt, a zálogtárgyból való kielégítés tūrésére vonatkozó kötelezettségvállalás is vonatkozni fog, amely alapján a zálogjogosult vele szemben a zálogjog érvényesítésére irányuló végrehajtási eljárást meg fogja tudni indítani.

5. Összegzés

Az előzőekben csupán néhány kérdést emeltünk ki a zálogjogi szabályok gyakorlati alkalmazása köréből. A sort még hosszan lehetne folytatni. Visszaulva azonban a kiinduló gondolatunkhoz, áttekintésünket azzal zárhatjuk, hogy bár az új Ptk. a zálogjog szabályozása tekintetében számos újdonságot hozott, a gyakorlatban azonban sokszor nem ezek az új rendelkezések, hanem a zálogjog intézményének a csaknem másfél évszázada töretlenül meglévő dogmatikai alaptulajdonságai vetnek fel megoldást igénylő kérdéseket. Szerencsére ezekre a kérdésekre felsőbíróságaink, a jogalkalmazói gyakorlat és a jogirodalom megfelelő válaszokat tud adni.

23 A Kúria ebben a jogegységi határozatában azt is külön kiemelte, hogy a Kúria által megállapított jogértelmezést a nemperes eljárásokban is követni kell. A Kúria peres eljárásokban kifejtett jogértelmezése tehát a nemperes eljárásokban is irányadó.

Bónis Péter¹

A HASZONÉLVEZET SZABÁLYOZÁSÁNAK KÉRDÉSEI AZ ÚJ POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYVBEN ÉS A BÍRÓI GYAKORLATBAN

1. Bevezetés

A haszonélvezet szabályozásának kérdései az új Polgári Törvénykönyv hatálybalépése előtt sem tartoztak a polgári jog legvitatottabb területei közé.² Az új Polgári Törvénykönyv elfogadása után a bírói gyakorlatban áttekintésünk alapján nem jelentkeztek tömegével olyan nyomtatásban közzétett jogesetek, amelyek a haszonélvezeti jog szabályozásával lettek volna kapcsolatban. Az új Polgári Törvénykönyv újításai a haszonélvezeti jogra vonatkozóan amúgy is mérsékeltnek mondhatók, és maga a törvényszöveg is megtartotta a régi Polgári Törvénykönyv számos rendelkezését, és sokszor szó szerint átvette a régi Polgári Törvénykönyv haszonélvezetre vonatkozó rendelkezéseinek zömét, amelyet néhány fontosabb rendelkezéssel egészített ki.

Mivel maga a haszonélvezet valószínűleg nem tartozik a leggyakrabban alkalmazott jogintézmények közé, és az új Ptk. hatálybalépése óta még nem telt el annyi idő, hogy az új Ptk. szabályai bírói úton polgári perben alkalmazásra kerüljenek, jelen tanulmányunk csak arra szorítkozhat, hogy egy olyan jogintézményről adjon szükségszerűen tömör áttekintést, amely nem tartozik azok közé a területek közé, amelyekről bőséges bírói gyakorlat jött volna létre az új Ptk. alapján.

2. A haszonélvezeti jog változásai a múltban

Mielőtt az új Polgári Törvénykönyv haszonélvezetre vonatkozó újításainak elemzésébe bocsátkoznánk, néhány jogtörténeti tanulságot érdemes megosztanunk a haszonélvezet intézményéről. Tudvalevő, hogy a haszonélvezet rendkívül régi jogintézmény, mert már a római jog kialakította az *ususfructus* szabályait. Hogy ennek milyen funkciói voltak az ókorban, arra itt most nem térhetünk ki. Bizonyos azonban, hogy a középkorban

1 Dr. habil. Bónis Péter egyetemi docens, Jogelméleti Tanszék, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

2 HARMATHY Attila: *Dologi jog – kötelmi jog*, in *Liber Amicorum. Studia L. Vékás dedicata*. Budapest 1999, 119-129.; ALMÁSI Antal: *A dologi forgalom*. Budapest, 1910.; MENYHÁRD Attila: *Dologi jog*, Budapest, 2007.; MENYHÁRD Attila: *A dologi jog szabályozásának sarokpontjai a Polgári Törvénykönyvben*, in *Jogtudományi Közlöny* 2013/11. 517-528

a haszonélvezet, a különféle típusú használati jogok, illetve az ezekkel szorosan rokon osztott tulajdon elmélete nagy jelentőségre tett szert.³ Mivel a középkorban a földtulajdon és annak megművelése adta a gazdaság legfontosabb alapját, és hatalmas földbirtokok koncentráálódtak az egyház vagy egyes földesurak birtokában, akik azt maguk nem tudták művelni, ezért kialakult a használati jellegű jogoknak olyan széles tára, amely biztosította a földbirtokosok számára a hasznosítás lehetőségét, a hűbéreseket, bérlőket, nincsteleneket, zselléket és jobbágyok számára pedig a föld megművelése révén megélhetési forrást nyújtott.

Az osztott tulajdon azonban, amelynél fogva a főtulajdonosnak csak a dolog állagára van kirekesztő joga, míg a használati tulajdonosnak „a dolog állagára való valamely jog mellett annak haszonvételére van kirekesztő joga,”⁴ ahogyan ezt az Optk. 357. §-a megfogalmazta, nagymértékben akadályozta a forgalmat, és nem volt összeegyeztethető a kapitalista gazdaság igényeivel.

A földbirtokra és hitbizományra épített feudális társadalmi rend lebontása után a haszonélvezetnek már nem volt akkora jelentősége, mint korábban. A 20. századra a haszonélvezeti jog jelentősége radikálisan csökkent. „A haszonélvezeti jognak az özvegyi jog és az egyházi javadalom esetén kívül nincs nagy gyakorlati jelentősége.” – vélekedett 1942-ben Nizsalovszky Endre.⁵ Nizsalovszky Endrével egyetértve a haszonélvezet kiterjesztésére irányuló törekvés anakronisztikusnak tűnik.

A francia forradalom után Nyugat-Európában, Magyarországon pedig 1848 után megindult a használati jogok korlátozásának tendenciája, és az ingatlanokon vagy más vagyoni értékű jogokon fennálló tartós használatot biztosító jogok visszaszorultak. Megszűnt a feudális használati tulajdon (*dominium utile*) és hazánkban az ősiség intézménye, a hűbériséget és a hitbizományokat pedig felszámolták. A *dominium directum* és a *dominium utile* szétválásztása, a feudális jellegű használati jogok széles köre, és a hitbizományok a kapitalista gazdasági rend kialakításának lényeges akadályai voltak. Ebből jogtörténeti tanulsággként megfogalmazható, hogy nem célszerű a használati vagy haszonélvezeti jellegű jogokat a 21. században kiterjeszteni, mert ezek akadályozzák az ingatlanok és egyéb vagyontárgyak, jogok forgalmát, felesleges jogvitákra adnak alkalmat, és konfliktushelyzetek kialakulásához vezethetnek a tulajdonos és a használó, haszonélvező között.

3 BÓNIS Péter: *Néhány jelentősebb magánjogi jogintézmény a középkorban*, in Bónis Péter–Gönczi Katalin–Stipta István: *Egyetemes állam- és jogtörténet*, Budapest 2019, 167-184.

4 ABGB 357. §. Ha valamely dolog állagára való jog a haszonvételre joggal, ugyanazon egy személyben egyesül, a tulajdonjog teljes és osztatlan. De ha valakinek csak a dolog állagára, a másikon ellenben, a dolog állagára való valamely jog mellett annak haszonvételére van kirekesztő joga, akkor a tulajdonjog meg van osztva, és mind a kettőre nézve teljetlen. Amaz főtulajdonosnak, emez haszonvevő tulajdonosnak nevezetik.

5 NIZSALOVSKY Endre: *Korlátolt dologi jogok*, in Szladits K. (szerk.), *Magyar magánjog*, Budapest, 1942, 5. kötet, 404.

3. Az új Ptk. haszonélvezetre vonatkozó újításai

A régi Ptk.-nak a szocialista gazdaság viszonyaira modellezett, a természetes személyekre koncentráló szabályozása lényegében a haszonélvezeti jog tekintetében is irányadó volt. A szocialista Ptk. a haszonélvezet szabályainál a természetes személyek társadalmi viszonyait tekintette mintának, ahol a haszonélvezeti jog leggyakrabban öröklés útján keletkezett (*özvegyi jog*), és a haszonélvező általában mindig természetes személy volt.

Az új Ptk. indokolása szerint a régi Ptk.-ból hiányzik azoknak a problémáknak a figyelembevétel, amelyek a „piaci viszonyok és a piaci szereplők körében” felmerültek. Hiányoznak „azok a szabályok, amelyek a jogi személy haszonélvezetére, a haszonélvezet közvetett tárgya rendeltetésének fenntartására irányuló kötelezettségre, illetve pénzen, árun, árukészleten fennálló haszonélvezetre vonatkoznak.”

Az új Ptk. szélesíteni kívánta a haszonélvezeti jog alkalmazhatóságát. A régi Ptk. szövegét vette alapul, de lényegesen ki is bővítette azt. Új szabályokat vezetett be a jogi személyek haszonélvezeti jogára vonatkozóan, valamint arra számítva, hogy a gazdasági forgalomban növekszik azon gazdasági társaságok száma, akik ehhez a jogintézményhez folyamodnak, bővítette a követelésen, jogon, árun, árukészleten fennálló haszonélvezetre vonatkozó szabályok körét. Az új Ptk. az özvegy házastárs haszonélvezeti jogának átalakítását is célul tűzte ki.

4. A jogi személyek javára létesített haszonélvezet

Bár a régi Ptk. szerint sem volt tilos jogi személyek javára haszonélvezeti jogot alapítani, ennek mikéntje nem volt részletezve, és bár az új Ptk. szerint kívánatos lett volna a jogi személyek javára szolgáló haszonélvezeti jog szélesebb körű alkalmazása, az új Ptk. sem túl bőbeszédű a jogi személyek javára létesített haszonélvezeti jogról. Az új Ptk. 5:147. § (5) bek. szerint a jogi személy javára haszonélvezeti jog korlátozott időre, de legfeljebb ötven évre engedhető; a határozatlan időre alapított haszonélvezeti jog ötven évig áll fenn. Álláspontom szerint az ötven éves időszak eltúlzott, akadályozza a forgalmat, túlságosan sérelmes a tulajdonosi jogokra nézve, és ellentételezés nélkül alkotmányossági aggályokat is felvethet. Lehetőséget kellett volna adni a bíróságnak arra is, hogy a körülmények lényeges megváltozása esetén a haszonélvezeti időtartamát a bíróság csökkentse, de ezt a jelenlegi bírói gyakorlat, úgy tűnik, nem teszi lehetővé arra hivatkozva, hogy a haszonélvezet nem kötelmi jogviszony, így annak bírói módosítására nincs lehetőség.⁶

Ha a jogi személyek haszonélvezeti jogáról beszélünk, akkor a haszonélvező lehet egyesület, alapítvány vagy gazdasági társaság is. Így közkereseti társaság, betéti társaság, korlátolt felelősségű társaság vagy szövetkezet is lehetne haszonélvező az új Ptk. szerint, és a jogi személy javára haszonélvezeti jog korlátozott időre, de legfeljebb ötven évre

6 BH+ 2014.5.204

engedhető. Mivel az új Ptk. csak a természetes és a jogi személyek számára teszi lehetővé a hasznélvezői jogállás gyakorlását, a jogi személyiség nélküli személyegyesülések nem szerezhetnek hasznélvezői jogot. Nemzetközi magánjogi problémaként felmerül, hogy külföldi jogi személyek mennyiben lehetnek hasznélvezői jogok gyakorlói Magyarországon. Az Európai Unió tagállamai esetében ezt mindenképpen el kell ismerni.

Az új Ptk. hatálybalépése után a jogi szakirodalomban Kovács László lelkesen ecsetelte a jogi személyek javára létesített hasznélvezeti jog vélt előnyeit. „A jogi személyek részére a hasznélvezet létesítése több vonatkozásban is előnyös lehet. A legegyszerűbb példa erre az, hogy támogatói azegyesületnek, vagy alapítványnak hasznélvezeti jogot adnak a tulajdonukban álló épületeken, helyiségeken, továbbá ezek berendezéséhez szükséges tárgyakon. Ezáltal működésük biztosítva van, a támogató tulajdonjoga pedig megmarad. Gazdasági társaságoknak is előnyös lehet, hogy ha előre látható időig telephelyre, raktárra stb. van szüksége és ezek megvásárlása helyett az ingatlanokon és a hozzátartozó berendezéseken hasznélvezeti jogot szerez. Még inkább sor kerülhet vállalatcsoport létrehozása során arra, hogy a tagok vagyoni helyzetük kialakítása végett ingatlanokat, eszközöket nem csak a tulajdonjog átruházásával, hanem hasznélvezet létesítésével bocsátják egymás rendelkezésére. Ugyanez történhet az egyesülés során is. Az egyszemélyes gazdasági társaság esetén az alapító – a kötelező vagyoni hozzájáruláson felül – a társaság működését hasznélvezeti jog létesítésével is elősegítheti.”⁷

5. A hasznélvezeti jog az új Ptk. hatálybalépése utáni bírói gyakorlatban

Az új Ptk. hatálybalépése óta eltelt időszak bírói gyakorlata nem igazolja a jogi személyek hasznélvezeti jogának elterjedéséhez fűzött reményeket. A bírói gyakorlatban nem jelentek meg tömegesen olyan jogesetek, amelyek arról tanúskodnának, hogy a jogi személyek körében a hasznélvezeti jog fokozott népszerűsége tett szert. Az ehhez fűzött remények szerintem erősen eltúlzottak voltak.

„A hasznélvezet gyakorlásának ingyenessége nem jelenti azt, mintha a hasznélvezőt csak jogok illetnék, köteleességek pedig nem terhelnék. A hasznélvező jogának korlátot szab a tulajdonosnak a dolga állagának és rendeltetésének fenntartásához fűződő érdeke, amiből máris kialakul a hasznélvező jogállásának kötelezettségi oldala. A római kreatori jogban ennek a konzekvenciája le is volt vonva, úgy, hogy a hasznélvezetbe adás alkalmával a hasznélvező személyes kötelezettséget vállalt arra, hogy a dolog épségének megóvása érdekében a rendes családapa gondosságával fog eljárni. Később ez a formális kötelezettségvállalás elmaradt ugyan, de a hasznélvezeti jog gyakorlásának megkezdésével, mint *concludens factum* ennek a külön személyes kötelezettségnek az elvállalását megtörténtnek tekintették. A modern jogrendszerekben a kötelmi

7 Kovács László: A hasznélvezet hogyan jelenik meg a piaci kapcsolatokban?, in *Magyar Jog* 2018/3., 129-137.

viszony különválasztásának subtilitása elmaradt.” – fejezte Nizsalovszky Endre.⁸

Mivel a haszonélvező és a tulajdonos között sokszor érdekellentét van, a tulajdonos és a haszonélvező közötti viszony gyakran konfliktusos, ami polgári perek indításában nyilvánulhat meg. A bírósági döntvénytárak böngészéséből kiderül, hogy a haszonélvezettel kapcsolatos perek nagy része olyan per, amelynek forrása a tulajdonos és a haszonélvező közötti konfliktus.

A BH+ 2014.5.204 számú ügy szerint a szerződésen alapuló haszonélvezet nem kötelmi jogviszony, annak bírósági módosítására nincs lehetőség; az olyan abszolút szerkezetű dologi jog, amely alapján mindenki más köteles tűrni, hogy a haszonélvező gyakorolja jogát.

A perbeli tényállás szerint a peres felek élettársak voltak. A perbeli családi házas ingatlan a felperes szüleinek egyenlő arányú tulajdonát képezte a felperes holtig tartó haszonélvezeti jogával terhelt. Az ingatlant a felperes szülei vásárolták 2010-ben.

A felek között az életközösség megromlott, majd a felperes 2011 februárjában a perbeli ingatlanból szüleihez költözött, az ingatlant azóta az alperes használja kizárólagosan. A felperes – jogi képviselője útján – 2011. szeptember 8-án felszólította az alperest, hogy az ingatlant 30 napon belül ingóságaitól kiürített állapotban adja át részére, majd november 29-én keresetet nyújtott be, amelyben kérte kötelezni az alperest, hogy az ingatlant ingóságaival együtt harminc napon belül hagyja el. Hivatkozott arra, hogy az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett haszonélvezeti joga alapján az alperesnek engedélyezett használatot megvonja.

A Kúria rámutatott, hogy a haszonélvezet nem kötelmi jogviszony, még ha szerződés is hozza létre. A szerződésen alapuló haszonélvezeti jog bírósági módosítására nincs lehetőség, mert a haszonélvezet létrejöttével a teljesítés megtörténik; nincs lehetőség a haszonélvezet mint jog tartalmának vagy időtartamának megváltoztatására sem. Ebből az következik, hogy a Kúria szerint a haszonélvezeti jog körében a *clausula rebus sic stantibus* nem nyerhet alkalmazást.

A Kúria arra is rámutatott, hogy a szerződésen alapuló haszonélvezeti jog személyhez kötött, abszolút szerkezetű dologi jog, amely alapján a haszonélvező az ingatlant birtokolhatja, használhatja, hasznosíthatja. A haszonélvezővel szemben mindenki mást negatív kötelezettség terhelt, a tulajdonos is köteles tűrni, hogy a haszonélvező az ő dolgán gyakorolja jogait.

Az új Ptk. 5:152. § és a régi Ptk. szerint a tulajdonos jogosult a haszonélvezet gyakorlását ellenőrizni. Ha a haszonélvező a dolgot nem rendeltetésének megfelelő módon használja vagy rongálja, illetve rendeltetését meg nem engedett módon megváltoztatja, továbbá, ha a dolognak a haszonélvezet megszűntével való visszaadását egyébként veszélyezteti, a tulajdonos megfelelő biztosítékot követelhet, ha tiltakozása nem vezetett eredményre. Ha a haszonélvező nem ad megfelelő biztosítékot, a bíróság a

8 NIZSALOVSKY Endre: *Korlátolt dologi jogok*, in Szladits K. (szerk.), *Magyar magánjog*, Budapest, 1942, 5. kötet, 414.

tulajdonos kérelmére a haszonélvezeti jog gyakorlását biztosíték adásáig felfüggesztheti.

Nizsalovszky szerint „a biztosítékadási kötelezettség a haszonélvezetnek nem rendszerinti kísérője. E kötelezettség előfeltétele: a tulajdonos érdekeinek veszélyeztetése. Ebben az esetben sem a biztosítékadás követelése a tulajdonosegyedüli jogvédelmi eszköze, hanem a tulajdonából folyóan a veszélyeztetés abbahagyására irányuló igényt is érvényesíthet.”⁹

Nizsalovszky véleményével egyezően egy perben (BH 2018.7.190) a Kúria kimondta, hogy a biztosíték célja, hogy a tulajdonos a haszonélvezet megszűnéskor a jogellenes magatartással okozott kár megtérítéséhez szükséges mértékben abból kielégítést nyerjen. A követelés nem irányulhat általában biztosíték adására, annak meghatározottnak kell lennie. Meg kell jelölni a biztosítéknak azt az összegét, amely alkalmas a haszonélvező jogellenes magatartása folytán keletkezett károk megtérítésére.

A Kúria hangsúlyozta: a haszonélvezeti jog gyakorlásának felfüggesztésére csak akkor van lehetőség, ha a haszonélvező a megfelelő mértékű biztosíték adása elől elzárkózott, és csak addig, amíg a haszonélvező biztosítékot nem ad. A haszonélvezeti jog gyakorlásának határozatlan idejű vagy végleges jelleggel való felfüggesztésére a törvény nem ad lehetőséget.

A Kúria egyetértett a másodfokú bírósággal abban, hogy a haszonélvezet nem megfelelő gyakorlása esetére a Ptk. egy háromlépcsős igényérvényesítési rendszert határoz meg, és ehhez képest a felperes sem tartotta be a törvényben meghatározott igényérvényesítési sorrendet: a pert megelőzően nem követelt az alperestől konkrét összegű biztosítékot.

Az új Ptk. hatálybalépése óta a Kúria a haszonélvezettel kapcsolatban egy jogegységi döntést hozott. A jogegységi eljárást az indokolta, hogy az indítványozó álláspontja szerint a Kúria gyakorlata nem volt egységes abban a kérdésben, hogy a haszonélvezeti jog ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzéséhez szükséges-e olyan okirat, amely kifejezetten tartalmazza a haszonélvezeti jog alapítását, a jogváltozás jogcímét, valamint ehhez a jogosult bejegyzést engedélyező nyilatkozatát vagy pedig elegendő a tulajdon-átruházási szerződés keretében történő megállapodás a haszonélvezeti jog fenntartásáról.

Az 1/2017. Közigazgatási-munkaügyi-polgári jogegységi tanácsnak a tulajdonjog haszonélvezeti jog fenntartásával történő átruházása esetén a haszonélvezeti jog ingatlan-nyilvántartási bejegyzésének értelmezése tárgyában hozott jogegységi határozata szerint haszonélvezetet keletkeztet, ha a tulajdonos a tulajdonjogát a saját maga javára szóló haszonélvezettel terhelten ruházza át. A tulajdonátruházó szerződésnek a haszonélvezeti jog fenntartására irányuló külön jogcímet nem kell tartalmaznia. A fenntartott haszonélvezeti jog bejegyzéséhez nincs szükség sem külön okira, sem bejegyzési engedélyre. Az ingatlanügyi hatóság a fenntartott haszonélvezeti jogot a tulajdonjog bejegyzési kérelem teljesítésével egyidejűleg, hivatalból jegyzi be.

9 NIZSALOVSKY Endre: *Korlátolt dologi jogok*, in Szladits K. (szerk.), *Magyar magánjog*, Budapest, 1942, 5. kötet, 431.

A tulajdonos a haszonélvezeti jog más részére történő alapításával e jogokat a tulajdonostól különböző személy számára teszi hozzáférhetővé, de dönthet úgy is, hogy az önállósult jogokat a tulajdonjog átruházásával egyidejűleg a saját javára visszatartja. A tulajdonjog és az attól elkülönített haszonélvezet ebben az esetben sem egyetlen személyt illet, nem keletkezik „tulajdonosi haszonélvezet”: a haszonélvezeti jogok leválasztására a tulajdonjog átruházásával egyidejűleg kerül sor, a haszonélvezeti jogot az eladó volt tulajdonos már az új tulajdonos vevő keletkező tulajdonjoga ellenében szerzi meg. A kifejtettek értelmében a haszonélvezeti jog alapítása minden esetben a tulajdonjog mellett, azzal egyidejűleg létező jogosultság, amely származékos úton jön létre: haszonélvezeti jogot szerződéses úton kizárólag a tulajdonos alapíthat.

A jogegységi indítvány alapján állást kellett foglalni abban a kérdésben is, hogy a haszonélvezeti jog bejegyzéséhez elegendő-e a tulajdonátruházó szerződés, vagy külön, a haszonélvezeti jogot megalapító okirat szükséges.

A jogegységi döntés szerint a haszonélvezeti jog a tulajdonos akaratából, elhatározásából, a tulajdonostól különböző személy részére alapítással jön létre, amelyről – a haszonélvezeti jog alapításáról – szerződésben kell rendelkezni. Más a helyzet azonban, ha a haszonélvezeti jog alapítására a tulajdonátruházással együtt kerül sor, mert ez esetben a tulajdonátruházó szerződés az, amely a haszonélvezeti jog alapítását, illetve a tulajdonátruházó számára fenntartott haszonélvezeti jog keletkezését tanúsítja, ezért külön okiratra a haszonélvezeti jog bejegyzéséhez nincs szükség.

A haszonélvezeti jog fenntartásával történő tulajdonátruházás esetén a haszonélvezeti jog bejegyzéséhez az átruházó tulajdonos saját magának bejegyzési engedélyt nem adhat. A tulajdonjogot haszonélvezettel terhelten megszerző vevő pedig az Inytv. 49. § (1) bekezdéséből fakadóan azért nem adhat bejegyzési engedélyt, mert nem ő keletkeztette a haszonélvezeti jogot, csak azt vette tudomásul a tulajdonátruházó szerződésben, hogy a tulajdonjogot haszonélvezeti joggal terhelten szerzi meg.

Az ingatlanügyi hatóságnak a fenntartott haszonélvezeti jogot az arra vonatkozó bejegyzési engedély megkövetelése nélkül, az Inytv. 50. § (1) bekezdése szerinti esetben a tulajdonjog bejegyzési kérelem teljesítésével egyidejűleg, hivatalból kell bejegyeznie.

Az Alkotmánybíróság joggyakorlatában a haszonélvezeti jog általában ritkán merül fel. Az új Ptk. hatálybalépése óta csak egyetlen jelentősebb eset merült fel, amelyről a 5/2016. (III. 1.) AB határozat szólt.¹⁰

Az alkotmányjogi panasz egy legfelsőbb bírósági döntés ellen irányult, amelyben a Legfelsőbb Bíróság hivatkozással a régi Ptk. 671. § (1) bekezdésére megállapította, hogy „a felperest [kötelesrész] címén megillető ingatlanhányadon [...] a II. r. alperes végrendeleten alapuló haszonélvezeti joga sem állhat fenn. A törvény csak a túlélő házastárs korlátozott özvegyi jogát részesíti védelemben, ha az a [kötelesrészsel] ütközik”.

Az Alkotmánybíróság határozatában megállapította, hogy az előbbieken hivatkozott bírói ítélet alaptörvény-ellenes, ezért azt megsemmisítette. Az Alkotmánybíróság

10 5/2016. (III. 1.) AB határozat

döntésének indokai között hangsúlyozta, hogy „a magyar jogrendszer egyértelműen és következetesen lehetővé teszi azt, hogy az örökhagyó végintézkedés (végrendelet) útján hasznélvezetet alapítson valamely jogosult részére.”¹¹

6. Az új Ptk. 5:149. § (2) bek. újítása a hasznélvezet tárgyát képező dolog gazdasági rendeltetésének megváltoztatásáról

Nizsalovszky szerint „a hasznélvezőt csak az illeti, ami a rendes gazdálkodás szabályai szerint áll elő. Az ezen túlmenően szerzett előnyök már a tulajdonos érdekkörét sértik.”¹²

Az új Ptk. 5:149. § (2) bek. ehhez képest túl szélesen határozza meg a hasznélvező jogait. Bár főszabály szerint a hasznélvező jogának gyakorlása során a rendes gazdálkodás szabályai szerint köteles eljárni, de az új Ptk. bevezetett egy kivételt is, amely szerint a hasznélvező a tulajdonos hozzájárulása nélkül a hasznélvezet tárgyát képező dolog gazdasági rendeltetését annyiban változtathatja meg, illetve a dolgot annyiban alakíthatja át vagy változtathatja meg lényegesen, amennyiben a dolog gazdasági rendeltetésének fenntartása vagy eredeti formájában való hagyása a rendes gazdálkodás követelményeivel ellentétes. Az új Ptk. eme szabálya bizonyos tekintetben aggályos lehet a tulajdonosi jogok nézőpontjából, és további jogvitákra adhat alkalmat.

7. A jog és követelés hasznélvezetére vonatkozó különös szabályok az új Ptk.-ban

Az új Ptk. újításai közé tartozik a jog és követelés hasznélvezetére vonatkozó különös szabályok megalkotása (Ptk. 5:156. §-5:157.§). A Ptk. szerint, ha a hasznélvezetnek olyan jog a tárgya, amelynél fogva valaminek a szolgáltatását lehet követelni, a hasznélvező és a szolgáltatásra kötelezett közötti jogviszonyra megfelelően irányadók azok a szabályok, amelyek a jog átruházásának esetén a jog megszerzője és a kötelezett közötti jogviszonyra vonatkoznak.

A hasznélvezet tárgyát képező jog elvileg sokféle lehet: társasági jogok, szerzői jogok, szabadalmi jogok és egyéb iparjogvédelmi törvények által biztosított abszolút szerkezetű jogok. Az új Ptk. 5:157. §-a alapján e jogokon hasznélvezet létrehozásának – úgy tűnik – nincs akadálya, bár szükséges lehet a hasznélvezeti jog lajstromba való bejegyzése.

Egyes jogokat, különösen tagsági jogokat gyakran értékpapír testesít meg (pl. részvény). Ezek vonatkozásában beszélhetünk nyomtatott formában létező értékpapírról és dematerializált értékpapírról. Az új Ptk. 5:14. §-ának (2) bekezdése szerint a dologra vonatkozó szabályokat megfelelően alkalmazni kell a pénzen kívül az értékpapírokra is. Ebből az következne, hogy az értékpapírt a hasznélvező birtokába kell adni, ami dematerializált értékpapírok esetében nem tűnik megvalósíthatónak. A nyomdai úton

11 5/2016. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [42]

12 NIZSALOVSKY Endre: *Korlátolt dologi jogok*, in Szladits K. (szerk.), *Magyar magánjog*, Budapest, 1942, 5. kötet, 417.

kiállított értékpapírok esetében is probléma merülhet fel a haszonélvező birtokába adása körül, mert a részvény tulajdonosa a részvény hiányában nem tudná tagsági jogait gyakorolni, ezért helytelennek tűnik azt a haszonélvező birtokába adni.¹³ A hitelviszonyt megtestesítő értékpapír esetén azonban a birtokbaadásnak nincs akadálya, itt viszont felmerül, hogy a tulajdonos hogyan akadályozza meg az értékpapírnak a haszonélvező általi illetéktelen átruházását.

Az új Ptk. 5:158. §-a rendelkezik a követelésen alapuló haszonélvezetről. A követelés haszonélvezője jogosult a követelést érvényesíteni. Ha a követelést a haszonélvező hajtja be, a követelés érvényesítéséért a jogosulttal szemben a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályai szerint felel. A haszonélvezőnek a követelésre vonatkozó más rendelkezése semmis. Az adós teljesítésével a szolgáltatás tárgyát a követelés jogosultja szerzi meg, azzal, hogy azon a haszonélvező a teljesítéssel egyidejűleg haszonélvezetet szerez.

8. Az özvegyi jog kérdése az új Ptk.-ban

Az özvegyi jog vonatkozásában az új Ptk. jelentős újításokat eszközölt. A régi Ptk. 615. § szerint az örökagyó házastársa, bejegyzett élettársa öröklí mindannak a vagyonnak a haszonélvezetét, amelyet egyébként nem ő öröklí (özvegyi jog). Ha a házastárs vagy a bejegyzett élettárs új házasságot köt, vagy bejegyzett élettársi kapcsolatot létesít, haszonélvezeti joga megszűnik.

A korábbi szabályozás sok esetben azzal a méltánytalan következménnyel járt, hogy a leszármazók az özvegyi haszonélvezet miatt felmenőjük halála után csak hosszú idő elteltével juthattak hozzá az örökségükhöz, illetve a készpénz, bankbetét stb. hasznából hosszú ideig nem részesülhettek.

Az új Ptk. ezt a kérdést úgy próbálta megoldani, hogy az özvegy haszonélvezeti jogát a közös lakásra és az ahhoz tartozó berendezési, felszerelési tárgyakra korlátozta, és a többi vagyomból egy gyermekrészt juttatott az özvegynek.

Ez a szabályozás azonban továbbra sem mondható tökéletesnek. Sok család esetében a közös lakás az egyetlen jelentősebb vagyontárgy, így a korábbi Ptk.-hoz képest a helyzet lényegében majdnem változatlan maradna. Ráadásul a korábbi Ptk. szerint, ha az özvegy házastárs vagy a bejegyzett élettárs új házasságot köt, vagy bejegyzett élettársi kapcsolatot létesít, haszonélvezeti joga megszűnt, míg az új Ptk. szerint az özvegy haszonélvezeti joga egy későbbi házasságkötés esetén sem szűnik meg. Így bizonyos esetekben az örökös helyzete a korábbi Ptk.-hoz képest még hátrányosabb.

Az egy gyermekrész öröklése adott esetben a hagyaték akár felét is kiteheti, amely jelentős érték lehet. Ha a haszonélvező idős, és speciális szakértelmet igénylő vagyonelemről van szó, akkor fennáll a vagyon erodálódásának veszélye. Sokszor

13 SALAMONNÉ SOLYMOSSI Ibolya: *Az értékpapír átruházásának sajátos szabályai*, in *Gazdaság és Jog*. 1998/9. 17-20.

a haszonélvező már nem igazán beszámítható, a gyermekek azonban ódzkodnak a gondnokság alá helyezési eljárás megindításától, így olyan patthelyzet alakulhat ki, amely alatt a vagyon tönkremegy, de legalábbis nem részesül megfelelő vagyonkezelésben.

8. Összefoglalás

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a törvényhozó a haszonélvezeti joggal és az özvegyi joggal kapcsolatban is igyekezett a korábbi Ptk. hatálya idején felmerült problémákat megoldani. Az eltérő érdekek egyeztetése azonban sok helyen nem volt megfelelő. Az új Ptk. új szabályokat vezetett be a jogi személyek haszonélvezeti jogára vonatkozóan, de a bírói gyakorlat nem igazolja azt a feltételezést, hogy a jogi személyek részéről tömeges igény lenne a haszonélvezeti jog alkalmazására. Az özvegyi jog átalakítása is számos kérdést hagyott megoldatlanul. A haszonélvezeti jog polgári jogunk része, bár mai gazdasági rendszerünkben jelentősége, úgy tűnik, fokozatosan csökken.

AZ ÖRÖKLÉSI JOG LEGFONTOSABB ÚJDONSÁGAI A PTK.-BAN – KITEKINTÉSEL A GYAKORLATRA

1.

Az alábbiakban – a területi korlátokra is figyelemmel – csupán néhány, a magyar öröklési jog aktualitását alátámasztandó problémára kívánunk tömören, hangsúlyozottan a teljesség igénye nélkül, de a figyelemfelhívás céljával rávilágítani. Fontos hangsúlyozni, hogy az 1990. évi politikai rendszerváltás, ill. az azt megelőzően elkezdődött, majd azzal párhuzamosan folytatódó gazdasági rendszerváltás és szerkezetváltás eredményeképpen kialakult egy igen tehetős magánvagyonnal rendelkező – jellemzően a vagyont vállalkozói tevékenységgel megteremtő – réteg, mely az elmúlt években kerülhetett és került abba az élethelyzetbe, ahol is az öröklés, illetve adott esetben a gazdasági társaságokban történő tulajdonosi vagy vezetői pozíció utódlása lényeges és fontos kérdéssé válik. Ezekre az égető kérdésekre pedig az öröklési jog, illetve adott esetben más, részben hasonló céllal bíró jogterületek adhatják meg a választ, így például az ebben a vonatkozásban alternatív jogterületnek tekinthető bizalmi vagyonkezelés is.²

2.

A hatályos magyar Ptk., a 2013. évi V. törvény az öröklés egyes – lényegében a római jog óta változatlan – módjai közül egyértelműen a végrendelkezési öröklést tekinti elsődlegesnek, vagyis a kódex alapkonceptiója, hogy az örökhagyónak igenis feladata (és ebben az értelemben felelőssége is) lehet az, hogy halála utáni magánjogi viszonyairól megfelelően gondoskodjon.

Ehhez képest a törvényes öröklés másodlagos, szubszidiárius jellegű, ahol is ugyanakkor nagyon jelentős, koncepcionális jellegű változást látunk a túlélő házastárs öröklési pozíciója tekintetében.

A Ptk. jelentősen változott a túlélő házastárs leszármazó melletti öröklési szabályain a régi kódexhez képest. A 7:58. § tartalmazza a túlélő házastársat megillető javakat, ame-

1 Prof. Dr. Boóc Ádám PhD, intézetvezető egyetemi tanár, nemzetközi és tudományos dékán-helyettes, Magánjogi Tudományok Intézete, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. E-mail: booc.adam@kre.hu

2 Ezzel kapcsolatban összefoglalóan lásd: SÁNDOR I.: *A bizalmi vagyonkezelés és a trust. Jogtörténeti és jogösszehasonlító elemzés.* Budapest, 2017².

lyek a holtig tartó haszonélvezeti jog az örökhagyóval közösen lakott lakáson és a hozzá tartozó berendezési tárgyakon, valamint egy rész a gyermeki hagyaték többi részéből.

A Ptk. szabályozását áttekintve teljes mértékben érzékelhető ama szándék, mely a végrendeleti öröklés könnyítését célozza. Alaki szempontból erre fontos példa lehet a 7:17. §, mely az írásbeli magánvégrendelet esetében a keltezés idejét igen, de a keltezés helyét nem rendeli kötelező érvényességi feltételnek.³

A jogalkalmazás szempontjából hasonló jelentőséggel bír a 2/2016. számú Polgári Jogegységi Határozat (PJE), mely szintén a végrendeletekkel kapcsolatos alaki szabályokon könnyít. Eme PJE a végrendelet tanújának aláírásáról és a személyének megállapításáról kérdése körében lényeges megállapításokat tesz.

A Kúria Polgári Kollégiuma mint jogegységi tanács, a Polgári Kollégium kollégiumvezető-helyettese és a Pfv.I.20.728/2015. számú felülvizsgálati eljárásban eljáró tanács elnöke által a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény (Bszi.) 32. § (1) bekezdés a) pontja és 32. § (1) bekezdés b) pontja alapján előterjesztett indítványok együttes elbírálásával a Bszi. 34. § (4) bekezdés a) pontja alapján eljárva a jogegységi határozatban rögzíti egyfelől, hogy a jogalkalmazók által igen sokat bírált 3/2012. Polgári jogegységi határozatot hatályon kívül helyezi. Emellett ugyanakkor megállapítja, hogy a végrendeleti tanú aláírása megfelel az aláírással szemben támasztott követelményeknek, ha a tanú a rá jellemző, általa kialakított egyedi írásformát és írásképet tükröző módon írja alá az okiratot. Ha a tanú személye az okirattól nem állapítható meg, a bíróság erre vonatkozóan bizonyítást folytathat le.

E határozatnak azért van mindenképpen kiemelkedő jelentősége, mert egy eddig nagyon mereven alkalmazott, olykor a végrendeletek érvényességét alaki szempontból megdöntő álláspontot formál át kifejezetten méltányosabb, a *favor testamenti* elvét talán jobban érvényre juttatni kívánó módon.

A formai érvénytelenség körében a joggyakorlat – úgy a régi, mint az új Ptk. hatálya alatt – nagyon sokszor szembesül az öröklési szerződés tekintetében felmerülő problémákkal. Mint ismeretes, a 7:49. § alapján az öröklési szerződésekre az írásbeli magánvégrendeletek szabályait kell alkalmazni, így adott esetben nem elegendő egy ingatlan átruházását tartalmazó öröklési szerződést ügyvédi ellenjegyzéssel ellátni, hanem elengedhetetlen a két tanú szerepeltetése is. Ez már a régi Ptk. hatálya alatt is nagyon sok érvénytelenségi problémát okozott.⁴

Az ügyvédi felelősségbiztosítás területén Magyarországon piacvezető szereppel bíró Magyar Ügyvédek Biztosító és Segélyező Egyesülete (MÜBSE) szakmai anyagában (az Egyesület régi weboldalán) az öröklési szerződéssel kapcsolatban az alábbi megállapítások olvashatóak:

3 Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a bizonyítás megkönnyítése érdekében ugyanakkor nem jelentéktelen az, ha a keltezés helye is megfelelően feltüntetésre kerül.

4 Lásd ezzel kapcsolatban: SÁNDOR I. – SZÜCS B.: *Az ügyvédi felelősség és biztosítása*. Budapest, 2001. 113-114. o.

„I. Statisztika: Az érvénytelen öröklési szerződések, illetve írásbeli magánvégrendeletek miatti kárigények azok, ahol a kárigények pozitív elbírálása a benyújtott kárigényekhez képest a legnagyobb arányú a MÜBSE gyakorlatában.

II. Alapvetés: A bírósági gyakorlat következetes és teljesen egyértelmű abban a tekintetben, hogy a „favor testamenti” elve (azaz, hogy a végrendeletet mindig az örökhagyó valóságos akaratának érvényre juttatásával kell értelmezni) csakis az érvényes végrendeletek esetében alkalmazható. A favor testamenti elv azonban nem érvényesül akkor, ha a végintézkedések alaki és tartalmi hiányosságban szenvednek, ezek hiánya nem orvosolható az örökhagyó végintézkedési akaratának bizonyítására irányuló eljárással. (...)

A kialakult bírósági gyakorlatot a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény jogszabályi szintre emelte, kimondva, hogy a favor testamenti elve nem szolgálhat alapul a végrendelet alaki hibájának orvoslásához (7:24. §.). Rendkívül fontos ezért, hogy az ügyvédek maximálisan legyenek figyelemmel a végintézkedések alaki és tartalmi követelményeire, mert ezek hiánya nem orvosolható az örökhagyó végintézkedési akaratának bizonyítására irányuló eljárással.”⁵

A fentiek tükrében *de lege ferenda* érdemes lehet annak végiggondolása, mennyiben célszerű az öröklési szerződés szigorú érvényességi feltételeinek ebben a formában történő fenntartása.

A Ptk. – a régi Ptk.-hoz hasonló módon – kivételes intézményként alkalmazza a szóbeli végrendeletet, akként rendelkezve a 7:20.§-ban, hogy szóbeli végrendeletet az tehet, aki életét fenyegető olyan rendkívüli helyzetben van, amely írásbeli végrendelet tételét nem teszi lehetővé. A jelenleg hatályos szabályok értelmében a szóbeli végrendelet hatályát veszti, ha az örökhagyó a szóbeli végrendelet feltételül szolgáló helyzet megszűnése után megszákítás nélkül harminc napon át nehézség nélkül alkothatott volna írásbeli végrendeletet.

A szóbeli végrendeletre irányadó szabályok közül kiemelkedik a BDT2022.4566. sz. döntés, mely kimondja, hogy a szóbeli végrendelet érvényesen csak a törvény szerinti konjunktív feltételek végrendelet tételkori együttes – egyidejű és valóságos – fennállta esetén tehető. A szóbeli végrendelet érvénytelen, ha a végrendeletalkotó – az életét fenyegető rendkívüli helyzet fennálltától függetlenül – írásbeli végrendeletet tehetett volna. A bíróság a végrendelet érvénytelenségét csak az érvényesített megtámadási ok alapján és csak a perben álló személyek viszonylatában állapíthatja meg.

A BDT2021. 4392. sz. döntés szerint az új Ptk. a régi Ptk.-hoz képest szigorúbb törvényi követelményeket támaszt a szóbeli végrendelet érvényességéhez. Ehhez egyrészt változatlanul az életet fenyegető rendkívüli helyzet fennállta, másrészt az szükséges, hogy e helyzet kizárja az írásbeli végrendelet tételét. Az írásbeli végrendeletalkotás jelenléte nehézségének igazolása nem elégséges az érvényes szóbeli végrendeletalkotáshoz. A határozat kimondja továbbá, hogy az örökhagyó halál esetére szóló szóbeli nyilat-

5 Lásd: http://mubse.eduweb.hu/ilias.php?baseClass=ilLMPresentationGUI&ref_id=69 letöltés ideje: 2017. 04. 21. 23:30

kozata érvényes szóbeli végrendeletnek akkor minősül – az öröklés kiváltására akkor alkalmas –, ha a nyilatkozattételkor a szóbeli végrendelet tételének anyagi jogi feltételei teljesültek. E feltételek fennállását – a perbeli pozíciótól függetlenül – annak a félnek kell bizonyítania, aki a szóbeli végrendelet alapján kíván örökölni.

Habár a Ptk. szabályaiból kikövetkeztethető, ugyanakkor fontos, hogy a BH2022.260. sz. határozat hangsúlyozza azt, hogy a végrendelet érvénytelenségének megállapítása iránti perben a felek perbeli állásától függetlenül a végrendelet létrejöttének a bizonyítása azt terheli, aki az alapján örökölni kíván, illetve a szóbeli végrendeletre alapított igény elbírálásánál elsődlegesen abban kell állást foglalni, hogy az öröktagyó tett-e szóbeli végrendeletet.

Fentiekből kitűnik, hogy a bírói gyakorlat kifejezetten hangsúlyozza a szóbeli végrendelet kivételes jellegét, továbbá azt a szempontot, hogy az életet fenyegető rendkívüli helyzetet objektív módon kell megítélni, azaz nem elégséges a szóbeli végrendeletet tenni kívánó személy szubjektív tudata az életveszély vonatkozásában. Megítélésem szerint ennek különös jelentősége lehet a pandémia idején tett szóbeli végrendeletek érvényességének vizsgálatakor, hiszen éppen a pandémia sajátosságai alapján nem könnyű feladat annak megítélése, hogy ténylegesen objektív értelemben az életveszély fennállt a szóbeli végrendelet megtételekor.

3.

A végrendeleti öröklés tárgyában, a végrendelet egyes tartalmi kérdései tekintetében igen fontos probléma az utóöröklés. A régi Ptk. kifejezetten tilalmazta az utóöröklést. A régi Ptk. 645. §-a az alábbiak szerint rendelkezik: *645. § (1) Az öröktagyó olyan végrendeleti intézkedése, amely szerint az örökségben vagy annak egy részében valamely eseménytől vagy időponttól kezdve az eddigi örökost más váltja fel, érvénytelen. Az elsősorban nevezett örökös halála esetére történt örökösnevezés azonban mint helyettes örökösnevezés megáll, ha annak feltételei megvannak.*

(2) Ez a rendelkezés nem zárja ki a feltételtől vagy időponttól függő hagyományrendelést. Az, aki a hagyomány tárgyát megszerezte, azzal – a feltétel vagy időpont bekövetkezéséig – sem élők között, sem halál esetére nem rendelkezhet. A hagyomány tárgyául szolgáló ingatlanra az ingatlan-nyilvántartásban elidegenítési és terhelési tilalmat kell bejegyezni. Ez a rendelkezés harmadik személy jóhiszemű és ellenérték fejében szerzett jogát nem érinti.

Mint látható, a régi Ptk. az utóöröklést nem, kizárólag az utóhagyomány rendelkezését tette lehetővé.⁶ (Érdemes egyébként ebből a szempontból is figyelemmel lenni a Ptk. 93. §-ra, mely szerint amennyiben az öröklés a Ptk. hatályba lépése előtt nyílt meg, az utóöröklésre akkor is a korábbi jogot kell alkalmazni, ha az utóöröklés a Ptk. hatályba lépése után következett be.)

6 Lásd: TÖRÖK G. (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata. V. kötet. Öröklési jog.* Budapest, 2005. 204 – 205. o.

A régi Ptk. korabeli miniszteri indokolása szerint a végrendekezési szabadság helyes értelme csak az lehet, hogy az örökhagyó a vagyontárgyai felett halála esetére egyszeri rendelkezési jogot nyer, ezt a jogot nem gyakorolhatja több ízben, örökösait is megkötve ezáltal, mert ezzel az előörököszt korlátozza a tulajdonjoga gyakorlásában és megfosztja végrendekezési jogától.⁷ A régi Ptk. alapján kialakuló gyakorlat ennek maximálisan eleget is tett.

Ebben a tekintetben utalunk a BH. 1992.246. sz. alatt közzétett határozatra, mely szerint, az utóörökös-nevezésre vonatkozó érvénytelenség a végrendelet többi rendelkezésének érvénytelenségét nem vonja maga után. A konkrét eset szerint a végrendeletből kitűnő módon az örökhagyó a házasingatlan-illetőségét csak a házastársa, a felperes halála után kívánta a végrendeletben megnevezett örökösnek juttatni. Az örökhagyó szándéka szerint tehát addig az időpontig az ingatlanilletőség a felperest illette. Ez valójában egy, a régi Ptk. szerint meg nem engedett utóörökös-nevezés, azonban eme rendelkezés érvénytelensége a többi rendelkezés érvényességét nem érinti.⁸

Érdemes azt is megjegyezni, hogy a régi Ptk. 645. § (1) bekezdésének második mondata – mely szerint egyes feltételek megléte esetében az elsősorban nevezett örökös halála esetére történt örökösnevezés mint helyettes örökösnevezés érvényesülhet – csak látszólag jelent kivételt az utóörökös nevezés tilalma alól, mivel az utóörökösként nevezett személy ilyen esetben nem mint utóörökös, hanem mint helyettes örökös fog örökölni.⁹

4.

Az 1050/1998. (IV. 24.) Kormányhatározattal elrendelt új Ptk. – kodifikáció során alapvetően felmerült ama kérdés is, mely szerint az utóöröklés helyet kaphatna-e az új Polgári Törvénykönyvben. Megjegyezzük, a szakirodalomban korábban is voltak olyan álláspontok, melyek támogatták az utóörökös nevezését. Weiss Emília a túlélő házastárs öröklési jogi helyzetével foglalkozó monográfiájában úgy foglalt állást, hogy a túlélő házastárs esetében vissza kellene állítani az utóöröklést.¹⁰ Ez az elképzelés az

7 Érdemes megjegyezni, hogy tankönyvében Fábíán Ferenc az utóörökös – előörökös relációjában az előörököszt tulajdonképpeni haszonélvezőnek tekinti, akinek az utóöröklés beálltával haszonélvező módjára kell elszámolnia az utóörökössel. Fábíán szerint „*a szituáció jellegzetessége még az, hogy az utóörökös a végrendeletben megjelölt feltétel bekövetkeztével nem az eredetileg megjelölt örökös (előörökös) örökösévé válik, hanem az örökhagyó örököse lesz.*” Lásd: FÁBIÁN F.: *Előadásvázlatok az öröklési jog köréből*. Budapest, 2012. 56. o.

8 Lásd: OSZTOVITS A. (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény magyarázata. II.* Budapest, 2011. 2215. o.

9 Lásd: GELLÉRT GY. (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata II.* Budapest, 1998⁴. 1948. o.

10 WEISS E.: *A túlélő házastárs öröklési jogi jogállása történeti kialakulásában és fejlődési tendenciáiban*. Budapest, 1984. WEISS utal arra, hogy a maradék-utóörökléshez hasonló rendelkezést tartalmazott az egykori Német Demokratikus Köztársaság joga a kizárólag a házastársak tekintetében megengedett közös végrendeletek esetében.

utóöröklést úgy szabályozza, hogy a házastársak végrendeleteikben egymást örökössé nevezhetik, úgy, hogy egyik a másinak előörököse, és az előörökös halála után az örökséget egy harmadik személy örökli. Az utóöröklés e típusa – igen hasonló a német jogban ismert *Berliner Testament* fogalmához.

A Kodifikációs Bizottság 2001. november 8. napján tartott ülésén elfogadott Konceptió az utóöröklés vonatkozásában az alábbiakat rögzíti: „*A Polgári Törvénykönyv meghatározott szűk körben ismerje el újból az utóörökösnevezés, illetve a maradék-utóörökösnevezés lehetőségét. Így ismerje el egyfelől, hogy házastársak egymás javára akár közös végrendeletben, akár nem közös végrendeletben úgy is végrendelkezhessenek, hogy a végrendeletben örökösül nevezett házastárs előörökös legyen, és halála után a még meglévő örökséget utóörökösként akár az első örökhagyó családjához tartozó, akár más általa megnevezett személy örökölje – ez az ún. maradék-utóöröklés az ingyenes rendelkezés kivételével az előörökösnek az öröklött vagyonnal való rendelkezési jogát ne korlátozza – és ismerje el másfelől a substitutio pupillaris intézményét, vagyis azt a lehetőséget, hogy az örökhagyó végrendeletében a végrendelkezésre képtelen leszármazójának utóörököst rendelhessen arra az esetre, ha a leszármazó végrendelkezésre képtelen életkorban vagy állapotban hal meg. Az utóörökös-nevezés ennél szélesebb körű, általános elismerése változatlanul nem indokolt, a házastárs javára szóló végrendeletben ilyen rendelkezés lehetővé.*”¹¹ A Konceptió kiemeli, hogy különösen a szerzői jogok területén lenne fontos az utóöröklés alkalmazása.¹² (Megjegyezzük, hogy a jelenleg hatályos Ptk. elfogadása előtt Nizsalovszky Endre volt hasonló állásponton.¹³)

A Vékás Lajos által szerkesztett Szakértői Javaslat az utóöröklés kapcsán az alábbi szabályt tartalmazta: „6:32.(1) § *Az örökhagyó olyan végrendeleti intézkedése, amely szerint az örökségben vagy annak egy részében valamely eseménytől vagy időponttól kezdve az eddigi örökösöt más váltja fel, érvénytelen. (2) Az örökhagyó érvényesen nevezhet utóörököszt az elsősorban örökösnek nevezett leszármazójára háramlott hagyatékra arra az esetre, ha a leszármazó nem rendelkezik végrendeleti képességgel és anélkül hal meg, hogy ezt a képességet megszerezte volna. Az utóörökös-nevezés az előörökös rendelkezési jogát nem érinti.*” A Javaslat meghagyja az utóöröklés lehetőségét, valamint azon szabályt is, hogy az elsősorban nevezett örökös halála esetére történt örökös-nevezés helyettes örökös-nevezésként megáll, ha annak feltételei megvannak.

A Javaslat azonban azzal az indokkal, hogy a szóban forgó hagyatéki tárgyakra külön szabályt felállítani nehéz lenne, és szintén nehézségekbe ütközne a megfelelő elkülönítés, elvetette ezt a lehetőséget. Ugyanakkor a Javaslat lehetővé tette a végren-

11 A Konceptió teljes szövegét lásd: *Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója*. Magyar Közlöny, 2002/15/II. szám. Közzétéve a Kormány 1009/2002. (I. 31.) Kormányhatározata alapján. Lásd továbbá: WEISS E.: *A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója*. Polgári Jogi Kodifikáció 6/2001. 16-27. o.

12 Ezzel kapcsolatban lásd különösen: Boóc Á.: *Az utóöröklés jogintézménye a magyar magánjogban*. Közjegyzők Közlönye, 6 (2002). 14 – 15. o.

13 Lásd: NIZSALOVSKY E.: *A szerzői jog öröklése és a Ptk. tervezete*. Magyar Jog 6 (1958). 167-172. o.

deleti képességgel nem rendelkező és ilyen állapotban meghaló leszármazó számára az utóörökös rendelését, ami voltaképpen a római jogból ismert *substitutio pupillaris* újabb megjelenése. Ennek indokát a Javaslat az alábbiak szerint foglalja össze: „Az utóöröklés általános tilalma alól kivételként elismeri viszont a Javaslat a *substitutio pupillaris* intézményét. Ez azt jelenti, hogy az örökhagyó érvényesen nevezhet utóörökös, ha az előörökös – életkora miatt vagy egyéb okból – érvényes végrendeletet sem az örökössé nevezésekor sem később nem tud tenni. A kiskorúság miatt vagy egyéb okból cselekvőképtelen előörökös azonban a hagyatéki vagyonnal – a cselekvőképtelen nyilatkozatának érvényességére vonatkozó korlátok között – szabadon rendelkezhet. Ez az utóörökös-nevezés tehát ún. maradék-utóöröklést jelent.”¹⁴

A Kodifikáció során a Szakértői Bizottság az utóöröklés esetleges indokoltságát – egyebek mellett – a szerzői jogdíjakhoz, szabadalmi díjakhoz, és más folyamatosan és időszakonként visszatérően érvényesíthető vagyoni követelésekhez kapcsolódó öröklési igényekkel indokolta. Ezek esetén a Szakértői Bizottság szerint elképzelhető az, hogy a végrendelezők gyakran azt tartják helyénvalónak, hogy a túlélő házastársuk legyen az örökösük, azt viszont nem tartják kívánatosnak, hogy a túlélő házastársuk halála esetén annak törvényes örökösei örököljék a tőle származó hagyatékot.¹⁵

Az új Polgári Törvénykönyv 2009. évi – az Országgyűlés által elfogadott (de végül hatályba nem lépett) – szövege a fenti javaslatához képest tartalmaz változásokat. Ezen szövegváltozat az alábbi:

6:30. § [Az utóörökös nevezése, az utóhagyomány rendelése]

(1) Az örökhagyó olyan végrendeleti intézkedése, amely szerint az örökségben vagy annak egy részében valamely eseménytől vagy időponttól kezdve az eddigi örökösöt más váltja fel, érvénytelen.

(2) Az elsősorban nevezett örökös halála esetére történt örökösnevezés helyettesörökös-nevezésnek minősül, ha annak feltételei megvannak.

(3) A házastársak és az élettársak egymás javára érvényesen tehetnek olyan végrendeletet, amelyben az örökhagyó az örökössé nevezett házastárs vagy élettárs halála esetére utóörökösöt nevez. A házastársnak, élettársnak az örökséggel történő, a szokásos mértéket meghaladó ingyenes rendelkezése – az utóörökös előzetes hozzájárulása vagy utólagos jóváhagyása hiányában – érvénytelen. Az érvénytelenségre jóhiszemű és visszérthes jogszerzőkkel szemben hivatkozni nem lehet.

(4) Az örökhagyó érvényesen nevezhet utóörökösöt az elsősorban örökösnek nevezett leszármazójára háramlott hagyatékára arra az esetre, ha a leszármazó nem rendelkezik végrendelezési képességgel, és anélkül hal meg, hogy ezt a képességét megszerezte volna.

(5) A feltételtől vagy időponttól függő hagyományrendelet, valamint a feltételtől vagy

14 Lásd: VÉKÁS L. (szerk.): *Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Budapest, 2008. 1164. o.

15 Lásd: WELLMANN GY. (szerk.): *Az új Ptk. magyarázata I/VI*. Budapest, 2014. 200. o.

időponttól függő meghagyás érvényes. A feltételtől függő örökösnevezés is érvényes, de a feltétel nem szólhat a hagyaték megnyílt utáni időre. A hagyaték megnyílt utáni időre szóló feltétellel történő örökösnevezés – ha az egyben nem megengedett utóörökös-nevezés – érvénytelen. Az, aki a hagyomány tárgyát megszerezte, azzal – a feltétel vagy időpont bekövetkezéséig – sem élők között, sem halál esetére nem rendelkezhet. Ez a rendelkezés harmadik személy jóhiszemű és ellenérték fejében szerzett jogát nem érinti.

A Kodifikációs Főbizottság 2012. évi Javaslatá szintén – kis mértékben – eltér a 2007. évi, illetve a 2009. évi verziótól. Ezen szövegváltozat az alábbi:

7:28. § [Utóörökös nevezése]

(1) *Érvénytelen az örökghagyó olyan végrendeleti intézkedése, amely szerint az örökségben vagy annak egy részében valamely eseménytől vagy időponttól kezdve az addigi személyt más személy (utóörökös) váltja fel.*

(2) *Az elsősorban nevezett örökös halála esetére történt örökösnevezés helyettes örökös nevezéseként érvényesül, ha annak feltételei megvannak.*

(3) *Az örökghagyó érvényesen nevezhet utóörököst az elsősorban örökösnek nevezett házastárs halála esetére a házastársra háramlott hagyatéokra. Utóörökös nevezése a házastárs visszerhes rendelkezési jogát és a szokásos mértékű ajándéknál nem nagyobb értékre vonatkozó ingyenes adományozási jogát nem érinti. Ezeket a szabályokat a bejegyzett élettárs utáni utóöröklésre is megfelelően alkalmazni kell.*

(4) *Az örökghagyó érvényesen nevezhet utóörököst az elsősorban örökösnek nevezett leszármazójára háramlott hagyatékára arra az esetre, ha a leszármazó nem rendelkezik végrendelezési képességgel, és meghal anélkül, hogy ezt a képességét megszerezte volna. Az utóörökös nevezés az elsősorban örökösnek nevezett leszármazónak a cselekvőképességi szabályok korlátai közötti rendelkezési jogát nem érinti.*

A tervezet 7:28. § (1) bekezdése főszabály szerint az utóöröklést nem engedélyezi, hiszen kimondja, hogy érvénytelen az utóörökös nevezése, és azt *helyettes örökösnevezésnek* kell tekinteni, amennyiben ennek feltételei fennállnak. A tervezet két lényeges kivételt fogalmaz meg, az egyik kivétel a házastársra hagyományozott vagyontárgy, mely esetben lehetséges az utóöröklés, a másik pedig a leszármazó esete, amennyiben a leszármazó nem rendelkezik végrendelezési képességgel, és úgy hal meg, hogy ilyen képessége nincsen. Ez voltaképpen a római jogból ismert *substitutio pupillaris* megjelenése.

5.

A jelenleg hatályos Ptk., a 2013. évi V. törvény elfogadott és hatályba is lépett normaszövege az utóöröklés tárgyában az alábbi:

7:28. § [Utóörökös nevezése]

(1) *Érvénytelen az örökghagyó olyan végrendeleti intézkedése, amely szerint az örökségben vagy annak egy részében valamely eseménytől vagy időponttól kezdve az addigi örököst más személy váltja fel.*

(2) Az elsősorban nevezett örökös halála esetére történt örökösnevezés helyettes örökös nevezéseként érvényesül, ha annak feltételei fennállnak.

(3) Az örökhagyó érvényesen nevezhet utóörököst az elsősorban örökösnek nevezett házastársa halála esetére a házastársra háramlott hagyatéokra. Utóörökös nevezése a házastárs visszerthes rendelkezési jogát és a szokásos mértékű ajándéknál nem nagyobb értékre vonatkozó ingyenes adományozási jogát nem érinti.

(4) Az örökhagyó érvényesen nevezhet utóörököst az elsősorban örökösnek nevezett leszármazójára háramlott hagyatékára arra az esetre, ha a leszármazó a hagyaték megnyitáskor nem rendelkezik végrendelezési képességgel, és meghal anélkül, hogy ezt a képességét megszerezte volna. Utóörökös nevezése az elsősorban örökösnek nevezett leszármazónak a cselekvőképességi szabályok korlátai közötti rendelkezési jogát nem érinti.

Megítélésünk szerint abban az esetben, ha a jogalkotó két, ennyire lényeges esetben lehetővé tette az utóöröklést, akkor lényegében értelmét veszti az utóöröklést egyébként megtiltó törvényi főszabály.

Az új Ptk. utóörökléshez kapcsolódó rendelkezéseit röviden az alábbiak szerint lehet bemutatni. Az új Ptk. kimondja, hogy főszabály szerint az olyan végintézkedés semmis, amely esetében az örökségben vagy annak egy részében valamely esemény beálltát követően az eredeti (előörököst) egy új személy váltja fel. Bizonyos esetekben mégis van lehetőség arra, hogy az örökhagyó több generáció vonatkozásában döntsön a hagyatéka sorsáról, belekalkulálva azt az örökhagyótól teljes mértékben elfogadható nézetet, hogy nem akarja, hogy a családi vagyon egy másik család tulajdonába vándoroljon további öröklések útján.

Az utóöröklés voltaképpen az örökös halála esetére szóló örökösnevezésként funkcionál. Az örökhagyó érvényesen nevezhet utóörököst abban az esetben, ha a házastársára hagyja a vagyonát, de nem akarja, hogy a házastársra háramlott vagyon az elhalálozó házastárs törvényes örökösire háramljon tovább. Lehetőség van továbbá utóörökösnevezésre abban az esetben is, ha az előörökös koránál fogva vagy végrendelezési képességének valamely okból kifolyó hiánya miatt nem tudna érvényesen végrendelezni, ebben az esetben az örökhagyó tulajdonképpen quasi gyámhelyettesítési konstrukcióval él.

Az új Ptk. tehát az utóöröklést – ugyan viszonylag szűk esetkörben – de bizonyos, adott esetben kényesnek minősíthető élethelyzetekben, alkalmazhatóvá teszi.

Az előörökös és az utóörökös vonatkozásában Anka Tibor nagyon érdekes kapcsolatra hívja fel a figyelmet az új Ptk. Kommentárjában:

„Az utóörökös az örökhagyóról az előörökösre háramlott hagyatékban nem az utóörökös örököse, hanem az örökhagyó örököse, azaz az örökhagyóról az előörökösre a végintézkedés alapján háramlott vagyonban az előörököst az utóörökös az örökhagyó örököseként váltja fel, nem pedig az előörökösre a végintézkedéssel hagyott vagyont mint az előörökös hagyatékát örökli meg. Ebből következik, hogy az utóörökös nem az előörökösnek, hanem az örökhagyónak a jogutóda. Az előörökös a Ptk. szabályai szerint nem csupán haszonélvezője az örökhagyóról rá háramlott, a halála után pedig az utóörököst megillető hagyaték, hanem

*életben léte alatt, annak élők közötti jogügyletek tekintetében a valóságos tulajdonosa.*¹⁶

A pontosság kedvéért említendő, hogy a Ptk. – összhangban egyébként a régi Ptk. rendelkezéseivel – korlátozás nélkül érvényesnek ismeri el az utóhagyomány rendelkezését, azaz az örökgyógyó olyan végrendeleti intézkedését, amely szerint a hagyományban valamely meghatározott eseménytől vagy időponttól az addigi jogosultat más váltsa fel. Hasonlatosan a Ptk. által érvényesnek elismert utóöröklés eseteihez az utóhagyomány is maradékhagyományt jelent, mivel – amennyiben az örökgyógyó eltérően nem rendelkezik – utóhagyományos nevezése az előhagyományos visszerthes rendelkezési jogát és a szokásos mértékű ajándéknál nem nagyobb értékre vonatkozó ingyenes adományozási jogát nem érinti.¹⁷

Feltétlenül kiemelését érdemel továbbá, hogy a házastárs esetében megengedett utóöröklés pedig valójában a német jogban ismert *Berliner Testament* analógiáján alapszik, azzal, hogy a *Berliner Testament* a házastársak közös végrendelete, mely szerint egymást egymás örökösivé teszik, és a túlélő házastárs halálát követően egy harmadik személy lesz az örökös.

Az új Ptk. fentiek alapján megengedi a házastárs esetében az utóöröklést, akkor ebben az esetben célszerű lenne a *Berliner Testament* átvétele is a magyar jogba. A 7:23. § ugyan bizonyos feltételek mellett ismeri a házastársak közös végrendeletét (ahhoz speciális alaki feltételeket ír elő), de ez még a 7:28. §-ban lehetővé tett utóörökléssel együtt sem ekvivalens a *Berliner Testament* fogalmával.¹⁸ Arra tekintettel azonban, hogy a jogpolitikai cél egyértelműen az, hogy a házastársaknak a közös vagyronról és egymás sorsáról a haláluk után megfelelő lehetőségük legyen gondoskodni, megítélésem szerint a *Berliner Testament* teljes körű beépítése a magyar jogba eme célt elsősorban lenne képes szolgálni.

16 Lásd: OSZTOVITS A. (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv Nagykommentárja IV.* Budapest, 2014. 508. o.

17 Lásd: VÉKÁS L. – GÁRDOS P. (szerk.): *Kommentár az új Polgári Törvénykönyvhöz II.* Budapest, 2014. 2413. o.

18 A közös végrendeletek bevezetésével kapcsolatban egyébként WEISS EMÍLIA az alábbiakra hívja fel a figyelmet: „A közös végrendelet újbóli elismerése különösen az ún. kölcsönös és az ún. kölcsönös – viszonyos végrendeletek vonatkozásában igényel olyan kérdésekben többlétszabályozást, vajon mennyiben legyen megengedett vagy éppen meg nem engedett az ilyen közös végrendeletek egyoldalú visszavonása, vajon terjedjen-e ki a közös végrendeletben elígert vagyron az e vagyronnal való élők közötti ingyenes rendelkezés korlátozására is vagy ne; de az életviszonyok, a vagyoni viszonyok, a családi viszonyok mai gyors változásai a szabályozás során minden bizonnyal további meggondolásra érdemes kérdéseket is fel fognak vetni.” Lásd: WEISS E.: *A Polgári Törvénykönyv öröklési jogi könyvének kodifikációja elé.* In: *Magister artis boni et aequi. Studia in Honorem Németh János.* (szerk.: KISS D., VARGA I.) Budapest, 2003. 990 – 991. o.

6.

A közös végrendelet kapcsán feltétlenül kiemelés érdemel a legújabb bírói gyakorlatból a Keszthelyi Járásbíróság P.20.548/2021. sz. elsőfokú, majd az abban foglaltaktól eltérő véleményt képviselő II. fok Zalaegerszegi Törvényszék Pf.20.166/2022. sz. másodfokú ítéletében szereplő álláspont. A járásbíróság álláspontja szerint a közös végrendeletben a házaspár kiköthetik, hogy a közös végrendelet őket a másik fél életében, vagy annak halála után nem köti, de azt is kiköthetik, hogy a közös végrendeletbe foglalt végintézkedés valamely rendelkezését egyikük a másikuk nélkül meg nem változtathatja. A járásbíróság indokolása tartalmazza, hogy a fent kifejtettek azonban kizárólag a végrendelezők életében megtett egyoldalú visszavonó nyilatkozatokra vonatkoznak, a közös végrendelet egyoldalú visszavonásának szerződésbeli tilalma a végrendelezőket csak mindkettejük életben léte alatt köti.

A másodfokú bíróság, a Zalaegerszegi Törvényszék eltérő álláspontot képviselt. Határozatának indokolása tartalmazza, hogy a Ptk. 7:43. § (3) bekezdése lehetővé teszi a közösen végrendelezőknek, hogy a közös végrendelet egyoldalú visszavonását kizárják. Ebben az esetben a közös végrendelet csak közösen vonható vissza. A rendelkezés második fordulata *értelmében*, ha ilyen kizáró rendelkezést nem tettek, a közös végrendelet érvényesen egyoldalúan, a másik fél értesítése mellett vonható vissza. E rendelkezéseket az indokolja, hogy közös végrendelet esetén a végrendelezők egymásra tekintettel, egymás végrendeletének ismeretében tesznek végintézkedést, még akkor is, ha nem egymás javára rendelkeznek. A közös végrendelet visszavonása tehát, vagy csak közösen, vagy egyoldalúan úgy lehetséges, hogy a másik félnek lehetősége legyen a saját végintézkedése visszavonására. Ebből pedig csak az következhet, hogy a Ptk. 7:43. § (3) bekezdés első fordulata szerinti kizáró rendelkezés a közösen végrendelezőket nem csak életükben köti. Az egyik fél halálával a közös visszavonás lehetősége megszűnik, a tovább élő örökgyógyó érvényesen egyoldalúan nem vonhatja vissza a végintézkedést, ezzel az tulajdonképpen a végső végrendeletévé válik.

Nagyon érdekes, hogy az első- és másodfokú bíróság egymástól teljes mértékben eltérő jogi álláspontot képvisel. Figyelemmel arra, hogy az elmúlt évek és jelenlegi időszak eseményeiből (pandémiás helyzet, orosz – ukrán háború stb.) következően az öröklési jog és a végintézkedési jog szerepe nagy mértékben megnőtt, fontos lenne egy ennyire jelentős kérdésben, mint a házastársak közös végrendeletének az egyik fél halálát követően a másik fél által történő egyoldalú módosításának lehetősége kérdésében egységes jogalkalmazói – bírói gyakorlat kidolgozása.

A Ptk. módosításáról szóló 2021. évi XCV. törvény (a továbbiakban: Módtv.) a közkereseti társaságoknak és a betéti társaságoknak a szabályait is módosította 2021. 07. 01. napi hatállyal, mely módosításnak kifejezetten öröklési jogi hatása is van. A Ptk. 3:152. §-ának jelenlegi szabályai az alábbiak:

3:152. § [A társaság tagjai számának egy főre csökkenése] (1) Ha a közkereseti társaság tagjainak száma egy főre csökken, az ettől számított hat hónapos határidőn belül a társaságnak a nyilvántartó bíróságnál új tagnak a társaságba való belépését kell bejelentenie, vagy a társaság átalakulását, egyesülését, jogutód nélküli megszűntetését kell elhatároznia.

(2) Az új tag belépéséig, az átalakulás, egyesülés megtörténteig, vagy a jogutód nélküli megszűnésig, ezek hiányában a felszámoló kirendeléséig az egyedüli tag jogosult dönteni a tagok gyűlése hatáskörébe tartozó kérdésekben, és őt kell a társaság vezető tisztségviselőjének tekinteni, feltéve, hogy megfelel a vezető tisztségviselőkre vonatkozó törvényi előírásoknak.

A Ptk. 3:152. §-a nagyon jelentős, lényegben koncepcionális változáson ment keresztül. Az új szabályozás megszünteti a közkereseti társaságnak és a betéti társaságnak – a minimális tagság hiányából fakadó – törvény erejénél fogva történő megszűnését. A módosításhoz fűzött miniszteri indokolás szerint a kkt. és a bt. törvény erejénél fogva történő megszűnésére azért kerül sor, mivel ez a szabály e társasági formák korábbi, jogi személyiség nélküli gazdasági társaságként való működéséhez tapadt. Kiemeli az indokolás továbbá, hogy a gyakorlatban megfigyelhető, hogy ezen társaságok törvény erejénél fogva történő megszűnésére általában nem azért kerül sor, mert a társaság nem működik, hanem azért, mert a társaságban maradó tagok, illetve – jellemzően az elhalt tag örökösei, mint – belépő tagok abban a téves jogi feltevésben vannak, hogy a közjegyzői hagyatékátadó végzéssel történik meg a tagváltás a társaságban. Ugyanakkor nincsenek tisztában azzal, hogy a közkereseti társaság és betéti társaság esetében a társasági tagsági pozíció nem öröklődik. Az új rendelkezés ezért azon megoldást követi, mely szerint fennmarad azon a hat hónapos kötelezettség, melynek alapján a társaságnak új tagot kell bejelentenie a nyilvántartó bíróságnak, azonban megszünteti ezen határidő jogvesztő jellegét, és nem kapcsolja e kötelezettség elmulasztásához a társaság megszűnésének jogkövetkezményét. Az új rendelkezések szerint a cég mulasztása esetén a nyilvántartó cégbíróság törvényességi felügyeleti intézkedésének lesz helye, amelyek eredménytelensége esetén kerülhet csak sor a társaság megszüntetésére.¹⁹ Megítélésünk szerint az új rendelkezés képes lehet a fentiekben jelzett hagyatéki jogviták megelőzését vagy békés rendezését elősegíteni.²⁰

Lényeges utalni a Módtv. 49. § (6) bekezdésére, melynek értelmében a Ptk. 3:152. §-át akkor kell alkalmazni, ha az ott írt hat hónapos határidő 2021. 07. 01-jén már elkezdődött, azonban utolsó napja a rendelkezések hatálybalépésének napjára vagy azt követő időpontra esik.²¹

19 (A módosítás miniszteri indokolását lásd: <https://www.parlament.hu/irom41/16207/16207.pdf>) (A letöltés ideje: 2023. 11. 03.)

20 Ezzel kapcsolatban lásd továbbá: BOÓC Á.: *A Kkt. és a Bt. régi – új öröksége. Észrevételek az egyszemélyessé váló kkt-k és bt-k ipso iure megszűnésének szabályaihoz*. In: Ünnepi Kötet Dr. Szabó Imre egyetemi tanár 70. születésnapjára. Forum Acta Juridica et Politica, XI. évfolyam, 3. szám (szerk.: FARKAS Cs. – GÖRÖG M. – HEGEDŰS A. – KAPRINAY Zs. – PÁKOZDI Z. – VARGA I.), Szeged 2021. 63 – 70. o.]

21 Lásd ezzel kapcsolatban: BODOR M. Zs.: *gazdasági társaságok egyes szabályainak változása a*

Említést érdemel továbbá, hogy a végrendelet készítése kapcsán a kitagadás jogintézményének egyes új feltételrendszerei is adott esetben problematikusnak bizonyulhatnak.²² Az új Ptk. által bevezetett azon kitagadási ok, mely a kitagadást lehetővé teszi akkor, ha az örökös a tőle elvárható segítséget nem nyújtotta, amikor az örökhagyónak szüksége lett volna rá, szubjektív alapú értékelést is lehetővé tesz, azaz voltaképpen teljesen önkényes kitagadásokhoz vezethet. Ezen kitagadások bíróság előtti megtámadása adott esetben sikeres lehet, mely a végrendeletekbe vetett bizalom, a végrendeletekkel kapcsolatos társadalmi felfogás negatív irányú változásához vezethet.

Érdemes megemlíteni, hogy 2023 elejétől a magyar jog szerinti talaj öröklése jelentős változáson ment keresztül.²³ A jogszabály feltételezett célja, hogy elkerülhető legyen a termőföldek széttagoaltsága, ami könnyen előfordulhat, ha az elhunyt személy után több örökös következik. A rendelkezések szerint a földtulajdonos halála esetén a hagyatéki eljárás során az örökösöknek az alábbi lehetőségeik lesznek:

- a) az örökösök osztagos egyezséget kötnek,
- b) az ingatlant (az ingatlanból az örökrészt) az örökösök vagy örökösök az öröklésben érdekelt más személyre, a kieséses örökösre vagy a hagyatéki hitelezőre átruházza, illetve átruházzák, akként, hogy ezzel közös tulajdon nem keletkezik,
- c) az örökösök az ingatlant egyben értékesítik, vagy
- d) az örökösök az ingatlant, illetve az örökrészt az állam javára ingyenesen felajánlják.

Jelenleg még igen korai lenne megjósolni, hogy milyen lesz az a joggyakorlat, amely ezekhez a módosításokhoz kapcsolódik majd.

Végezetül említenünk kell, hogy a fentiekben túlmenően az öröklési jog újszerű kihívásaként azonosíthatóak: (i) a digitális javak sorsa, (ii) a kriptovaluta öröklési jogi megítélése és (iii) esetlegesen az elektronikus végrendeletkezés kérdései.²⁴ Ezen új kihívások a jövőben az öröklési jog elméletét és gyakorlatát minden bizonnyal jelentős mértékben fogják befolyásolni.

Polgári Törvénykönyv módosítása után. Gazdaság és Jog, 7-8/2021. 51. o.

22 Lásd ezzel kapcsolatban: RATKOVICS G.: *Könnyebb lesz a kitagadás az új Ptk. szerint.* <https://arsboni.hu/konnyebb-a-kitagadas-az-uj-ptk-szerint/> A letöltés ideje: 2023. 11. 01.

23 Lásd: a földeken fennálló osztatlan közös tulajdon felszámolásáról és a földnek minősülő ingatlanok jogosultjai adatainak ingatlan-nyilvántartási rendezéséről szóló 2020. évi LXXI. törvény.

24 Lásd ezzel kapcsolatban: SCHUBAUER P.: *A személyes adatok személyiségi jogi védelme, különös tekintettel a halál utáni védelem egyes kérdéseire.* Budapest, 2022. <http://real-phd.mtak.hu/1109/> (A letöltés ideje: 2023. 11. 02.)

GONDOLATOK A GAZDASÁGI TEVÉKENYSÉGEK „KÉTARCÚSÁGÁRÓL”

1. Bevezető gondolatok a cselekvési szabadság alapvető kötelmi jogi és társasági jogi összefüggéseiről

Magyarország jogalkotói – történelmi távlatokban gondolkozva is jelentős késedelemmel – az Országgyűlés 2013. február 11-i ülésén teljesítették² az 1848. évi XV. törvénycikk az ösiség eltörléséről 1. §-ban foglalt azon ígéretüket, amely szerint „*A ministerium az ösiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján a polgári törvénykönyvet ki fogja dolgozni, és ezen törvénykönyv javaslatát a legközelebbi országgyűlés elibe terjesztendi.*”³ A jogállami keretek között megalkotott és hatályba léptetett magánjogi kódexre tehát százhatvanöt évet várt Magyarország. A várakozás eredményeként elfogadott törvénykönyv, a 2013. évi V. törvény a Polgári törvénykönyvről (a továbbiakban: Ptk. vagy Kódex) mint ismert – táplálkozva elődje bírói gyakorlatából, a korábbi magyar magánjogi kodifikáció eredményeiből, külföldi mintákból, modellekből, jogalkotói és tudományos eredményekből⁴ – több tekintetben megújította a magyar polgári jogot.⁵ A másfél évtizedes kodifikációs munka erőfeszítései tehát nem voltak hiábavalók, és – bár a kódex egyaránt kritikai észrevételek és tudományos diskurzusok tárgya napjainkban –, közel egy évtizedes hatályba lépésétől formálódó gyakorlata alapján kijelenthető, hogy annak új megközelítési alapjai a gazdasági életben felmerülő kihívások kezelésére alapvetően alkalmasak.

Az egy évtizede elfogadott Ptk. elvi kiindulópontjai közül az egyéni szabadság, a magánautonómia, a jogaival öntudatosan élő polgár és a professzionális gazdasági szem-

1 Fazakas Zoltán József, PhD, egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magánjogi Tudományok Intézete Kereskedelmi Jogi Tanszék.

2 NÓTÁRI Tamás – FAZEKAS Judit: Bevezetés. In: OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja I. kötet*. Budapest, Opten Informatikai Kft., 2014. 78.

3 VERESS Emőd: *Fejezetek a magyar magánjogi kodifikáció történetéből. Európai kitekintéssel*. Kolozsvár, Forum Iuris Könyvkiadó, 2022. 88.

4 VÉKÁS Lajos: Bevezetés. In: VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*. Budapest, CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., 2013. 15–20.

5 NÓTÁRI – FAZEKAS 74–79.

lélet tételei emelendők ki.⁶ E tételek alapján bekövetkezett szabályozási modellváltás⁷ lényege a vállalkozási szemlélet dominánssá tétele azzal, hogy a Kódex alapvetően nem tesz különbséget a jogalanyok között azon az alapon, hogy természetes személyekről vagy professzionális gazdasági társaságokról van szó.⁸ Ennek megfelelően a Ptk. idézett kiindulópontjai egyedi jogviszonyokkal – mint a magánautonómia tényleges eszközeivel – nyerne a mindennapokban érvényesülést a jogalanyok minőségétől függetlenül. Másiképpen megfogalmazva a jogalanyokat megillető magánautonómia kiteljesedése, az annak alapját képező szabadságból fakadó célok elérése a Kódex által szabályozott keretek között az egyedileg meghatározott gazdasági és személyi igényhelyzetek felismeréséből fakad, és e felismerés cselekvéseket felételez amelyek egyedi jogviszonyokat eredményeznek szükségképpen hatva a társadalom egészére.⁹ *A magánautonómia mindezek alapján egy cselekvési lehetőség*¹⁰ az egyéni és társas szabadság kiteljesedésének általános eszközeként, amely a legtöbb esetben a saját érdek felismeréseken és azok szolgálatán és kielégítésén alapul, ugyanakkor természetéből fakadóan – az érdekpozícióktól függetlenül – magában hordozza más érdekének felismerését és kielégítését is. A Kódex mindezek szerint a szabadságból fakadó érdekek elérését jogviszonyokkal, az egyedi érdekszövetségek diszpozitív szabályai által meghatározott keretek között a felek akaratához igazodva szolgálja, valamint teljesíti ki.¹¹

*A cselekvési szabadsággal egyedileg manifesztálódó jogviszonyok központi eleme*¹² *maga* – a hagyományosan *dare, facere, preastare, non-facere* négyesével azonosított¹³ – tevékenység, *a szolgáltatás*.¹⁴ A Ptk. Kötelmi Jogi Könyve Harmadik Része ezen több

-
- 6 Boóc Ádám: Gondolatok az alapelvek szerepéről Magyarország új Polgári Törvénykönyvében. Nn: GRAD- GYENGE Anikó (szerk.): *Szociális elemek az új Ptk.-ban- Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum VII.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2013. 13.
 - 7 KEMENES István: *Értékörzés az új Polgári Törvénykönyv szerződési jogában.* In: CSEHI Zoltán – KOLTAY András- LANDI Balázs – POGÁCSÁS Anett (szerk.): *(L)ex cathedra et praxis- Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából.* Budapest, Pázmány Press, 2014. 146.
 - 8 FAZEKAS Judit: Bevezető rendelkezések. In: OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja I. kötet.* Budapest, Opten Informatikai Kft., 2014. 84–85.
 - 9 SZABÓ Miklós: Jogviszony és felelősség. In: SZABÓ Miklós (szerk.): *Bevezetés a jog és államtudományokba.* Miskolc, Bíbor Kiadó, 2001. 151–171.
 - 10 SZLADITS Károly (főszerk.): *Magyar Magánjog, Kötelmi Jog, Első Füzet.* Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1939. 31.
 - 11 VÉKÁS 2013. 18–19.
 - 12 SZLADITS 2–6.
 - 13 BÍRÓ György: A típusalkotás kérdései és a szerződéses szabadság. In: BÍRÓ György (szerk.): *Szerződési alaptípusok.* Miskolc, Novotni Kiadó., 2003. 23–26.
 - 14 OSZTOVITS András: Bevezetés. In: OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja III. kötet.* Budapest, Opten Informatikai Kft., 2014. 15–18., 20–24.

évezredes felosztást és annak logikáját változatlanul fenntartja, ugyanakkor a deklaráltan központi szerepet nyert diszpozitív szabályozási kiindulópontja – a magyar kötelmi jogi hagyományokkal egyezően¹⁵ – lehetővé teszi az atipikus szolgáltatások kielégítésére irányuló szerződések megalkotását is amelyekkel a felmerülő üzleti és gazdasági igények rugalmas kezelése is biztosítható,¹⁶ elvégre a Kódex alapvetően absztrakciókkal próbálja megragadni az élethelyzetek összességét és elveti a kazuisztikát.¹⁷ A jogaival öntudatosan élő polgár, a professzionális gazdasági szemlélet együttesen így vezet el arra, hogy a felmerülő igényhelyzeteket az azok kielégítését leginkább szolgáló tevékenységeket, szolgáltatásokat – akár azok megfelelő vegyítésével – elégítsék ki a felek egy forgalmi egységben,¹⁸ a számukra leginkább megfelelő szerződés eszközével. *Mindezen folyamatok természetesen döntések sokaságán nyugszanak, amelyek alapvetően feltételeznek egy, a végső döntést megalapozó – az észszerűség elvével összhangban álló – racionalitást. Ez a racionalitás egyrészt a Ptk. elvi kiindulópontjait elfogadó és valló, önmaga érdekeit felismerő, jól informált személy képéből indul ki,¹⁹ másrészt pedig – többek között – akár más tudományágak innovatív megközelítésének alkalmazására is visszautal,²⁰ illetve azt adott esetben el is várja.* A fentiek összessége és együttese jelenti, illetve fekteti le a cselekvési szabadság szerződéses szabadság vetületének alapjait, amelynek keretei és korlátai, valamint mindezek tartalma²¹ széles körű szakmai konszenzuson alapulnak. A szerződési szabadság elemei közül – mint az akaratelhatározás a szerződéskötésre, a partnerválasztás, illetve a szerződéses tartalom meghatározásának szabadsága²² – jelen vizsgálat tárgyánál fogva ez utóbbi elemre összpontosít és végez elemzést.

A cselekvési szabadság fenti kötelmi jogi alapjait követően annak társasági jogi nézőpontjának áttekintése is elengedhetetlen a tevékenység és a szolgáltatás összefüggéseinek komplex elemzése és értelmezése érdekében. Mint ismeretes, a jogalkotó hosszas – az úgynevezett monista és dualista szabályozás érvei között lezajlott²³ – társadalmi és szakmai vitát követően az előbbi álláspontot elfogadva külön könyvbe integrálta a társasági jogot

15 SZLADITS 31.

16 PAPP Tekla: *Atipikus szerződések*. Budapest, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., 2019. 14–16., 29–33., 43–60., 77–87.

17 VÉKÁS 2013. 24.

18 SZLADITS 2–3.

19 KOVÁCS Attila: A gazdasági viselkedés racionalitása. In: HUNYADY György – SZÉKELY Mózes (szerk.): *Gazdaságpszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 111.

20 JAKAB András – SEBŐK Miklós: Empirikus jogi kutatások. In: JAKAB András – SEBŐK Miklós: *Empirikus jogi kutatások. Paradigmák, módszertan, alkalmazási területek*. Budapest, Osiris Kiadó – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2020. 15–16, 18–21.

21 PAPP 2019. 17–18.

22 VÉKÁS Lajos: *A szerződési jog általános rész*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2016. 37–39.

23 SÁNDOR István: *Tanulmányok a társasági jog területéről*. Budapest, Patrocinium, 2015. 183–193.

és ezáltal a társasági szerződést²⁴ a Ptk. Harmadik²⁵ Könyvében.²⁶ Mindez azt jelenti, hogy a *Kódex fent felvázolt elvi alaptételei a társasági jog területén is érvényesülnek, megadva a cselekvési szabadság társulási szabadság aspektusa mellett a közvetlenebb kapcsolatot a Kötelmi Jogi Könyvvel.*²⁷ A társasági jog és a kötelmi jog közötti közvetlen kapcsolatot elsődlegesen a társaságokat létrehozó jogügyletekben lelhetjük fel,²⁸ elvégre a társaságokat, mint jogi személyeket létrehozó egyoldalú jogügyletek organizációs jognyilatkozatok, míg a többalanyú létesítő okiratok annak ellenére szerződésnek tekintendők,²⁹ hogy ekként azokat külön nem definiálja a törvény. Másképpen megfogalmazva bár a Ptk. a társasági szerződés általános fogalmát nem alkotja meg, azonban amennyiben a létesítő okirat többalanyú, akkor az mindenképpen organizációs polgári jogi szerződés.³⁰ Következésképpen a társasági szerződés lényeges tartalmi elemeit a Kódex az adott társaságtípus fogalmában esetenként rögzíti, további elemei pedig a gazdasági társaság fogalmi jegyeiből azonosíthatók a jogi személyre vonatkozó általános rendelkezések segítségével és együttes alkalmazásával. A társasági szerződés ennek megfelelően minden esetben egy önálló jogalany létrehozatalát célozza és azt eredményezi amennyiben a cégeljárás során azt nyilvántartásba veszik,³¹ és az ily módon *létrehozott jogi személy* – mint egy megszemélyesítés jogtechnikai megoldása³² – *komoly üzleti megfontolás, azaz a kötelmi joggal*

24 SÁRKÖZY Tamás: Folytonosság és változás a társasági jogban. In: MISKOLCZI-BODNÁR Péter – GRAD-GYENGE Anikó (szerk.): *„Megújulás a jogi személyek szabályozásában” – tanulmányok az új Ptk. köréből, Acta Caroliensis Scientiarum Iuridico-Politicarum IX.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014. 11–12.

25 CSEHI Zoltán: Az egyesület és az alapítvány az új Polgári Törvénykönyvben. In.: GRAD-GYENGE Anikó (szerk.): *Egy új korszak hajnalán, Acta Caroliensis Scientiarum Iuridico-Politicarum VI.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2013. 79–82.

26 A Ptk. 6:498–6:513. §§-aiban szabályozott társasági szerződés nem azonos a Ptk. Harmadik Könyvben szabályozott gazdasági társaságokra vonatkozó társasági szerződéssel, tekintettel arra a tényre, hogy az nem hoz létre önálló, tagoktól elkülönülő jogalanyt, az klasszikus kötelmi jogi jogviszony. A polgári jogi társaság, mint szerződés az abban részt vevő felek érdekeit és közös céljait rögzíti, nem haszonszerzési célt szolgál, illetve nem feltétlenül tartalmaz gazdasági tevékenységet. – KISFALUDI András: A polgári jogi társasági szerződés. In: VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal.* Budapest, CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomsgépjárató Kft., 2013. 927–936.

27 MISKOLCZI-BODNÁR Péter: Változások a részvénytársaságok jogában. In: GONDOSNÉ DR. PUSZTAHELYI Réka (szerk.): *Miskolci Konferenciák 2012- Jogi személyek az új Polgári Törvénykönyvben.* Miskolc, Novotni Alapítvány, 2013. 134.

28 PAPP 2019. 41–42.

29 KISFALUDI András: A társasági jog helye a jogrendszerben. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2000/3. 3–12.

30 SÁRKÖZY Tamás: A „hibás” társaságról. *Magyar Jog*, 2000/12. 705.

31 HARSÁNYI Gyöngyi: A gazdasági társaságok alapítása. In: MAJOROS Tünde (szerk.): *Gazdasági társaságok a Polgári Törvénykönyvben.* Budapest, Patrocinium, 2016. 72–77.

32 SÁRKÖZY Tamás: *A jogi személy elméletének alakulása. Vizsgálódások a szervezetek komplex jogalanyiságáról.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985. 61.

azonosan egy racionális döntéssorozat eredménye. Mindezeknek megfelelően a társulási szabadság és a szerződési szabadság egymással párhuzamba állítható, a partnerválasztás szabadsága a taggá válás kérdésére és annak esetleges korlátaira mutat, az akaratelhatározás a szerződéskötési, illetve alapítási döntésre utal, míg a tartalomalakítás szabadsága – az ágazati jogszabályokra is figyelemmel – egy rendkívül összetett szabályozás elemeit írják körül, amelyben hangsúlyos szerepet nyernek az imperatív, kógens, klauzikálón kógens szabályok a Kódex e körben is vallott diszpozitív kiindulópontjának deklarálása ellenére.³³ *A tartalomalakítás szabadsága* a társasági szerződés esetében több kérdés – így különösen, de nem kizárólagosan szervezeti kérdések, belső működési mechanizmusok, különböző tagi sajátosságok kezelésén túl – ugyanakkor változatlanul egy racionális mérlegelésen alapuló megválaszolását jelenti, amelyek közül szükségképpen egyik *központi*, mi több *kötelező elem a tevékenységi kör meghatározása*, azaz annak összegzése és eldöntése, hogy a társaság mint jogalany végső soron miképpen, milyen *szolgáltatásokkal vesz részt a gazdasági folyamatokban, a gazdasági élet vérkeringésében*.

2. A gazdasági tevékenységek ellátása

A Ptk. 6:1. §-a szerint a kötelem kötelezettség a szolgáltatás teljesítésére és jogosultság a szolgáltatás teljesítésének követelésére, illetve a kötelem valamely dolog adására, tevékenységre, tevékenységtől való tartózkodásra vagy más magatartásra irányulhat.³⁴ A kötelelemkeletkeztető tények között a szerződés 6:58. §-ban rögzített fogalma a felek kölcsönös és egybehangzó jognyilatkozatát emeli ki, amelyből kötelezettség keletkezik a szolgáltatás teljesítésére és jogosultság a szolgáltatás követelésére.³⁵ *Mindkét fogalom központi eleme a szolgáltatás, azaz cselekvés vagy éppen tartózkodás, amely gazdasági értelemben a tevékenységgel azonosítható.* A Ptk. 6:61. §-a e körben pedig a *visszterhesség vélelmével*, azaz a szolgáltatás-ellenszolgáltatás pár rögzítésével³⁶ konkrét jogszabályhellyel is azonosítja a *kódex professzionális gazdasági szemléletének kiinduló tételét*.

A társasági jog ugyanezen kiindulópont hangsúlyosabb elemeit ragadja meg a Ptk. 3:88. §-ával. A jogszabályhely szerint a gazdasági társaságok *üzletszerű közös gazdasági tevékenység* folytatására, a tagok vagyoni hozzájárulásával létrehozott, jogi személyiséggel rendelkező vállalkozások, amelyekben a tagok a nyereségből közösen részesednek, és a veszteséget közösen viselik.³⁷ A fogalom teleologikus értelme a felek

33 AUER Ádám: A diszpozitivitás jelentősége a társasági jogban. *Magyar Jog*, 2016/7-8. 395–396.

34 OSZTOVITS 15

35 VÍRÁG Csaba: A szerződés általános szabályai. In: OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja III. kötet*. Budapest, Opten Informatikai Kft., 2014. 142–145.

36 VÍRÁG 149–151.

37 NOCHTA Tibor: A gazdasági társaságok közös szabályai. In: OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja I. kötet*. Budapest, Opten Informatikai Kft., 2014. 487–488.

üzletszerű gazdasági tevékenységére³⁸ és az azt szolgáló jogi entitás létrehozatalára mutat.³⁹ *Következésképpen ahogyan a kötelelem központi eleme a szolgáltatás, úgy – a kötelmi joggal közvetlen kapcsolatban álló – társasági jog központi eleme az üzletszerű gazdasági tevékenység egyrészt annak általános – azaz létesítő okiratban rögzített⁴⁰ – másrészt egyedi – azaz konkrét szerződésben rögzített – tartalmában fellelhető módokon. Az üzletszerű gazdasági tevékenység ennek megfelelően kettős természettel rendelkezik, az egyaránt jelenti az adott társaság konkrét, létesítő okiratában meghatározott állandó – és változtatható – tevékenységét mint lehetőséget és cselekvési szabadságot, illetve e szabadság és lehetőség konkrét, adott egyedi szerződéses viszony alapján ellátott tényleges, fenti alapon nyújtott szolgáltatást.* A tevékenység kettős természetének és e jellegzetességének magyarázata alapvetően abban lelhető fel, hogy a gazdasági élet vérkeringésében az egyedi szerződések alanyai elsősorban a gazdasági társaságok⁴¹ annak ellenére, hogy a gazdasági tevékenységek ellátásának közgazdasági értelemben alapvetően nem feltétele a társaságalapítás, ugyanakkor a gazdasági társaság előnyei – elsősorban a tagoktól elkülönülő személyiség, felelősség és vagyon⁴² – alapvetően ösztönzik azok létrehozatalát,⁴³ míg egyes gazdasági tevékenységek ellátása – elsősorban közérdekvédelmi vagy egyéb jogpolitikai szempontból – eleve gazdasági társaságok alapításához⁴⁴ kötött.⁴⁵

A gazdasági tevékenységeket középpontba helyezve tehát rögzíthetjük, hogy a Kódex szabályai és dispozitív rendelkezései alapvetően piac és vállalkozásbarát rugalmas szabályokkal törekednek az Alaptörvény M) cikkében foglalt vállalkozási szabadság, a XII. cikkben elismert vállalkozáshoz való jog⁴⁶ kiteljesítésére, amely tevékenységekre értelemszerűen hatnak az egyéb jogszabályi rendelkezések egyedi kötelmi jogi, illetve általános társasági jogi értelemben egyaránt. Következésképpen – annak ellenére, hogy a gazdasági tevékenységek ellátása nem feltételezi társaság létrehozatalának

38 NOCHTA 488.

39 GADÓ Gábor: A gazdasági társaságok közös szabályai. In: SÁRKÖZY Tamás (szerk.): *Polgári jog. A jogi személy*. Budapest, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., 2013. 126–128.

40 PAPP Tekla: A jogi személy általános szabályai, In: OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja I. kötet*. Budapest, Opten Informatikai Kft., 2014. 390.

41 FERENCZI Fanni – PRUGBERGER Tamás: *A vállalkozás és a vállalkozói tevékenység egyes gazdaságjogi és gazdaságszociológiai problémáiról*, Debrecen, Kapitális Kft., 2016. 9.

42 GADÓ 127.

43 SZALAI Ákos: *A gazdasági szervezetek jogáról és közgazdaságtanáról*, Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Pázmány Law Working Papers Nr. 2018/17., 18–35.

44 PAPP 2014. 391.

45 Erre példa a teljesség igénye nélkül az 1991. évi XVI. törvény a koncesszióról, az 1996. évi XLVIII. törvény a közraktározásról, a 2013. évi CCXXXVII. törvény a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról, a 2014. évi LXXXVIII. törvény a biztosítási tevékenységről.

46 ÁRVA Zsuzsanna: *Kommentár Magyarország Alaptörvényéhez*. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2013. 55–57., 155.

kötelezettségét, azonban amennyiben erre irányuló döntés születik, amelynek okai a tevékenység végzésének jogszabályi feltételein túl különböző közgazdasági alapokban és döntésekben lelhetők fel – *a gazdasági tevékenységek, mint szolgáltatások egyszerre vizsgálhatók kötelmi jogi és társasági jogi alapon is.*

3. A gazdasági tevékenységek kötelmi jogi és társasági jogi összevetése a racionalitás alapján

A jogalkalmazói döntések – így egy adott gazdasági tevékenység ellátására irányuló döntéshozatal lépéssorozata – a fentiek szerint minden esetben feltételez egyfajta racionalitást, amely a Ptk alaptételeinek megfelelő gazdasági szemléleten nyugszik. A gazdasági szemlélettel kapcsolatban az azt középpontba helyező joggazdaságtan vizsgálódási szempontjai közül azon tételt szükséges e körben kiemelni, amely nem csak elfogadja a jog eszköz jellegét, hanem azt a cselekvési magatartásokat befolyásoló ösztönzőként is kezeli.⁴⁷ *E tárgyban a közgazdaságtan és a jog – legalábbis a polgári jog – egymással azonos módon feltételezi azt, hogy az érintettek a döntéseiket racionális mérlegelés alapján hozzák meg.* Ez a racionalitás ugyanakkor nem abszolútizálható, mi több az bizonyos esetekben – az emberi természetből vagy egyéb körülményekből eredően – kudarcot is vall.⁴⁸ A kudarc oka a fentiekben túl arra a körülményre is visszavezethető, hogy – bár a racionális döntéshozatal az információk sokaságának ismeretét,⁴⁹ annak értelmezését, az azokból levonható következtetések logikai műveleteinek elvégzését jelenti – a racionális döntések, az azok alapját képező gazdasági igények egyértelmű megfogalmazásuk és látszatuk ellenére valójában bizonytalanságokkal terhelték.⁵⁰ A bizonytalanságok nem csak a döntések magától értetődő kockázatait hordozzák magukban, hanem a várakozásokkal szembeni eredmények bekövetkezéneke lehetősége mellett akár azok elmaradásának összességét is. Másik oldalról megközelítve a kérdést *rögzíthető, hogy bár a racionalitás jogi keretei és elvárásai objektív módon meghatározhatók, azok azonban korántsem biztosítják a racionális döntések meghozatalának eredményét mert számtalan esetben a racionalitás elvét felülírják az emberi tényezők, indulatok.* E körülmények összessége – azaz a rendelkezésre álló információk elégségsége ellenére elmaradt

47 CSERNE Péter: A jog gazdasági elemzése. In: JAKAB András – SEBŐK Miklós: *Empirikus jogi kutatások. Paradigmák, módszertan, alkalmazási területek.* Budapest, Osiris Kiadó – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2020. 170–171.

48 KOVÁCS 123–124.

49 A sokaság nem teljesség, nem is lehet az, elvégre a jogviszonyok nem önmagukban állnak a bevezető gondolatokban felvázoltak szerint a társadalmi valóságban, hanem szükségképpen annak hatásainak kitéttek. Egy jogviszony alapját képező akarati tényezőt, annak információit a másik fél akarata és az általa részben feltárt információk tovább árnyalják, módosítják, így a döntési folyamat során az információ mennyisége is állandóan változik, ahogyan azok elemeinek súlyozása is.

50 KOVÁCS 147.

észszerű döntések – a közgazdaságtan által *korlátozott racionalitás*⁵¹ fogalmával nevesítették. A korlátozott racionalitás, illetőleg az azon alapuló döntések legnagyobb része a jog által akceptált és elfogadott módon a magánautonómia keretein belül marad. A korlátozott racionalitáson nyugvó döntések így a döntéshozó felelőssége és kockázata tárgyakként csak annyiban bírnak jogi jelentőséggel, hogy azok eredményét, kockázatait és költségeit a döntést hozó fél terhére telepíti a jog. E jellegzetességektől függetlenül a *korlátozott racionalitás* összegzéseként megállapítható, hogy *a cselekvések minden esetben egy döntéshozatali eljárásan nyugszanak, amelyek eredményeként egy alapvetően gazdasági igény és cél kerül megfogalmazásra, az általánosságban a társasági létesítő okiratban tevékenységként kerül rögzítésre, míg egyedi esetben e tevékenységgel azonosítható szolgáltatások ellátásra vonatkozó szerződések megkötését jelenti.*

4. A gazdasági tevékenység kötelmi jogi és társasági jogi összehasonlítása

A gazdasági tevékenységek ellátása mindezek alapján egy korlátozott, de mindenképpen racionális döntéshozatal eredménye, amelynek közvetlen eszközként a szerződési jog, közvetett eszközként és állandó lehetőségként a társasági jog és a maga a társaság áll a fél, illetve a felek rendelkezésére. A kötelmi és társasági jogi összehasonlítás első elemeként pontosan ez a jellemző szolgálhat, azaz a gazdasági tevékenység egy, a létesítő okirat állandó és kötelező tartalmi elemeként lehetőséget teremt arra, hogy az, illetve azok egyedi jogviszonyok útján teljesedjenek ki. Másképpen megfogalmazva, a létesítő okiratban rögzített gazdasági tevékenység az üzletszerűség alapja⁵² és „alvó” eleme, amely egy egyedi szerződéskötési tárgyalás útján⁵³ „ébred fel” a szerződés tárgyakként és a szolgáltatás-ellenszolgáltatás visszerhessége alapján szolgálja az üzleti célt és közvetett módon a társaság tagjainak érdekeit.

A fentiekkel szoros kapcsolatban az összehasonlítás *második elemeként* nevesíthető a tevékenység kapcsolata a szerződés feleivel, valamint a társaság tagjaival. Tekintettel arra a tényre, hogy a polgári jogi szerződések alap kiindulópontja alapvetően a – féli szabadságon túl – a szolgáltatás és ellenszolgáltatás lényegi elemeiben és egyben ellentétes irányú magatartásokban, érdekpozíciókban áll rögzíthető, hogy ebben a dimenzióban a tevékenység az ellentétes érdekpozíciókból fakadó igények kielégítését szolgálja.⁵⁴ *A szerződést kötő felek és a tevékenység kapcsolata e körben tehát a szolgáltatás-ellenszolgáltatás kontextusában ragadható meg közvetlenül, a társasági szerződést kötő felek, mint társaság tagjait illetően pedig e kapcsolat közvetett módon ragadható meg.*⁵⁵ E körben a társaságra,

51 KOVÁCS 125–128.

52 NOCHTA 488.

53 VÍRÁG 155–174.

54 SZLADITS 3–4., 28.

55 CSEHI Zoltán: A kereskedelmi (gazdasági) társaságok szabályozásának megújulásáról az új Polgári Törvénykönyvben. In: MISKOLCZI-BODNÁR Péter – GRAD-GYENGE Anikó (szerk.): „Megújulás a jogi személyek szabályozásában” – tanulmányok az új Ptk. köréből, Acta Caroliensis Scientiarum Iuridico-Politicarum IX. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és

mint egyedi szerződés alanyára vetítve e jellemzőt ugyanakkor a társasági jogügyletek organizációs jellegéből fakadóan vizsgálható az *érdekpozíció* kérdése is. Tekintettel arra a tényre, hogy a *társasági szerződések* egy jogi entitás létrehozatalát célozzák rögzíthető, hogy ezen a szinten a magatartások szükségképpen azonos irányúak, azaz az *érdekpozíciók* – és a tevékenységhez kapcsolódó társasági tagi, mint féli attitűd – *azonosnak* tekinthetők.⁵⁶ *Következésképpen a tevékenységek, a szolgáltatások a kötelmi jogban dinamikus tartalmi elemként,⁵⁷ a társasági szerződésekben pedig egy statikus, a későbbi kötelmi jogi mozgások lehetőségeként élő tartalmi elemként élnek.* Mindezek alapján egy adott gazdasági tevékenység oly módon válik egy konkrét jogviszony elemévé, hogy azt a fél szerződési jogi alapon saját üzleti kockázatát mérlegelve a Ptk. Hatodik Könyvének Harmadik Részében nevesített, az adott tevékenységre vonatkozó normarendszert alapul véve a Második Részben rögzített szabályok együttes alkalmazásával, figyelemmel a valamennyi kötelelemre alkalmazandó Első rész szabályjaival vállalja azt közvetlenül. Amennyiben a fél vagy felek az adott tevékenységet a társulási szabadságukkal élve valamilyen gazdasági társasági formában kívánják ellátni, úgy a fentiekhez hasonló jogalkalmazói lépéseket kell megtenni a Harmadik Könyv normarendszerének megfelelően, de szintén a gazdasági racionalitás alapján. A jogalkalmazói lépések ebben az esetben az adott tevékenységre leginkább alkalmas vagy jogszabályban kötelezően rögzített társasági forma kiválasztására vezet, majd e társaságra szükséges alkalmazni a vonatkozó egyedi rendelkezéseket, illetve a valamennyi gazdasági társaságra alkalmazandó előírásokat, végezetül a jogi személy általános szabályait. E normák összessége határozza meg az adott társaság formáját, tartalmát – külön hangsúlyosan figyelembe véve a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvényben (a továbbiakban: Ctv.) vitatott módon elhelyezett és ezért nehezen áttekinthető anyagi jogi⁵⁸ és eljárásjogi szabályait – egyben alkalmazva az adott esetben leginkább megfelelő belső szabályozási technikákat, élve a diszpozitivitás jogával. *A fenti jogalkalmazói lépések sorozata által létrejött gazdasági társaság a létesítő okiratában a gazdasági racionalitás alapján kiválasztott és meghatározott tevékenységeket tudja az egyedi jogviszonyokban végső soron teljesíteni.* Ebben az esetben tehát a tevékenység közvetlenül, a társaságalapítás feltételével válik egy meghatározott jogviszony elemévé a jövőben azáltal, hogy a felek által megalapított társaság teszi meg a Hatodik Könyv szerinti idézett lépéssorozatot. A racionális döntéshozatal elemei így vezetnek a gazdasági társaság elkülönült jogalanyiságából fakadó előnyök ösztönzőivel arra, hogy a fentebb kifejtettek szerint a gazdasági élet alanyai nem közvetlenül természetes

Jogtudományi Kar, 2014. 22–26.

56 BÍRÓ 19.

57 SZLADITS 5.

58 SZIKORA Veronika: A társasági jog és a Polgári Törvénykönyv kodifikációjának összefüggései. In.: VÉKÁS Lajos (szerk.): *Fejezetek a Polgári Törvénykönyv keletkezéstörténetéből.* Budapest, Magyar Közlöny Lap és Könyvkiadó Kft., 2018. 137.

személyekként, hanem a társaságok útján kerülnek a gazdasági élet vérkeringésébe. A társaság tagjai a társaságuk által a polgári jogi jogviszonyokban közvetetten, a tagoktól elkülönült jogalanyiség⁵⁹ eszközeivel élvezik a jogokat és viselik a kötelezettségeket, mérsékelve az üzleti kockázatot. Mindez tényszerűen annak ellenére állapítható meg, hogy a társaság nem a tagjainak jogalanyiségét közvetíti vagy összegzi, hanem saját maga rendelkezik jogalanyiséggal, ugyanakkor az üzletszerű gazdasági tevékenység folytatásának eredménye végső soron a tagoknál jelentkezik és pontosan ezt a célt nevesíti és hordozza magában a létesítő okirat.

A gazdasági tevékenységeket illetően *harmadik kötelmi jogi és társasági jogi összehasonlítási pontként* ragadható meg magának *a tevékenységnek, illetve a szolgáltatásnak a nevesítése*. A tevékenység, a szolgáltatás, azaz az absztrakt gazdasági igény és cél meghatározott nevesítése mind a szerződések, mind pedig a társaságok *essentialis* eleme a Ptk. 6:58. §-a, illetve 3:8. § és a 3:97. §-ok együttes értelme szerint. Míg a tevékenység, illetve a tevékenységek *a szerződési jogban alapvetően egy adott egyedi jogügyletben alapvetően jól körülhatárolt és jellemzően kevés* tevékenységet ölel fel, *a társasági jogban* – az azonos módon jelentkező körülhatároltság mellett – *a létesítő okiratban a kötelezően feltüntetendő fő tevékenység mellett jellemző a tevékenységek sokaságának* szerepeltetése. Ennek oka, hogy a társaság tevékenységei – azaz a felek üzletszerű gazdasági céljainak körülírása – végső soron az üzleti életben kötelmi jogi alapon széles és szerteágazó lehet. Mindezeknek megfelelően maga a Kódex is egyfajta negatív megközelítéssel él azon kijelentésével, hogy a létesítő okiratban minden olyan tevékenység feltüntethető, amit jogszabály nem tilt, illetve nem korlátoz.⁶⁰ E tiltások, korlátozások elsősorban az adott tevékenységre vonatkozó ágazati jogszabályokban lelhetők fel a hatósági engedélyhez, bejelentéshez, illetve képesítési követelmények teljesítéséhez kötött tevékenységek körében.⁶¹ E körben különösen a képesítéshez, végzettséghez kötött tevékenységek esetét érdemes kiemelni figyelemmel arra a tényre, hogy azokkal a társaság, mint jogi személy azokkal értelemszerűen nem rendelkezhet. A fentiekre figyelemmel a Ptk. akként rendelkezik, hogy a társaság képesítéshez kötött tevékenységet csak akkor végezhet, ha annak a személyes közreműködésre köteles tagjai, illetve bármilyen jogviszony keretében a társaság részére munkát végző személyek között van olyan, aki a szükséges képzettséggel rendelkezik.⁶² Természetesen ez a megállapítás magára az egyedi szerződésre is igaz, ahol a megfelelő engedélyek, bejelentések, képesítési követelmények a felek jogai és kötelezettségei között rögzítettek, illetve maga a szerződéskötési tárgyalások lefolytatása is, különösen a partnerválasztás során feltételezik az e jellemzőkkel rendelkező személyi körből való választást. Ezen összehasonlítási pontot illetően megjegyzendő továbbá, hogy a szerződésekben megjelölt tevékenység,

59 GADÓ 127.

60 GADÓ 136.

61 PAPP 2014. 390–391.

62 NOCHTA 499.

illetve szolgáltatás alapvetően szabadon megfogalmazott, illetve – az atipikus szerződéseket nem tekintve – jellemzően a Hatodik Könyv fogalomrendszerét követi. A társaság létesítő okiratában azonban a tevékenységi köröket a Ctv. 24. § (1) bekezdés e) pontja alapján a mindenkor hatályos TEÁOR nómenklatúra szerinti megjelöléssel kell azokat nevesíteni.⁶³ A Ctv. idézett jogszabályhelye szigorú *textualista* értelmezése szerint a létesítő okiratban egyebekben valamennyi tevékenység feltüntetendő, míg a Ptk. 3:5. § c) pontja csak a fő tevékenységet nevesíti. A gazdasági lehetőségek széles kiaknázása érdekében e körben utalni szükséges a bírói gyakorlatra⁶⁴ amely egyértelműsíti, hogy a gazdasági társaság polgári jogi jogképessége abszolút és azt nem érinti az a körülmény, hogy a cégnyilvántartásban teljes körű tevékenységét nem szerepeltette. A döntés értelmében tehát olyan tevékenységet célzó jogviszonyba való társaság általi belépés és vállalás is kikényszeríthető, amely tevékenységet a tagok eredendően nem jelenítettek meg, azaz azt nem kívánták üzletszerű gazdasági tevékenységük alapjává tenni. Ilyen esetekben a megfelelő jogkövetkezmények a társasággal szemben kontraktuális alapon válnak levonhatóvá, míg társasági jogi alapon különösen az ügyvezetői felelősség kérdését vetik fel.

A gazdasági tevékenységek negyedik kötetmi jogi és társasági jogi összehasonlításai pontjaként vizsgálható a visszterhesség, illetve az ingyenesség kérdése, illetve az azzal kapcsolatos féli, tagi attitűd. A gazdasági élet dinamikus működésének alapja a visszterhesség, amely elv központi elem a kötetmi jogban⁶⁵ és a rendszeres hasznoszerzési cél nevesítésével a társasági jogban⁶⁶ egyaránt. Az ingyenesség lehetősége, illetve a hasznoszerzési cél hiánya mindezeknek megfelelően kivételes azzal, hogy e döntés is természetesen a racionalitás alapul oly módon, hogy annak felvállalása más érdekek középpontba helyezését és prioritizálását jelenti. Ezen érdekek a mindkét jogterületen alapvetően olyan társadalmi, közösségi, emberi okokra⁶⁷ vezethető vissza, amelyek a professzionális gazdasági szemlélettől való eltérések lehetőségét biztosítja annak érdekében, hogy ezen észszerű célok megvalósítását más szemlélet alapján biztosíthassák. A kötetmi jogban ennek megfelelően az ingyenesség alakzata a legtöbb esetben nem csak elképzelhető,⁶⁸ hanem kivételessége ellenére ténylegesen is alkalmazott. A társasági jog területén e kérdéskört illetően szintén a kivételesség emelhető ki, elvégre a társaságok központi fogalmi eleme a Kódexben a rendszeres hasznoszerzési cél, amellyel az ellenérték nélküliség alapvetően

63 BODNÁR Zsuzsanna – FÉZER Tamás – METZINGER Péter – OSZTOVITS András: *A cégnyilvannosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény kommentárja*. Budapest, Opten Informatikai Kft., 2015. 100–101.

64 Többek között a KGD2002. 275. szám alatt közzétett döntés.

65 VÍRÁG 149–151.

66 NOCHTA 487–488.

67 SÁRINÉ DR. SIMKÓ Ágnes: A nonprofit szabályozás helye jogrendszerünkben. In: PÁZMÁNDI Kinga (szerk.): *Sárközy Tamás 65. születésnapjára Ünnepek kötet*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2006. 221–222.

68 VÍRÁG 150.

áll ellentétben. A társaságok kötelmi jogi alapon azonban *nincsenek kizárva az ingyenes jogügyletek alanyává válásától, amennyiben az adott jogügyletben nevesített, visszterhességet felülíró cél vállalását valamely okból kifolyólag magukénak tartják.* Általánosságban pedig a társasági jogban is lehetőség nyílik olyan jogi entitás létrehozatalára, amelynek célja nem a közvetetten a tagoknál jelentkező rendszeres haszonszerzés megvalósításra. Ennek eszköze az úgynevezett nonprofit gazdasági társaság,⁶⁹ amelynek részletszabályai a Ctv. 9/F. §-a tartalmazza. *A nonprofit gazdasági társaság ennek megfelelően a tevékenységéből származó nyereséget a tagok között nem oszthatja fel, hanem az a gazdasági társaság vagyonát gyarapítja,*⁷⁰ azaz mind visszterhes mind ingyenes jogügyletek alanya lehet, de ezen esetekben a tagok által meghatározott üzleti cél nem a saját javukra irányuló rendszeres haszonszerzés, hanem olyan társadalmi, közösségi, emberi célok elősegítése a társaság által, amelyet jól megfontolt racionális akaratuk ekként nevesít.

A gazdasági tevékenységek kötelmi jogi és társasági jogi összehasonlításának *ötödik pontjaként vizsgálható a gazdasági élet statikus-dinamikus tényezőinek kérdésköre.* A fenti összehasonlítási pontokból egyenes következik, hogy *a kötelmi jog e körben, minden eshetőlegessége ellenére is a dinamikus elemet, míg a társaságok a statikus elemet képviselik a gazdasági élet alanyaiként.* Ebből fakad egyebekben, hogy a Kódex Hatodik Könyvének intézményei közvetlenül érvényesülnek a gazdasági életben, míg a társaságok tagjai a társasági jog eszközeivel közvetetten, a Harmadik Könyv útján és annak feltételével kapcsolódnak a Hatodik Könyv intézményeihez. Mindezeknek megfelelően az egyedi jogügyletek egyedi célokat szolgálnak nevesített és nevesítetlen tevékenységek útján, míg a társasági jog esetében a gazdasági tevékenységek szerepeltetése a létesítő okiratban azok ellátását előlegezi meg, amely lehetőség írja körül az üzletszerű működés kereteit, a jövőbeni jogügyletek, szerződések sokaságát, azaz a megjelölt tevékenységek és célok egyedi jogviszonyok tárgyává tételét. Ezen egyedi jogviszonyok mindezeket követően már klasszikus kötelmi jogi alapon ítélandók meg a felek tartalomalakítási szabadságának segítségével, illetve a szolgáltatás és annak teljesítése kódexbeli elvárásaival. Következésképpen a hagyományos *dare, facere, non-facere, praestare* szolgáltatások teljesítése pontosan a gazdasági tevékenység egyediesítését, annak tartalmi megítélését jelenti, amelyhez az egyedi szerződés rendelkezésein túl a Ptk. 6:123. §-nak rendelkezései adnak eligazítást a szolgáltatás, a szerződéses tevékenység tartalmi kérdéseire adva választ⁷¹ függetlenül a szerződés nevesített vagy nevesítetlen minőségétől. E körben egyebekben jegyzendő meg, hogy a létesítő okiratban megnevezett tevékenységek minden esetben pontosan megnevezettek, azaz nevesítettek, valamint mindezeknek megfelelően statikusak és absztraktak, az üzletszerű gazdasági

69 BODNÁR – FÉZER – METZINGER – OSZTOVITS 54–56.

70 GADÓ 128.

71 CSÉCSY Andrea: A szerződés teljesítése. In: OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja I. kötet.* Budapest, Opten Informatikai Kft., 2014. 315–318.

cél körülírása mellett a statisztikai adatfelvételek és számviteli jogszabályoknak való megfelelést is szolgálják.⁷²

A gazdasági tevékenységek hatodik kötelmi jogi és társasági jogi *hatodik összehasonlítási pontjaként vizsgálható az idő mint jogi tény kérdése és a tevékenységek kapcsolata*. A mindkét jogterület esetében azonos módon képzelhetők elhatározott és határozatlan idejű viszonyrendszerek, amely időben az adott tevékenység ellátása, illetve annak lehetősége meghatározott. *A kötelmi jog területén a prompt ügyletektől a hosszú távú szerződésekig a lehetőségek tárháza végtelen – bár örök időig a szerződés időtartama nem tarthat.*⁷³ *A társasági jog esetében azonban lényegi jellemző, hogy a társaság alapítás mindenképpen hosszú távú elköteleződést jelent és elvben az örök társaság sem elképzelhetetlen, azaz a tagoktól elkülönült jogalanyiség magában hordozza annak „halhatatlanságát”, az eredeti tagoktól függetlenül való fennmaradást – az egyes társaságok sajátos jellegzetességeire figyelemmel.* Az ezen időkeretek között a tevékenységek egyebekben módosíthatókká válnak, amely módosítás mind a szerződési jogban,⁷⁴ mind pedig a társasági jogban⁷⁵ a tevékenységekkel kapcsolatos eredeti racionális döntéshozatal lépéseinek megismétlését jelentik azzal, hogy az a szerződési jogban konszenzus útján, míg a társasági jogban a konszenzustól eltérő döntéshozattal is lehetséges.

5. Záró gondolatok

A polgári jog területén bekövetkezett jogalkotói szemléletváltás – azon belül pedig a társasági jog paradigmaváltása⁷⁶ – vitathatatlanul új távlatokat nyitott meg a gazdasági életben, amelyet összefoglalóan a magánautonómia kiteljesedéseként értelmezhetünk.⁷⁷

72 SÁRKÖZY Tamás: A jogi személyek általános szabályainak jelentősége a gazdasági társaságok jogában. In: SÁRKÖZY Tamás (szerk.): *Gazdasági társaságok – Cégtörvény*. Budapest, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., 2014. 30.

73 VERESS Emőd: Lehet-e egy szerződést „túlzón hosszú” időre megkötni? Kötelmi jogi fejtegetések a szindikátusi szerződés ürügyén. In: KESERŰ Barna Arnold – SZOBOSZLAI-KISS Katalin (szerk.): *Salus Vocali. Csegöldi indulás - Győri érkezés. Ünnepi tanulmányok Fazekas Judit tiszteletére*. UNIVERSITAS-Győr Nonprofit Kft., Győr, 2023. 791–795., 802.

74 JUHÁSZ Ágnes: A szerződésmódosítás a kötelmi jogi jogintézmények rendszerében. In: BOÓC Ádám – CSEHI Zoltán – HOMICSKÓ Árpád Olivér – SZUCHY Róbert (szerk.): *70 Studia in honorem Ferenc Fábián*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2019. 225–227.

75 GADÓ 141.

76 SZEGEDI András: A társasági jog és a Ptk. értelmezésének egyes kérdéseiről. In: BOÓC Ádám – CSEHI Zoltán – HOMICSKÓ Árpád Olivér – SZUCHY Róbert (szerk.): *70 Studia in honorem Ferenc Fábián*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2019. 465–466.

77 SZUCHY Róbert: A szindikátusi szerződés és a társasági szerződés kollíziója az új Polgári Törvénykönyv alapján. In: MISKOLCZI-BODNÁR Péter – GRAD-GYENGE Anikó (szerk.): *„Megújulás a jogi személyek szabályozásában” – tanulmányok az új Ptk. köréből, Acta Caroliensis*

A kiteljesedés és az új távlatok azonban nem maradnak a jog határain belül, hanem – a jog mint eszköz és közgazdasági ösztönző szerepén nyugodva – a társadalom, a gazdaság egészére hat összhangban azzal az kiinduló tétellel, amely szerint a magánjog a cselekvési lehetőségek, azaz a szabadság kiteljesedésének alapja. Ennek megfelelően a jog által biztosított lehetőségek a jogtudomány keretein túl indokolják a társtudományok eredményeivel való összevetés mellett azok innovatív alkalmazását is annak érdekében, hogy a szabadság által megfogalmazott célok és igények hatékonyan nyerjenek érvényesülést. A kötelmi jog és a társasági jog Ptk.-val megteremtett szorosabb kapcsolata így magától értetődően indokolja – többek között – a közgazdaság eredményeinek felhasználását és alkalmazását, amelyre maga a Kódex is ösztönöz a professzionális gazdasági szemlélet középpontba helyezésével, a racionalitáson – legalább a korlátozott racionalitáson – alapuló döntéshozatalon nyugvó jogalkalmazás elvárásával. A társadalmi és gazdasági folyamatok valós megértéséhez, azok kezeléséhez, a jogszabályok jogalkotói célok szerinti alkalmazásához ennek megfelelően szükséges nem csak az egyes normatív fogalmak jogterületenkénti, jogágankénti vizsgálata, hanem annak szélesebb kontextusba helyezése. Fentieknek megfelelően a gazdasági élet vérkeringésének alanyaira vonatkozó társasági jogi, valamint annak dinamikáját biztosító és alapjait jelentő szerződési jogi szabályok új megközelítéseket magáévá tévő tételein nyugvó vizsgálatok eredményei nem öncélúak, hanem azok a magánautonómia hatékonyabb kiteljesedését szolgáló eszközökként érvényesülnek. Mindezek tükrében tehető szélesebb vizsgálatok tárgyává a kötelmi jog és a társasági jog központi eleme, a tevékenység, a szolgáltatás, annak megjelenési formái, a bennük hordozott lehetőségek, igények, célok, a gazdasági életre ható egyéb jellemzői. A vizsgálatok a társtudományágak eredményeivel így vezetnek el a továbbiakban a tevékenységek, a szolgáltatások jogi szempontból meghatározott „kétarcúsága” mellett további profilok, árnyalatok felismeréséhez és azok célok által leginkább meghatározott alkalmazásához.

Harsányi Gyöngyi¹

A POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV ÉRTÉKPAPÍROKRA VONATKOZÓ RENDELKEZÉSEINEK VÁLTOZÁSAI

2013-2023

A piacgazdaság működésében és működtetésében igen nagy szerepet játszanak az értékpapírok. A tőkepiacon betöltött szerepük jelentőségét mutatja az értékpapírokat és az értékpapírokkal lebonyolított ügyleteket szabályozó nemzeti és európai jogforrások nagy száma, a szabályozás sajátos struktúrája és bonyolult rendszere.

Ezért, ha el akarunk jutni annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy milyen változások történtek a Ptk. értékpapírokra vonatkozó szabályozásában az elmúlt tíz évben, először látnunk kell az értékpapírjog területére tartozó szabályok legfőbb jellemzőit, sajátosságait, majd annak meghatározását, hogy a meglehetősen széles spektrumú értékpapírjogból mit szabályoz a Ptk. Ezt követően vethetjük össze a Ptk. 2013. évi szabályozási állapotát a jelenleg hatályos szabályozással.

1. Az értékpapírjog szabályozásának sajátos rendszere

Az értékpapírok szabályozása sajátos képet mutat a magyar jogban. Az értékpapírokra vonatkozó rendelkezéseket tartalmazó jogforrások három jól elhatárolható csoportot képeznek. A szabályozás alapjait a Ptk. foglalja magában. A másik csoportot az egyes értékpapírokat megteremtő jogszabályok képezik, a harmadikat pedig azok a jogforrások, amely az értékpapírok kibocsátásának, forgalmazásának, kereskedésének, és az értékpapírügyleteknek a kérdéseit szabályozzák. Az értékpapír többszintű szabályozásának sajátosságai megragadhatók a vonatkozó jogszabályok kialakulásának történetiségében is.

1.1. Az egyedi értékpapírokat megteremtő jogszabályok

A magyar értékpapírjog fejlődésének egyedülálló sajátossága, hogy egyes értékpapírok, illetőleg a rájuk vonatkozó jogszabályok – annak ellenére, hogy az értékpapírok a piacgazdaság instrumentumainak számítanak – már jóval korábban, a piacgazdaságra való áttérés előtt, azaz a szocialista gazdasági rendszerben – megjelentek jogrendsze-

1 Harsányi Gyöngyi egyetemi docens, PhD, LL.M., Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

rünkben. A nyolcvanas évek elején megkezdődött a pénzügyi intézményrendszerünk korszerűsítése, melynek keretében a piac és a verseny szerepének erősítése, az állami hitelmonopólium oldása majd megszüntetése és a közvetlen tőkeáramlás elősegítése érdekében került sor az értékpapírok bevezetésére.

Ily módon a nyolcvanas évekre tehető az egyedi értékpapírokra vonatkozó jogszabályok jelentős részének a megszületése. 1982-ben jelenik meg a kötvényt bevezető jogszabály (1982. évi 28. tvr.). 1985-től beszélhetünk a közraktári jegyek, valamint a váltó és a csekk újbóli alkalmazásáról a gazdaságban. E három értékpapír esetében a nyolcvanas években még jogszabályalkotásra sem volt szükség, hiszen voltak hatályos jogszabályok, nevezetesen az 1875. évi XXXVII. tv. a közraktári jegyről, az 1965. évi 1. tvr. és az 1/1965. (I.24.) IM rendelet a váltóról, továbbá az 1965. évi 2. tvr. és a 2/1965. (I.24.) IM rendelet a csekkről. Itt tehát csak olyan kormányzati döntés kellett, amely lehetővé tette alkalmazásukat a gazdasági forgalomban. További értékpapírokra vonatkozó jogszabályok is ezekben az években láttak napvilágot. 1987-ben bevezetésre került a kincstárjegy (1987. évi 23. tvr.), 1988-ban a 94/1988. (XII.22.) MT rendelettel a vagyonjegy, a 1988. évi VI. törvénnyel a részvény, 1988. évi 18. tvr.-rel pedig a letéti jegy. A nyolcvanas évek tehát az egyedi értékpapírokat megteremtő, és azokat a gazdaságba bevezető jogszabályok évtizede volt. Az egyes értékpapírokra vonatkozó jogszabályok az adott értékpapír fogalmát, kellékeit, a kibocsátásukra jogosultak körét, futamidejét, elévülési idejét, és egyéb alapvető ismérvét határozták meg.

1.2. *Értékpapírok szabályozása a Ptk.-ban*

Az egyedi értékpapírokra vonatkozó jogforrások megjelenésének sorozata után került sor az értékpapírok általános ismérveinek törvénybe foglalására, ugyanis az 1988. évi XXV. törvény alapján jelentek meg a Polgári Törvénykönyvben az értékpapír jogintézményének általános szabályai. A Ptk. XVIII/A. fejezete három szakaszt szentel az értékpapíroknak. A 338/A. – 338/C. §-ok az értékpapír fogalmára, típusaira, az átruházás joghatásaira, az értékpapírok által megtestesíthető alanyi jogokra vonatkoztak. A kódex az értékpapírok egyedi minősítési rendjét deklarálja. Ezek szerint „értékpapírnak csak olyan okirat tekinthető, amely jogszabályban meghatározott kellékekkel rendelkezik, és kiállítását (kibocsátást) a jogszabály lehetővé teszi.”²

1.3. *Értékpapírügyletek szabályozása*

A rendszerváltást követően a kilencvenes években is folytatódott az egyes értékpapírokra vonatkozó jogszabályok megalkotása (befektetési jegy,³ kárpótlási jegy,⁴ szövetkezeti

2 338/A. § (2) bekezdés

3 1991. évi LXIII. tv.

4 1991. évi XXV. tv.

részjegy és üzletrész,⁵ jelzáloglevél,⁶ kockázati tőkealapjegy,⁷ és a közraktári jegy modern szabályozása⁸), és ebben az időszakban jelennek meg az értékpapírok kibocsátására, forgalmazására, kereskedelmére vonatkozó rendelkezéseket tartalmazó törvények. Ezek a szabályok már olyan tőkepiaci ügyletekre, szerződéses viszonyokra vonatkozó normákat állítottak fel, amelyekben az értékpapírok játszották a főszerepet. 1990-ben jelent meg az első Értékpapírtörvény (1990. évi VI. számú törvény), majd 1996-ban a második Értékpapírtörvény (1996. évi CXI. számú törvény), amelyeket Sárközy Tamás – *méltán* – hordozó törvényeknek minősít. „A kilencvenes években a piacgazdaságra való áttérés folyamatába illeszkedve születtek meg a gazdasági átalakulás hordozótörvényei. Ilyen hordozótörvényként jelentek meg az Értékpapírtörvények.”⁹

Az ezredforduló első éveiben nem születnek új értékpapírokat létrehozó jogszabályok, csak a kötvény, a kincstárjegy és a letéti jegy „kissé koros” jogforrásait frissítették fel kormányrendeleti szinten.¹⁰

Szintén az ezredfordulóra datálódik az értékpapírjogi jogalkotásunk egyik legfontosabb produktuma, a 2001. évi CXX. számú törvény is. Az előző évszázadot, és egyben évezredet záró 1998-as tőkepiaci válság vetette fel a tőkepiac globális szabályozásának az igényét, nevezetesen, hogy egy jogforrásban kapjon helyet a tőkepiaci működés legfőbb pilléreinek, az értékpapír kibocsátás, a befektetési szolgáltatások, a befektetési alapok, valamint a tőzsde és a tőzsdei ügyletek normáinak meghatározása. Ez volt a Tőkepiaci törvény.

Megjelent a pénzügyi eszközök piacairól szóló 39/2004/EK számú irányelv,¹¹ valamint a 2006/73/EK számú irányelv, amely hazánkban egy önálló, új törvényben, a befektetési vállalkozásokról és árutőzsdei szolgáltatókról és az általuk végezhető tevékenységről szóló 2007. évi CXXXVIII. számú törvényben (továbbiakban Bszt.) került implementálásra.

Az új irányelvekben olyan mértékben megduzzadt, mondhatni hatványozódott a befektetési vállalkozásokra vonatkozó normák mennyisége, hogy az már szétfeszítette a Tpt. kereteit, és (az árutőzsdei szolgáltatásokkal együtt) önálló jogforrási rangra emelkedett, amely egyben azt is jelzi, hogy e területnek egyre nő a jelentősége európai léptékkel mérve is. E terjedelmes jogforrásból e tanulmány keretei között csak három, magánjogi szempontból jelentős terület szabályozásának alakulását vizsgáljuk. Ezek pedig a befektetési jogviszony alanyai körében a befektető fogalmának változása, a

5 1991. évi I. tv.

6 1997. évi XXX. tv.

7 1998. évi XX. tv.

8 1996. évi XLVIII. tv.

9 SÁRKÖZY Tamás: Az új Ptk. szövegtervezetéről a gazdasági jog oldaláról. *Gazdaság és jog* 2007/1. (3)

10 285/2001.(XII.26.) Korm.rend. a kötvényről, 286/2001.(XII.26.) Korm.rend. a kincstárjegyéről, 287/2001.(XII.26.) Korm.rend. a letéti jegyről.

11 Markets in Financial Instruments Directive (MiFID)

befektetési jogviszony közvetlen tárgya tekintetében a befektetési szolgáltatások és kiegészítő befektetési szolgáltatások szabályozásának módosulásai, végül a befektetési jogviszony tartalma körében a tájékoztatási kötelezettség megnövekedett jelentőségének jogszabályi megfogalmazása.

2. Értékpapírok a hatályos Polgári Törvénykönyvben

Az értékpapírjogi jogforrások rendszerének felállítása után számba vesszük, hogy a hatályos Ptk. milyen értékpapír tárgyú rendelkezéseket tartalmaz.

2.1. Egyedi értékpapírok a Polgári Törvénykönyvben

Az 1959. évi Ptk. csak a fentebb jelölt néhány általános értékpapírjogi rendelkezést tartalmazta, egyedi értékpapírokra vonatkozó szabályokat nem. Ezzel szemben a 2013. évi Ptk. egyedi értékpapírokra vonatkozó előírásokat is magába foglal. Ennek az első számú oka a gazdasági társaságokról szóló törvény Ptk.-ba történő bevonása, beillesztése, mellyel a részvény, illetve a részvényhez kapcsolódó speciális kötvények szabályozása értelemszerűen a Ptk. része lett.

2.1.1. Részvény

A részvényre vonatkozó Ptk.-beli szabályozáson belül jelen cikkben a részvény, mint egyedi instrumentum szabályainak változásaira kívánok kitérni, azaz az egyes részvényfajták és részvényosztályok előírásaiban bekövetkezett módosulásokra.¹²

A részvényesek jogállása különböző lehet. Egyrészt attól függően gyakorolnak több, vagy kevesebb jogot, hogy mennyi részvény fölött rendelkeznek, másrészt az alapszabály eltérő tagsági jogokat megtestesítő részvények kibocsátását is elrendelheti. Az azonos jogokat biztosító részvények egy részvényfajtát alkotnak. Az azonos részvényfajtát birtokló részvényesek jogállása azonos, de különbözik más részvényfajttával rendelkező részvényesek jogi pozíciójától.¹³ A Ptk. törzsrészvény, elsőbbségi részvény, kamatozó részvény, dolgozói részvény, visszaváltható részvény fajtákat és egyéb részvényfajtákat különböztet meg.

a) Törzsrészvény

Az a részvény, amely a részvényhez kapcsolódó, úgymond alapjogokat – azaz a névértéknek megfelelő arányú osztalékjogot és szavazati jogot – testesíti meg, a *törzsrészvény*. A névértékarányos szavazati jog biztosítása alól azonban van kivétel, nevezetesen,

12 3:228. – 3:244. §

13 HARSÁNYI Gyöngyi: Részvénytársaság In.: Majoros Tünde (szerk.): *Gazdasági társaságok a Polgári Törvénykönyvben* Budapest, Patrocinium, Kiadó, 2016. (206)

ha a Ptk., vagy a Ptk. alapján a részvénytársaság alapszabálya a szavazati jogot a részvények meghatározott csoportjára kizárja vagy korlátozza. Az eredeti Ptk.-beli szabály a törzsrészvény tekintetében mennyiségi előírást is tartalmazott, mely szerint a részvénytársaság által kibocsátott törzsrészvények névértéke összegének mindenkor meg kellett haladnia a részvénytársaság alaptőkéjének a felét. Ezt a szabályt azonban időközben hatályon kívül helyezték.¹⁴

A törzsrészvény és egyéb részvények arányára vonatkozó rendelkezések megszüntetésének okát a törvény Indokolása abban jelöli meg, hogy „önmagában ahhoz nem fűződik garanciális érdek, hogy a részvénytársaság részvényeinek összetételében a részvények legalább fele törzsrészvény legyen”. Az Indokolás¹⁵ ezen szövegéhez azért megjegyezném, hogy a törvény nem azt írta elő, hogy a részvények legalább fele legyen törzsrészvény, hanem azt, hogy az alaptőke több, mint fele álljon törzsrészvényből. A kettő nem ugyanaz. A módosítás másik okaként pedig az Indokolás arra hivatkozik, hogy a részvények arányára vonatkozó rendelkezés valójában nem tud diszpozitív módon érvényesülni. Ehhez pedig hivatkoznom kell arra, hogy ezt nem feltétlenül hiba, mivel a részvénytársasági szabályok mindig is tartalmaztak kógens rendelkezéseket, sőt például a II. Gt.¹⁶ kizárólag kógens szabályokat határozott meg erre a társasági formára, tehát az, hogy valamely rendelkezés nem diszpozitív, önmagában nem kiküszöbölendő hiba.

b) Elsőbbségi részvény

A következő részvényfajta az *elsőbbségi részvény*, amely más részvényfajtaival szemben a részvényesnek meghatározott előnyt biztosít. Attól függően, hogy mi ez az előny, a részvények osztályokba sorolhatók.

- Az osztalékelsőbbséget biztosító részvény a részvényesek között felosztható adózott eredményből a más részvényfajtaiba, illetve részvényosztályba tartozó részvényeket megelőzően, illetve azoknál kedvezőbb mértékben jogosít osztalékra. Ha a részvénytársaság a szavazati jogot korlátozó vagy kizáró elsőbbségi részvénynek biztosított osztalékot valamelyik üzleti évben nem vagy nem teljesen fizeti ki, az elsőbbségi részvény részvényesét teljes szavazati jog illeti meg a következő üzleti évre vonatkozó éves beszámoló elfogadásáig. Az osztalékelsőbbségi részvényhez fűződő kedvezmények igénybevételére vonatkozó részletes szabályokról a részvénytársaság alapszabályában kell rendelkezni.
- A likvidációs hányadhoz fűződő elsőbbséget biztosító részvény a részvénytársaság jogutód nélkül történő megszűnése esetén a felosztásra kerülő vagyonból (vagyonmaradványból) történő részesedés elsőbbségét, a részesedés nagyobb mértékét teszi lehetővé.

14 2021. évi XCV. tv. 47. §.

15 Indokolások Tára 2021. évi 83. szám 1245.p.

16 1997. évi CXLIX. tv.

- A szavazatszűbbségi jogot biztosító részvény alapján a részvényes az alapszabályban meghatározott mértékű többszörös szavazati jogot gyakorolhat. Nyilvánosan működő részvénytársaságnál az egy részvényhez kapcsolódó szavazati jog nem haladhatja meg a részvény névértékéhez igazodó szavazati jog tízszeresét. Vétőjogot biztosító szavazatszűbbségi részvény alapján a közgyűlési határozat az ilyen részvénnel rendelkező jelenlévő részvényesek egyszerű többségének igenlő szavazata mellett, ha pedig a szavazatszűbbséget biztosító részvényből egy részvény került kibocsátásra, az e részvénnel rendelkező részvényes igenlő szavazatával hozható meg.
- A vezető tisztségviselő/felügyelőbizottsági tag kijelölésére vonatkozó elsőbbségi részvény alapján a részvényesek az alapszabályban meghatározott módon és eljárásrendben jogosultak az igazgatóság, illetve a felügyelő bizottság egy vagy több tagjának a kijelölésére. Az elsőbbségi részvényesek nemcsak kijelölésre jogosultak, hanem jogosultak az általuk kijelölt igazgatósági tag (fb tag) visszahívására is. Ha pedig a kijelölésre jogosult elsőbbségi részvényesek ezt nem teszik meg, a közgyűlés az így kijelölt vezető tisztségviselőt (fb tagot) az alapszabályban vagy a törvényben meghatározott feltételek bekövetkezte esetén visszahívhatja. Ilyen esetben az elsőbbségi részvényesek új vezető tisztségviselő kijelölésére jogosultak.
- Elővásárlási jogot biztosító elsőbbségi részvény esetén a részvénytársaság által kibocsátott, adásvétel útján pénzszolgáltatás ellenében átruházni kívánt részvényekre elővásárlási jog illeti meg. Ha a részvényes az átruházási szándék és a kapott vételi ajánlat feltételeinek közlésétől számított tizenöt napon belül nem nyilatkozik, úgy kell tekinteni, hogy elővásárlási jogával nem kíván élni. Nyilvános rt. ilyen részvényt nem bocsáthat ki.

A szavazatszűbbségi, a likvidációs elsőbbségi, valamint az elővásárlási jogot biztosító részvényosztály esetében a 2021. évi XCV. törvény 46. §-a csupán szövegpontosító módosítást eszközölt, érdemi változás a szabályozásban nem történt.

c) Dolgozói részvény

A következő részvényfajta a *dolgozói részvény*, a részvénytársaság ugyanis teljes és részmunkaidőben foglalkoztatott munkavállalói ingyenesen vagy kedvezményesen áron – dolgozói részvényt bocsáthat ki. Ebből következően a dolgozói részvény korlátozottan forgalomképes értékpapír, csak a részvénytársaság munkavállalóira, illetve nyugdíjasaira ruházható át. Ezt a részvényfajtát a részvénytársaság az alapítási létszakban nem bocsáthatja ki, csak alaptőkeemeléskor, azaz alaptőkének felemelésével egyidejűleg. Ez nem véletlen szabályozás, mivel a dolgozói részvénykibocsátás forrása a részvénytársaság alaptőkéen felüli vagyona. Alapítási stádiumban értelemszerűen a társaság még nem rendelkezik ilyen vagyonelemmel. Az eredeti Ptk. szabályozás mennyiségi korlátot írt elő, amikor elrendelte, hogy dolgozói részvényt legfeljebb a

felemelt alaptőke tizenöt százalékáig lehet forgalomba hozni. Ezt a mennyiségi korlátot is megszüntette a jogalkotó.

d) Kamatozó részvény

A részvénytársaság alapszabálya rendelkezhet *kamatozó részvény* kibocsátásáról is. Korábban e részvényfajta esetében is élt a jogalkotó a mennyiségi korlát előírásának lehetőségével, miszerint csak az alaptőke tíz százalékát meg nem haladó mértékben volt lehetőség előre meghatározott mértékű kamatra jogosító részvény forgalomba hozatalára. A 2021. évi módosítás¹⁷ etekintetben is törölte a korlátot. A kamatozó részvény tulajdonosát a részvény névértéke után az alapszabályban meghatározott módon számított kamat illeti meg. Ez a lényegi szabály nem változott az elmúlt évtizedben annál is inkább, mivel ez a kamatozó részvény lényege, viszont a kamat forrásának a meghatározása igen. A korábbi megfogalmazás szerint a tárgyévi adózott eredményből, illetve a szabad eredménytartalékkal kiegészített tárgyévi adózott eredményből illette meg a kamat. A 2015. évi módosítás¹⁸ szerint pedig az előző üzleti évi adózott eredménnyel kiegészített szabad eredménytartalékból illette meg a részvényest az alapszabályban meghatározott módon számított kamat.

A kamatozó részvény tulajdonosát a kamaton felül természetesen a részvényhez fűződő valamennyi jog megilleti a részvény névértéke után, értjük ezalatt különösen a szavazathoz és az osztalékhoz való jogot. A kamat ezeken a jogokon felüli, úgynevezett többletjogként illette meg a részvényest. Továbbra is érvényesül azonban az a szabály, hogy nem fizethető a részvényesnek kamat, ha ennek következtében a részvénytársaság saját tőkéje nem érné el a részvénytársaság alaptőkét.

e) Visszaváltható részvény

A visszaváltható részvény opciós jogot megtestesítő részvényfajta. A visszaváltható részvényfajtán belül háromféleképpen biztosítható az opciós jog:

- a részvénytársaságot vételi jog illette meg,
- a részvényest eladási jog illette meg,
- a részvénytársaságot vételi és a részvényest eladási jog illette meg.

A korábbi szabályozás ennél a részvényfajtnál is alkalmazta a mennyiségi korlátot, mely szerint részvénytársaság alaptőkének húsz százalékát meg nem haladó mértékben bocsátott ki ilyen részvényt. A fentiekhez hasonlóan 2021-ben ez a korlát is törlésre került.

Az opciós jog gyakorlásának a feltételeire vonatkozó szabályok viszont továbbra is érvényesülnek. Az egyik ilyen feltétel, hogy a részvénytársaság csak olyan részvény

17 2021. évi XCV. 47. § 13. pont

18 2015. évi CI. tv. 50. §

vonatkozásában élhet vételi jogával vagy teljesítheti a részvényes eladási jogából fakadó kötelezettségeit, amelyekre vonatkozóan a részvényes a teljes névértéket, illetve kibocsátási értéket megfizette, a nem pénzbeli hozzájárulást pedig a részvénytársaság rendelkezésére bocsátotta.

A másik feltétel lényegében azzal függ össze, hogy van-e fedezete a részvénytársaságnak a részvény visszaváltására, ugyanis akár a részvénytársaság él a vételi jogával, akár a részvényes gyakorolja az eladási jogát, a részvénytársaságot terheli a fizetési kötelezettség, neki kell kifizetnie a részvény forgalmi értékét. Ehhez viszont forrás kell, a forrás az alaptőkéen felüli vagyonnak az az eleme, amivel szabadon rendelkezhet, nevezetesen az adózott eredmény, amely egyszersmind az osztalékfizetés fedezete is. Ezért mondja ki a jogalkotó, hogy csak akkor gyakorolható a vételi jog és csak akkor teljesíthető a részvényes igénye, ha a részvénytársaságnál az osztalékfizetés feltételei fennállnak. A részvénytársaságnak úgy kell, hogy a vételár rendelkezésre álljon, hogy az ellenérték kifizetése ne csorbítsa az alaptőkét és a kötelező tartalékokat. A vételi, illetve eladási jog gyakorlásához a szükséges fedezet megállapításával összefüggésben a beszámolóban és a közbenső mérlegben foglaltakat a mérleg fordulónapját követő hat hónapon belül lehet figyelembe venni.

A társaság az opciós jog gyakorlásával megszerzett részvényt köteles bevonnai (az alaptőke kötelező leszállítása szabályainak alkalmazásával).

f) Egyéb

Az új Polgári Törvénykönyv lehetőséget biztosít a részvénytársaságok számára, hogy a törvényben nevesített részvényfajtákon, részvényosztályokon kívüli, *egyéb részvényfajták*, részvényosztályok kibocsátásáról döntsenek. Az alapszabályban kell rögzíteni az egyéb részvényfajta, részvényosztály forgalomba hozataláról szóló döntést, egyidejűleg részletesen kidolgozni azoknak a jellemzőit, a részvény által megtestesített jogokat és azok mértékét.

2.1.2. Átváltoztatható, átváltozó és jegyzési jogot biztosító kötvény

A részvénytársaságok jogosultak a részvényhez kapcsolódó speciális kötvények kibocsátására is. E tekintetben kiemelendő a kötvény részvényhez kötődő volta, mivel ez a kötvény a későbbiekben részvénné változik vagy részvénné változhat, vagy a kötvényes a kötvénye alapján és miatt részvényt jegyezhet. Azért szükséges az elhatárolás, mivel részvénytársaság, mint jogi személy jogosult hitelszükségletei kielégítésére „klasszikus” kötvényt is kibocsátani, vagyis olyan értékpapírt, amely alapján a kötvény megvásárlójának lejáratkor visszafizeti a kötvényben feltüntetett összeget, annak kamatait (és esetleg egyéb szolgáltatást teljesít).

Ez tehát nem kapcsolódik a részvénytársaság részvényeihez, ezeket nem lehet részvénné változtatni, ellenben a speciális kötvények nem a klasszikus értelemben vett kötvények, hanem olyan értékpapírok, amelyek tulajdonosaik számára később vagy részvényesi pozíciót keletkeztetnek, vagy megkönnyítik tulajdonosaiknak a részvénytulajdonlását.

Ezek az értékpapírok jogforrási szinten is elkülönülnek, mivel a részvényhez kapcsolódó kötvények mindig a Gazdasági társaságokról szóló törvényben nyertek szabályozást (most pedig a Ptk.-ban), míg a „klasszikus” kötvény önálló jogforrásban, illetve most már a Tőkepiaci törvényben.

A Gazdasági társaságokról szóló törvények, és a Ptk. eredeti szövege is két olyan speciális kötvényszabályozást tartalmazott, amelyeknek – a kötvény sajátosságain túlmenően – részvényjogi funkciói is voltak, nevezetesen az átváltoztatható és a jegyzési jogot biztosító kötvény.

Átváltoztatható kötvény olyan kötvény, amelyet az alapszabályban meghatározott feltételek szerint a kötvényes kérelmére részvénné kell átalakítani. Az átváltoztatható kötvény tulajdonosa a kötvény futamidején belül, a közgyűlés által meghatározott időtartam alatt írásban – nyomdai úton előállított kötvények esetén a kötvényeknek az igazgatóság részére történő benyújtásával – kötvényei helyébe részvényt igényelhet. Az átváltoztatható kötvény átváltoztatásáról szóló nyilatkozat megtételével, az átváltozó kötvény átváltozására előírt feltétel bekövetkeztével a kötvénytulajdonos jogosulttá válik részvényutalványra.

A jegyzési jogot biztosító kötvény pedig az alaptőke új részvények forgalomba hozatalával történő felemelése esetén a részvények átvételére, illetve jegyzésére vonatkozó elsőbbségi jogot biztosít a kötvény jogosultjának. Az ilyen kötvény tulajdonosa az alaptőke felemelése során kibocsátandó részvényekre – a részvényeseket, illetve átváltoztatható kötvényeseket követően – de minden más potenciális részvényjegyzőt megelőzően gyakorolhatja jegyzési jogát.

Az új Polgári Törvénykönyv kihirdetését követően a 2013. évi CXXXV. számú és a 2013. évi

2013. évi CCLII. törvények új speciális kötvényszabályozást képeztek, az átváltozó kötvényt.

Az átváltozó kötvény olyan kötvény, amely a kötvényben (alapszabályban) meghatározott objektív feltétel bekövetkezése esetén alakul át részvénné. Ez olyan, eredetileg hitelviszonyt megtestesítő értékpapír, amelyből visszafizetési és kamatfizetési kötelezettség nem következik, és amely egy később mindenképpen bekövetkező objektív feltétel – nem pedig a részvényes akaratnyilatkozata – alapján társasági jogviszonnyá, tagsági részesedéssé alakul át. Ilyen kötvényt a közgyűlés vagy – felhatalmazása alapján – az igazgatóság döntése alapján, az alaptőke legfeljebb 50%-áig lehet kibocsátani.

2.1.3. Zálogjegy

Az új Ptk. létrehozott egy új értékpapírt is, a zálogjegyet.¹⁹ Ez az értékpapír – nem összetévesztendő a közraktárjegy zálogjegy részével! – kézzázalogjog esetén a zálogszereződést pótolandó, a zálogjogosult által kiállítható értékpapír, amely a zálogjogosulttal szemben feljogosítja az okirat birtokosát, hogy az értékpapírban meghatározott összeg ellenében, az értékpapírban meghatározott időtartamon belül megkapja a zálogtárgyat. A zálogjegy tehát egy hitelviszonyt megtestesítő, bemutatóra szóló értékpapír, amelyet a gyakorlatban a zálogház, mint kibocsátó állít ki.

2.2. Az értékpapírok általános szabályai a Ptk.-ban

Az egyedi értékpapírok szabályozása mellett a jogalkotó a Polgári Törvénykönyvben külön részt szentel az értékpapírok általános jellemzőinek meghatározására, amelyet célszerű külön fejezetben összefoglalni.

3. A Ptk. VI. Könyv Ötödik – „Az értékpapír” című rész változásai

A régi Ptk.-hoz képest, amely mindösszesen három §-t (338/A., B., C.) szentelt az értékpapíroknak, az új Ptk. az eredeti megfogalmazásában, jóval szélesebb területet ölelt fel.

Az új Ptk. a hatodik könyvben önálló részt, ezen belül három címet szentelt az értékpapíroknak, először az általános szabályokat fogalmazta meg, majd az okirati formában előállított értékpapírokat, végül pedig a dematerializált értékpapírokat szabályozta.²⁰

Ebben a szabályozási struktúrában máris jelentős változásokat tapasztalhatunk, ha az elmúlt tíz év jogalkotását vizsgáljuk. Az Ötödik részen belül maguk a címek és a címen belül a normák is változtatáson estek át.

Az Ötödik részen belüli első cím (amely Ptk. szinten a XXIX.) az Általános szabályok helyett Az értékpapír fogalma és alaki legitimációs hatása elnevezést kapta, az ezt követő (XXX.) cím Az okirati formában előállított értékpapírok helyett Az értékpapírok átruházásának a módja és semmissé nyilvánítása elnevezést kapta, végül pedig a XXXI. Cím, amely a dematerializált értékpapírokról szólt – megszűnt. Ennek megfelelően a §-ok száma is lecsökkent, jelenleg 6:565. § – 6:571. §-ok tartalmazzák az értékpapírokra vonatkozó előírásokat.

„A Polgári Törvénykönyv értékpapírokra vonatkozó szabályozása nem tekinthető a kódex legsikerültebb részének. Indokolatlan kiterjesztéseket, hatályban lévő, más törvényekből történő átemeléseket, ... tartalmaz.”²¹ Ez a mondat egy tíz évvel ezelőtt

19 Ptk. 5:89. § (6) bek.

20 Ptk. 6:565. § - 6:578. §

21 HARSÁNYI Gyöngyi: Az értékpapírok szabályozásának sajátosságai az új magyar Ptk. tükré-

elhangozott előadásomban, illetve annak írásban is megjelent verziójában szerepel.

Ez azért jó kiindulási pont a szerző számára, mivel az új Polgári Törvénykönyv megjelenésének évében, 2013-ban, úgymond azon melegebben számba vette az értékpapírszabályozás hibáit, így egyszerűbb volt erre vetíteni az elmúlt tíz év szabályozási lépéseit, melyek szerencsére azt mutatják, hogy a Ptk. értékpapírokra vonatkozó részének szabályozásában bekövetkezett változtatások mind pozitív irányba haladtak. Ezt itt legszembetűnőbben két példával lehet illusztrálni, az értékpapírokra vonatkozó rész elejével és végével.

Az értékpapírok szabályozása az értékpapírok fogalmával indul. Az eredeti Ptk. szövegben meghatározottnál rosszabb fogalommal szerencsére igen ritkán találkozhatunk.

„Ha valaki írásban, nem elektronikus formában vagy elektronikus formában rögzített és értékpapírszámlán nyilvántartott (dematerializált) módon egyoldalúan kötelezettséget vállal arra, hogy ő maga vagy a nyilatkozatban megjelölt más személy a nyilatkozatban rögzített jog gyakorlását a nyilatkozatban meghatározott feltételek szerint az okirat vagy az értékpapírszámla által jogosultként igazolt személy részére biztosítja, vagy az okiratban, illetve az elektronikus úton rögzített nyilatkozat szerinti szolgáltatást az okirat vagy az értékpapírszámla által jogosultként igazolt személy részére teljesíti, az okirat, illetve a nyilatkozatot rögzítő elektronikus jelsorozat értékpapírnak minősül.”

Szerencsére ez a fogalom 2017. óta már nem létezik, a változtatásnak²² hála, sokkal letisztultabb, lényegretörőbb, egyértelműbb fogalom van hatályban.

„Az értékpapír olyan egyoldalú jognyilatkozat, amely papíralapú okiratként vagy jogszabályban megjelölt más módon létrehozott, rögzített, nyilvántartott és továbbított adatösszességként (dematerializált értékpapírként) a benne foglalt jogot úgy testesíti meg, hogy azt a jogot gyakorolni, arról rendelkezni csak az értékpapír által, annak birtokában lehet.”

Ez a fogalom örvedetesesen közelít az értékpapír – évszázadosan kiérlelt – klasszikus fogalmához, mely szerint az értékpapír olyan okirat, amely a benne tanúsított alanyi jogot úgy testesíti meg (inkorporálja), hogy azt a papír nélkül sem átruházni, sem érvényesíteni, sem bizonyítani nem lehet.

A Ptk. Értékpapír részének szabályai nemcsak szimpla módosításban részesültek, hanem a jogalkotó teljesen újra gondolta, újra fogalmazta azt.

Ennek bizonyítására az alábbiakban részletesen – bár a teljesség igénye nélkül – sorra veszem a változásokat.

ben. In: Dudás Attila (szerk.): *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken* Újvidék, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság Kiadó, 2014. (272)

22 2016. évi LXXVII. tv.

3.1. *Polgári Törvénykönyv XXIX. Cím*

3.1.1. Ptk. 6:565. §

Mint fentebb láthattuk e § első bekezdése teljesen új fogalommal nyitja meg az értékpapírok szabályozását. A második bekezdés megegyezik a régi szabályozás (4) bekezdésével, amely a korábbi egyedi minősítési rend tovább élését biztosítja, mely szerint „ha jogszabály meghatározza egyes értékpapírfajták kötelező tartalmi elemeit, kizárólag az ezeknek megfelelő okiratot vagy dematerializált értékpapírt lehet az adott értékpapírfajtába tartozó értékpapírnak tekinteni”.

Ez követően a (3) bekezdés már az új, normatív szabályozási rendre való áttérés jegyében – a régi (5) bekezdéssel egyezően –, meghatározza az általános értékpapír fogalmát.

A következő – (4) – bekezdés új tartalomként rögzíti azt a fontos tényt, hogy okirati formában egyedileg vagy sorozatban kibocsátott értékpapírt lehet előállítani, továbbá, hogy értékpapírnak minősülő okiratot bemutatóra vagy névre szólóan lehet kibocsátani. Ezek nagyon fontos sarokpontok az értékpapírijogban.

A jogalkotó e § (5) bekezdéseként hozza a korábbi szabályozás 6:573. §-át, azonos tartalommal, mely szerint dematerializált értékpapírként csak sorozatban kibocsátott, névre szóló értékpapírt lehet előállítani.

E § (6) bekezdése változatlanul ugyanaz maradt, míg a (7) bekezdésben új rendelkezésként azt olvashatjuk, hogy nem szünteti meg az értékpapír által megtestesített kötelmet az, ha az értékpapírt annak kibocsátója szerzi meg.

3.1.2. Ptk. 6:566. §

Régen ez volt a kifogáskorlátozást deklaráló szabály, most fejezet címként „Az értékpapírok alaki legitimációs hatása és kibocsátásának hibája” témájú normákat fogja össze.

Az első bekezdés azonos a korábbi 6:568. § (1) bekezdésével, nevezetesen „az értékpapír kiállítóját az értékpapír jóhiszemű jogosultjával szemben akkor is terhelik az értékpapírban rögzített kötelezettségek, ha az értékpapír kibocsátás nélkül vagy érvénytelen ügylettel került forgalomba”.

E § (2) bekezdése lett a korábbi 6:571. § (3) bekezdés, azaz „az értékpapír jóhiszemű jogosultjának az értékpapírból eredő jogosultságát nem befolyásolja az, ha valamely korábbi átruházásnak vagy más tulajdonszerzésnek nem volt jogcíme, vagy ha a jogcím érvénytelen vagy hatálytalan volt”.

A (3) bekezdés megfelel a korábbi 6:569. § (1) bekezdésének, miszerint „a bemutatóra szóló értékpapír esetén az értékpapír birtokosát kell az értékpapírban rögzített jog gyakorlására jogosult személynek tekinteni”.

A (4) bekezdés megegyezik a korábbi 6:571. § (2) bekezdésével, amely kimondja, hogy „névre szóló értékpapír esetén azt kell az értékpapírban rögzített jog gyakorlására jogosult személynek tekinteni, akit az értékpapír jogosultként megjelöl, vagy akit a forgatmányok megszakítatlan láncolata jogosultként igazol. Ha az utolsó forgatmány üres, az értékpapír birtokosát kell jogosultnak tekinteni, feltéve, hogy a forgatmányok láncolata megszakítatlan. Ha valamely üres forgatmányra újabb forgatmány következik, az utóbbi aláíróját úgy kell tekinteni, mint aki az értékpapírt üres forgatmány útján szerezte meg”.

Az (5) bekezdés egyenlő a korábbi 6:571. § (4) bekezdésével, amely az értékpapír átruházás jogcímén kívül megszerzése esetén követendő rendelkezéseket foglalja össze.

Végül pedig a (6) bekezdés azonos a korábbi 6:578. § (1) bekezdésével, melyben a jogalkotó deklarálja, hogy „a dematerializált értékpapír jogosultjának – ellenkező bizonyítás hiányában – annak az értékpapírszámlának a jogosultját kell tekinteni, amelyiken a dematerializált értékpapírt nyilvántartják”.

3.1.3. Ptk. 6:567. §

Ez a rendelkezés teljesen egyezik a korábbi 6:566. §-ban meghatározott kifogáskorlátozás intézményével.

„Az értékpapír kötelezettje a jóhiszemű jogosulttal szemben az értékpapír vagy az értékpapírszámla tartalmából kitűnő kifogásokon kívül nem hivatkozhat olyan kifogásokra, amelyek valamely korábbi jogosulttal szembeni jogviszonyán alapulnak.”

3.1.4. Ptk. 6:568. §

Egyszerűbb megfogalmazásban rögzíti a korábban a 6:567. §-ban helyet kapó rendelkezést, amely a Ptk.-ban foglaltaktól való eltérési lehetőséget biztosítja. „Az e részben foglalt rendelkezésektől annyiban lehet eltérni, amennyiben azt más jogszabály lehetővé teszi.”

3.2. *Polgári Törvénykönyv XXX. Cím*

3.2.1. Ptk. 6:569. §

Az értékpapírok átruházási módjával foglalkozó § mind a hat bekezdése azonos maradt számozásban és tartalomban egyaránt. (7) bekezdésként kiegészült viszont a 6:577. § (1) bekezdésével, mely szerint

„A dematerializált értékpapír átruházásához az átruházásra irányuló szerződés vagy más jogcím, valamint az átruházó értékpapírszámlájának megterhelése és az új jogosult értékpapírszámláján a dematerializált értékpapír jóváírása szükséges.”

3.2.2. Ptk. 6:570. §

Az értékpapírok átruházásának joghatását rögzítő 6:570. § ugyanaz maradt, némileg egyszerűbb megfogalmazásban, mint azt a korábbi rendelkezésben olvashattuk. „A bemutatóra szóló és a negatív rendeleti záradékot nem tartalmazó névre szóló értékpapír átruházásával az értékpapírban rögzített jogok és követelések átszállnak az értékpapír új jogosultjára, függetlenül attól, hogy az átruházó milyen jogokkal rendelkezett.”

3.2.3. Ptk. 6:571. §

Az értékpapírok semmisé nyilvánításáról rendelkező szabályszerződés nem változott, csak a számozása módosult 6:572. §-ról.

3.2. *Polgári Törvénykönyv XXXI. Cím*

A Ptk. értékpapírokat szabályozó részének e címével kapcsolatban a szerzőnek nincs más dolga, mint felidézni az általa tíz évvel ezelőtt írottakat.

„Az új Ptk. a XXXI. címben a dematerializált értékpapírok előállítását, átalakítását, átruházását, a központi értékpapír számla megnyitásához szükséges okirat tartalmi elemeit, valamint az egyedi értékpapírszámlát szabályozza, továbbá a jogalkotó az okirati értékpapírok dematerializálási folyamatát is végigvezeti a hirdetményi felhívás kelleitől a dematerializált értékpapír értékpapírszámlán történő jóváírásáig.

A jogalkotó talán az e címben elhelyezett szabályokért illehető a legtöbb és legszigorúbb kritikával.

A fentebb felsorolt területek szabályainak meghatározása ugyanis nem joghézagként, vagy jogalkotási hiányosságként merült fel a magyar jogrendszerben, mivel ezeket a kérdéseket az arra leginkább hivatott jogforrás, nevezetesen a Tőkepiaci törvény megfelelő szinten szabályozta már 2001. óta – folyamatosan modernizálva azokat.

Az új Ptk. megalkotói tehát ebben a kérdéskörben nem tesznek többet, minthogy a Tőkepiaci törvény 7., 8., 10., 11., 139., és 140 §-ait egy az egyben áthelyezik a Ptk.-ba. Ily módon a dematerializált értékpapírokra vonatkozó szabályok teljesen indokolatlanul, feleslegesen, párhuzamosságot teremtve kerültek átvételre és a Ptk.-ba történő beillesztésre.²³

A jogalkotó dicséretére legyen mondva, ez a Cím azóta kikerült a kódexből, és az e címben összefoglalt normák maradtak és tovább érvényesülnek a Tőkepiaci törvényben, ahol mindig is voltak, és ahová valók.

A 2013-ban megjelent Polgári Törvénykönyv az elmúlt tíz évben számos módosításon, változtatáson esett át. E módosítások közül a 2016. évi LXXVII. számú törvény az egyik legjelentősebb, az értékpapírszabályozás szempontjából pedig egyértelműen a legfontosabb.

23 HARSÁNYI Gyöngyi 2014. (286)

A Ptk. VI. Könyv Ötödik – Értékpapírokat szabályozó – részének az újragondolása, átfazonírozása feltétlenül szükségszerű volt. Az, hogy ez megtörtént, és ahogy megtörtént, – egy koncentráltabb, egyértelműbb, és párhuzamosságmentes szabályozást kialakítva – elmondhatjuk, hogy az értékpapírok Ptk.-beli szabályainak első 10 éve sikeresnek értékelhető.

Homicskó Árpád Olivér¹

A POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV ÉS AZ EGÉSZSÉGÜGYI JOG KAPCSOLÓDÁSI PONTJAI: A FINANSZÍROZÁSI SZERZŐDÉS ÉS AZ EGÉSZSÉGBIZTOSÍTÁSI SZERZŐDÉS ELEMZŐ BEMUTATÁSA

Absztrakt

Tanulmányomban a Polgári törvénykönyv és az egészségügyi jog kapcsolódási pontjai tekintetében egyrészt az egészségügyi szolgáltatókkal megkötésre kerülő finanszírozási szerződést, másrészt pedig a Polgári törvénykönyvben szabályozott egészségbiztosítási szerződést kívánom meg elemezni, és beilleszteni a társadalombiztosítási-egészségbiztosítási rendszerbe. Napjainkban egyre inkább fontossá válik, hogy az egészségügyi szolgáltatások igénybevételével összefüggésben átlátható legyen, hogy a nyújtott egészségügyi szolgáltatás ellenértéke milyen módon kerül megtérítésre. Szintén fontosnak tartom, hogy világosan áttekinthető legyen, hogy a társadalombiztosítási rendszerbe a beteg által igénybe vett egészségügyi szolgáltatás költségének megtérítése milyen módon történik meg. Szintén fontosnak tartom, hogy jól láthatóan megkülönböztetésre kerüljön a társadalombiztosítási keretében igénybe vehető egészségbiztosítási ellátás, illetőleg a Polgári törvénykönyv keretében szabályozott egészségbiztosítási szerződés által igényelhető egészségügyi szolgáltatások közötti különbség.

1. Bevezetés

Ma Magyarországon az egészségügyi szolgáltatások igénybevétele során az egészségügyi szolgáltatóknak a nyújtott egészségügyi ellátásért a betegnek főszabály szerint nem kell fizetnie. Sajnálatos módon sokan ezt úgy értelmezik, hogy hazánkban az egészségügyi szolgáltatások ingyenesen járnak az igénybe vevők számára. Tanulmányomban azon szempontokat kívánom elemző módon bemutatni, amelyek alapján egyértelművé válik, hogy bár közvetlenül a beteg főszabály szerint nem fizet a nyújtott egészségügyi szolgáltatásért, ugyanakkor az mégsem ingyenes. Ingyenes ellátásról akkor beszélhetnénk, ha minden magyar állampolgár alanyi jogon lenne jogosult rá, ugyanakkor egyértelműen megállapítható – és az elemzésemben ezt kívánom alaposan górcső

1 Prof. Dr. Homicskó Árpád Olivér, egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

alá venni, hogy a társadalombiztosítási logika alapján főszabály szerint járulékfizetés alapozza meg az ellátásra való jogosultságot, vagyis az egyén fizet azért, hogy egészségügyi ellátásban részesüljön. A klasszikus polgári jogi szerződéses elv megjelenik itt is, amikor a szolgáltatás (járulékfizetés) alapozza meg az ellenszolgáltatást (egészségügyi szolgáltatásra való jogosultság).

2. Társadalombiztosítási rendszer működésének alapjai

A társadalombiztosítási rendszerben a szociális ellátásra jogosult személy hozzájárulás fizetés alapján kapja meg az ellátást, amikor a megélhetési zavarhelyzet bekövetkezik az életében, vagyis főszabály szerint az kaphat ellátást, aki előzetesen a társadalombiztosítási jogszabályban rögzített előfeltételnek eleget tett, itt tehát megjelenik a polgári jogi szerződési elv. Az ellátásra való jogosultság feltételezi, hogy az ellátásra jogosult jövedelemszerző tevékenységet folytat. Ehhez képest a másik két szociális ellátórendszeri típus, a segélyezési elv és a normatív elv szerinti esetben ilyen előfeltétel nincs, ezek tehát a klasszikus szociális ellátási típusok körébe tartoznak. A társadalombiztosítási rendszerben ebből következően védelemben az részesülhet, aki az ezzel járó terheket is viseli (járulékfizetési kötelezettség). Az állam által meghatározott védett személyi kör ugyanakkor kötelezően biztosítási (társadalombiztosítási) jogviszonyt kell, hogy létesítsen, vagyis a szerződéses szabadság elve nem érvényesül. A megélhetési zavarhelyzetek előre rögzítésre kerülnek a jogszabályokban, és csak a pontosan meghatározott esetekben nyújt előre meghatározott ellátásokat a rendszer. Az ellátásra való jogosultsági feltételek is tételesen meghatározásra kerülnek, ahogyan az egy polgári jogi szerződésben is történné, a különbség az, hogy itt a feltételeket jogszabályok határozzák meg egységesen. A szociális ellátás mértéke általában a kieső jövedelemhez igazodik, ezt is pontosan rögzítik a jogszabályok. Lehetőség van ugyanakkor arra is, hogy a jogalkotó előre rögzítse azt a maximális ellátási szintet, amelynek esetében már nem érvényesül a jövedelemarányos pénzbeli ellátás. További sajátossága a rendszernek, hogy a jogosultak részéről az ellátások jogi úton is kikényszeríthetőek (a kedvezményezett biztosítottaknak alanyi jogokat biztosítanak a járadék igénylésére), vagyis abban az esetben, ha a jogosultnak a jogszabályban rögzített jogai gyakorlása sérülne, úgy bírósághoz fordulhat, ahogy egy polgári jogi szerződésszegés esetén is tehetne. A befizetendő hozzájárulások nagysága (járulék) pedig minden esetben az egyén jövedelméhez igazodik. A társadalombiztosítás célja lényegében az, hogy garantálja a lakosság azon részére a gazdasági és társadalmi helyzetnek megfelelő életszínvonalat, amely a munkáért kapott díjazás útján nem tudja a létfenntartási eszközöket megteremteni, akár azért, mert a munkából ráeső részt a társadalom számára már ledolgozta, akár azért, mert hirtelen, vagy fokozatosan fellépő okok miatt idő előtt arra kényszerült, hogy a munkát ideiglenesen, vagy véglegesen abbahagyja.²

2 DR. CSIZMADIA Andor: Általános szociálpolitikai tevékenység (szociális gondoskodás) néhány

A biztosítási típusú rendszerek nagyobb gazdasági hatékonyságra ösztönöznek, hiszen az egyének érdeke az lesz, hogy minél nagyobb számban folytassanak jövedelemszerző tevékenységet, hiszen így a biztosítási státuszuk is rendben lesz, ezáltal egy esetleges megélhetési zavarhelyzet esetén a megélhetésük sem fog veszélybe kerülni. A biztosítási típusú rendszerben előre meghatározottak az ellátások és az azokra való jogosultsági feltételek, ezáltal kiszámíthatóságot jelent az egyén számára. Tekintettel azonban arra, hogy a társadalombiztosítási rendszernek az lehet az alanya, aki járulékfizetést teljesít, így a társadalom nem minden tagja számára nyújt védelmet, sőt még a védett személyek is kikerülhetnek a hatálya alól (pl.: tartós munkanélküliség esetén nem tud védelmet nyújtani). A társadalombiztosítási típusú rendszerek korlátozzák az egyén döntési szabadságát is a kötelező jellegük miatt, az egyén nem maradhat ki a rendszerből, ha jövedelemszerző tevékenységet folytat.

3. Az egészségügyi ellátórendszer

Az egészségügyi ellátórendszer biztosítja a beteg járóbetegként, illetőleg fekvőbeteg-gyógyintézeti keretek közötti, valamint otthonában történő ellátását.³ Az egészségügyi ellátások rendszere olyan intézményrendszerre épül, amely a munkamegosztás, és a fokozatosság elvének érvényesítése révén biztosítja, hogy az eltérő egészségi állapotú egyének egészségi állapotuk összes jellemzője alapján meghatározottan, az egészségi állapotuk által indokolt egészségügyi szolgáltatásokat vegyék igénybe.⁴ Az egészségügyi ellátórendszer valamennyi szintjén érvényesül a progresszivitás elve. Ennek alapján biztosítani kell, hogy minden beteg akkor és ott kerüljön gyógykezelésre, ahol, és amikor egészségi állapotának megfelelő ellátást kaphat, és ahol az ehhez szükséges szakmai követelmények biztosítottak. Az ellátási szinteknek nagy jelentősége van.⁵

Amennyiben a jogviszony ellenőrzést követően megállapítást nyer, hogy a beteg jogosult az egészségügyi szolgáltatás igénybevételére, úgy ennek során érvényesülnie kell az esélyegyenlőségnek,⁶ vagyis betegek között nem lehet megkülönböztetést tenni. Ezen követelmények az egészségügyi ellátáshoz való jog keretében kerültek rögzítésre az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvényben (a továbbiakban: Eütv.). Az Eütv-t a társadalombiztosítás ellátásaira jogosultakról, valamint ezen ellátások fedezetéről szóló 2019. évi CXXII. törvénnyel (a továbbiakban: Tbj.) összhangban kell értelmezni,

elvi kérdése és történeti vázlata, 1963, Budapest, Fővárosi Nyomdaipari Vállalat, 16.

3 az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (a továbbiakban: Eütv.) 87. § (1) bekezdés

4 a kötelező egészségbiztosítási ellátásokról szóló 1997. évi LXXXIII. törvény (a továbbiakban: Ebtv.) 2. § (1) bekezdés

5 HOMICSKÓ Árpád Olivér: Szociális jog II. Tananyag a társadalombiztosítási és szociális ellátások megismeréséhez. 3. átdolgozott kiadás. Patrocinium Kiadó, Budapest. 2019. 36. o.

6 Eütv. 2. § (2) bekezdés

ami azt jelenti, hogy a Tbj. szerint egészségügyi szolgáltatásra jogosult személy az Eütv. szerint tudja igénybe venni az ellátást.

Az egészségügyi alapellátásnak kell biztosítania, hogy a beteg a lakóhelyén, illetve annak közelében hosszú távú, személyes kapcsolaton alapuló, folyamatos egészségügyi ellátásban részesüljön, nemétől, korától és betegsége természetétől függetlenül.⁷ Az alapellátás esetében tehát egy holisztikus szemléletmóddal megvalósuló betegellátás történik, ahol a beteg maga van a középpontban. Az általános járóbeteg-szakellátás a beteg folyamatos ellátását, gondozását végző orvos beutalása vagy a beteg jelentkezése alapján, szakorvos által végzett egyszeri, illetve alkalmyszerű egészségügyi ellátás, továbbá fekvőbeteg-ellátást nem igénylő krónikus betegség esetén a folyamatos szakorvosi gondozás. Az általános járóbeteg-szakellátást a beteg egészségi állapotának veszélyeztetése nélkül, rendszeres tömegközlekedés igénybevételével megközelíthetően (a továbbiakban: lakóhelyének közelében) kell biztosítani.⁸ Az általános fekvőbeteg-szakellátás a betegnek a lakóhelye közelében, fekvőbeteg-gyógyintézeti keretek között végzett egészségügyi ellátása. Ennek igénybevétele a külön jogszabályba foglaltak szerint a beteg folyamatos ellátását végző orvos, a kezelőorvos vagy az arra feljogosított más személy beutalása, valamint a beteg jelentkezése alapján történik.⁹

Fontos kiindulópont, hogy az egészségügyi szolgáltatásnak az igényekhez igazodó, hierarchikus felépítésű rendszeren kell alapulnia.¹⁰ Az ehhez szükséges alapelveket úgy kell kidolgozni, hogy a betegellátás tekintetében méltányos ellátási struktúra kerüljön kialakításra, amely a megfelelő minőség biztosításán és a hatékony működésen alapul. Az alapellátásnak kiemelkedő szerepet kell betöltenie, hiszen a rendszer hatékony működésének alapeleme. Az alapellátás és a szakellátások határát azonban szakmailag nem lehet mereven, bürokratikusán megvonni. Az alapellátás az a szint, ahol a lakosság elsődlegesen találkozik az egészségügyi ellátórendszerrel. Átfogó, holisztikus megközelítéssel foglalkozik a hozzá tartozó lakosság egészségével és biztos, tartós kapcsolatban van a lakossággal. A szakellátások (járó- és fekvőbeteg) segítik, kiegészítik az alapellátás munkáját.¹¹ A természetbeni egészségügyi szolgáltatások esete mutatja azt meg a legjobban, hogy a munkaerőpiacon történő aktív részvétel nem eredményezi azt, hogy az egyén jobb minőségű egészségügyi szolgáltatáshoz jutna hozzá. Hiába fizet a biztosított személy természetbeni egészségügyi járulékot, betegsége esetén a mindenki számára hozzáférhető minőségű egészségügyi szolgáltatást fogja megkapni.

7 az egészségügyi alapellátásról szóló 2015. évi CXXIII törvény 1. § (1) bekezdés

8 Eütv. 89. § (1) bekezdés

9 Eütv. 91. § (1) bekezdés

10 HOMICSKÓ ÁRPÁD OLIVÉR: Társadalombiztosítási és szociálpolitikai ismeretek. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2015. 51. o.

11 HOMICSKÓ ÁRPÁD OLIVÉR: A magyar társadalombiztosítási és szociális ellátások rendszere. Károli Gáspár Református Egyetem. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2016. 110. o.

4. Az egészségügyi szolgáltatások igénybevételének társadalombiztosítási alapjai

Az egészségügyi szolgáltatások igénybevételére vonatkozó alapvető szabályokat a Tbj. tartalmazza. A törvény a társadalombiztosítás keretében létrejövő jogviszonyok tekintetében hangsúlyozza az egyén felelősségét, az öngondoskodás követelményét és a társadalmi szolidaritást. Az egyén felelőssége, hogy a társadalombiztosítási rendszer keretei között eleget tegyen a törvényben foglalt kötelezettségeinek, amelyek egyben jogosultságot is jelentenek számára. A biztosított személyeknek a társadalombiztosítási rendszerben kötelező a részvételük, vagyis az egyén abban az esetben, ha a törvény rendelkezései alapján a biztosított kategóriába tartozik, akkor nincs választási lehetősége, hogy csatlakozik-e a társadalombiztosítási rendszerhez, vagy sem, hanem az törvényi kötelezettség számára, aminek adott esetben az elmulasztása súlyos szankciókat, akár büntetőjogi következményeket is magával vonhat. A foglalkoztatókat, és a biztosítottakat járulékfizetési kötelezettség terheli, amely kötelezettségüknek a közteherviselésnek megfelelő módon történő teljesítésével kell, hogy eleget tegyenek.¹² Látható, hogy Magyarországon főszabály szerint, abban az esetben, ha valaki jövedelemszerző tevékenységet folytat, és így biztosítottá válik,¹³ úgy az egészségügyi intézményekben lesz jogosult egészségügyi szolgáltatásokat igénybe venni. Fontos azonban, hogy az előfeltételt teljesítse, vagyis tegyen eleget biztosítottként járulékfizetési kötelezettségének. A biztosított személyeken túl – akik valamennyi egészségbiztosítási és nyugdíjbiztosítási ellátásra jogosulttá válhatnak – vannak olyanok is, akik az egészségbiztosítási ellátások közül csak a természetbeni egészségügyi szolgáltatásokra szerezhetnek jogosultságot.¹⁴ Ezáltal szélesíthető ki az egészségügyi ellátáshoz való jog a társadalom széles köre számára. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy az itt felsoroltak a Tbj. alapján válnak jogosulttá az egészségügyi szolgáltatásra, és nem azért, mert alanyi joguk lenne rá. A Tbj. csak egészségügyi szolgáltatásokra jogosultjainak köre az egészségügyi ellátások igénybevétele tekintetében megtöri a klasszikus társadalombiztosítási logikát, amely szerint a társadalombiztosítási rendszerben az jogosult egészségbiztosítási vagy nyugdíjbiztosítási ellátásra, aki járulékfizetésének eleget tett. Hozzá kell ugyanakkor azt is tenni, hogy a többi ellátás tekintetében ez már nem mondható el.

Megállapítható, hogy jelenleg a biztosítási elv szerinti járulékfizetés az egészségügyi szolgáltatásnál nem kizárólagos előfeltétel a hozzájutás, valamint az ellátás minősége tekintetében. Ez azonban kérdéseket is felvet a legmodernebb és legdrágább egészségügyi szolgáltatások igénybevétele vonatkozásában. Így jelentheti azt, hogy ezekhez az ellátásokhoz is mindenki előzetes előfeltétel teljesítése nélkül, azonos mó-

12 lásd: HAJDÚ József – HOMICSKÓ Árpád Olivér: Bevezetés a társadalombiztosítási jogba. Patrocinium Kiadó, Budapest. 2015. 35. o.

13 biztosított lásd: a társadalombiztosítás ellátásaira jogosultokról, valamint ezen ellátások fedezetéről szóló 2019. évi CXXII. törvény (a továbbiakban: Tbj.) 6. §

14 csak egészségügyi szolgáltatásra jogosult lásd: Tbj. 22. § (1) bekezdés a) – v) pontok

don juthat hozzá, az egyenlő bánásmód követelményére is tekintettel. Sajnos, ennek a következménye az is, hogy bizonyos egészségügyi szolgáltatások esetében, a hozzájutás tekintetében hosszú várólisták alakulnak ki, annak ellenére, hogy a biztosított személy a jövedelme után járulék-fizetést teljesít, hogy a szükséges egészségügyi beavatkozásokat akkor kapja meg, amikor neki arra szüksége lenne.

A társadalombiztosítás keretében olyan szolgáltatónál vehető igénybe egészségügyi szolgáltatás, amely az egészségügyi szolgáltatás nyújtására jogosító működési engedéllyel rendelkezik, és a Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelővel (továbbiakban: NEAK) kötött finanszírozási szerződés alapján az Egészségbiztosítási Alapból finanszírozott ellátást nyújt.¹⁵ Pontosan meg vannak határozva az egészségügyi szolgáltatás finanszírozásának szabályai, amelyből megállapítható, hogy a társadalombiztosítás keretében magának az egészségügyi szolgáltatásnak a finanszírozása történik meg. Az egészségügyi ellátórendszer fenntartásának és működtetésének költségeit a közszolgáltató egészségügyben az állam finanszírozza adóeszközökkel. Az egészségügyben dolgozók díjazását is az állam viseli. Mindezek alapján látható, hogy az egészségügyben duális finanszírozás van, egyrészt az egyes egészségügyi beavatkozások költségét az Egészségbiztosítási Alap, másrészt az egészségügyi intézményrendszer működését az állam a költségvetésen keresztül finanszírozza, ezzel az Alaptörvényben rögzített kötelezettségének tesz eleget. Magyarországon az Alaptörvény kimondja, hogy mindenkinek joga van a testi és a lelki egészséghez.¹⁶ Ezen túl az egészségügyi szolgáltatásokra vonatkozóan tartalmazza, hogy ezt a jogot többek között az egészségügyi ellátás megszervezésével¹⁷ valósítja meg. Fontos ugyanakkor rögzíteni, hogy a konkrét egészségügyi szolgáltatáshoz való jogot nem tartalmazza az Alaptörvény, így azt további előfeltételhez kötheti a jogalkotó, ez az előfeltétel pedig főszabály szerint a járulékfizetési kötelezettség a jövedelemszerző tevékenységet folytatók esetében.

Megállapítható, hogy a fentiekben ismertetett alapján a társadalombiztosítási finanszírozási szempontok az ellátások megtérítésére koncentrálnak. Ugyanakkor nem szükségszerűen fogalmaznak meg elérendő minőségi célokat az egészségügyi szolgáltatások vonatkozásában, az egészségügyi ellátórendszer működtetése szempontjából pedig annak is jelentősége kell, hogy legyen, hogy milyen színvonalú egészségügyi ellátásban részesül a beteg, megkapja-e a legmodernebb, a legújabb kutatási eredmények alapján elérhető legmagasabb szintű ellátást.

15 Az Egészségbiztosítási Alapból finanszírozott egészségügyi szolgáltatás díjának elszámolása. Lásd: Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő. https://www.neak.gov.hu/felso_menu/szakmai_oldalak/gyogyito_megeleozo_ellatas/tajekoztatok/egbiztalap_fin_szolg_dij_elszam#AZ%20EG%C3%89SZS%C3%89G%C3%9CGYI%20SZOLG%C3%81LTAT%C3%81SOK%20FINANSZ%C3%8DROZ%C3%81S%C3%81NAK%20ALAPELEMEI (2023. augusztus 14-i állapot)

16 Magyarország Alaptörvénye XX. cikk (1) bekezdés

17 Magyarország Alaptörvénye XX. cikk (2) bekezdés

5. A finanszírozási szerződés

A jogosult az egészségbiztosítás keretében nyújtott egészségügyi szolgáltatások igénybe vételére akkor jogosult térítésmentesen, vagy részleges térítés mellett, ha azt olyan egészségügyi szolgáltatónál veszi igénybe, amely finanszírozási szerződést kötött a Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelővel (a továbbiakban: NEAK). Látható, hogy ma Magyarországon a társadalombiztosítás keretében nyújtott egészségbiztosítási ellátások esetében, az egészségügyi szolgáltatásoknál érvényesül a közfinanszírozás elve. A jogosult járulékbefizetést teljesít a NEAK-ba, amely a későbbiekben a jogosult helyett megtéríti az igénybe vett egészségügyi szolgáltatás költségét, abban az esetben, ha ez olyan egészségügyi szolgáltatónál történik, amelyik rendelkezik a szükséges finanszírozási szerződéssel. Ebben a tekintetben is jól láthatóak a polgári jog szerződéses alapelvei, amelyekre figyelemmel kell lenni a társadalombiztosítás keretében működő egészségbiztosításban. Ennek megfelelően az egészségügyi szolgáltató és a NEAK mellérendelt jogviszonyban állnak egymással, így a kötelező egészségbiztosítási ellátásokról szóló 1997. évi LXXXIII. törvény (a továbbiakban: Ebtv.) mellett a polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) rendelkezéseit is megfelelően alkalmazni kell, amikor a finanszírozási szerződés tartalma kerül kialakításra.

Az Ebtv.-ben foglalt egészségügyi szolgáltatások az egészségbiztosítóval az adott szolgáltatásra finanszírozási szerződéssel rendelkező egészségügyi szolgáltatónál vehetők igénybe. A finanszírozott egészségügyi szolgáltató feladata továbbá az is, hogy a nem az Egészségbiztosítási Alap terhére igénybe vehető ellátások közül azokat is elvégezze, amelyek a központi költségvetés terhére az Egészségbiztosítási Alapon keresztül kerülnek finanszírozásra.¹⁸ Az egészségügyi szolgáltatás tartalmát pontosan meghatározza az Eütv. amely szerint az egészségügyi államigazgatási szerv által kiadott működési engedély birtokában vagy – törvényben meghatározott esetben – az egészségügyi államigazgatási szerv által történő nyilvántartásba vétel alapján végezhető egészségügyi tevékenységek összessége, amely az egyén egészségének megőrzése, továbbá a megbetegedések megelőzése, korai felismerése, megállapítása, gyógykezelése, életveszély elhárítása, a megbetegedés következtében kialakult állapot javítása vagy a további állapotromlás megelőzése céljából a beteg vizsgálatára és kezelésére, gondozására, ápolására, egészségügyi rehabilitációjára, a fájdalom és a szenvedés csökkentésére, továbbá a fentiek érdekében a beteg vizsgálati anyagainak feldolgozására irányul, ideértve a plasztikai helyreállító és az esztétikai plasztikai invazív és minimál invazív beavatkozásokat, a gyógyszerekkel, a gyógyászati segédeszközökkel, a gyógyászati ellátásokkal kapcsolatos külön jogszabály szerinti tevékenységet, valamint a mentést és a betegszállítást, a szülészeti ellátást, az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárásokat, a művi meddővé tételt, az emberen végzett orvostudományi kutatásokat, továbbá a halott-

18 a kötelező egészségbiztosítási ellátásokról szóló 1997. évi LXXXIII. törvény (a továbbiakban: Ebtv.) 9. §

vizsgálattal, a halottakkal kapcsolatos orvosi eljárásokkal, – ideértve az ehhez kapcsolódó – a halottak szállításával összefüggő külön jogszabály szerinti tevékenységeket is.¹⁹ Szintén az Eütv. tartalmazza az egészségügyi szolgáltató meghatározását is, amely alapján egészségügyi szolgáltató a tulajdoni formától és fenntartótól függetlenül minden, egészségügyi szolgáltatás nyújtására és az egészségügyi államigazgatási szerv által kiadott működési engedély alapján jogosult egyéni egészségügyi vállalkozó, jogi személy vagy jogi személyiség nélküli szervezet.²⁰ Itt jól látható, hogy a polgári jog által szabályozott módon és formában működhetnek az egészségügyi szolgáltatók. Az egészségügyi szolgáltatók tekintetében továbbá az Ebtv. is rendelkezik arról, hogy a Ptk. milyen módon alkalmazandó a finanszírozott egészségügyi szolgáltatók esetében.²¹ Fontos rendelkezés az egészségügyi szolgáltatások finanszírozásával összefüggésben, hogy a finanszírozási szerződéssel rendelkező egészségügyi szolgáltató az Ebtv. alapján az Egészségbiztosítási Alap terhére igénybe vehető egészségügyi szolgáltatásért a biztosítottól térítési díjat – ide nem értve a részleges térítési díjat és a kiegészítő térítési díjat – nem kérhet. Ezen rendelkezések elemzése alapján egyértelműen rögzíthető, hogy a társadalombiztosítás keretében működő egészségbiztosítási rendszerben az ellátásra jogosultságot szerző főszabály szerint járulékfizetésének teljesítése ellenében kapja meg a szükséges egészségügyi ellátást, amelyért azonban ő már nem fog fizetni az egészségügyi szolgáltatónak, hanem helyette a NEAK fogja megtéríteni a szükséges ellátás költségeit, azon egészségügyi szolgáltatónak, amellyel finanszírozási szerződést kötött. Az egészségbiztosító az egészségügyi szolgáltatások nyújtására – a külön jogszabályban foglaltak figyelembevételével – finanszírozási szerződést köt az adott szolgáltatás nyújtására jogosító működési engedéllyel rendelkező egészségügyi szolgáltatóval, amennyiben az nem rendelkezik olyan, az adózás rendjéről szóló törvény szerinti köztartozással, vagy az Egészségbiztosítási Alap felé fennálló tartozással, amely esedékességének időpontja 60 napnál régebben lejárt.²²

A finanszírozási szerződés tekintetében az egészségügyi szolgáltatások Egészségbiztosítási Alapból történő finanszírozásának részletes szabályairól szóló 43/1999. (III. 3.) kormányrendelet, valamint az egészségügyi szakellátás társadalombiztosítási finanszírozásának egyes kérdéseiről szóló 9/1993 (IV. 2.) NM rendelet szabályainak elemzése szükséges. Megállapítható, hogy a társadalombiztosítás keretében igénybe vett egészségügyi szolgáltatásokat a NEAK finanszírozza az Egészségbiztosítási Alapból, ahova a járulékfizetés megtörténik.²³ Az ellátás nyújtására főszabály szerint a területi ellátási kötelezettséggel terhelt egészségügyi szolgáltató köteles. A területi

19 Eütv. 3. § e) pont

20 Eütv. 3. § f) pont

21 Lásd: Ptk. 9/A. § a) – b) pontok

22 Ebtv. 30. § (1) bekezdés

23 az egészségügyi szolgáltatások Egészségbiztosítási Alapból történő finanszírozásának részletes szabályairól szóló 43/1999. (III. 3.) kormányrendelet 1. §

ellátási kötelezettség a külön jogszabály szerint az önkormányzat kötelező feladatát képező egészségügyi alapellátás körébe tartozó (háziorvosi, házi gyermekorvosi, területi védőnői, fogászati ellátás) egészségügyi szolgáltatásoknak az a része, amelyet az önkormányzat, illetve saját intézménye vagy más szolgáltató útján biztosít, valamint a lekötött kapacitással rendelkező egészségügyi szolgáltatóknak az a kötelezettsége, hogy a kapacitásai felhasználásával az egészségügyi államigazgatási szerv által vezetett nyilvántartásban meghatározott ellátási területen élők, a kötelező egészségbiztosítás egészségügyi szolgáltatásaira jogosultak számára külön jogszabályban foglaltak szerinti járóbeteg-, illetve fekvőbeteg-szakellátásokat nyújtson.²⁴ A szolgáltatóknak az általa ellátott betegekről, illetve az általa nyújtott ellátásokról az elszámoláshoz előírt nyilvántartásokat kell vezetnie.²⁵

A háziorvosi, házi gyermekorvosi és fogorvosi tevékenységről szóló rendelet (a továbbiakban: Hr.) hatálya alá tartozó háziorvosi és házi gyermekorvosi (a továbbiakban együtt: háziorvosi) tevékenységet nyújtó szolgáltató által nyújtott ellátásra a szolgáltató a finanszírozóval szerződés köt.²⁶ Szintén finanszírozási szerződést köt a NEAK az orvos és a védőnő által nyújtott iskola- és ifjúság-egészségügyi ellátás finanszírozására.²⁷ Az önkormányzattal, illetve az általa területi ellátási (körzet) kötelezettséggel megbízott fogászati ellátást nyújtó szolgáltatóval is finanszírozási szerződést köt a NEAK.²⁸ Szintén fontos rendelkezés, hogy a szolgáltató az egészségügyi szakellátási tevékenysége után az Egészségbiztosítási Alapból akkor jogosult térítésre, ha az Ebtv. rendelkezése szerint térítésmentes, illetve részleges térítéssel ellátást nyújt, és főszabály szerint a biztosított TAJ-számát, és a részére nyújtott ellátást a beteg dokumentációjában rögzítette.²⁹ Ez alól az utóbbi feltétel alól mentesül abban az esetben, ha újszülött ellátásának jelentésére kerülne sor TAJ-szám hiányában a születést követő második hónap utolsó napjáig, továbbá ismeretlen TAJ-számú elhunyt személy elhalálozását megelőző ellátásának és boncolásának jelentése a NEAK által meghatározott elvek szerinti informatikai kód alkalmazásával történik.³⁰ A finanszírozási szerződésben minden ellátási forma tekin-

24 az egészségügyi szolgáltatások Egészségbiztosítási Alapból történő finanszírozásának részletes szabályairól szóló 43/1999. (III. 3.) kormányrendelet 2. § ca) – cb) pontok

25 az egészségügyi szolgáltatások Egészségbiztosítási Alapból történő finanszírozásának részletes szabályairól szóló 43/1999. (III. 3.) kormányrendelet 4. § (1) bekezdés

26 az egészségügyi szolgáltatások Egészségbiztosítási Alapból történő finanszírozásának részletes szabályairól szóló 43/1999. (III. 3.) kormányrendelet 7. § (1) bekezdés

27 az egészségügyi szolgáltatások Egészségbiztosítási Alapból történő finanszírozásának részletes szabályairól szóló 43/1999. (III. 3.) kormányrendelet 20. § (1) bekezdés

28 az egészségügyi szolgáltatások Egészségbiztosítási Alapból történő finanszírozásának részletes szabályairól szóló 43/1999. (III. 3.) kormányrendelet 22. § (1) bekezdés

29 az egészségügyi szolgáltatások Egészségbiztosítási Alapból történő finanszírozásának részletes szabályairól szóló 43/1999. (III. 3.) kormányrendelet 26. § (1) bekezdés a) – b) pontok

30 az egészségügyi szolgáltatások Egészségbiztosítási Alapból történő finanszírozásának részletes szabályairól szóló 43/1999. (III. 3.) kormányrendelet 4. § (4) bekezdés

terében meghatározható a szolgáltató által nyújtható szolgáltatások köre, a tervezett éves keret, a teljesítés időbeli ütemezése, valamint a tervezett éves keret feletti ellátások köre. A járóbeteg- és aktív fekvőbeteg-szakellátás, az általános anesztéziában végzett egynapos fogászati ellátás, az aktív fekvőbeteg-szakellátási háttérrel nem rendelkező önálló egynapos sebészeti ellátások, továbbá a molekuláris diagnosztikai vizsgálatok (PCR) és laboratóriumi ellátások, valamint a krónikus fekvőbeteg ellátás tervezett éves keretének finanszírozó általi megállapítása az egészségügyi szolgáltatások Egészségbiztosítási Alapból történő finanszírozásának részletes szabályairól szóló 43/1999. ((III. 3.) kormányrendeletben foglaltak szerint történik.³¹ Mindezek alapján megállapítható, hogy a finanszírozási szerződés tekintetében a polgári jogi szabályok alkalmazásának van helye, ugyanakkor az irányadó jogszabályok részletes szabályozzák annak tartalmi kereteit, amelyekről az eltérés csak akkor megengedett, ha ezt maga az irányadó jogszabály lehetővé teszi.

6. Az egészségbiztosítási szerződés

Az egészségbiztosítási szerződést a korábbi 1959. évi IV. törvény a Polgári törvénykönyvről nem tartalmazta, ezt az új, 2013. évi V. törvény a Polgári törvénykönyvről vezette be. Az egészségbiztosítási szerződés kizárólag csak kiegészítő megoldás lehet a jelenlegi egészségbiztosítási rendszerben. Mindenképpen üdvözlendő, hiszen ma már az egészségbiztosítási ellátások egy jelentős része magánfinanszírozáson alapul, amikor az igénybe vevő jogosultnak kell megfizetnie az egészségügyi szolgáltatás árát. Az Alaptörvény a Szabadság és felelősség részben – amint arra már korábban hivatkoztam – kimondja, hogy mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghez. Ez a kötelezettség határozza meg az egészségpolitika cél-, feladat-, és eszközrendszerét. Az állam ugyanis Magyarországon is felelős a lakosság egészségi állapotáért. Az egészség állapot megőrzése céljából az államnak ki kell alakítania a szükséges feltételrendszert, amely révén elérhetővé válik a közösségek és az egyének számára az egészségi állapotuk megőrzése, védelme és fejlesztése, valamint ha szükséges, abban az esetben lehetséges mértékű helyreállítása is.

Az egészségbiztosítási szerződés kiegészítő jellege szempontjából ismerni kell azokat az ellátásokat, amelyeket a kötelező egészségbiztosítás keretében igénybe lehet venni. A kötelező egészségbiztosítás keretében egészségügyi szolgáltatást, pénzbeli ellátásokat (táppénz, csecsemőgondozási díj, gyermekgondozási díj, örökbecfogadói díj), baleseti ellátásokat (baleseti egészségügyi szolgáltatás, baleseti táppénz, baleseti járadék), valamint megváltozott munkaképességű személyek ellátásait (rehabilitációs ellátás, rokkantsági ellátás) lehet igénybe venni. A Polgári törvénykönyv LXV. Fejezete tartalmazza az egészségbiztosítási szerződés tárgyát, amely szerint az egészségbiztosítási

³¹ az egészségügyi szolgáltatások Egészségbiztosítási Alapból történő finanszírozásának részletes szabályairól szóló 43/1999. ((III. 3.) kormányrendelet 27. § (1) bekezdés

szerződés alapján a biztosító a biztosított megbetegedése esetén a szerződésben meghatározott szolgáltatások teljesítésére vállal kötelezettséget. A biztosító szolgáltatása kiterjedhet a szerződésben meghatározott egészségügyi szolgáltatások egészséges személy általi igénybevételekor felmerülő költségek megtérítésére is.³² Ebből megállapítható, hogy a polgári jogi intézmény a természetbeni egészségügyi szolgáltatások kiegészítő finanszírozására lehetőséget biztosít. Az egészségbiztosítási szerződés esetében teljes mértékben érvényesül a polgári jogi szerződési szabadság elve, az egyén döntésén múlik, hogy kíván-e ilyen szerződést kötni, vagy sem. Megállapítható, hogy a Polgári törvénykönyv által nevesített egészségbiztosítási szerződés lehetőséget ad arra, hogy a kötelező egészségbiztosítási rendszerhez kapcsolódóan, a biztosítási díj megfizetésére képes egyének számára adott esetben előnyösebb módon biztosítsa az egészségügyi szolgáltatásokban való részesülést. Az egészségügyi intézmények számára is többlet bevételi forrást jelenthet, ha olyan személy részére nyújtanak egészségügyi szolgáltatást, aki rendelkezik egészségbiztosítási szerződéssel. Lehetővé teszi azt is, hogy olyan egészségügyi szolgáltatásokhoz is hozzáférjen a biztosított személy, amely egyébként az egészségbiztosítás szervéről nem lenne finanszírozva. Kérdésként az merülhet fel ezzel összefüggésben, hogy a drága, költségigényes (pl.: egy szívműtét, vagy daganatos megbetegedés) ellátás esetén képes lesz-e olyan biztosítási konstrukció kialakítására a magánjogi alapon működő biztosító intézmény, amely megfizethető a biztosított személy számára, és amely ténylegesen fedezi a szükséges egészségügyi beavatkozás költségeit. Ki kell azonban emelni, hogy egészségpolitikai szempontból mindenképpen egy fontos lehetőségnek kell tekinteni a Polgári törvénykönyvben szabályozott egészségbiztosítási szerződést, hiszen az egészségbiztosítás részéről rendelkezésre álló bevételeken túl többlet forrásokra ad lehetőséget az egészségügyi szolgáltatásokat nyújtó intézmények számára.

7. Összegzés

Tanulmányomban a Polgári törvénykönyv és az egészségügyi jog kapcsolódási pontjai tekintetében a finanszírozási szerződést és az egészségbiztosítási szerződést elemeztem. Mind a két esetben megállapítható, hogy az egészségügyi jog szabályozás körébe tartozó társadalombiztosítási-egészségbiztosítási jog esetében is figyelemmel kell lenni – természetesen korlátok között – a polgári jog által szabályozott szerződéses elvekre is. A társadalombiztosítási jog szempontjából is megjelennek polgári jogi elvek, amelyeket igyekeztem tanulmányomban is bemutatni.

32 a polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 6:487. §

A POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV BEVEZETŐ RENDELKEZÉSEINEK SZEREPÉRŐL²

1. Az alapelvek jelentősége a magyar magánjog fejlődésében

A magyar magánjogban hagyományai vannak annak, hogy az anyag részletező tételei mellett külön helyet foglalnak el az olyan általános, alapvető szabályok, amelyek hatnak a szabályozás egészére is. Ez a szerkezeti megoldás, jóllehet eltérő jogforrási rendszerek körülményei között, de folyamatosan jellemzi jogunkat a magánjogi kodifikációs gondolat XIX. századi, magyarországi jelentkezése óta.³

Szokásjogi alapú régi magánjogunkban a bírói gyakorlat erősen támaszkodott a korabeli jog általános tételeire. Ez a sajátosság azzal függött össze, hogy a magyar magánjog, a szokásjogi jellegére visszavezethető kétségtelen hasonlóságai ellenére, abban azért lényegesen különbözött az angol common law-tól, hogy bár „bíró alkotta jog” volt, mégis képződésében nem a korábbi ítéleteknek precedensért tulajdonító esetről esetre pontosan visszautaló „reasoning from case to case” módszer játszott szerepet. A bírók nem régmúlt jogesetek „ratio decidendi”-jeire vezették vissza ítéleteiket, hanem a régi bírósági gyakorlatban kialakult tendenciákra.

Az angol joggyakorlatban alkalmazott módszert már csak azért sem követhették, mert nálunk a korábbi ítéletek nem voltak olyan teljességgel nyilvántartva és rendszerezve, mint a common law országaiban. Ez a körülmény is közrejátszott abban, hogy a jogtételek többnyire a konkrét ítéletektől elkötődött módon alakultak, fejlődtek. Az általános magánjogi tételek, elvek így pedig különösen fontossá váltak az ítélkezési gyakorlat számára. „Jogtétel az, hogy...” – írta általában a magyar bíróság az ítélet szövegében, és ezt, a gyakorlatban többé-kevésbé kialakult tétel megfogalmazása követte,

1 Prof. Dr. Kecskés László egyetemi tanár, az MTA rendes tagja, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék.

2 Az előadás alapjául szolgáló jelen kézirat anyagát Szerző a következő korábbi tanulmányaira építette első sorban: KECSKÉS László: Kommentár az új magyar Polgári Törvénykönyv bevezető rendelkezéséről. In: Csehi Zoltán (szerk.), Az új Polgári Törvénykönyv magyarázata, Kommentár a 2013. évi V. törvényhez. Budapest, Menedzser Praxis, 2013. 3-56. old., KECSKÉS László: Első könyv. Bevezető rendelkezések. In: Wellmann György (szerk.), A Ptk. Magyarázata I/VI. I. kötet. Budapest. HVG-ORAC. 2013. 39-77. o.

3 ld. KECSKÉS László: A Ptk. újrakodifikálásának hatása polgári jogunk alapelveire. In: Polgári jogi tanulmányok (szerk.: Kecskés László), Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 1995., 210. o.

rendszerint arra való utalás nélkül, hogy a jogtétel mikor, milyen ügyekben alakult ki.⁴

Van olyan álláspont is, ami szerint azért is volt népszerű a bíróságok gyakorlatában az alapelvekre támaszkodó ítélkezési stílus, mert ez a tényállás-megállapítás területén bizonyos könnyebbséget jelentett a bírók számára. Az általános, alapelvi tételen nyugvó ítélet ugyanis viszonylag lazább tényállás-megállapítás esetén is megállhat, mint az az ítélet, amely egy szorosabban körülírt törvényi tényálláson, vagy több ilyen szorosan körülírt törvényi tényálláson alapul.⁵

Az általános alaptételek joggyakorlati jelentőségét tovább erősítette az, hogy a bírók nagymértékben figyelembe vették az 1848-tól 1928-ig hosszú időszakra elhúzódott magánjogi kodifikációs munka tervezetekben, törvényjavaslatokban testet öltő eredményeit. Ezek szerkesztési szempontból – és a „Bevezető szabályokat” illetően különösen – a német magánjogi kodifikációs hagyományokat követték. A német kodifikációban pedig – szemben a francia módszerrel – az alapelvek, a generálklauzulák különösen fontos szerepet kaptak.⁶

A több évtizedes magyar magánjogi kodifikációs munka eredményeit végül összefoglaló, de hatályba soha nem lépett 1928-as Magánjogi Törvényjavaslat a jóhiszeműség és tisztesség követelményét, a joggal való visszaélés tilalmát és a méltányosságot tüzte alapelveként.⁷

Mivel az 1928-as Mtj.-t lényegében alkalmazta a bírói gyakorlat, az alapelvekre támaszkodó ítélkezési mód még inkább továbbberősödött a későbbi évtizedekben. Ekortól tehát már pontos megfogalmazású alapelvek jelentettek támaszt a joggyakorlat számára. Ilyen módon fejlődött magánjogunk a II. világháborúig.⁸

2. Polgári jogi alapelvek a magyar jog „egypárti szocialista” korszakában

Az 1948-as magyarországi politikai fordulatot követően az egypárti szocialista korszak kezdeteinél, jogunk korábbi magánjogi elveinek értelemszerűen nem lehetett szerepe. A magyar jog akkori szocialista átépítése más ideológián alapult. A bírók és a szélesebb jogászai szakma jogtudatában megmaradtak ugyan a régi általános tételek motívumai, de ezekkel az 1950-es években semmit sem lehetett megoldani. A tisztességes szakmai szemlélet érthetően inkább a részletek felé fordult. Ez a jogesetek megoldásánál a speciális szabályok alkalmazását jelentette. Az 1950-es évek elejétől ugyanakkor már a polgári jog szocialista alapelvei is kezdtek körvonalazódni.⁹

4 ld. EÖRSI Gyula: A szocialista polgári jog alapproblémái, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965., 74. o.

5 ld. EÖRSI Gyula 1965., 74. o. és KECSKÉS László 1995., 211. o.

6 ld. KECSKÉS László 1995., 211. o.

7 ld. bővebben: Magánjogi Törvénykönyvünk és Élő Tételes Jogunk (szerk.: Vadász Lajos), Budapest, 1929., I. kötet, 3. o.

8 ld. KECSKÉS László 1995., 211. o.

9 ld. bővebben: VILÁGHY Miklós: A polgári jog szocialista elveinek alakulása a felszabadulás

A régi Ptk. a szovjet jogból tanult, de az 1950-es években már magyar nyelven is, megfogalmazott szocialista polgári jogi alaptételeket és néhány klasszikus magánjogi alaptételt ötvözött az úgynevezett „Bevezető rendelkezésekben”. A régi Ptk. miniszteri indokolása szerint: „[e] rendelkezések átfogóak, alapelszerűek; jelentőségük, funkciójuk lényegében kettős irányú. Először azt a célt szolgálják, hogy elvi kereteket szabjanak meg a részletrendelkezések számára. A bevezető rendelkezések tehát a régi Ptk. egyes legfőbb elveit tartalmazzák, és ezek az elvek az egész Törvénykönyvben tükröződnek. A bevezető rendelkezések jelentősége azonban nem csupán ebben áll. Szabályai egyben útmutatást jelentenek arra az esetre is, ha a Törvénykönyv valamilyen kérdésben kifejezett rendelkezést nem tartalmaz: a nyitva maradt kérdést a bevezető rendelkezésekben adott iránymutatás alapján kell megoldani.” Az régi Ptk. tehát – noha miniszteri indokolása erre nem utalt – megőrizte, sőt megerősítette a korábbi polgári jognak a magyar magánjogi hagyományokra épülő azon szerkezeti sajátosságát, hogy elkülönítette, mintegy kiemelte az alapvető, alapelvi szabályokat a speciális szabályok rendszeréből.

A magyar polgári jog elméletében és oktatásában, az egypárti szocialista korszakban, igen nagy figyelem irányult az alapelvek kérdéseire. Az elemzések a régi Ptk. szövegére nyúltak vissza, de egységes volt a felfogás abban, hogy ezek az alapelvek nemcsak a régi Ptk., hanem a szélesebb értelemben felfogott polgári jog, tehát a polgári jog, mint jogágazat egészének irányító eszméi. Az egyes szerzők ugyanakkor eltérő számban és sorrendben sorolták fel az alapelveket. Irányadónak néhány évig a két híres budapesti polgári jog professzornak, Világhy Miklósnak és Eörsi Gyulának közösen írt és 1962-ben kiadott egyetemi tankönyve volt tekinthető.¹⁰ Ebben ők a magyar polgári jog alapelveit a következő sorrendben tárgyalták:

1. a szükséglet-kielégítés elve [rég Ptk. 1. § (1) bekezdés];
2. a személy védelmének elve [rég Ptk. 2. § (1) bekezdés];
3. a tulajdon, különösen a társadalmi tulajdon védelmének elve [rég Ptk. 3. § (1)–(2) bekezdés];
4. a személyi és a társadalmi érdek összhangjának elve [rég Ptk. 2. § (2) bekezdés, 4. § (1) bekezdés];
5. a szocialista együttműködés elve [rég Ptk. 4. § (2) bekezdés];
6. a reális teljesítés elve (noha csupán a szerződésen alapuló viszonyokra irányadó és az alapját képező rég Ptk. 198. §-a nem is a „Bevezető rendelkezések” között szerepel);
7. a kármegelőzés elve (szintén nem szerepel kifejezett módon a „Bevezető rendelkezések” között, de kétségtelenül áthatja a polgári jog egészét).

Az alapelvek csoportosításában és felsorolási sorrendjében Eörsi Gyulának az 1965-ben megjelent „A szocialista polgári jog alapproblémái” című monográfiája hozott

óta, Jogtudományi Közlöny, 1960/7–8. sz., 349–361. o. és Kecskés László 1995., 211. o.
10 VILÁGHY Miklós – EÖRSI Gyula: Magyar Polgári Jog, Budapest, 1962., I. kötet, 24–31. o.

lényeges változást. Fokozatosan Eörsinek ezen újabb elemzése és dogmatizálása vált irányadóvá. Tartalmilag összefűzte az egyes alapelveket, azok egymáshoz való viszonyát tisztábbá, logikusabbá tette és új súlypontokat jelölt ki. A korábbiakhoz képest a legjelentősebb elmozdulást az hozta, hogy önálló alapelveként állította a „szocialista együttélés követelményét”, és ennek specifikus megnyilvánulásaként fogta fel az együttműködési kötelezettséget, annak megnyilvánulásaként pedig a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményét.¹¹ A szocialista együttélés követelménye Eörsi Gyulánál érdekes módon klasszikus magánjogi alapú intézményekben konkretizálódott: „az adott helyzetben általában elvárhatóságban” [régi Ptk. 339. § (1) bekezdés második mondat]; a „nemo suam turpitudinem allegans auditor” elvében, azaz a saját felróható magatartásra előnyök szerzése érdekében való hivatkozás tilalmának szabályában [régi Ptk. 4. § (3) bekezdés]; és az utaló magatartásban [régi Ptk. 6. §].

Eörsi Gyula ezen 1965-ös könyvében a polgári jog alapelvei a következő sorrendben szerepelnek:

1. az állami befolyás, ennek keretében különösen a tervszerűség és az anyagi ösztönzés elve;
2. az alanyi jogok, a tulajdon védelmének elve;
3. a szocialista együttélés szabályai érvényesülésének követelménye;
4. a szocialista együttműködés elve;
5. a rendeltetésszerű joggyakorlás elve;
6. a régi Ptk. értelmezési alapelve [régi Ptk. 1. § (2) bekezdés].

A szocialista korszak jogi irodalmában a polgári jog alapelveivel kapcsolatban két fontos elméleti vita alakult ki, Eörsi Gyula mindkettőnek résztvevője volt. Ő és Sárándi Imre egymástól eltérő módon értékelték a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményének, illetve a joggal való visszaélés tilalmának gyakorlatát, az ezen intézmények által szankcionált visszaélések akkori szocializmusbeli távlatait. A szocializmus jogszerűségi perspektíváit illetően optimistább vitapartner, Eörsi Gyula jurimetrikus vizsgálatok alapján konkrét tárgykörökhöz kötötte, illetve ezekre szűkítette le a joggal való visszaélés jelenségét.¹² A másik tudományos vita keretében Eörsi Gyula Asztalos Lászlóval nem értett mindenben egyet az együttműködési kötelezettség tartalmával kapcsolatban.¹³ Az Asztalos László által ekkor kifejtett gondolatok azért is fontosak voltak, mert hasz-

11 ld. EÖRSI Gyula 1965., 114-121. o.

12 ld. bővebben: SÁRÁNDI Imre: *Visszaélés a joggal*, Budapest, 1965.; EÖRSI Gyula: *Joggal való visszaélés, rendeltetésszerű joggyakorlás, Állam és Jogtudomány*, 1963/3. sz., 287–318. o.; EÖRSI Gyula: *A Ptk. 5. §-ára vonatkozó bírósági gyakorlatról*, *Jogtudományi Közlöny* 1977/3. sz., 121–129. o.

13 ld. bővebben: ASZTALOS László: *Az „érdekegység” és az együttműködés tartalmi változásainak kifejezésre juttatása a Ptk. alapelveiben*, *Jogtudományi Közlöny*, 1976/3. sz., 111–120. o.; EÖRSI Gyula: *Megjegyzések a Ptk. Bevezető rendelkezéseinek reformjához*, *Jogtudományi Közlöny*, 1976/7. sz., 406–407. o.

nosításra kerültek a régi Ptk. 1977. évi módosításánál. A kodifikátorok az ő javaslatait is felhasználták a régi Ptk. 4. §-ának módosításánál.

Az 1977. évi IV. törvény jelentősen megváltoztatta a régi Ptk. 4. §-át. A régi Ptk. 4. §-ának (4) bekezdése általános mérceként tűzte ki a polgári jogi viszonyok alanyai számára: „[h]a ez a törvény szigorúbb követelményt nem támaszt, a polgári jogi viszonyokban úgy kell eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható”. A régi Ptk. felelősség alól kimentő formulájában foglaltaknak [339. § (1) bekezdés] az 1977. évi reform során általános alapelvei követelménnyé tétele elvileg is, gyakorlatilag is nagy jelentőségű lépés volt. A formula ugyanis egyáltalán nemcsak a vétkesség és önhiba polgári jogi fogalmát tartalmazza, nemcsak a kártérítési felelősség körében lehet releváns, hanem a rosszhiszeműség megítélésénél is és több más alapelv konkrét érvényesülési körének meghatározásánál is. A lényege: egy általános magatartási mérce megsabása, amely használható például annak eldöntésénél, hogy a felek eleget tettek-e együttműködési kötelezettségüknek. Mindez a régi Ptk. 1978. évi módosításának roppant rövid, szűkszavú miniszteri indoklásából nem olvasható ki, Eörsi Gyula viszont a régi Ptk. első kommentárjában nagyon alapos áttekintést adott a régi Ptk. új 4. §-ának indokairól.¹⁴

A régi Ptk. 1977. évi novellája a felróhatósági felelősségi alap bevezetésén kívül más módosításokkal is érintette az „Első rész” azaz a „Bevezető rendelkezések” szövegét. Ezek a változtatások, noha az 1970-es évek második felében fontosnak tűntek, nem kaptak különösebb visszhangot az elméletben. Egyesek közülük, mint például „a tisztességtelen gazdálkodás, így különösen a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés, továbbá a tisztességtelen haszon szerzésének tilalma” [rég Ptk. 4. § (2) bekezdés] később a régi Ptk.-n kívüli jogfejlődés eredményeként fontosságukat veszítették, illetve feleslegessé váltak. Más, akkor alapelvivé tett olyan rendelkezések pedig, mint például „a fejlett szocialista társadalom építésének érdekében” történő utalás [rég Ptk. 1. § (1) bekezdés], „a népgazdaság tervszerű arányos fejlesztésének követelménye” [rég Ptk. 4. § (1) bekezdés], valamint „a szocialista együttélés követelménye” [rég Ptk. 4. § (3) bekezdés] pedig az 1990-es politikai rendszerváltozás következtében megváltozott jogi ideológiával váltak ellentétessé.¹⁵

3. Az alapelvek reformja – a régi Ptk. 1991. és 1993. évi novellája

Az 1991. évi XIV. törvény – amellyel, hogy alapvetően módosította a régi Ptk. tulajdonjogi részét és az állam polgári jogi jogalanyiságára vonatkozó szabályokat – jelentős módosítást hozott a polgári jog alapelvei tekintetében is. Több fontos ponton is megváltoztatta a „Bevezető rendelkezések” addigi szövegét. Noha csak a legszüksé-

¹⁴ ld. EÖRSI Gyula: Bevezető rendelkezések. A Polgári Törvénykönyv magyarázata (szerk.: Eörsi Gyula és Gellért György) Budapest, 1981., I. kötet, 54–55. o.

¹⁵ ld. KECSKÉS László 1995., 216. o.

gesebb változtatásokat hozta ezen a téren a novella, mégis depolitizáló szemléletének hatására a régi alapelvek közül több is szétporladt. Teljesen új alapelvként csak egy tétel, a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megfogalmazására kerülhetett sor. A szerkezeti és tartalmi tényezők egybevetése alapján a magyar polgári jog alapelvi közül első helyre az alanyi jogok szabad gyakorlásának elve [régi Ptk. 2. §] került. Ezt a szöveget korábban is tartalmazta a régi Ptk., de nem kapott igazából alapelvi jelentőséget. Legfeljebb csak a tulajdon és a társadalmi tulajdon védelmével összerosottan tettek arról említést, illetve a személyek védelmét emelték ki helyenként elvként. A politikai rendszerváltozáshoz kapcsolódó liberalizálási törekvésekkel összhangban szükséges volt e liberális joggyakorlás követelményét rögzítő szabály alapelvi rangra emelése. Ezért a (2) bekezdés szövege, azon belül is a jogok szabad gyakorlására utaló fordulat kapott hangsúlyt.

A tulajdon védelmének elvét rögzítő régi Ptk. 3. §-ának (1) bekezdése szerint „[a] törvény védi a tulajdonnak az Alkotmányban elismert valamennyi formáját”. Az 1991. évi XIV. törvény hatályon kívül helyezte a régi Ptk. 3. §-ának korábbi (2)–(3) bekezdéseit és így a társadalmi tulajdon már nem áll „a törvény fokozott védelme alatt”.

A régi Ptk. 4. §-ának (1) bekezdése fogalmazta meg az 1991. évi Ptk. novella által hozott egyetlen teljesen új alapelvet. A jóhiszeműség és tisztesség (kölcsonös bizalom) elve az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat 2. §-ából ered. A magyar jog ezen megoldása a német jog híres „Treu und Glauben” elvén [BGB § 242] alapul. A kölcsonös együttműködés kívánalma mint alapelv a régi Ptk. korábbi 4. § (3) bekezdésének első mondatából került át az újra fogalmazott (1) bekezdésbe, az 1991. évi XIV. törvény által hozott módosítás eredményeként.

A felróhatósághoz kötött felelősség elve fontos szerepét 1991 után is megőrizte polgári jogunkban; ekkortól már önálló alapelv [régi Ptk. 4. § (4) bekezdés első mondat] lett és nem – az egyidejűleg megszüntetett – szocialista együttélés követelményének részeleme. A felróhatósági eszme megnyilvánulása a „nemo suarn turpitudinen allegans auditor” szabálya is. Ezt a klasszikus civiljogi elvet a régi Ptk. 4. § (4) bekezdésének második mondata tartalmazta.

Az 5. § szabályozásán nem változtatott a régi Ptk. 1991. évi novellája. Alapelvként ebből az anyagból mégis a joggal való visszaélés tilalmát célszerű kiemelni [régi Ptk. 5. §-ának (1) bekezdése], ahogy azt az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat is tette. Semmi sem indokolta, hogy azt a korábbi szocialista elméleti felfogást és szóhasználatot vigyük tovább, ami a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményében jelölte meg a régi Ptk. 5. §-a szabályozásának fogalmi élet.

A kármegelőzés követelménye 1991 után is polgári jogunk alapelve maradt, jól lehet arról a régi Ptk. bevezető rendelkezései között konkrét szabály nem olvasható. Lényegében a kármegelőzés elve nyilvánul meg az „utaló magatartás” szabályában is, amit a régi Ptk. 6. §-a a módosítást követően is változatlan formában tartalmazott.

A régi Ptk. értelmezési alapelvét 1991 után is az 1. § (2) bekezdése tartalmazta. A

korábbi szöveg pusztai formai megváltoztatása a politikai rendszerváltozással függött össze. Ez a szabály természetesen nem az értelmezés módszerére (nyelvtani, logikai, történeti, rendszertani stb.) akart eligazítást adni, hiszen ez nem is lehetett a törvényi szabályozás feladata. Az értelmezési alapelv szerepe az, hogy az egyes szabályok alkalmazása ne fordulhasson szembe a régi Ptk. egészének céljával, ne vezethessen a törvény rendeltetésével ellentétes eredményre.¹⁶

Az értelmezési alapelvet [régi Ptk. 1. §] jelentősen továbbfejlesztette a régi Ptk. 1993. évi novellája, az 1993. évi XCII. törvény. Ez a módosítás ugyanis a quebeci új Polgári Törvénykönyv bevezető rendelkezését¹⁷ példának véve erősítette a polgári jogi szemléletet a magyar gazdasággal foglalkozó rendkívül terjedelmes joganyagban. A régi Ptk. a vagyoni és egyes személyi viszonyok jogi kódexeként a magyar polgári jog alapvető fontosságú törvénye volt. Említett jellegénél fogva a törvénykönyv alapelvei, alapvető intézményei és tételei csak akkor érvényesülhettek megfelelően, ha nemcsak a kódex keretei között, hanem az azon túli, de tematikailag vele összefüggő szabályozási területeken is kifejthették hatásukat. A régi Ptk. 1. §-a ennek megfelelően mondta ki, hogy a törvénykönyv által érintett vagyoni és személyi viszonyokat szabályozó más jogszabályokat – ha azok eltérően nem rendelkeznek – a régi Ptk.-val összhangban, a régi Ptk. rendelkezéseire figyelemmel kellett értelmezni.

A bírói út szabályát a régi Ptk. 7. §-a fogalmazta meg. A régi Ptk. 1993. évi novellája ezt az alapelvet is fontos elemmel bővítette: a választottbírói útra történő utalással. Az 1993. évi Ptk. novella összességében jelentősen bővítette azt a kört, amelyben akkor mód volt választottbírói hatáskör kikötésére.

4. A Ptk. bevezető rendelkezései

4.1. A bevezető rendelkezések jelentősége általában

Ahogy azt az új Ptk. főszerkesztő-kodifikátora, Vékás Lajos akadémikus professzor 2007-ben, még a régi Ptk. szabályaihoz fűzött kommentárjában megállapította, a bevezető rendelkezések mindenekelőtt a Kódex szabályozási területét definiálják, és a szabályozás célját határozzák meg. Ezek a rendelkezések még közvetlen normatartalom híján is átsugározzák az egész törvényt, megadják annak tárgyi és stiláris jellegzetességeit. Ezen túlmenően a bevezető rendelkezések többsége közvetlen szabályozási tartalommal is rendelkezik, primeren normajellegű. Megállapítható ez még azokban az esetekben is, amelyekben a bevezető rendelkezés alapvető szintű megállapítást foglal – normatív hatállyal – magában. A kódexek gyakran szabályaik élén, a kifejezetten alapelvnek

16 ld. bővebben: VÉKÁS Lajos: Bevezető rendelkezések. In: A polgári törvénykönyv magyarázata 1. (szerk.: Gellért György), Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992., 23. o.

17 Code civil du Québec, Projet de loi 125 (1991, chapitre 64) Éditeur officiel du Québec., 1991., 15. o

szánt bevezető rendelkezések között (vagy az ún. általános részben) helyezik el a részletszabályaikon végigható, a konkrét normákat elvi háttérrel övező alapelvi természetű rendelkezéseiket. Így van ez a Ptk. esetében is.¹⁸

Az alapelvek, a generálklauzulák elterjedése és fontosságának növekedése Eörsi Gyula szerint a jogszabályok, jogintézmények általánosodásának tendenciájával, valamint a jogfejlesztés általános technikai válságával is összefügg.¹⁹ Az alapelvek olyan kereteket adnak, amelyeken belül bírói úton, formailag legálisan, viszonylag szabad jogfejlesztés mehet végbe a kodifikált jogrendszerekben is. A generálklauzula tehát a kódexszel szemben ható bírói ítékezésnek a kódexbe beépített kapcsolódási pontja lett, vagy ahogyan azt a német Zweigert semlegesebb szóhasználattal megállapította: „Einfallstore des Richterrechts” (a bíró-jog betörésének kapui).²⁰ A francia Tunc szerint pedig az alapelvek azért is fontosak, mert a bennük megfogalmazott standard követelmények megengedik a jog állandó adaptációját a társadalmi élethez. Ha nincsenek ilyen standardok, akkor a bíró fikciókhoz, deformáló adaptációhoz kénytelen folyamodni, noha nem feladata a jog meghamisítása azért, hogy azt modernizálja. A törvényhozásnak kell tehát olyan instrumentumokat teremtenie, amely lehetővé teszi ezt az állandó adaptációt.²¹

A modern generálklauzula a kódexeken alapul és azokon túlmutató bírói jogfejlesztés legalizálásának fő módszereként is felfogható. Rokona és ugyancsak módszere annak a törekvésnek, amely a kódexek nyílt rendszeréért száll síkra azáltal, hogy magába a kódexbe építi be a kódexet meghaladó bírói jogfejlesztést engedő felhatalmazást.²² Mintha előre látta volna a generálklauzulák fontosságának XX. századi növekedését Dniestrzanski, aki az osztrák ABGB 100 éves fennállását ünneplő emlékkönyvben, már 1911-ben azt írta, hogy az osztrák kódex állandó megújulásának nagy titka annak jól megválasztott alapelveiben rejlik.²³ De ugyanez volt a titka a német BGB-nek is, annak, hogy önmaga archaikus alapszemléletét túlélhette. Egyesek szerint követésre érdemes, valóban pozitív értéket a BGB-ben csak a generálklauzulák jelentenek. Ezek révén emelt a német jog hidat a provinciális liberálkapitalizmus kódexének monopolkapitalisztikus viszonyok közötti érvényesítéséhez, vagyis így tette lehetővé a kódex rugalmas alkalmazását, joggyakorlati adaptálását.²⁴

18 ld. bővebben: VÉKÁS Lajos 1992., 25. o.

19 EÖRSI Gyula: Összehasonlító polgári jog, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975., 449. o.

20 ZWEIGERT, Konrad: Zur Lehre von den Rechtskreisen in: XXth. Centruy Comparative and Conflicts Law. Legal Essays in Honour of Hessel E Yntema, Leiden, 1961., 52. o.

21 TUNC, Andre: Standards juridiques et unification du droit. Semaine internationale de droit compare. Revue internationale droit compare, 1970., 249. o

22 EÖRSI Gyula: Összehasonlító polgári jog, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975., 451. o.

23 DNIESTRZANSKI, Stefan: Die natürlichen Rechts-grundstze (S 7 ABGB) in: Festschrift zur Jahrhundertfeier des Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuches, Wien, 1911., II. Rész, 35. o.

24 VARGA Csaba: A kodifikáció mint társadalmi-történelmi jelenség, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979., 109. o. és Kecskés László 1995., 225. o.

4.2. A Ptk. bevezető rendelkezéseinek jellege

A régi Ptk. nagyobb fontosságot, mélyebb és szélesebb funkciókat tulajdonított a „Bevezető rendelkezések”-nek mint a Ptk.

A jogalkotó 1959. évi gondolatait a korabeli miniszteri indokolás az alábbiak szerint tudatta: „(a) bevezető rendelkezések a Polgári Törvénykönyv célkitűzéseit tartalmazzák, előírják, hogy milyen módon kell a Törvénykönyvben biztosított jogokat gyakorolni és érvényesíteni, valamint hogyan kell a kötelezettségeket teljesíteni. E rendelkezések átfogóak, alapelszerűek, jelentőségük, funkciójuk lényegében kettős irányú. Először azt a célt szolgálják, hogy elvi kereteket szabjanak meg a részletrendelkezések számára. A javaslat további szabályai a bevezető rendelkezésekben megállapított alaptételeket részletezik, az ezekkel a rendelkezésekkel nyújtott kereteket konkrétabb tartalommal töltik meg. A bevezető rendelkezések tehát a Polgári Törvénykönyv egyes legfőbb elveit tartalmazzák, és ezek az elvek az egész Törvénykönyvben tükröződnek. A bevezető rendelkezések jelentősége azonban nem csupán ebben áll. Szabályai egyben útmutatást jelentenek arra az esetre is, ha a Törvénykönyv valamilyen kérdésben kifejezett rendelkezést nem tartalmaz: a nyitva maradt kérdést a bevezető rendelkezésekben adott iránymutatás alapján kell megoldani. A bevezető rendelkezések tehát – éppen mert alapvető tételeket tartalmaznak – segítséget nyújtanak a bíróságnak és más jogalkalmazó szervnek ahhoz, hogy megoldja az egyes szabályok alapján egyértelműen meg nem oldható kérdéseket, eldöntse az egyes szabályok szempontjából határesetekként jelentkező eseteket, a törvényben és más jogszabályban kifejezetten nem szabályozott kérdéseket. A jogalkalmazó szervezetnek a szocialista törvényességgel összhangban álló jogértelmező tevékenységéhez is segítséget nyújtanak tehát a bevezető rendelkezések, ezek közül is különösen az a tétel, amely kifejezetten kiemeli, hogy a törvény rendelkezéseit a Magyar Népköztársaság gazdasági és társadalmi rendjével összhangban kell értelmezni.”

Szűkebb felfogást tükröz, és kevesebb funkciót ruház a Bevezető rendelkezésekre a Ptk. indokolása, amely szerint „[a] Bevezető rendelkezések meghatározzák e törvény célját, szabályozási területét és alapelveit. Ezek a normák adják meg a törvény általános kereteit, áthatják a részletszabályokat, megjelölik azok tárgyi és módszertani jellegzetességeit. A Bevezető rendelkezések többsége alapvető jellegű, de szerepelnek itt olyan konkrét normák is, amelyeknek általános, az egész kódexre kiható jelentősége indokolja a kiemelt elhelyezést. A Bevezető rendelkezések között megfogalmazott alapelvek tömören kifejezik a törvény egészének eszmei alapját, szellemiségét, és közvetlen segítséget adnak a jogalkalmazás számára.”

A Ptk. tehát – szemben a régi Ptk.-val – a Bevezető rendelkezések nem minden szabályát tekinti alapvető jellegű szabálynak. Általános, az egész kódexre kiható jelentőségű szabályoknak tekinti, és így az alapelvektől elválasztja azokat a normákat, amelyeket a régi Ptk. alapelveknek, vagy legalábbis alapvető jellegű szabályoknak tekintett.

A Ptk. indokolása kiemeli, hogy e törvény „elvi jellegű és jelentőségű kiindulópontnak tekinti, hogy a polgári jogi vitákat elsősorban az adott kérdésre vonatkozó konkrét normák alapján kell eldönteni”. Szigorúbban veszi tehát a 2013. évi új Polgári Törvénykönyv a speciális jogszabályt a jogalkalmazás elemi folyamatában az általános jogszabály elé helyező klasszikus római jogi gyökerű elvet, a „lex specialis derogat legi generali” tételét. A Ptk. indokolása hangsúlyozza, hogy „az alapelvek ezért az ítélkezési gyakorlatban mindenekelőtt a konkrét normák értelmezésénél jutnak szerephez, különösen akkor, ha az adott szabály a bíróság számára kifejezetten mérlegelést enged. Kiemelten fontos az alapelvek szerepe a törvénykönyv – hosszú távra szánt – szabályainak a változó viszonyokhoz történő alkalmazásá tételeiben. Az alapelvek ebben az értelemben a jogfejlesztő értelmezés legjelentősebb eszközei.”

4.3. A Ptk. alapelveinek köre

A Ptk. a Bevezető rendelkezések között csak a törvénykönyv egészére vonatkozó elveket tartalmazza, és tudatosan csökkenti a törvénykönyv alapelveinek számát. Eddig a jogirodalomban a magyar polgári jognak legalább kilenc alapelvről találhattunk említést. Ezzel szemben az új Ptk. csak négy alapelvet sorol fel és szabályoz.

Miként arra a Ptk. indokolása is utal „[a régi] Ptk. alpelvei közül e törvény nem mondja ki a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményét. Abból indul ki, hogy a törvénynek elsősorban az alanyi jogok szabad gyakorlását kell biztosítania, a kirívóan rendeltetésellenes joggyakorlás pedig rendszerint a joggal való visszaélés tilalmába ütközik. Emellett a jóhiszeműség és tisztesség követelményének érvényesítése is megfelelő lehetőséget ad a rendeltetésszerű joggyakorlás biztosítására.”

A Ptk. indokolása ugyancsak kitér arra, hogy „nem tekinti valamennyi magánjogi viszonyban érvényesülő, általános követelménynek a kölcsönös együttműködés elvét; azt elsősorban a szerződéses viszonyok körében alkalmazható elvként fogja fel, és ezért a szerződések általános szabályainak élére helyezi. A szerződési jogon kívül (például a társasház belső viszonyaiban, a közös szülői felügyelet gyakorlása körében stb.) e törvény a konkrét normák megfelelő megfogalmazásával kívánja előmozdítani az érintett jogalanyok együttműködési készségét. Nem mondja ki [...] a tulajdon védelmének elvét sem, mivel azt olyan alkotmányos alapelvnek tekinti, amelynek érvényre juttatásáról az egész jogrendszer gondoskodik. A tulajdon védelmének a polgári jogi jogviszonyokban a kódex konkrét normái segítségével kell érvényt szerezni, s ezért az Alaptörvény mellett külön jogágazati alapelv megfogalmazása nem szükséges. Hasonló okból nem mondja ki [...] a személy védelmére vonatkozó alapelvet sem. Az Alaptörvény a legmagasabb szinten deklaráálja az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogainak védelmét. [...] a tulajdon védelméhez hasonlóan itt is abból indul ki, hogy az Alaptörvényben megfogalmazott követelménynek a polgári jogi jogviszonyokban történő megvalósulását nem az elvi tétel megismétlésével, hanem konkrét normák, a

személyiségi (illetve személyhez fűződő) jogok védelmére vonatkozó szabályok segítségével kell biztosítani.”

A Ptk. indokolása szerint tehát „az egész törvényen végigható követelményként négy alapelvet fogalmaz meg. Ilyennek tekinti a törvény szabályainak értelmezésére vonatkozó általános tételt, a jóhiszeműség és tisztesség követelményét, az adott helyzetben általában elvárható magatartás követelményét és a joggal való visszaélés tilalmát. Kiegészítő jelleggel külön elveket fogalmaz meg e törvény egyes könyvek élén; például a családjogi viszonyok sajátosságaira tekintettel külön elvek is érvényesülnek a családjogi szabályokat tartalmazó könyvben.”

A Ptk. alapelvei rendszerének szerkezeti középpontjában – ahogy az az Indokolásból kitűnik – az alanyi jogok szabad gyakorlásának a gondolata áll. Erre épül majdnem minden, ugyanakkor ez a gondolat nem kap alapvető szintű szabályozást e törvény Bevezető rendelkezései között, szemben a régi Ptk.-val [rég Ptk. 2. § (2) bekezdés].

4.4. A Ptk. egyéb bevezető rendelkezéseinek köre

A Ptk. indokolása szerint „a Bevezető rendelkezések között elhelyezett konkrét tényállásokra illő normák csak általános jelentőségükknél fogva kapnak itt helyet – az Általános Indoklás szerint –, de a jogalkalmazásban játszott konkrét szerepük nem különbözik e törvény további könyveiben elhelyezett normák funkciójától. Ilyennek tekinthető a jogszabály által megkívánt jognyilatkozat megtagadását szankcionáló szabály, ha az ilyen magatartást joggal való visszaélésként kell értékelni, és az általa okozott sérelem másként nem hárítható el. Ide sorolható a felróható magatartásra előnyök szerzése végett történő hivatkozást tilalmazó (nemo suam turpitudinem allegans auditur) és a korábbi magatartással szemben álló cselekedet (venire contra factum proprium) figyelmen kívül hagyását előíró rendelkezés is. Ezek a normák – szemben az alapvető jellegű bevezető rendelkezésekkel – önmagukban is konkrét polgári jogi igények elbírálásának szolgálhatnak alapjául. Általános jelentőségű konkrét rendelkezésnek tekinthető a polgári jogi alanyi jogok érvényesítésének bírósági útjára vonatkozó szabály is. Kihagyja ugyanakkor e törvény a Bevezető rendelkezések közül az utaló magatartás tényállását, és azt a kötelmi jogi könyvben: a kötelemfakasztó jogi tények között helyezi el.”

4.5. A Ptk. alapelveinek alkalmazási köre

Szemben a régi Ptk. miniszteri indokolásával, a Ptk. indokolása nem utal arra konkrétan, hogy az alapelveket joghézag esetén, szabályozási hiányok pótlására is alkalmazni lehetne.

Mivel e törvény szűkíti a polgári jogi alapelvek felsorolását, és az alapelvektől elkülöníti az általános jelentőségű konkrét szabályokat, egyértelműnek tűnik a Ptk.-nak az az alapvonása, hogy speciális szabályok alkalmazása nélkül nem engedi pusztán az

alapelvekre épülő ítélethozatalt. A régi Ptk. alkalmazása során ez a tétel nem volt ennyire tiszta. Azért nem, mert a Ptk. az alapelvek körében szabályozta a rendeltetésellenes joggyakorlás tilalmát is [rég Ptk. 5. §], valamint az utaló magatartás szabályát is [rég Ptk. 6. §]. Márpedig ezek az alapelvek kifejezetten jogviták eldöntését önmagukban is szolgáló alapelvek voltak. Eörsi Gyula rámutatott arra is, hogy annak idején elképzelhető volt a kizárólag az alapelv alapján való ítélezés más alapelvek felhívásával is. Például az állami ingatlan alulértékeltlen való tartós használatba adása esetén a régi Ptk. 3. §-a (2) bekezdése – 1991. június 9. napján hatályon kívül helyezett – szabályának a segítségével a társadalmi tulajdonban esett sérelem korrigálható volt.²⁵ Fontos jogszerkezeti kérdéseket tehát – ahogy az eddigiekből már látható – a régi Ptk.-tól eltérően ítélt meg az új törvény.

Összességében akként értelmezhető a Ptk. Bevezető rendelkezéseinek szabályozása, hogy jelentős elmozdulást mutat a jogalanyok együttműködésére építő jogképtől az alanyi jogaikat szabadon gyakorló jogalanyokból összeálló jogkép irányába. A mai világ fejlett, korszerű polgári jogi elméletének fő irányát követi azzal, hogy dogmatikáját nem a jogviszonyra, hanem az alanyi jogra építi.

1:1. § [A törvény hatálya]

E törvény a mellérendeltség és egyenjogúság elve szerint szabályozza a személyek alapvető vagyoni és személyi viszonyait.

A Ptk. 1:1. §-a nem alapelvi rendelkezést tartalmaz, hanem pusztán a törvény tárgyi hatályát határozza meg.

A Ptk. indokolása szerint a Ptk. „a [rég Ptk.-hoz hasonlóan] fogalmazza meg a törvény célját. Ez a rendelkezés elsősorban a jogalkalmazóknak, mindenekelőtt a bíróságoknak ad iránymutatást, egyúttal a jogalanyok számára is kijelöli a polgári jogi jogvédelem határait. A törvény céljának meghatározásából következik, hogy a polgári jogi jogviszonyok alanyainak – meghatározott jellegű – vagyoni és személyhez fűződő jogai e törvény védelme alatt állnak. A cél meghatározásából kiténik, hogy a kódex a polgári jogi jogviszonyok alanyainak teljes körét átfogja, azaz mind az ember, mind a jogi személyek polgári jogi jogviszonyainak általános kódexe kíván lenni, az Általános Indokolás értelmében. A jogi személyeken kívül jogképességgel rendelkező szervezeteknek számítanak például (korlátozott, relatív jogképesség formájában) a társasházközösségek. A közjogi jogalanyokra (állami és önkormányzati szervekre) jogi személyként történő elismerésük esetén alkalmazhatóak a kódex szabályai.”

A Ptk. indokolása hangsúlyozza, hogy a Ptk. „a [rég Ptk.-hoz hasonlóan] csak a polgári jogi szabályozásra alkalmas – nagyrészt árujellegű vagyoni – viszonyokat vonja szabályozási körébe. Ezért a törvény céljának meghatározásánál kiemeli a polgári jogi szabályozás legfőbb módszertani jellegzetességét, azaz a jogalanyok mellérendeltségét és egyenjogúságát.” E törvény felfogásában tehát a módszertani és a jogalanyi minőségi kritériumok egy síkba kerülnek. A mellérendeltség és az egyenjogúság fogalmainak

25 EÖRSI Gyula 1981. 33. o.

ugyanis egyaránt tulajdonít módszertani és jogalanyi minőségi tartalmat is e törvény. Ez karakteres dogmatikai megoldás. A *mellérendeltséget* a polgári jog elméletében módszertani minőségnek is tekintik és jogalanyi minőségnek is. Utóbbi tekintetben a mellérendeltség az alá-fölé rendeltség ellentétfogalma. Az *egyenjogúságot* dogmatikai értelemben jogalanyi minőségnek legfeljebb csak annyiban tartják, hogy egyenjogúság esetén egyik jogalany sincs abban a helyzetben, hogy akaratát az erre szolgáló jogi út igénybevétele nélkül érvényesítse egy másik jogalannal szemben.

Az egyenjogúság módszertani minőségként való felfogása nem előzmények nélküli a magyar polgári jogi elméletben. Motívumai megjelentek ugyanis Világhy Miklós vagyoni és áruviszony súlypontú polgári jog fogalmában az 1960-as években, de Eörsi Gyula makroszemléletű, szociológiai ihletettséggel autonóm struktúra elméletében, és Sárándi Imrénének már az 1970-es évek korlátozott lehetőségei között is az anyagi érdekelttség és az üzletiség gondolatát a polgári joggal kapcsolatba hozni igyekvő elméleti törekvéseiben is.

A normaszöveg szintjén e két elv a 2009. évi CXX. törvény eredeti javaslatában [T-5949.] jelent meg, két másik elvvel együtt, az alábbi formában: „[e]z a törvény állapítja meg a személyek és a jogképességgel felruházott más jogalanyok vagyoni, személyi és családi viszonyaira vonatkozó alapvető szabályokat, az igazságosság, méltányosság, mellérendeltség és egyenjogúság elvei szerint”. A normaszövegből utóbb, a T-5949/416. sz. zárószavazás előtti módosító javaslat 1. pontjának elfogadásával kikerült az igazságosság és méltányosság elvére vonatkozó utalás; a módosítás valós indoka – bár ez a módosító javaslat indokolásából nem tűnik ki – az volt, hogy az igazságosság és méltányosság elvei szerint történő rendezés a jogalkotás általános elvének tekinthető.

Miként arra a Ptk. indokolása is utal, „[a] szabályozásnak ez az általános tulajdonsága megállapítható annak ellenére, hogy szociális megfontolásokból a gyengébb fél (mindenekelőtt a fogyasztó) különös védelmére vonatkozó szabályokban nem érvényesül töretlenül ez a módszertani megoldás”.

A személyi és vagyoni viszonyok tekintetében a Ptk. 1:1. §-ának a szabályozásának értelmezésével összefüggésben is irányadónak tekinthető a régi Ptk. hasonló tartalmú szabályával kapcsolatban kialakult bírói gyakorlat. A régi Ptk. 1. § (1) bekezdésének első mondatában olvasható „személyek vagyoni és egyes személyi viszonyait szabályozza” szöveghez képest tárgyilag szélesebb e törvény „szabályozza a személyek alapvető vagyoni és személyi viszonyait” kitétel. E törvény szövegében az „alapvető” kifejezés használata arra utal, hogy az új Ptk. nem kizárólagosan szabályozza az 1:1. §-ban említett viszonyokat, hanem más jogszabályoknak is helyet enged a szabályozásban.

A Ptk. 1:1. §-ának a polgári jog tárgyára vonatkozó rendelkezése azt az uralkodó felfogást teszi magáévá, hogy a polgári jogi jogszabályok mindenekelőtt a jogalanyok vagyoni viszonyait kívánják normatív formában rendezni. A Ptk. nem szabályoz mindenfajta vagyoni viszonyt, hanem azok közül csak a polgári jogi szabályozásra alkalmas vagyoni viszonyokat vonja szabályozása körébe. Ezek közé kell sorolnunk az

autonómiával rendelkező, egymással mellérendeltségi viszonyban álló jogalanyok: azaz az árutulajdonosok vagyoni jogi kapcsolatait is. A régi Ptk. hasonló értelemben felfogott tárgyi hatályára hivatkozik a BH 2000.24 is: „[ö]nkormányzat állami támogatására polgári jogi szerződéssel kötelezettség nem hozható létre”. Erre a következtetésre a BH 2001.332 is hivatkozik.

Az állam részvételével létrejövő jogviszony polgári jogi, illetve közigazgatási jogi minősítésének eldöntésénél hivatkozik a régi Ptk. tárgyi hatályát megállapító rendelkezésre a BH 2002.235 is. A BH 2002.235 megállapította, hogy a közigazgatási intézkedések nyomán létrejövő jogviszonyok nem vonhatók a régi Ptk. 1. §-ának (1) bekezdése szerinti vagyoni viszonyok körébe, és nem kényszeríthetők ki polgári jogi eszközökkel. Ezzel az állásponttal ellentétes, és álláspontom szerint téves a Legfelsőbb Bíróság egy másik ítéletben [BH 2002.12.] elfoglalt álláspontja, amely szerint elvileg nem kizárt a Ptk. 6. §-ának alkalmazása közigazgatási (adó)jogviszonyban²⁶ [ld. *Vékás Lajos: Bevezető rendelkezések. In: A polgári törvénykönyv magyarázata 1. (szerk.: Gellért György), Complex, Budapest, 2007., 26. old.*].

A Ptk. indokolása is hangsúlyozza: „[a] személyi viszonyokra történő hivatkozás a törvény céljának meghatározásánál különösen indokoltá vált a személyiségi jogok védelmének megnövekedett fontossága miatt, és annak következtében, hogy e törvény a családjogi viszonyok szabályait is tartalmazza. Ez utóbbi viszonyokban ugyanis – a vagyoni jelleg kétségtelen megléte és megnövekedett jelentősége ellenére – változatlan fontosságuk van a személyi vonásoknak”. A Ptk. már az 1977. évi IV. törvénnyel való módosításakor, a nemvagyoni kártérítés intézményének bevezetésekor, 1978. március 1-jei hatállyal szakított azzal a felfogással, hogy a polgári jog szabályozási körébe a személyi viszonyok közül csak a vagyoni viszonyokkal összefüggő személyi viszonyok tartoznának.

A Kúria irányadónak tekintette, hogy a peres felek magánjogi szerződéses jogviszonyában a Ptk. 1:1. § [A törvény hatálya] rendelkezése értelmében a mellérendeltség és egyenjogúság érvényesül, a szabályozás jellemzően diszpozitív, míg az általános forgalmi adózás szabályai kógens közjogi normák, az Áfa törvény 1. §-a értelmében az államháztartás központi kormányzata költségvetésének bevételeit hivatottak biztosítani, az adóalany és az állam közötti alá-fölé rendeltségen alapuló adójogviszonyban érvényesülnek. Az adójogviszony alanyai az általános forgalmi adóalany alperes és az állam, e közigazgatási jogviszonyt érinti az Áfa törvénynek a felperesek által a kereseti követelés ténybeli alátámasztására felhozott módosítása, az adókulcs mértékének csökkentése. A kereset megalapozására felhívott adójogi szabályozás nem hat ki az adóalany és a vele szerződő fél – a közjogi jogviszonyban nem álló harmadik személy – közötti polgári jogi jogviszonyra. Az adóalany döntésétől függ, hogy az általános forgalmi adó-csökkentést érvényesíti-e az áraiban [Kúria Pfv. VI.20.482/2019/4.].

26 ld. bővebben: VÉKÁS Lajos: Bevezető rendelkezések. In: A polgári törvénykönyv magyarázata 1. (szerk.: Gellért György), Complex, Budapest, 2007., 26. o.

1:2. § [Értelmezési alapelv]

(1) *E törvény rendelkezéseit Magyarország alkotmányos rendjével összhangban kell értelmezni.*

(2) *A polgári jogi viszonyokra vonatkozó jogszabályokat e törvénnyel összhangban kell értelmezni.*

A régi Ptk. az 1. §-ában két külön bekezdésben fogalmazta meg az értelmezési alapelvet.

A Ptk. 1. § (1) bekezdésének a második mondata azt tartalmazta, hogy „[a]z e viszonyokat szabályozó más jogszabályokat – ha eltérően nem rendelkeznek – e törvénnyel összhangban, e törvény rendelkezéseire figyelemmel kell értelmezni”. Ez az úgynevezett quebéci-klauzula, ami 1993 óta része volt a régi Ptk. szövegének. A régi Ptk. 2. §-a azt tartalmazta, hogy „[a] törvény rendelkezéseit a Magyarország gazdasági és társadalmi rendjével összhangban kell értelmezni”. E szabály 1960 óta része volt a régi Ptk. szövegének. A régi Ptk. miniszteri indokolása szerint az értelmezési alapelv „kötelezően előírja, hogy a rendelkezéseket a jogalkalmazó ne szemlélje elszigetelten attól a valóságtól, amelynek szabályozásáról szó van, és ne vonatkoztassa el azoktól a céloktól, amelyek elérését a szabályozás előmozdítani hivatott. Ez ugyanis olyan kérdés, amelyben a törvényhozó utasítást adhat a jogalkalmazóknak avégből, hogy a legalapvetőbb törvényhozói célok megvalósulását biztosítsa, és elejét vegye annak, hogy az egyes rendelkezések értelmezése szembeforduljon azzal a rendeltetéssel, amelyet a törvénynek be kell töltenie.”

Az értelmezési alapelvet a Ptk. is két tételben fogalmazza meg. A régi Ptk. és a Ptk. értelmezési szabálya első tételében jelentősen eltér egymástól. Az általános értelmezési szabályt a régi Ptk. az ország gazdasági és társadalmi rendjével való összhang megteremtésének követelményeként fogalmazta meg. A Ptk. viszont változtat ezen a szemléleten, és azt írja elő, hogy „(e) törvény rendelkezéseit Magyarország alkotmányos rendjével összhangban kell értelmezni”. Az értelmezés viszonyítási pontja tehát nem a jog „külsőjét” jelentő gazdasági és társadalmi rend, hanem a jog „belsőjéhez” tartozó alkotmányos rend. A Ptk. is tartalmazza értelmezési szabálya második tételeként az úgynevezett quebéci-klauzulát, de sokkal tömörebb megfogalmazásban, mint a régi Ptk.

A Ptk. indokolása kiemeli, hogy a Ptk. „fenntartja a törvény rendelkezéseinek értelmezésére a Ptk.-ban meghatározott elvi tételt, és ezzel tudatosan kerüli az értelmezési szempontok kimerítő felsorolását. Az értelmezési alapelv szerepe elsősorban az, hogy a konkrét normák alkalmazása ne kerülhessen összeütközésbe az Alaptörvénnyel és más alkotmányerejű szabályokkal, és ne vezethessen a törvény egészének rendeltetésével ellentétes eredményre.” Az indokolásban megfogalmazottakat erősíti a Fővárosi Törvényszék egy eseti döntése is, amely szerint, habár elsősorban a rendes bíróságra tartozó kérdés polgári ügyben, hogy milyen eseményt tekint közszereplésnek, közéleti szereplésnek, milyen felvételt minősít tömegfelvételnak vagy a személyiségi jogokat sértőnek a Ptk. alapján, az értelmezésnél az Alaptörvényre is megfelelően figyelemmel kell lenni [Fővárosi Törvényszék P.24.916/2016/12.].

Ez a szabály természetesen nem az értelmezés módszerére (nyelvtani, logikai, történeti, rendszertani stb.) akar eligazítást adni, hiszen ez nem is lehet a törvényi szabályozás feladata. Az értelmezési alapelv szerepe az, hogy az egyes szabályok alkalmazása ne fordulhasson szembe a Ptk. egészének céljával, ne vezethessen a törvény rendeltetésével ellentétes eredményre. Az értelmezési alapelv tipikus generálklauzula, s mint ilyen, a bírói mérlegelés lehetőségét biztosítja. Egyúttal ugyanakkor határt is szab a bírói mérlegelésnek, a törvényi cél megvalósulásának elvi követelményét támasztva.²⁷

A régi Ptk. 1. és 2. §-ához kapcsolódó joggyakorlat a jövőben is fenntartandónak tűnik.

A Legfelsőbb Bíróságnak a BH 2001.132 és a BH 2001.589. számon közzétett eseti döntései következetesen figyelembe veszik a magánjogi normák sajátos hierarchiáját. Helyesen hivatkoznak az értelmezési alapelvre a BH 1998.498, a BH 2000.24 és a BH 2001.184. számon közzétett határozatok.

A BH 2009.50. értelmében a költségvetési forrásokat terhelő, állami kötelezettségvállalást tartalmazó támogatási szerződésre vonatkozó szabályokat az államháztartásról szóló törvény és végrehajtási rendeletei tartalmazzák. E szabályokat – ha eltérően nem rendelkeznek – a Ptk.-val összhangban, a Ptk. rendelkezéseire figyelemmel kell értelmezni.

A BH 2009.361. értelmében a sport költségvetésből történő állami támogatása alapvetően támogatási szerződések megkötése útján realizálódik. A szerződés a polgári jog alapvető jogi kategóriája. Fogalmára és jellemzőire a kötelmi jog általános szabályait kell alkalmazni, kivéve, ha a jogfogalmat alkalmazó szabály ettől eltérően rendelkezik.

A Kúria a Pfv.IV.21.993/2015/15. számú határozatával összhangban kifejtette, hogy az önkormányzatiság elve alapján, nagyfokú autonómiával működő szervezet a törvényi előírások és a kamara alapszabályában meghatározott működési rend keretei között folytatja tevékenységét. Ez azt is jelenti, hogy a bíróság csak abban a kivételes esetben avatkozhat be a kamara működésébe, és semmisítheti meg a keresettel támadott határozatokat, ha azok jogszabályba, vagy az Alapszabály, illetve más belső szabályzat mellőzhetetlen rendelkezésébe ütköznek. A Kúria irányadónak tekinti a korábban idézett döntésében foglaltakat, amely szerint egyes részletszabályok hiánya nem járhat hátrányos jogkövetkezéssel, az érvénytelenség megállapításával. A szabályozás, tiltó rendelkezés hiánya nem vonja maga után a határozatok semmisségét. Az Alapszabály esetlegesen hiányos rendelkezéseinek kiegészítő értelmezése nem a bíróság feladata. Abban az esetben semmisíthető meg a határozat, ha kifejezett rendelkezésbe ütközik annak meghozatala. A kamara belső autonómiája, önkormányzatisága alapján az Alapszabály, illetve a szabályzatok hiányos vagy pontatlan rendelkezéseinek kiegészítő értelmezése nem tartozik a bíróság hatáskörébe, azoknak a tényleges szabályokat meghaladó többlettartalmat nem lehet tulajdonítani [Kúria Pfv.III.22.634/2017/6.].

1:3. § [A jóhiszeműség és tisztesség elve]

(1) A jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során a felek a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megfelelően kötelesek eljárni.

²⁷ VÉKÁS Lajos 2007., 27. o.

(2) *A jóhiszeműség és tisztesség követelményét sérti az is, akinek joggyakorlása szemben áll olyan korábbi magatartásával, amelyben a másik fél okkal bízhatott.*

A Ptk. 1:3. §-ának (1) bekezdése a jóhiszeműség és tisztesség alapelvét fogalmazza meg. Ugyanezen szakasz (2) bekezdése nem alapelvet rögzít, hanem egy általános jellegű konkrét szabályt, a korábbi magatartással szemben álló cselekedet (*venire contra factum proprium*) figyelmen kívül hagyását előíró normát mondja ki.

4.5.1. A jóhiszeműség és tisztesség elve

A Ptk. az alapelvek szabályozásának alakulásában fontos kontinuitási, folyamatos szabályozási szemlélettel fenntartja a jóhiszeműség és tisztesség követelményét megfogalmazó alapelvi tételt, amely 1991 óta része a Ptk.-nak. Ez az elv – miként arra a Ptk. indokolása utal – „számos nemzeti kódexben és jogegységesítő tervezetben is elismert magatartási mérce. Ez az alapelv etikai megalapozottságú általános és objektív zsinórmértéket fogalmaz meg a polgári jogi jogviszonyokban való eljáráshoz, és egyben a felek kölcsönös bizalmának garanciáját is jelenti.” Fontos kiemelni, hogy a jóhiszeműség és tisztesség követelményének alapelvi szintű elvárásá tétele 1991-ben olyan újítás volt a magyar magánjogban, amelyet a bírói gyakorlatnak hosszabb időn keresztül ízlelgetnie kellett. Az akkor még új norma feldolgozása nem ment egyik napról a másikra. Az egyik pontosító értékelést kívánó szempont a jóhiszeműség és tisztesség követelményének viszonya volt az általában elvárhatóság ugyancsak alapelvi szinten megfogalmazott követelményéhez. A két alapelv ugyanis tartalmilag lényegében ugyanazokat az elvárásokat támasztja.

Ez az elv a jóhiszemű és tisztességes embert teszi a magyar polgári jog absztrakt általános jogalanyaivá. A jóhiszemű és tisztességes ember általános jogalanyi képe azt a funkciót tölti be mai polgári jogunkban, amit hajdanában a II. világháború előtti magánjogunkban a „jó gazda” gondossági mércéje jelentett, illetve amit a magyarországi egypárti szocializmus időszakának polgári jogában a Sólyom László által némi kritikai éllel emlegetett „denaturált burzsoá” zsánere hordozott.

A „jóhiszeműség” alapelvként objektív tartalmat fed. Másként kell értelmezni tehát alapelvként, mint a dologi jog több konkrét normájában. Ezen utóbbi a konkrét normákban (csakúgy, mint az álképviselő intézményénél) a jóhiszeműség szubjektív értelmezést igényel, azaz az adott életviszonyban jogellenes vagy megfelelő jogi alap nélküli helyzetben lévő személy tudati állapotát kell vizsgálni: tudta vagy tudnia kellett volna-e helyzete jogellenességét vagy kellő jogalap nélküli állapotát (a jóhiszeműség és tisztesség elvének igen alapos történeti és összehasonlító jogi bemutatását adja: Földi András²⁸ és Vékás Lajos.²⁹

28 FÖLDI András: A jóhiszeműség és tisztesség elve c. kismonográfia, 2001., Budapest

29 VÉKÁS Lajos 2007., 33. o.

A Ptk. indokolása kiemeli: „[f]ontos szerepe van ennek a követelménynek a piactudományban érvényesülő magánautonómia szociális szempontokból történő korlátozásánál is. A döntési és cselekvési szabadságot biztosító magánautonómia a kölcsönös bizalom elvével kapja meg kiegyensúlyozott tartalmát. A magánautonómia széles körű elismerése és a jóhiszeműség és tisztesség követelménye szorosan összetartoznak tehát, és a törvény egyik szemléleti alappilléret képezik.” Ezt egyértelműen tükrözi a régi Ptk. alapján kialakult bírói joggyakorlat is [BH 1997.218.; BH 1997.494.].

Ki kell emelni, hogy a Ptk. – szemben a régi Ptk. 4. § (1) bekezdésének megoldásával – nem tartalmazza kapcsolt szabályként, alapelveként azt a követelményt, hogy a felek kölcsönösen együttműködve kötelesek eljárni.

A szabályozás nagymértékű tartalmi változatlanóságára tekintettel alkalmazandónak tűnik a korábbi joggyakorlat. Kiegészítő jelleggel hivatkozott a jóhiszeműség és tisztesség elvére a Legfelsőbb Bíróság a házassági vagyoni szerződés megítélésénél [BH 1999.409.; BH 2000.114.]. A Legfelsőbb Bíróság szerint a jóhiszeműség és tisztesség követelményét is megsérti az a fél, aki nem tartja tiszteletben a másik fél jogvédelemben részesülő szellemi alkotását, „ipari jogát” [BH 2003.14.]. Munkaszerződésben vállalt kötelezettségek teljesítésére is irányadó a jóhiszeműség és tisztesség követelménye [BH 2003.90.]. Kártérítési felelősség megállapíthatóságát a jóhiszeműség és tisztesség követelményébe ütköző magatartás csak akkor alapozza meg, ha a kártérítési felelősség valamennyi konkrét törvényi feltétele megállapítható [BH 2003.195.; BH 2003. 289.].

A BH 1996.364 szám alatt közzétett eseti döntés szerint egy magánszemély tévedésből a lejárat előtt egy nappal akarta postai takarékjegyeit kiváltani. A pénzügyintézet alkalmazottja – vélhetőleg szintén tévedésből – kifizette a következő napon esedékes teljes kamatot is. Az ügyfél ismét értékpapírokba fektette a pénzügyösszeget. A pénzügyintézet a tévedést észlelve az ügyfelet jogalap nélküli gazdagodás címén beperelte, és a jogalap nélkül felvett kamatokat visszakövetelte. Az elsőfokú bíróság helyt adott a felperesi keresetnek, a fellebbviteli bíróság, majd a Legfelsőbb Bíróság azonban elutasította a keresetet, arra hivatkozással, hogy a pénzügyintézet alapvető együttműködési kötelezettségét nem teljesítette, vagyis nem járt el jóhiszeműen akkor, amikor szakismerettel rendelkező alkalmazottja nem tájékoztatta az ügyfelet arról, hogy egy nappal a lejárat előtt történő felvétel esetén igen nagy veszteség éri.

Nem ütközik a jóhiszeműség és tisztesség követelményébe önmagában az, hogy az elővásárlásra jogosult egy vele érdekeltségben álló cégnek engedje át az elővásárlási joggyakorlását [BH 2002.107.]. A Győri Ítéletábrla Gf.IV.20.322/2007/5. számú döntése szerint nem sérti a jóhiszeműség és tisztesség alapelvét, illetve nem valósít meg tisztességtelen piaci magatartást a szerződő fél azzal, ha nem hívja fel a szerződéses partner figyelmét a mindkét fél által ismert tények lehetséges gazdasági következményeire, üzleti kockázatára. Úgyis, ha a hitelező a vagyonszámvevő által (az arra jogosultak részéről nem támadott), vagy a bíróság által megállapított szavazati jogával élt, az a tény, hogy mely hitelező jogszerűen gyakorolt szavazatával került sor a csődegyezés

létrehozására, a jóhiszemű joggyakorlás követelményének megsértéseként nem értékelhető [BH 2016.65.].

A Debreceni Ítéltábla Gf.III.30.062/2012/5. számon közzétett döntése szerint a felperes a keresetében kifogásolt társasági határozatoknak, valamint a taggyűlés döntési mechanizmusának a jóhiszeműség, tisztesség és kölcsönös együttműködés elvébe ütközésének, illetve a joggal való visszaélés tilalma sérelmének a megállapítását kérte. A bíróság döntése szerint a gazdasági társaságokról szóló törvény szerint a társasági szerződés eltérő rendelkezése hiányában az üzletrész (a tagot a társaság vagyonából megillető hányad, a tagsági jogok és kötelezettségek összessége) mértéke a tagok törzsbetétjéhez igazodik. Ez azt eredményezi, hogy a törzstőkéhez nagyobb mértékben hozzájáruló, nagyobb mértékű üzletrésszel rendelkező tagok arányosan több szavazati jogot is gyakorolhatnak a taggyűlésen. Az a helyzet pedig, hogy a Kft.-ben többségi részesedéssel rendelkező tagok a saját érdekelttségükbe tartozó, nekik megfelelő személyt kívánnak a társaság ügyvezetőjévé megválasztani, akiben megbíznak, csupán azt jelenti, hogy érvényesítik az őket megillető tagsági jogaikat, és ez nem sérti sem a joggal való visszaélés tilalmát, sem a tisztesség és jóhiszemű joggyakorlás követelményét.

A Legfelsőbb Bíróság EBH 2009.1972 számon közzétett döntésében a jóerkölcsbe ütközés és a jóhiszeműség és tisztesség alapelveinek kapcsolatát vizsgálta. A Legfelsőbb Bíróság szerint a felülvizsgálattal támadott jogerős ítélet helyes jogértelmezéssel jutott arra a jogi következtetésre, hogy a régi Ptk. 4. §-ának (1) bekezdésében megfogalmazott alapelv megsértéséhez a régi Ptk. nem fűzi a semmisség jogkövetkezményét. Ezért, ha az lenne megállapítható, hogy az alperesek ebbe az alapelvbe ütköző módon kötötték meg a perbeli adásvételi szerződést, akkor sem lenne megállapítható az adásvételi szerződés semmissége. A törvény kötelező érvényesülést kívánó szabályával ellentétes szerződés akkor érvénytelen, ha ennek jogkövetkezményeként a semmisséget maga a jogszabály kimondja. A Ptk. 4. §-ának (1) bekezdése a polgári jogviszonyban részt vevő felek egymással szemben történő eljárásának alapvető szabályát fogalmazza meg. E rendelkezés a jogviszonyban részt vevő személyek magatartására állapít meg egy etikai mércét és általános elvként – tehát eltérő szabály hiányában – az adott helyzetben általában elvárható magatartás tanúsítását kívánja meg a jogviszonyban részt vevő felektől.

A Legfelsőbb Bíróság BH 2013.95 számon közzétett döntésében is vizsgálta a jóerkölcsbe ütközés, valamint a jóhiszeműség és tisztesség alapelveinek kapcsolatát. A Legfelsőbb Bíróság szerint a perbeli esetben a felek között olyan ingyenes jellegű ajándékozási szerződés jött létre, amelyet jogszabály nem tilt és amelyre a szerződés – főszabály szerinti – visszerhességének elve kétségkívül nem alkalmazható. Az ilyen szerződés is semmisnek minősül viszont – többek között – akkor, ha nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközik azért, mert annak a tárgya, az általa elérni kívánt cél, vagy az abban foglalt kötelezettségvállalás a társadalom általánosan elfogadott erkölcsi normáit, szokásait nyilvánvalóan sérti és ezért az általános társadalmi megítélés szerint

egyértelműen tisztességtelennek, elfogadhatatlannak tekinthető.³⁰

A BH 2004. 4. szám alatt közzétett választottbíróági határozat szerint a jóerkölcs a társadalom általános értékítéletét, a magánautonómiának a társadalmi közmegegyezés által meghatározott korlátait, az általánosan elvárható magatartás zsinórmértékét fejezi ki. A szerződéses szabadság tehát nem korlátlan, a törvény nem fogadja el érvényesnek azokat a szerződéseket, amelyek nyilvánvalóan sértik az általánosan kialakult erkölcsi normákat. A régi Ptk. 4. §-a a Kódex eszmei alapjaként emelte jogszabályi rangra azt az erkölcsi szabályt, hogy a jóhízeműség és a tisztesség követelményének megfelelően kell eljárni a polgári jogi jogviszonyokban, és ez a szabály már a szerződéskötést célzó tárgyalások során is irányadó. Mindebből az következik, hogy az üzleti életben a tisztességesen gondolkodó emberek értékrendje az a mérce, amely a jóerkölcs fogalmának meghatározására irányadó. A Ptk. 1:3–1:5. §-ainak megsértése – a jóhízeműség és tisztesség követelményének, az elvárható magatartásnak, a joggal való visszaélés tilalmának a sérelme – nem volt megállapítható az alperesek terhére. Helyesen fejtették ki az eljáró bíróságok, hogy sem a felszámolás iránti kérelem előterjesztése, sem a kérelemtől elálló nyilatkozat megtételének elmaradása, sem pedig az egyezség elleni fellebbezés nem ad alapot erre. A másodfokú bíróság helyes indokolása szerint a Cstv. 26. § (3a) bekezdése a felszámolási kérelemtől való elállással kapcsolatban csak azt fogalmazza meg, hogy a felszámolás kezdő időpontjáig nem szükséges ahhoz az ellenérdekű fél hozzájárulása, de nem tartalmaz kötelezettséget az elállásra vonatkozóan. Amint a másodfokú bíróság ugyancsak helyesen rámutatott, ez azért sem volt elvárható az I. rendű alperestől, mert a felperessel szemben nemcsak nem vitatott, hanem vitatott követelése is volt, a felperes pedig csak a nem vitatott követelésnek megfelelő összeget utalta át a fizetésektelenség megállapítását követően, a vitatott követelésrészt nem, és a vitatott követelés tekintetében a felszámolási ügyben eljáró bíróság a hitelezői igényt a Cstv. 57. § megfelelő pontjainak megfelelő hitelezői csoportba besorolta a felszámolás elrendelésekor. Semmilyen jogszabályból – ideértve a Ptk. 6:519. §-át is – nem vonható le olyan következtetés, hogy a hitelező a nem teljesített követelése által megalapozott igényét ne érvényesíthetné megfelelő jogi eljárás keretében és az ezzel ellentétes magatartása felróható lenne. Az I. rendű alperes igényérvényesítésre irányuló, felperes által sérelmezett valamennyi jogcselekménye megfelel az elvárható magatartásnak, nem sérti sem a jóhízeműséget, sem a tisztességet és nem minősül joggal való visszaélésnek. A felperes írásban bejelentett elállás iránti jogáról – a Ptk. 6:160. §-ában foglaltaknak megfelelően – keresete előterjesztésekor az árleszállítás iránti, majd annak módosításával előbb a kicserélésre irányuló, újabb módosítással pedig az elállás iránti kellékszavatossági jogra tért át. A Kúria hangsúlyozza: a peres eljárás során, 2016. január 20-án bejelentett újabb keresetmódosítás folytán érvényesíteni kívánt elállási jog – a köztes időben történt többszöri más kellékszavatossági jogra történt áttérésre figyelemmel – nem a korábban írásban bejelentett elállás kvázi visszamenőleges

30 HAJDÚ Gergely – KOVÁCS Kolos: Polgári jogi jogesetgyűjtemény. Kézirat. Pécs, 2013. 1–78. o.

érvényre juttatását (mintegy „feltámasztását”) jelenti, annak érvényesítése a korábitól függetlenül történt, és az erre történt áttérés időpontjában fennállt körülményekre tekintettel volt megítélhető. Ettől eltérő megközelítés az egyik kellékszavatossági jogról a másikra történő áttérés körében a jóhiszeműség és tisztesség követelménye [Ptk. 1:3. §] és a joggal való visszaélés tilalma [Ptk. 1:5. §] által együttesen megkívánt rendeltetésszerű joggyakorlás elvével lenne ellentétes [Kúria Pfv.V.21.123/2018/6.].

4.5.2. A „venire contra factum proprium” tilalma

A Ptk. indokolása hangsúlyozza: a Ptk. „a jóhiszeműség és tisztesség követelményébe ütközőnek tekinti, és a generálklauzula sérelmének kiemelt példaként külön szabályozza [nem alapelvként!] a »venire contra factum proprium« ösi, igen sok mai jogrendszerben elfogadott tételét. Ez azt jelenti, hogy nem megengedett az olyan joggyakorlás, amely ütközik a jogosult korábbi magatartásával.”

Az alperes a pert megelőzően tett, a kiegészített tényállásban rögzített nyilatkozataira tekintettel tévesen és rosszhiszeműen hivatkozott a perben arra, hogy a felperesnek fel kellett volna hagynia az ingatlan birtoklásával, hasznosításával. A felek közötti levelezés tartalmából egyértelműen levonható az a következtetés, hogy az alperes elfogadta, hogy a birtokba adásig a felperes üzemelteti az ingatlant, kifejezetten kérte a felperes türelmét, amiért a birtokbavételre időben nem került sor, a felperest maga is üzemeltetőnek tekintette. Ilyen körülmények között az alperes perbeli hivatkozásai, és így perbeli magatartása szemben áll olyan korábbi magatartásával, amelyben a másik fél okkal bízhatott, mely magatartás az új Ptk. 1:3. § (2) bekezdése értelmében a jóhiszeműség és tisztesség követelményét sérti [Pécsi Ítéletábla Gf.IV.40.008/2017/4.].

1:4. § [Az elvárható magatartás elve. Felróhatóság]

(1) Ha e törvény eltérő követelményt nem támaszt, a polgári jogi viszonyokban úgy kell eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

(2) Felróható magatartására előnyök szerzése végett senki nem hivatkozhat.

(3) A másik fél felróható magatartására hivatkozhat az is, aki maga felróhatóan járt el.

4.5.3. Az elvárható magatartás elve

A Ptk. 1:4. §-ának (1) bekezdése az elvárható magatartás alapelvét fogalmazza meg. Ugyanezen § (2) és (3) bekezdése viszont nem alapelvet tartalmaz, hanem egy általános jelentőségű konkrét szabályt, a saját felróható magatartásra előnyök szerzése végett való hivatkozás tilalmát (*nemo suam turpitudinem allegans auditur*) tartalmazza.

Az 1977. évi IV. törvény jelentősen megváltoztatta a Polgári Törvénykönyv 4. §-át. A Ptk. 4. §-ának (4) bekezdése általános mérceként tűzte ki a polgári jogi jogviszonyok alanyai számára: „Ha ez a törvény szigorúbb követelményt nem támaszt, a polgári jogi viszonyokban úgy kell eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárha-

tó.” Lényeges változást hozott ez a mondat. A Polgári Törvénykönyv felelősség alól kimentő formulájában foglaltaknak [339. § (1) bekezdés] az 1977. évi reform során általános alapvető követelménnyé tétele elvileg is, gyakorlatilag is nagy jelentőségű lépés volt. A formula ugyanis egyáltalán nemcsak a vétkesség és önhiba polgári jogi fogalmát tartalmazza, nemcsak a kártérítési felelősség körében lehet releváns, hanem a rosszhiszeműség megítélésénél is és több más alapvető konkrét érvényesülési körének meghatározásánál is. A lényege: egy általános magatartási mérce megszábanása, amely használható például annak eldöntésénél, hogy a felek eleget tettek-e együttműködési kötelezettségüknek. A formulában az „elvárható” kifejezés társadalmi elvárást fejez ki az egyéni és szervezeti magatartásokkal szemben. Bár pszichikai határa csak a vétkesség formulájában van megfogalmazva [Ptk. 347. § (1) bekezdés], de aligha kétséges, hogy aki vétképtelen, azzal kapcsolatban rosszhiszeműségről, együttműködési kötelezettségről sem lehet beszélni. Az elvárhatósági követelményt közelebből meghatározó „adott helyzetben általában” a polgári jogi viszonyokra szabott tipizált és differenciált megfogalmazás és ennek megfelelően benne a pszichikai elem is tipizáltan és differenciáltan van jelen. Ez objektív megítélést igényel és nem az egyéni képességek, tehetség, adottságok alapján való megítélést. A formula tehát tipizáló, amikor az „általában”-t az „adott helyzet”-hez viszonyítva rendeli megítélni. Az „adott helyzet” ugyanis konkrét helyzetre utal és ebben a helyzetben általában megkívántat teszi meg mérceinek, nem pedig a helyzettől független általánost.³¹ Ami pedig ezt az „általában” elvárhatót illeti, az „általában” korántsem az átlagosat jelenti, hanem ennél jóval többet, vagyis „a követelményszintnek húzóerőt kell kifejtenie a társadalmilag átlagos szint emelkedését előmozdítandó” [Eörsi Gyula: *Bevezető rendelkezések*. 55. old.]. Mindez a Polgári Törvénykönyv 1978. évi módosításának roppant rövid, szűkszavú miniszteri indoklásából nem olvasható ki, Eörsi Gyula viszont a Polgári Törvénykönyv első kommentárjában nagyon alapos áttekintést adott a Ptk. új 4. §-ának indokairól. Az általa leírtakból nyilvánvalóan látszik, hogy a Polgári Törvénykönyv 1977. évi módosítása nem a vétkesség hagyományos kategóriáját fogalmazta meg még egyszer, hiszen azt a Ptk. 339. §-a már amúgy is tartalmazta, hanem egy magasabb társadalmi elvárást, egy absztrakt, de a vétkességnél feltétlenül szélesebb elvárhatósági-felróhatósági kritériumot vezetett be. A felróhatósági felelősségi sáv, ahogy az Eörsi Gyula elemzéséből szintén kiolvasható, a vétkességen kívül az objektív kárfelelősséget és a rosszhiszeműséget is magában foglalja.³²

A felróhatósági gondolat az 1970-es évek második felében már egyáltalán nem volt új a magyar polgári jogban. Elméleti jogászok sora és a bírói gyakorlat már a második világháborút megelőzően is, évtizedeken keresztül próbálkozott egy a vétkességnél szigorúbb polgári jogi felelősségi mérce bevezetésével, és a hajdani civilisták ezen törekvése erősítést kapott később a szocialista jog szovjet elméletéből átvett tanoktól. A felróha-

31 EÖRSI Gyula, 1981. I. kötet 54. o.

32 ld. KECSKÉS László 1995., 214. o.

tósági eszme kialakulásának folyamatában fontos mozzanat volt az objektív felelősség térhódítása. A magyar jogfejlődésben ezt a hajdani kúriai gyakorlat alakította ki. A károsultnak kedvező bírói gondolkodási mód erősödésében szerepe volt a méltányossági eszmének és különösen annak, hogy az 1928-as magánjogi törvényjavaslatunk – svájci minták alapján – 4. §-ában lényegében alapelveként intézményesítette is a méltányosságot. Az objektív felelősség a magyar bírói gyakorlatban „gyakran méltányossági mezbe burkolva” jelentkezett.³³ A polgári jogi felelősség magyar joggyakorlatára ugyanakkor az is jellemző volt, hogy a bírók igyekeztek legalább a vétkesség „leheletét” felfedezni a károkozó magatartásokban a felelősség megállapításához. Rendszeressé vált az úgynevezett kettős indokolás az ítéletekben. Ha a bíróság olyan felelősségi esettel találkozott, amely a törvény és a korábbi állandó gyakorlat alapján a felelősség megállapítására elegendő volt, akkor is, ha vétkességet nem lehetett megállapítani, nem elégedett meg az objektív felelősségi tényállás egyszerű kimutatásával, hanem rendszerint arra is törekedett, hogy kimutassa: ugyanerre az eredményre vezetne az eset elbírálása akkor is, ha nem az objektív, hanem a szubjektív felelősségi szabályt kellene alkalmazni.³⁴

A magyar jogban már korábban is megvolt gondolati előzmények alapján tehát, a Polgári Törvénykönyv 1977. évi módosítása nyilvánvaló lépést tett abba az irányba, hogy a polgári jogi felelősséget főszabályként a felróhatósághoz kösse. Az ebben megnyilvánuló szigorítási tendencia indokolt volt. A jogalkalmazók azonban kevésbé ismerhették meg – és különösen nem az 1977. évi Ptk. novella miniszteri indokolásából – a felróhatóság felelősségi alapmérceként való bevezetésének elméleti indokait. Így aztán nem csoda, hogy a társadalmi jogtudatban, de sajnos még a szakmai tudatban is a felróhatóság és a vétkesség közötti dogmatikai különbségtétel szempontjai ismeretlenek maradtak. Ez tulajdonképpen nem csoda, hiszen a Ptk. 1977-ben módosított szövege alapján tisztán aligha értelmezhető a két említett felelősségi kategória viszonya. Különösen zavaró, hogy a felróhatóság esetében is [Ptk. 4. §-ának (4) bekezdése] és a vétkességnél is [Ptk. 339. §-ának (1) bekezdése] ugyanazt a kimentési formulát tartalmazza a törvény.

E törvény fenntartja a régi Ptk.-nak az adott helyzetben általában elvárható magatartás (eljárás) megkövetelésére vonatkozó alapvető tételét. A szabály szövegezése azonban tömörebb, feszesebb, mint a régi Ptk.-é. A régi Ptk. ugyanis az együttműködési kötelezettségből eredeztette az elvárható magatartás elvét. A régi Ptk. 4. § (4) bekezdésének első mondata az együttműködés objektív mértékének az adott helyzetben általában elvárható magatartást határozza meg. Ez a formula (az 1977. évi novella óta) a törvény kártérítési felelősség alól kimentő általános szabályában [régii Ptk. 339. § (1) bekezdés] foglaltakat emelte alapvető követelménnyé, némileg zavaró módon, azonos szövegezésben a vétkességi felelősség alóli kimentés klauzulájának szövegezésével. E követelmény alapján adott az az általános magatartási mérce, mely

33 VILÁGHY Miklós: A polgári jog szocialista elveinek alakulása a felszabadulás óta. 358. o.

34 ld. KECSKÉS László 1995., 214. o.

támpontul szolgálhat annak eldöntésénél, hogy a felek eleget tettek-e az együttműködés követelményeinek vagy sem.³⁵ Miként azt a Ptk. indokolása is kiemeli, „a bírói gyakorlat viszonylag tiszta alapokat alakított ki ezen elv alkalmazásához, és bizonyította, hogy az elvárhatósági mérce tipizált követelménye rugalmas és árnyalt jogalkalmazást tesz lehetővé. Az általános követelményszint megsértésének következményét (szankcióját) mindig a konkrét norma állapítja meg.”

A Ptk. indokolása szerint „[a]z »adott helyzetben általában elvárható« formulában megfogalmazott tipizált követelményszintet a Ptk. a felelősségi tényállásokban a felróhatóság fogalmával azonosítja. Felelősséget (rendszerint kártérítési felelősséget) – más feltételek megvalósulása mellett – az adott helyzetben általában elvárható« magatartás követelményének megsértése (vagyis a magatartás felróhatósága) csak azokban az esetekben von maga után, ha ezt e törvény kifejezetten előírja. A [Ptk.] ezt a kimentési szintet tartja fenn – többek között és mindenekelőtt – a szerződésen kívüli kártérítési felelősség általános kimentési klauzulájának megfogalmazásánál.

A [Ptk.] több más olyan konkrét szabályt tartalmaz, amelynek tartalmát szintén »az adott helyzetben általában elvárható« magatartás követelménye tölti ki tartalommal. Így kell felfogni például mindazokat a nyitott magánjogi normákat, amelyek »elvárható« vagy »megfelelő« magatartást (eljárást) írnak elő, és más (rendszerint: szigorúbb) követelményt nem támasztanak. Ugyancsak ez az általános követelményszint érvényesül akkor is, ha a rosszhiszeműség körében a bíróság azt vizsgálja, hogy az illető személynek »tudnia kellett«, hogy magatartásának (eljárásának) nincs jogos alapja.”

Az adott helyzetben általában elvárhatóság fogalmának értelmezésével kapcsolatban eddig kialakult bírói gyakorlat várhatóan e törvény alkalmazásánál is irányadó lesz. Így kell, hogy legyen, hiszen maga az alapvető szabály nem változott.

Az elvárhatóság társadalmi elvárást fejez ki az adott magatartás vonatkozásában. A természetes személyeknél ennek pszichikai határát a *vétőképesség* jelenti. Az elvárhatóság mértékét az „adott helyzetben általában” formulában meghúzódó tipizált követelményszint adja meg. Mindennek a tartalmát konkrét helyzetek sokasága alapján osztályozhatjuk tovább.

A tipizálás az adott személy típusa szerint azt eredményezi, hogy a szervezetekkel szemben a gazdaság és a társadalom bármely területén más az elvárhatóság mértéke, mint a természetes személyekkel kapcsolatban. A korábbi gyakorlat nyilvánvaló túlzása volt a kimentési lehetőségek tekintetében alkalmazott azon lépcsőzetes hierarchia, melynek a csúcán az állami gazdálkodó szervezetekkel szemben támasztott legmagasabb követelmények álltak [BH 1964.4159.]. Általánosságban azonban mégis megállapítható – mai érvénnyel is –, hogy valamely jogalany estében a szervezettség és a specializáltság magasabb követelmények elvárását teszi lehetővé.³⁶

35 ld. VÉKÁS Lajos 2007., 39. o.

36 ld. VÉKÁS Lajos 2007., 39. o.

A tipizálás másik szempontja a szakképzettség viszonylatában állítható fel: „az elvárhatóság mércéjét illetően ugyanazon szakkérdésre nézve különböztetni kell a szakképzettség mértékét, specialitását illetően” [Szombathelyi MB PK 1965.El.II.D.19/5.]. A Legfelsőbb Bíróság egy konkrét esetben kimondta, hogy a helytelen használati utasítás megtartása csak akkor értékelhető a megrendelő terhére, ha a helytelen előírást a vállalkozónak szakértelménél fogva fel kellett ismernie [BH 1978.387.]. A bíróságok gyakorlata különösen a szakterületek joganyagának ismeretét követeli meg a szakemberektől, szakvállalatoktól [méhészek: BH 1964.3943., fuvarozó vállalat: LB Gf.IV.30.888/1977.]. További segítséget nyújthat az életkor figyelembevétele, az „idős” (már tapasztalatokkal rendelkező) és a „fiatal” kor szerinti osztályozás [BH 1961.3024; BH 1962.3094.].

Az „adott helyzetek” is eltérőek lehetnek egymástól, a döntésre, mérlegelésre vagy cselekvésre rendelkezésre álló idő függvényében, a cselekvési lehetőségek szabad vagy erősen szűkített korlátai következtében. Mindezen kritériumokból kiindulva, a bíróság részére a mérlegelés meglehetősen szabad tere áll rendelkezésre. A vonatkozó szabály általánosításának mértékéből következik, hogy a magatartási mérce differenciálása szükséges.

Az elvárhatóság formulája akkor alkalmazható, ha a törvény szigorúbb követelményt nem támaszt. A polgári jogi elvárhatóság bizonyos esetekben más jogágazatok előírásán alapul, ugyanakkor független is más jogágazatok szabályaitól, főként abban az értelemben, hogy a polgári jogi elvárhatósági követelmény teljesítéséhez önmagában még nem elegendő az, ha a fél eljárása például közigazgatási jogilag kifogástalan volt [a hatósági engedély alapján és ennek megfelelően emelt épülettel a szomszédságban okozott károkra [ld. BH 1965.4401., BH 1976.322.]]³⁷

A Kúria álláspontja szerint a hatósági előírások minden tekintetben megfeleltek az idevonatkozó speciális építésügyi jogszabályi rendelkezéseknek, és nem valósították meg a Ptk. 1:4. és 1:5. § sérelmét. Megjegyzi a Kúria, hogy a felperes felülvizsgálati kérelembeli érvelésével szemben az Étv. és a Ptk. hivatkozott rendelkezései nem állnak szemben egymással, azokat egymással összhangban kell alkalmazni. Az építésfelügyeleti hatósági eljárásban a Ket. általános keretjellegű, míg az ágazati Étv. és Eljr. speciális szabályozást ad. Ezen speciális szabályozás megelőzi az általános szabályt, de az alapvetések az ágazati jogszabályok folytán lefolytatott hatósági eljárásokban is kötelezően érvényesülnek. A Ket. és az építésügyi ágazati jogi szabályozás viszonyában a speciális szabály megelőzi az általános szabályt, ennek okán az építésfelügyeleti hatósági eljárás – csak a szakszerűségi, településrendezési követelmények, a hatályos rendezési terv és az OTÉK-rendelkezések betartásával – szigorúan az ágazati jogszabályok által meghatározott keretek között folytatható. A Ket alapján a jóhiszeműen szerzett jog érvényesülése építésügyi, építésfelügyeleti hatósági eljárásban is előnyt élvez, e tény értelemszerűen csorbíthatja az építési jogot. Az e körben felmerülő vitás kérdések

37 Ld. bővebben: EÖRSI Gyula 1981., 55–57. o. és VÉKÁS Lajos 2007., 39. o.

orvoslására azonban a hatósági eljárás keretein belül nincs jogszabályi lehetőség, kizárólag a polgári jog szabályai szerint folytatandó polgári perben [Kúria Kfv.III. 38.001/2017/7].

4.5.4. A saját felróható magatartásra való hivatkozás tilalma

A felróhatósági eszme megnyilvánulása a „nemo suam turpitudinem allegans auditur” szabálya, ami a felróhatóság „reflex szabálya” azonban a Ptk. koncepciója értelmében már nem alapvető szinten kerül megfogalmazásra, hanem pusztán általános jelentőségű konkrét szabály. A Ptk. indokolása kiemeli, hogy „[a] Ptk. bírói gyakorlatában bevált, ezért e törvény is a Bevezető rendelkezések között mondja ki a saját felróható magatartásra előnyök szerzése végett való hivatkozás tilalmát”. Ezen szabály szerint saját „turpisságára”, azaz mulasztására, késedelmére, egyéb szerződésszegésére vagy más felróható magatartására előnyök szerzése végett senki sem hivatkozhat. Azzal, hogy a Ptk. a felróhatóság magatartási mércéjét így egy nagyon sajátos tényállástípusra konkrét normaszövegben is vonatkoztatja, lényegében az alanyi jogok gyakorlását korlátozza, csakúgy, mint a joggal való visszaélés tilalmával.³⁸ Ez az általános követelményszint érvényesül akkor is, ha a rosszhiszeműség körében a bíróság azt vizsgálja: az illető személynek „tudnia kellett-e”, hogy magatartásának (eljárásának) nincs jogos alapja.

A Ptk. – indokolása szerint – „[f]enntartja [...] azt a rendelkezést is, hogy az igényérvényesítő fél felróható magatartása nem zárja ki a másik fél felróható magatartására történő hivatkozás lehetőségét. Ez a szabály mindenekelőtt azzal a következménnyel jár, hogy önhiba esetén is mód van a másik fél felróható magatartása miatti igényérvényesítésre, legfeljebb az igény mértéke csökken az önhiba miatt.” A Ptk. 1:4. § (3) bekezdésének beiktatására tehát azért volt szükség, hogy a Ptk. 1:4. § (2) bekezdésében foglalt jogelv önhiba esetére ne zárja ki a károkozó vagy szerződésszegő ellen kártérítési vagy más jogos igény érvényesítését, ha ennek feltételei egyébként fennállnak.

A Legfelsőbb Bíróság a BH 2009.45. számon közzétett eseti döntésében egy ingatlan adásvétele kapcsán hivatkozott a „nemo suam turpitudinem” elvre. A Bíróság szerint a vételi jogot alapító szerződésben a felperes arra vállalt kötelezettséget, hogy az alperesek teljesítésével egyidejűleg az ingatlant a birtokukba bocsátja. Az alperesek a vételi jogra vonatkozó nyilatkozat megtételével egyidejűleg felajánlották a felperesnek a hátralékos vételár megfizetését, az összeget ügyvédjüknél letétbe helyezték. Az alperesek tehát saját szolgáltatásukat felajánlották, a felperes azonban birtokba adási kötelezettségének csak az ingatlan kiürítése iránti perben hozott jogerős ítélet végrehajtása során tett eleget. Az alperesek alappal hivatkoztak arra, hogy az a fél, aki a szerződésben vállalt kötelezettségét nem teljesíti, jogellenes magatartására jogot nem alapíthat.

Személyiségvédelmi (a névhez való jog sérelmére alapozott) igényt nem támaszthat a termék előállítójával szemben az, aki olyan családi nevet vesz fel, amelyet már

38 ld. KECSKÉS László 1995., 219. o.

korábban a termék megjelölésére is használtak [BH 1993.350.]. A közigazgatási intézkedések nyomán létrejövő jogviszonyok nem vonhatók a felek olyan vagyoni viszonyainak körébe, amelyek polgári jogi eszközökkel kikényszeríthetők; ezért a Ptk. 4. § (4) bekezdésének alkalmazása szóba sem kerülhet [BH 2002.235.].

4.5.5. A felróhatóság fontosabb esetei

Mivel a felróhatósággal kapcsolatosan kialakult magyar bírói gyakorlat irányvonalai vélhetően a Ptk. joggyakorlatára is hatással lesznek, nem tűnik feleslegesnek szemlézni, hogy az eddigi joggyakorlatnak milyen főbb csomópontjai voltak.

Szándékos, sőt célzatos a felróható magatartás, ha kifejezetten olyan előnyök szerzésére irányul, amelyek e magatartás hiányában nem volnának elérhetőek. Ebbe a csoportba sorolható, ha valaki tudatosan azzal a céllal köt érvénytelen szerződést, hogy azt utóbb megtámadja, és az abból folyó előnyöket mégis élvezze.

A jogosult nem teremthet alapot egyoldalúan a szerződés megszüntetésére a szerződés szerű teljesítés alapos indok nélküli visszautasításával [BH 1987.24.].

Célzatos előnyszerzés áll a bérbeadó eljárásának hátterében, sőt magatartása a joggal való visszaélés tényállását is kimeríti, ha a bérbeadó hozzájárulásával a bérlő által felszerelt új berendezéseket a bérbeadó a bérlő tiltakozása ellenére leszerelteti, helyükbe azonos rendeltetésű készüléket szereltet fel, hogy a bérlő bérbeszámítási jogát megghiúsítsa [LB Ptv. V.20.709/1973.].

A régi Ptk. 4. § (4) bekezdésén alapuló határozatok döntő többségénél a felróható magatartást szándékosan követték el, de nem azzal a céllal, hogy ezáltal a peresített előnyt megszerezzék.

A felperes szándékos magatartása vezetett a házasság felbomlásához, így nem követelheti vissza a házastársnak adott ajándékot az ajándékozás feltevéseinek megghiúsulására alapozva. A „nemo suam” tilalmára is hivatkozva tagadta meg a bíróság az ajándék visszakövetelhetőségét volt házastársak között egy másik ügyben is, mivel a házasság megromlását éppen az ajándékozó magatartása okozta [BH 1997.338.].

Ha a felperes szándékos bűncselekménye vezetett lakbérhátraléokra, ebből ő a lakbérhátralék-vitában előnyöket nem szerezhet [LB Ptv. II.21.060/1968.]. Ha a tulajdonos tiltakozik olyan munkálatok elvégzése és ellenértékük beszámítása ellen, amelyek őt terhelik, eleve alaptalanná teszi a bér nemfizetésére alapozott felmondást, hiszen a saját kötelezettségmulasztó magatartásával szerezne előnyt [LB Ptv. II.20.775/1973.].

A felperesek saját tűrhetetlen magatartásuk miatt a lakás használatában gátolt alperesek távollétére az alperesek hátrányára nem hivatkozhatnak [Főv. Bír. 47.Pf.25 842/1964., BH 1965.4439., PJD.II.251.]. Nem panaszolhat birtokháborítást az, aki hatósági engedély és a szomszédja beleegyezése nélkül történő építkezéssel saját maga teremti meg azt a helyzetet, amelyből reá sérelem keletkezett [BH 1976.399.].

Amennyiben az alperes akadályozza a szerződés bemutatását hatósági jóváhagyás céljára, nem szabhat a jóváhagyásra előírt határidőt a felperes részére [*LB P.törv. I.21.023/1968.*]. Tartási szerződés esetén az együttműködésnek arra kell irányulnia, hogy a szerződés eredeti célját és rendeltetését be tudja tölteni és ez a kötelezettség mindkét szerződő felet terheli. A szerződésszerű teljesítésnek alapos indok nélküli visszautasításával a jogosult nem teremthet egyoldalúan alapot a szerződés megszüntetésére, saját felróható magatartására ugyanis előnyök szerzése végett senki nem hivatkozhat [*BH 2008.242.*].

Amennyiben a szerződési kikötés szerint, ha a vevő nem fizet, a szerződés hatálytalanná válik, a nem fizető vevő nem hivatkozhat a szerződés hatálytalanságára [*Pest MB Pf.IV.20.385/1960., BH 1960.2660., PJD.I.101.*]. A vállalkozó érdekkörében felmerült okból keletkezett teljesítési késedelem időtartamára árkülönbözetet nem számíthat fel [*BH 1984.502.*]. A fuvarozó feltétlen mérlegelési kötelezettsége esetén a mérleg rossz állapotára hivatkozva nem zárhatja ki felelősségét [*BH 1982.23.*]. Bérleti szerződésben vállalt munkálatok elvégzésének elmulasztása is ütközhet a Ptk. [1:4. § (2)] bekezdésébe [*BH 1995.718.*].

A felróható magatartás gondatlanul is megvalósítható.

Tévesen feltüntetett hivatkozási szám megadásával az alperes tévedését a felperes idézte elő, ezért erre előnyök szerzése végett nem hivatkozhat [*BH 1982.109.*]. Az ingatlan-nyilvántartás megtekintésének elmulasztása adott esetben a Ptk. [1:4. § (2)] bekezdésébe ütközik [*BH 1998.271.*].

Saját felróható magatartásnak tekintendő, ha egy bank kártérítési igénnyel szemben azzal védekezik, hogy – a jogszabályban előírt céltartalék-képzési kötelezettség elmulasztása és a törvényi követelményeknek meg nem felelő tőkehelyzete miatt foganatosított – felügyeleti intézkedés alatt áll [*BH 2002.494.*].

Az éjszakai szórakozóhelyen ittas állapotban lévő biztosított a gépjárművének kulcsait tartalmazó kabátjának őrizet nélküli elhelyezésével mintegy lemond a kulcsbirtoklásról, ezáltal a jármű ellopását maga idézi elő. Ily módon a felperes a szerződés értelmében őt terhelő és a Ptk. [1:4. §-a] szerint is rá háruló kötelezettségét megszegve károsodását – a biztosítási esemény bekövetkezését – maga idézte elő, melynek következtében a biztosító mentesül [*BH 2009.327.*].

A Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.144/2005/4. számú döntése szerint nem rosszhiszemű, sőt kifejezetten törvényes az az eljárás, hogy az elővásárlási jog gyakorlására irányuló felhívást a felperesnek az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett címekre küldték meg. Az ingatlan-nyilvántartásról szóló 1997. évi CXLI. törvény (a továbbiakban: Inytv.) 2. § (1) bekezdése alapján az ingatlan-nyilvántartásnak tartalmaznia kell a tulajdonos lakcímét. A 27. § (1)–(3) bekezdése alapján a tulajdonos a lakcímének megváltozását a változás bekövetkeztétől számított 30 napon belül köteles bejelenteni az ingatlan fekvése szerint illetékes körzeti földhivatalnak. A felperes volt tehát az, aki jogszabálysértően elmulasztotta lakcímváltozásának bejelentését. Mulasztása külön

szankcionálva nincs, a mulasztása jogkövetkezményeit azonban maga tartozik viselni, saját felróható magatartására előnyök szerzése végett nem hivatkozhat. Mulasztásának jogkövetkezménye pedig abban áll, hogy a szerződést szerkesztő ügyvéd törvényesen küldte meg az elővásárlási jog gyakorlására irányuló felhívást az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett lakcímekekre, az alpereseket lakcímkutatási kötelezettség nem terhelte.

1:5. § [A joggal való visszaélés tilalma]

(1) A törvény tiltja a joggal való visszaélést.

(2) Ha a joggal való visszaélés jogszabály által megkívánt nyilatkozat megtagadásában áll, és ez a magatartás nyomós közérdeket vagy különös méltánylást érdemlő magánérdeket sért, a bíróság a nyilatkozatot ítéletével pótolhatja, feltéve, hogy az érdeksérelem másképpen nem hárrítható el.

A Ptk. 1:5. §-ának (1) bekezdésében a joggal való visszaélés alapelvét fogalmazza meg, ugyanezen § (2) bekezdése pedig nem alapelvként, hanem általános jelentőségű konkrét szabályként rendelkezik arról, ha a joggal való visszaélés jogszabály által megkívánt nyilatkozat megtagadásában áll.

4.5.6. A joggal való visszaélés tilalma

a) A joggal való visszaélés tilalmáról általában

A Ptk. a joggal való visszaélés tilalmát a régi Ptk.-nál rövidebben, egyszerűbben szabályozza.

Miként azt a Ptk. indokolása hangsúlyozza, a Ptk. „az alanyi jogok szabad gyakorlásának elvéből indul ki, jöllehet – szemben a Ptk.-val – normaszöveggként nem tartalmazza ezt a tételt. Elvi korlátként – a Ptk.-hoz hasonlóan – az egész törvénykönyvön végigható közös elvként fogalmazza meg ugyanakkor a joggal való visszaélés tilalmára vonatkozó általános tételt. A joggal való visszaélés meggátolja az adott alanyi jog érvényesülését.”

A joggal való visszaélés jogintézményét a fejlett nyugat-európai államok jogrendszerei is ismerik. Az osztrák ABGB 1295. §-ának (2) bekezdése és 1305. §-a alapján a joggal való visszaélés akkor valósul meg, ha a jogosult nyilvánvaló célja jogának gyakorlásával, hogy másnak kárt okozzon.³⁹ A BGB bírói gyakorlata a „Treu und Glauben” követelménye (242. §) alapján a rendeltetésszerű joggyakorlás elvét dolgozta ki. Így a joggal való visszaélés tényállása a BGB 226. §-a alapján csak arra az esetcsoportra vonatkozik, amelynél a jog gyakorlásának egyetlen célja a szándékos károkozó magatartás. Az olasz Codice Civile 833. §-ában a joggal való visszaélést a tulajdonjog körében szabályozza. A francia Code Civil nem tartalmaz külön tényállást, de a jogtudomány és a bíróságok döntései útján is elismertté vált ez a jog. A svájci ZGB 2. §-ának (2) bekezdése joggal való visszaélés általános tilalmát tartalmazza: „(a) joggal

39 KOZIOL – WELSEL: „Grundriß des bürgerlichen Rechts I.” Wien, Mansche, 1987., 437. o.

való visszaélés tilalma de lege lata a ZGB-ben válik forma, rendszerbeli elhelyezés szerint is generális szabállyá” [ld. bővebben: Sárándi Imre,⁴⁰ Vékás Lajos⁴¹ és alapos jog-összehasonlító szemlét ad Tercsák Tamás⁴²].

A Ptk. indokolása szerint „[a] kontinentális jogrendszerek mintájára [és a (rég) Ptk.-hoz hasonlóan] a [Ptk.] tudatosan vállalja ezt a megoldást – az Általános Indokolás értelmében –, tisztában van ugyanakkor azzal, hogy az egyes alanyi jogok és a velük történő visszaélés módozatai jelentősen különböznek egymástól. Az alapvető kiindulópont változatlan maradt: a joggal való visszaélés kivételes jelenség az alanyi jogok gyakorlásánál, az adott alanyi jog gyakorlásának a jog elvárásaival szembehelyezkedő módja valósítja meg a visszaélést.”

A Ptk. indokolása azt is leszögezi, hogy „[m]eghaladottnak tekinti [...] a [rég) Ptk.-nak a joggal való visszaélés fogalmi határaitra vonatkozó tételes (részben példalózó) feltételeit, és maga nem is határoz meg ilyen fogalmi jegyeket, hanem a bírói gyakorlatra bízta azok kimunkálását. Ugyanezért nem kapcsolja kifejezetten össze a joggal való visszaélés tilalmát a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményével. Az elmúlt másfél-két évtized ítélkezési gyakorlata – szemben a korábbi joggyakorlattal – a kívánatos önmérsékletet mutatja a joggal való visszaélés megállapításánál. A visszafogottság mindenképpen indokolt, figyelemmel arra, hogy a polgári jogi szabályok elsősorban védik és támogatják az alanyi jogok érvényesülését, és csak visszaélésszerű esetben gátolják meg azok gyakorlásának konkrét módját. A bírói gyakorlat jórészt kidolgozta a visszaélésszerű joggyakorlás tartalmi határait.”

A Ptk. indokolása arra is felhívja a figyelmet, hogy „[k]ülönösen fontos e korlátok szem előtt tartása arra tekintettel, hogy a családjog szabályai is a törvénykönyvbe integrálódtak, és e szabályokkal kapcsolatban a bírói gyakorlat eddig is – helyesen – tartózkodó volt a joggal való visszaélés megállapításával kapcsolatban”.

Az alanyi jogok gyakorlásának egyik legfontosabb határa a joggal való visszaélés tilalma. Ez a korlátozás a polgári jog általános konfliktusrendező funkciójának fontos eszköze. Azt jelenti, hogy az alanyi jogok gyakorlása az ütköző érdekek viszonylatában a jog társadalmi rendeltetésének nézőpontjából is felülvizsgálható. Ez a szabály valahol egészen mélyen az igazságosság és a méltányosság eszméiben gyökerezik és a közös együttlés polgári normáinak megfelelően az alanyi jogok gyakorlásánál mások sértett érdekeinek a megóvását kívánja biztosítani. A joggal való visszaélés nem önálló tényállás, hanem annak tilalmát szabályként a jogviszonyok nagy többségénél figyelembe kell venni.⁴³

A Ptk. az alanyi jogok szabad gyakorlásának elvéből indul ki. Elvi korlátként – az egész törvénykönyvön végigható közös elvként – fogalmazza meg ugyanakkor a joggal való visszaélés tilalmára vonatkozó általános tételt. A szabad joggyakorlásnak is

40 SÁRÁNDI Imre: *Visszaélés a joggal*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1965., 97–98. o.

41 VÉKÁS Lajos 2007., 53-54. o.

42 TERCSÁK Tamás: *A joggal való visszaélés*. Budapest, ELTE-ÁJK, 2003.

43 ld. KECSKÉS László 1995., 220. o.

vannak határai. Joggal való visszaélés esetén az elvi kiindulás alapján jogos magatartás – az alanyi jog adott konkrét módon való gyakorlása miatt – jogellenes magatartássá válik. Az adott alanyi jog gyakorlásának a jog elvárásaival szembehelyezkedő módja valósítja meg tehát a visszaélést. A joggal való visszaélés jogsértést valósít meg és ennek megfelelően von maga után szankciókat. A joggal való visszaélés meggátolja az adott alanyi jog adott módon való érvényesülését. A tilalom tehát a következménnyel jár, hogy a joggal való visszaélésnek minősülő magatartással nem érhető el a kívánt joghatás [*Pécsi Ítéletábla Pf.V.20.012/2018/5.*].

Feleslegesnek tartja – helyesen – a Legfelsőbb Bíróság a joggal való visszaélés tilalmára történő hivatkozást olyan esetekben, amikor a visszaélésszerű joggyakorlás tilalma speciális jogszabályból következik [*BH 1994.477.*].

b) A joggal való visszaélés tartalma

A joggal való visszaélés csak valamilyen jog gyakorlásának lehet az eredménye. Ebben az értelemben a jogon a polgári jog keretébe tartozó alanyi jogosultságok biztosította cselekvési lehetőségeket értjük. Így például a szívességi lakáshasználat visszavonása, mivel nem tartozik a jog szabályai alá, nem minősül joggal való visszaélésnek [*BH 1983.67.*]. A Legfelsőbb Bíróság általános jelleggel kizárta a régi Ptk. 5. § (3) bekezdésének alkalmazhatóságát családjogi viszonyokra az örökbefogadás engedélyezéséhez szükséges szülői hozzájárulás ítélettel történő pótlásával kapcsolatban [*BH 1992.28.*]. Vékás Lajos véleménye⁴⁴ szerint joggal való visszaélés elvben családjogi viszonyok körében (például házastársi vagyongogi viszonyokban) is megállapítható.

Az előszerződéstől való elállás jogát – mindkét szerződő fél javára – a felek már az előszerződésükben kiköthetik, hiszen egy ilyen kikötés szerződési szabadságuk körébe esik. Egy ilyen kikötés nem minősül joggal való visszaélésnek a BH 1998.91. szerint.

Bár a Ptk. – miként arra az indokolása is utal – „nem kapcsolja *kifejezetten* össze a joggal való visszaélés tilalmát a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményével”, a jog gyakorlásának a jog társadalmi rendeltetésével össze nem férő célra kell irányulnia. Ez azt jelenti, hogy az adott jognak egy adott helyzetben való gyakorlása a jognak mint általános rendező szabályrendszernek a céljával kell, hogy ellentétben álljon, és egy másik érintett fél törvényes érdekeinek jelentős sérelmét kell jelentenie.

A közös tulajdon megszüntetését bármelyik tulajdonostárs követelheti, de a bíróság szerint a joggal való visszaélésnek különösen súlyos esete valósulna meg, ha az egyik tulajdonostárs a másik kárára jogtalan haszonhoz vagy más előnyhöz akarna jutni [*BH 1986.414.*].

Ugyancsak a visszaélésszerű joggyakorlás megítélésének szempontjait elemezte a bíróság egy közös tulajdon megszüntetése iránti perben, ahol a védtelen idős házaspár tulajdoni részének megtartása a velük szemben fellépő tulajdonostárs magához váltási

44 VÉKÁS Lajos 2007., 46. o.

kérelmével szemben (aki az ingatlant idegenforgalmi célra kívánta hasznosítani), a jog társadalmi rendeltetését szolgálja [BH 1997.22.].

Visszaélészerű a feltűnő értékaránytalanság címén történő megtámadási jog gyakorlása oly módon, hogy a vevő a vásárolt ingatlant a vételárát meghaladó mértékben jelzálogjoggal terheli meg, és ezzel megfosztja az eladót az eredeti állapot helyreállításának lehetőségétől [BH 1994.187.].

A joggal való visszaélés eseteiben mindig ellentétes érdekek ütköznek össze. Az egyik oldalon a jog gyakorlója, vele szemben az érdekében sértett személy áll. Az alanyi jogosultság meglepte a döntő szempont, és ezért először a jog gyakorlójának helyzetét kell megvizsgálni: ha az ő törvényes érdeke bizonyítást nyert, megfelelően indokolt, akkor általános szabályként nem történt rendeltetésellenes joggyakorlás, bármilyen érdeksérelme keletkezett is ezzel netán a másik félnek. Ez esetben a törvény által biztosított jogosultságot helyezük a törvényes érdek elé. Erősen kifogásolható ezért a pusztá érdekmérlegeléssel történő állásfoglalás, különösen olyankor, amikor a szembenálló érdekek egyikét nyilvánvaló alanyi jog (például a közös tulajdon megszüntetéséhez való jog) támogatja. Ezt a véleményt osztja a BH 1988.137. számon közzétett bírósági döntés is.⁴⁵

Amennyiben a jogosultság „céltartományába” (Eörsi) mindkét fél törvényes érdeke beletartozik, a jog gyakorlója – noha bizonyos mértékben saját törvényes érdekeit igyekszik kielégíteni – joggal való visszaélést valósíthat meg, ha súlyos sérelmet okoz a másik félnek. Ennek a tiszta esete, ha valaki jogait mások bosszantására vagy éppenséggel megkárosítására érvényesíti, anélkül, hogy e jogok érvényesítéséhez törvényes érdekei fűződnének [BH 1963.3762.]. A törvényes érdekeit érvényesíteni kívánó jogosult sem lehet közömbös aziránt, hogy jogának gyakorlása másnak milyen érdeksérelmet okoz. A visszaélés jellegű joggyakorlás tilalma sem hatalmazza fel viszont a bírót arra, hogy az alanyi jogosultsággal szemben álló érdeket méltányosságból érvényesüléshez segítse. A Legfelsőbb Bíróság a BH 2000.462-es számon közzétett eseti döntésében kimondta ezzel kapcsolatban, hogy tévedett az elsőfokú bíróság, amikor az opciós jog gyakorlását visszaélészerűnek minősítette.⁴⁶

c) A joggal való visszaélés alkalmazási köre

A bírósági gyakorlat meghatározta azon diszkrecionális jogok körét, ahol a joggal való visszaélés intézménye nem alkalmazható. Eörsi Gyula hajdani jogesetgyűjtését⁴⁷ és Vékás Lajos 2007. évi szemléjét⁴⁸ is figyelembe véve e jogokat az alábbi csoportosításban lehet összefoglalni.

45 VÉKÁS Lajos 2007. 46. o.

46 VÉKÁS Lajos 2007. 47. o.

47 EÖRSI Gyula 1981., 61–66. o.

48 VÉKÁS Lajos 2007. 47. o.

Nagyon markánsan védi a bírósági gyakorlat a szerződéskötés szabadságát. A szerződéskötés megtagadása sohasem minősülhet joggal való visszaélésnek. A magánautonómia magját képező szerződéskötési szabadság „a legszemélyesebb alanyi jogok közé tartozik” [BH 1976.203.; BH 1997.522.; BH 2000.535.].

A Legfelsőbb Bíróság társasház alapító okiratának módosításával kapcsolatban a BH 1985.56 számon közzétett eseti döntésében kimondta, hogy társasház alapítására senkit sem lehet kötelezni, és ezért nem áll fenn jognyilatkozat adására irányuló kötelezettség. A BH 2003.107. szerint pedig nem jár a társasház alapítóokirat-módosításával, és ezért a tulajdonostársaknak az építésrendészeti eljárásban megkövetelt hozzájáruló nyilatkozata – a Ptk. 5. §-ában foglalt feltételek megléte esetén – a bíróság ítéletével pótolható, ha az egyik tulajdonostárs a lakását (a társasház közös tulajdonában lévő ingatlanrészek érintetlenül hagyása mellett) orvosi rendelővé alakítja át.

A szerződés módosításának megtagadása ugyancsak nem valósíthat meg joggal való visszaélést [BH 1978.375.; BH 1985.56.]. Ezekről az esetektől meg kell különböztetnünk azokat, amelyeknél a joggal való visszaélés következménye, hogy szerződésmódosításra kerül vagy kerülni lehet. Ennek leggyakoribb esete, hogy a szükséges beleegyező nyilatkozat bírósági ítélettel való pótlása következtében a szerződést is módosítani kell.

A bíróság ítéletével lehetővé tette a felperesnek garázs felépítését az alperes telkén, ennek következtében az alperes a bérleti díj emelését kérhette, ez pedig szerződésmódosítás [LB P.törv.I.20.532/1968.].

Ha valamely magatartás megtételéhez egy másik személy beleegyezése szükséges, és ennek megtagadását a törvény nem köti kifejezetten feltételhez, a beleegyezés megtagadásának korlátját a joggal való visszaélés jelenti. Az idetartozó esetekben az adott körülmények mérlegelésétől függ, hogy joggal való visszaélés áll fenn vagy sem.

Így például állag- vagy rendeltetésváltás nélküli átalakítások, korszerűsítések, értéknövelő beruházások esetén a hozzájárulás megtagadása a tulajdonos részéről elvileg lehet joggal való visszaélés [PJD. VI.280.; BH.1961.2868., PJD.I.2.]. Ugyanez a helyzet áll fenn, ha a hasznélvező vagy a bérlő tagadja meg a hozzájárulást a tulajdonos építkezéséhez [LB P.törv.IV.20.664/1970.; LB P.törv.III.20.192/1965.; BH 1962.2062., PJD.I.6.; BH 1972.7293., PJD.V.159.]. Ugyanez az elv alkalmazandó, ha az építkezéshez, átalakításhoz tulajdonostárs(ak) beleegyezése szükséges [BH 1963.3719., PJD. II.56.; LB P.törv.I.21.025/1965.]. Nem minősítette a bíróság joggal való visszaélésnek a jognyilatkozat megtagadását, ha a tervezett építkezés következtében egy lakásból kettő lett volna, és ez értékcsökkentő tényező [BH 1961.2868.]; ha a tervezett építkezés folytán a tulajdonostársak helyzete jelentősen megváltoznék [LB P.törv.IV.20.470/1970., de ellenkezően: LB P.törv.II.21.053/1969.]; mert a tulajdonostárs nem köteles túrni, hogy tulajdonostársa a garázsban nagy zajjal működő üzemet rendezzen be [Föv. Bír. 43.Pf.24.906/1972.]; ha a tervezett építkezés a tulajdonostársat megfosztaná az erkélytől, és az egyik szobájának az áthelyezését vonná maga után [BH 1964.3988., PJD II.86.]; ha az épület állaga, használhatósága, rendeltetése megváltozna [Föv. Bír.

42.Pf.25.467/1965.; LB P.törv.II. 21.121/1971.]

Bérlőtársi viszony létesítése esetén, ha a bérlőtárs tudja, hogy a másik bérlőtárs családos, a házastárs és a gyermek beköltözéséhez való hozzájárulás megtagadása joggal való visszaélés [LB Pf.V.20.408/1975.].

A bérlő fürdőszoba építése céljából a tornác átalakításával akart toldaléképületet emelni: a Fővárosi Bíróság ítélete [53.Pf.29.736/1966.] szerint a tulajdonos hozzájárulásának megtagadása nem minősül joggal való visszaélésnek, mivel az állag megváltozna. A bérlő egy korábban istállóként használt épületet akart lakássá átalakítani. Noha nem volt vitás, hogy ez közérdek, és noha a tulajdonostárs ellenérték fejében kilátásba helyezte a hozzájárulást; a Fővárosi Bíróság nem állapította meg a joggal való visszaélést, mert a tervezett építkezés megváltoztatta volna az épület korábbi rendeltetését [Főv. Bír. 42.Pf.25.467/1965.].

Bonyolultabb és ezért még alaposabb mérlegelést kíván a joggal való visszaélés megítélése közös tulajdonnal kapcsolatban. A Ptk. 5:83. §-ának (1) bekezdése szerint minden tulajdonostárs követelheti a közös tulajdon megszüntetését. Ennek a jognak a gyakorlása adott körülmények mérlegelésétől függően joggal való visszaélésnek minősülhet [1/2008. (V. 19.) PK. vélemény VII. pont].

Nem minősül joggal való visszaélésnek önmagában az, hogy az elővásárlásra jogosult egy vele érdekeltségben álló cégnek engedi át az elővásárlási jog gyakorlását [BH 2002.107.]. A részvénytársaság igazgatósága nem élt vissza jogával, amikor – a közgyűlés határozatát megelőzően – maga határozta meg a részvénycseré lebonnyolításának technikai feltételeit [BH 2003.76.]. Ugyanígy nem találta megállapíthatónak a bíróság a joggal való visszaélést abban az esetben, ha a privatizációs ellenértékhiányra jogosult társaság az őt megillető jogról lemond [BH 2002.445.].

Álláspontom szerint – elvi jelleggel nem helyeselhető módon – ítéletében joggal való visszaélésnek minősítette a bíróság azt az esetet, amikor a bérbeadó érvényesíti felmondási jogát a bérfizetési kötelezettség elmulasztása miatt, noha tudja, hogy a bérlő önhibáján kívül, átmenetileg mulaszt [BH 1988.232.].

Visszaélésszerűen alkalmazza a biztosító Vagyonbiztosítási Szabályzatában a biztosítottól megkívánt igazoló okiratra vonatkozó jogát, ha e jog keretében a betörő elleni büntetőeljárásban hozott jogerős ítéletet is megköveteli [BH 2000.249.].

Joggal való visszaélésnek minősülhet – és adott esetben a megtámadási kereset elutasításához vezethet –, ha az igényt érvényesítő fél első jelentkezésekor az eredeti állapot helyreállítását felajánlották, azt azonban az igényt érvényesítő fél elutasította és a dolgot tovább használva abban rongálódást is előidézett [BH 1985.385.].

A joggal való visszaélés a társasági jogban is jelentkezhet. A korlátolt felelősséggel rendelkező, jogi személyiségű társaságok esetében a gazdasági társaság felelőssége vagyonaig terjed, tagjainak pedig a saját vagyoni hozzájárulásukon túl nem terjed rendszerint felelősségük. Ugyanakkor elképzelhető az is, hogy a korlátolt felelősséggel rendelkező gazdasági társaság tagja visszaél e felelősségi alakzattal, vagyis például szándékolatlan olyan

ügyleteket köt, melyekért a társaság helytállni nem fog tudni, ugyanakkor a korlátolt felelősség miatt felelősségre sem lesz vonható. A Szegedi Ítéltábla Polgári Kollégiuma 1/2005. (VI. 17.) számú, a jogi személy elkülönült felelősségének áttöréséről szóló kollégiumi ajánlásának módosítása szerint: „a joggal való visszaélés, a Ptk. 5. §-a nem önálló felelősségi jogalap, hanem csak a jogi személy elkülönült felelősségének áttörését, a felelősség átvitelét eredményezi. Ennek az az oka, hogy a jogi személy tevékenységi körében eljáró tag éppen a jogi személy elkülönült felelősségével él vissza súlyosan.”

A Győri Ítéltábla megállapította, hogy joggal való visszaélésnek minősül, ezért nincs helye a taggyűlés összehívása ismételt kezdeményezésének, ha az adott tárgyban és napirendi pontokkal a taggyűlés a kérelmet megelőzően rövid idővel már határozatot hozott [Cgtf.IV.25.786/2016/2.].

Visszaél a vadásztársaság a tagsági jogviszony felmondásának jogával, ha a vadászjeggyel és a lőfegyvertartási engedéllyel ideiglenesen nem rendelkező tagjának tagsági jogviszonyát úgy mondja fel, hogy tudomása van arról, a tagsági jogviszony feltételei a felmondás hatályának beállta előtt helyreállnak. A perbeli esetben a felperes vadászjegyét és vadászlőfegyver-tartási engedélyét az illetékes hatóságok ideiglenes hatállyal vonták vissza. Az ideiglenes hatályú visszavonásról az alperes is tudott. A másodfokú bíróság álláspontja szerint ezt a körülményt nem lehet figyelmen kívül hagyni. Az alperes joggyakorlása joggal való visszaélést valósított meg, mert az alperesnek tudomása volt arról is, hogy a felperes vadászjegy és vadászlőfegyver-tartási engedély visszavonására vonatkozó ideiglenes hatályú határozat időtartamának lejárta után külön kérelem nélkül visszakapja a vadászjegyét, illetőleg a vadászlőfegyver-tartási engedélyét, így a jogszabályban megkívánt feltételeknek a határidő lejártát követően ismételten megfelel. Az alapszabály az alperesnek nem teszi kötelezővé a felmondást abban az esetben, ha a tag a felvételi feltételeknek nem felel meg, ez csak egy lehetőség. Az alperes közgyűlése olyan időpontban gyakorolta a felmondás jogát, amelytől, mint a tudomásszerzés időpontjától számított 30. napon a vadászjegy, illetőleg a vadászlőfegyver-tartási jog visszavonására vonatkozó ideiglenes időtartam már lejárt, a felperes tehát addigra a felvételi feltételeknek ismételten megfelelt (Pécsi Ítéltábla Pf.V.20.012/2018/5).

5. A jogszabály által megkívánt nyilatkozat bírósági ítélettel történő pótlása

A Ptk. indokolása szerint „[a] jogszabály által megkívánt jognyilatkozatnak bírósági ítélettel történő pótlása erőteljes beavatkozás a magánautonómia körébe. A [Ptk.] ezért csak végső lehetőségként tartja fenn a bíróságnak ezt a jogát. A közérdek figyelembevétele mai viszonyaink között is szempont lehet a magánjogi jogalanyok egymás közötti érdekhelyzetének megítélésénél, de e tekintetben különösen indokolt a kivételesség módszerének hangsúlyozása. A piacgazdaság viszonyai között már az eddigi magyar bírói gyakorlat is tudatában volt a beavatkozási lehetőség kivételes voltának indokoltságával, és ezért gyökeresen változtatott a korábbi – érdemlégre és

méltányosságra épülő – felfogásán. A [Ptk.] szabálya normatív formában is erősíteni kívánja a bírói gyakorlat közelmúltban kialakult, a jogalkotó által is helyesnek tartott újabb irányát. A magánjogi jogviszonyok alanyai érdekeinek közvetlen mérlegelése már nem fogadható el. A konfliktus helyes megítélése a jogosult érdekhelyzetéből, azaz az alanyi jogból történő kiindulást kívánja meg. Az alkalmazás kivételességét már az a tény is segíti, hogy jelentősen csökkent azoknak a jogszabályoknak a száma, amelyek jognyilatkozat adását kívánják meg. Indokolt esetben viszont változatlanul megfelelő jogkövetkezménynek tekinthető a joggal való visszaélés ilyen módon történő szankcionálása. Vannak olyan helyzetek, amelyekben jognyilatkozat megtagadásának formájában a joggal való visszaélés fogalmilag kizárt. Ez állapítható meg mindenekelőtt a valamely jogalany diszkrecionális jogkörébe tartozó jognyilatkozatok megtagadásával kapcsolatban. A [Ptk.] szellemében is helyes, hogy a bírói gyakorlat kizártnak tekinti a joggal való visszaélés lehetőségét például szerződéskötési vagy szerződésmódosítási nyilatkozat megtagadása esetén. Ugyanez állapítható meg a családi jogállást érintő (például örökbefogadás engedélyezéséhez szükséges) szülői hozzájárulás megtagadásával kapcsolatban.”

Figyelemre méltó jelenség, hogy 1990 óta a Ptk. 5. §-ának (3) bekezdés alkalmazása egyébként is egyértelműen csökkenő tendenciát mutat. Meggyőző példák a restriktív alkalmazásra szép számmal vannak [BH 1998.13.; BH 1999.208. idézi: Vékás Lajos⁴⁹].

A Ptk. 1:5. §-ának (2) bekezdése speciális esetet nevesít. Ugyanis, ha a joggal való visszaélés jogszabály által megkívánt nyilatkozat megtagadásában áll, akkor meghatározott feltételek fennforgása esetén a bíróság a fél nyilatkozatát ítéletével pótolhatja. Hangsúlyozni kell, hogy lényegét tekintve más a Ptk. 6:184. §-ában szabályozott eset, amelynél nem jogszabály által megkívánt, hanem szerződésben vállalt nyilatkozat megtételének kötelezettségére vonatkozik [BH 1979.18.; BH 1997.522.; BH 1998.13.].

Eörsi Gyula szerint „[a] jogszabály által megkívánt nyilatkozat körébe olyan nyilatkozatok tartoznak, amelynek a megtétele feltétele annak, hogy valaki más egy harmadik személlyel szerződésre léphessen, vagy más jogcselekményt végezessen”. Fontosabb esetscsoportok (Eörsi alapján):

- tulajdonostárs hozzájárulása együtt lakó tulajdonostárs lakáscseréjéhez;
- tulajdonostárs hozzájárulása tulajdonostárs építkezéséhez;
- tulajdonostárs hozzájárulása bérlő építkezéséhez [BH 2003.107.];
- hasznélvező hozzájárulása tulajdonos építkezéséhez;
- bérbeadó hozzájárulása a bérlő lakáscseréjéhez.

Határozatával pótolta a Legfelsőbb Bíróság a BH 1994.392 számon közzétett eseti döntésében a felszámolóknak az ingatlan-nyilvántartási bejegyzéshez szükséges jognyilatkozatát.

A Legfelsőbb Bíróság szerint nyilatkozat megtételére köteles fél mérlegelési jogától nem fosztható meg; belátásától függ, hogy az adott nyilatkozatot megteszi-e vagy sem.

49 VÉKÁS Lajos 2007., 44. o.

Ha a nyilatkozat megtagadása a nyilatkozónak bármely jogszerű érdekét szolgálja – az adott esetben: a bérlőkiválasztáshoz való jog gyakorlását –, úgy joggal való visszaélésről a nyilatkozat megtagadásával kapcsolatban nem lehet szó [BH 1988.137.].

A joggal való visszaéléssel megtagadott nyilatkozat bírósági ítélettel való pótlásának további feltétele, hogy az érdeksérelem másként ne legyen elhárítható. Az érdeksérelem elhárításának költséges volta nem jelent elháríthatatlanságot [BH 1978.375.].

A Debreceni Ítéltábla eseti döntésében nem látta megalapozottnak a gazdasági társaság tagja jognyilatkozatának ítélettel történő pótlását. A döntés értelmében ugyanis a gazdasági társaságok számára előírt, a Ptk. rendelkezéseivel való összhang megteremtését célzó társaságiszereződés-módosítási kötelezettség nem jelenti azt, hogy az ehhez szükséges tagi jognyilatkozat bírósági ítélettel történő pótlására jogi lehetőség lenne [Gf.III.30.695/2015/6.].

A joggal való visszaélés legtöbbször a közös tulajdonnal összefüggésben keletkezik. Ennek magyarázata a tulajdon fogalmában és sajátságoságaiban kereshető. Abban az esetben, ha a tulajdonjog több személy között oszlik meg, ez a kényszerű közösség (melynek eredete a római jogból ismert consortio ercto non cito, vagyis az örökös társasak közössége alakzatában kereshető) számos olyan súrlódási pontot eredményez vagy olyan vitás helyzetet szül, amely vitás helyzetek joggal való visszaéléshez vezethetnek.

Így kiemelés érdemel a joggyakorlatból, hogy a közös tulajdonban álló felépítmény átalakítására vonatkozó fennmaradási engedély kiadásához szükséges jognyilatkozatot a bíróság pótolhatja [BH 2000.535.]. Tulajdonosi jogok gyakorlása esetén csak akkor van helye jogszabály által megkívánt egyhangú határozathoz kapcsolódóan a tulajdonostárs jognyilatkozatának bírósági pótlására, ha a tulajdonostárs a közös tulajdonhoz fűződő jogai rendeltetésellenes gyakorlásával valósít meg visszaélésszerű joggyakorlást [BH 2004.356.]. A rendes gazdálkodás körét meghaladó munkák esetén sohasem kerülhetne sor a munkákat ellenző tulajdonostárs jognyilatkozatának pótlására, holott ilyen korlátozást maga a Ptk. nem állít fel. A Ptk. közös tulajdonra vonatkozó szabályai nem tesznek említést a közös tulajdon szabályai és a Ptk. 1:5. §-ának (2) bekezdése közötti összefüggésről: nem tartalmaznak kifejezett engedélyt a tulajdonostárs hozzájáruló nyilatkozatának pótlására, ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül, hogy a Ptk. 1:5. §-ának (2) bekezdése a tulajdonosi jogokra, azok gyakorlására is vonatkozó alapelv: olyan általános érvényű rendelkezés, amelynek – külön tilalom hiányában – a közös tulajdon körében is érvényesülnie kell. Mindezek szerint a rendes gazdálkodás körét meghaladó munkák esetén sem kizárt a jognyilatkozatnak a Ptk. 1:5. §-ának (2) bekezdésére alapított, ítélettel történő pótlása [BH 2007.224.].

A BH 2007.43. számon közétett eseti döntés szerint az engedély nélkül elvégzett építési tevékenység jogellenes, ezért az előállt állapot jogsértő, azonban az építésügyi hatóság által kiadható fennmaradási engedély megteremtheti a jogellenes helyzet jogszerűvé tételének lehetőségét, és az ehhez szükséges jogszabály által megkívánt jognyilatkozatot a bíróság ítélete pótolhatja. Az engedély nélküli építkezés jogellenes-

sége önmagában nem zárja ki a joggal való visszaélés lehetőségét. Pusztán az építkezés elhárítható jogsértő jellegére hivatkozással nincsen lehetőség a Ptk. 1:5. §-ának (2) bekezdésére alapított kereset elutasítására.

Az építésügyi hatósági eljárásokról, valamint a telekalakítási és az építészeti-műszaki dokumentációk tartalmáról szóló 37/2007. (XII. 13.) ÖTM rendelet 17. § (1) bekezdésének b) pontja sorolja fel a telekalakítási kérelem benyújtására jogosultakat. Ha a rendeletben feljogosított személyek valamelyike telekalakítási kérelmet terjeszt elő és azt a szakhatóság engedélyezi, a földrészletek tulajdonjogában bekövetkező változás ingatlan-nyilvántartási bejegyzése csak szerződés alapján válik lehetségessé. A Ptk. 6:63. §-ának (1) bekezdése értelmében a szerződés a felek akaratának kölcsönös és egybehangzó kifejezésével jön létre; ebből viszont az következik, hogy a Ptk. 1:5. §-ának (2) bekezdésére alapított igény érvényesítésével egyik érdekelt sem kényszerítheti a másikat a szerződéskötésre. Amikor tehát az egyik fél nem hajlandó hozzájárulni a felperes által kért telekalakításhoz, a 1:5. § (2) bekezdése alapján nem pótolható ítélettel a telekalakítást ellenző fél jognyilatkozata [vö. *BH 1978.280.*]. A bíróságok tehát a Ptk. 1:5. § (2) bekezdésének helyes értelmezése alapján, helytállóan jutottak arra a következtetésre, hogy a telekalakítás iránti kérelem nem tartozik a „jogszabály által megkívánt” nyilatkozatok körébe, nem kötelezettség, hanem olyan alanyi jog, amelynek gyakorlásáról csak az rendelkezhet, akit ez a jog megillet, ezért ítélettel nem pótolható [vö. *BH 2007.333.*].

A BH 2006.246. számon közzétett eseti döntés szerint a tulajdonostárs építkezése esetén a bíróságnak nemcsak azt kell vizsgálat tárgyává tennie, hogy fennállnak-e a jognyilatkozat pótlásának a Ptk. 1:5. §-ának (2) bekezdésében említett előfeltételei, hanem azt is, hogy a jognyilatkozatot megtagadó tulajdonostárs a tulajdonhoz fűződő jogainak rendeltetésellenes gyakorlásával megghiúsítja-e a megvalósult építkezés fennmaradásának engedélyezését. Magatartása ugyanis ekkor minősül joggal való visszaélésszerűnek, amely a jognyilatkozat pótlásának a Ptk. 1:5. § (2) bekezdésében megkívánt egyik törvényi feltétele. Abban a körben, hogy mi tekinthető rendeltetésellenes joggyakorlásnak, különösen annak van jelentősége, hogy milyenek a közös tulajdonban álló ingatlan adottságai, a kialakult használati viszonyok, a felek körülményei. A jognyilatkozat pótlása ugyanis nem vezethet a használat egyoldalú megváltozására sem.

Kiskorú törvényes képviselője által kötött szerződés érvényességéhez szükséges gyámhatósági jóváhagyás már csak eljárásjogi okokból sem pótolható bírósági ítélettel a Ptk. 5. §-ának (3) bekezdése alapján [*BH 2000.98.*].

A BH 1992.28 szerint az örökbefogadás engedélyezéséhez szükséges nyilatkozat, amely a gyermekkel való családi kapcsolat megszűnését eredményezi, a szülő legszemélyesebb joga. A Csjt. ezért olyan rendelkezést, amely lehetővé tenné, hogy a szülői hozzájárulást a bíróság az ítéletével pótolja, nem tartalmaz. Ehhez hasonlóan döntött a Legfelsőbb Bíróság a BH 1986.327 számon közzétett eseti döntésében a szülői felügyelet gyakorlásával (láthatással) kapcsolatban is.

A felperes keresete a Ptk. 1:5. §-ának, illetőleg a 6:184. §-ának megfelelően az alperesi jognyilatkozat pótlására irányult. A Kúria egyetért a jogerős ítéleteknek a szerződéses jognyilatkozat pótlásával kapcsolatban kifejtett álláspontjával. A Vtv. 18. § (1) bekezdésében foglaltak alapján haszonbérleti szerződés kötésére az alperes nem vállalt kötelezettséget, így a 6:184. § alkalmazásaira nem kerülhetet sor. A 2016. december 14-i gyűlésen érvényes haszonbérbe adásról a földtulajdonosok nem dönthettek [Vtv. 14. § (1) bekezdés]. A Ptk. 1:5. §-a értelmében a jognyilatkozat bíróság ítéletével történő pótlására abban az esetben kerülhet sor, ha a joggal való visszaélés jogszabály által megkívánt nyilatkozat megtagadásában áll és ez a magatartás a közérdeket, vagy különös méltánylást érdemlő magánérdeket sért. E jogszabályhely alapján szerződéskötési jognyilatkozat pótlására nem kerülhet sor [Kúria Pfv. 21.205/2018/9.]. A jognyilatkozat-pótlási perek kapcsán kialakult bírói gyakorlat (EBH 2005.1300.) az alperest illető alanyi jog védelme oldaláról közelíti meg a kérdést: amennyiben az bármilyen kis mértékben sérülne a jognyilatkozat pótlásával, akkor sem kerülhet sor a keresetnek helyt adó ítélet hozatalára, ha a felperes igazolta a különös méltánylást érdemlő magánérdeke sérelmét [Kúria Pfv.I.21.376/2018/8.]. Ebből a gondolatmenetből kitűnik, hogy jóllehet az alanyi jogok védelmét a Ptk. már nem tekinti alapelvnek, a bírói gyakorlat a régi Ptk. szemléletét mégis megőrzi és továbbviszi.

1:6. § [Bírói út]

Az e törvényben biztosított jogok érvényesítése – ha törvény eltérően nem rendelkezik – bírói útra tartozik.

A Ptk. 1:6. §-ában nem alapelveként, hanem általános jellegű konkrét szabályként rögzíti, hogy bírói útra tartozik az e törvényben biztosított jogok érvényesítése, kivéve, ha törvény eltérően rendelkezik. A Ptk. indokolása kiemeli, hogy a Ptk. „lényegében nem változtat a hatályos jogon: a polgári jogok érvényesítése elsősorban bíróság előtt történik. A [Ptk.-ban] magában tett kivételek közül a birtokvédelem szabályait és egyes családjogi viszonyok gyámhatósági védelmét kell említeni. Mellőzi a [Ptk.] a választottbírói eljárás alternatív alkalmazásának feltételeit meghatározó szabályt.” E utóbbi megoldás mögött nem a választottbíráskodással szembeni elutasító jogalkotói hozzáállás húzódik meg.

6. A bírósági úton történő igényérvényesítés általában

A Ptk. 1:6. §-a biztosítja a Ptk.-ban biztosított jogok bírósági úton történő érvényesítésének lehetőségét. Azt, hogy egy-egy konkrét jog érvényesítése során milyen jogorvoslati fórumnak vagy mely bíróságnak van hatásköre, az anyagi és eljárásjogi szabályok alapján lehet eldönteni. Fontos továbbá utalnunk arra is, hogy a bíróság hatáskörre vonatkozóan analógia alapján nem dönthet [EBH 2002.753.]. Személyiségi jog megsértésével kapcsolatos ügy – még ha a jogsértés a jogosultat munkaviszony keretében érte is – az általános hatáskörű bíróság elé tartozik [BH 1988.469.], csak-

ügy, mint a munkáltató által a munkavállaló részére nyújtott lakásépítési kölcsönrel kapcsolatos jogvita [*BH 1985.235.*]. (Egyébiránt a munkaviszony és a polgári jogi szerződéses kapcsolat elhatárolásával kapcsolatban ld. *BH 1986.420.*)

A BH 2004.180. számon közétett eseti döntés szerint nem zárja ki a személyiségvédelmi ügy polgári bíróság előtti érvényesítését, és így nem eredményezheti a per megszüntetését, ha az állított jogsértést egyházi szervezet tagjai egyházi tevékenységükkel kapcsolatos eljárásuk során követték el.

A Debreceni Ítéltábla Pkf.II.20.302/2015/2. számú döntése szerint a fogvatartottnak a személyiségi joga megsértése miatt sérelemdíj megfizetése iránti igénye közvetlenül a bíróság előtt érvényesíthető, és nem kell megelőznie a büntetés-végrehajtási intézmény előtti eljárásnak. A bírói út alapelvéből levezethető ugyanis, hogy a rendes bírósági eljárást megelőzően beiktatott, előzetes kérelemre a büntetés-végrehajtási intézet által lefolytatott kártérítési eljárás kizárólag a fogva tartott elítélt által érvényesített vagyoni kárigény vonatkozásában követelhető meg. A fogvatartás során elszenvedett nem vagyoni sérelmekre alapított „nem anyagi jellegű kártérítés” iránti igény a Ptk. 2:52. §-ának (1) bekezdése alapján sérelemdíjként közvetlenül bíróság előtt érvényesíthető.

A szabadult (szabadlábon lévő) személyre vonatkozóan a bv.-intézet határozatot már nem hozhat, a fogvatartott szabadulását követően igényét minden esetben az általános szabályok szerint közvetlenül a bíróság előtt érvényesítheti (Pécsi Ítéltábla Pkf.III.25.406/2017/3.).

A BH 2007.374. számon közétett eseti döntés szerint a Ptk. 7. §-a értelmében a törvényben biztosított jogok védelme az állam minden szervének kötelessége. A lakáselőtakarékosági szerződés alapján folyósított állami támogatás visszakövetelésével kapcsolatos igény érvényesítésére bírósági út igénybevetelével van lehetőség, mert nincs olyan törvény, amely ezt kizárná.

A bírósági úton történő jogérvényesítés fontosságára mutat rá a BH 1994.280. számon közétett eseti döntés, mely szerint a mezőgazdasági szövetkezetből az átmeneti törvény alapján történő kiválás esetén a kiváló tagok és az általuk alapított szövetkezet a vagyonmegosztásra vonatkozó közgyűlési határozat felülvizsgálatát nem kérhetik a bíróságtól. Ha azonban a közgyűlési határozat olyan vagyon kiadásáról rendelkezett, amelynek a mezőgazdasági szövetkezet nem volt tulajdonosa, s ezért a vagyont a kiváló tagok nem szerezhették meg, a tagok, illetőleg az általuk alapított szövetkezet követelésüket vagyoni igényként bírósági úton érvényesíthetik.

A felperesek a keresetükben annak megállapítását kérték, hogy a dohánytermék-kiskereskedelem integrált ellátásához szükséges egyes törvények módosításáról szóló törvény (Módtv.) egyes rendelkezései velük szemben nem alkalmazhatók és nem kényszeríthetők ki. A Kúria álláspontja szerint a felperesek arra helyesen hivatkoztak, hogy a szerződéskötési szabadságot a Polgári Törvénykönyv biztosítja és a jogalkotási tevékenység miatti sérelem is eredményezheti az állam kárfelelősségét, kizárólag annak megállapítása azonban, hogy egy jogszabályi rendelkezés a felperesekkel szemben

nem alkalmazható, keresettel nem kérhető. Ez a megállapítás ugyanis az új Ptk. 1:6. §-a szerinti bírói úton nem érvényesíthető. Mindazok a jogvédelmi eszközök pedig, amelyekre a felperesek a jogszabály alkalmazhatatlansága tekintetében hivatkoztak, egy adott polgári ügyben érvényesíthetők, a szerződés-kötési szabadsághoz fűződő jog általános védelme iránti igény azonban nem teremt olyan konkrét polgári ügyet, amelyre a polgári bíróságnak van hatásköre. Helyesen utalt a másodfokú bíróság arra is, hogy az állam közjogi tevékenysége körében meghozott jogszabály alkalmazhatatlanságának megállapítása közjogi jellegű jogviszony [BH 2016.339.].

A Kúria egyetértett a jelen ügyben a közigazgatási perben eljáró elsőfokú bíróságnak a hatásköri kollízió, a jogalkalmazás egysége és a végrehajthatóság körében kifejtett álláspontjával, arra ismétlés nélkül csak visszautal, annak súlyponti rögzítése mellett, hogy ugyanabban a kérdésben nyilvánvalóan nem lehet két (eltérő) döntés, egy bírói és egy közigazgatási. A Kúria hangsúlyozza, hogy mindez nem azt jelenti, hogy a közigazgatási hatóságot kötné egy még nem jogerős bírói ítélet, hanem csak azt, hogy a párhuzamos hatáskör fennállása okán, a kétségtelenül azonos kérdésben – amennyiben indult polgári per – annak van elsőbbsége, figyelemmel a fent idézett Ptk. rendelkezésre. Azt ugyanis, hogy a Ptk. 1:6. §-ában említett eltérő törvény van-e, a polgári bíróságnak kell vizsgálnia. Amennyiben a polgári bíróság az eljárását folytatva a hatásköre hiányát továbbra sem állapítja meg és jogerős ítéletet hoz, az már az alperest a saját eljárásában az azonos kérdésben kötni fogja. Folyamatban lévő eljárásban, azonos tárgyú ügyben, a bíróság és a közigazgatási hatóság párhuzamos hatásköre fennállása esetén – amennyiben indult polgári per –, a hatáskör kérdésében a Ket. 19. § (5) bekezdése alapján a bíróság döntésének van elsőbbsége [Kúria Kfv. III.37.655/2017/6.].

7. A választottbírói úton történő igényérvényesítés

7.1. A választottbíráskodásra vonatkozó magyar joganyag fejlődése a II. világháború után

Magyarországon a II. világháború után megváltozott a választottbíráskodásra vonatkozó jogszabályi háttér is. A választottbíráskodás kikötésének lehetőségei szűkültek. Az 1952. évi III. törvény (régí Pp.) szabályai az 1911. évi I. törvény cikk rendelkezéseire képest szembe-tűnően szűkszavúak és elnagyoltak tün-tek. Nem a törvényben, hanem annak hatályba léptető törvényerejű rendeletében [régí 1952. évi 22. törvényerejű rendelet (Ppé.)] választottbíráskodásról szóló rendelkezések [régí Ppé. 17–20. §§]. E szerint a szabályozás szerint választottbírói eljárást csak belföldi állami vállalat, illetve állami szerv és külföldi természetes vagy jogi személy között keletkezett meghatározott vitás ügyre, vagy meghatározott jogviszonyból keletkezhető vitás ügyekre lehetett kikötni. A régí Ppé. teljesen elkülönítve kezelte a Magyar Kereskedelmi Kamara mellett szervezett Kamarai Választottbírói és az ad hoc választottbírói előtt folyó eljárásokat. A

Kamarai Választottbíróság ítélete ellen érvénytelenítési kereset nem volt benyújtható és jogsegélyt is csak számára nyújtottak az illetékes járásbíróságok.

Az 1960-as évek végétől lehetővé vált, hogy belföldi vállalatok közötti jogvitákat is választottbíróság elé utalják, ha azt törvény, törvényerejű rendelet vagy kormányrendelet kifejezetten lehetővé tette. A választottbíráskodás jelentőségének növekedését jelzi, hogy 1972-ben fontosabb szabályait beemelték a régi Pp.-be. Valójában azonban igen kevés esetben engedélyezték, hogy belföldi vállalatok egymás közötti ügyét választottbíróság bírálja el. Ilyen szabályozás vonatkozott a külkereskedelmi szerződések belföldi háttér-megállapodásaira, a szállítási és vállalkozási szerződések körében a teljesítést megelőzően felmerült jogvitákra, illetve a tröszt keretében működő vállalatok szállítási és vállalkozási szerződéseivel kapcsolatban felmerült vitákra.⁵⁰

Az úgynevezett külkereskedelmi szerződések belföldi „háttér”-megállapodásaira [32/1967. (IX. 23.) Kormányrendelet], valamint a szállítási és vállalkozási szerződésekre vonatkozóan [7/1987. (III. 10.) MT rendelet] külön jogszabályok biztosították a választottbírói utat.⁵¹

A választottbíráskodásra vonatkozó magyar szabályozás alakulásában fontos mozzanat volt az 1980-as évek végén a társasági törvény, valamint a külföldiek magyarországi befektetéseiről szóló törvény elfogadása, mindkettő tartalmazott ugyanis rendelkezéseket a választottbírói útra vonatkozóan. A gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény 18. §-a azt rögzítette, hogy „[a] társasági szerződéssel kapcsolatos jogvitákban a Magyar Gazdasági Kamara mellett szervezett Állandó Választottbíróság jár el, ha a felek ezt a társasági szerződésben (alapszabályban) kikötötték”. A külföldiek magyarországi befektetéseiről szóló 1988. évi XXIV. törvény 44. §-ában pedig az volt olvasható, hogy „a külföldi részvétellel működő társaságnak a társasági szerződésével kapcsolatos jogvitákban belföldi vagy külföldi, rendes vagy választottbíróság jár el, ha a társaság alapítói, illetve tagjai ezt írásban kikötötték”.⁵²

További előrelépést jelentett a Polgári Törvénykönyvet módosító 1993. évi XCII. törvény, amely Harmathy Attila akadémikus professzor javaslatára, a régi Ptk.-ba akkor újonnan beiktatott 7. § (2) bekezdéssel a gazdálkodó szervezetek között megkötésre kerülő valamennyi szerződésre lehetővé tette választottbírói hatáskör kikötését.⁵³ A Ptk. 1993. évi novellájának indokolása ezt a módosítást a következők szerint magyarázta: „[a] Polgári Perrendtartás 360. § (1) bekezdésének c) pontja értelmében gazdálkodó szervezetek közötti jogviszonyból származó vitás ügyben – az egyéb feltételek megléte esetén – választottbírói eljárásnak van helye, ha törvény vagy kormányrendelet azt lehetővé teszi. E rendelkezéssel összhangban tette lehetővé a Szvr. 111. §-a a gazdálkodó

50 ld. KECSKÉS László: A választottbíráskodás jogi szabályozása Magyarországon. In: Jogi Tájékoztató Füzetek, MKIK Jogi Szekció, Budapest, 2012., 92. o.

51 ld. KECSKÉS László 2012., 95. o.

52 ld. KECSKÉS László 2012., 95-96. o.

53 KECSKÉS László 1995., 223. o.

szervezetek számára, hogy – meghatározott viták eldöntésére – választottbírószághoz forduljanak. Miközben az Szvr.-t hatályon kívül helyezi, a Ptk. 1993. évi novellája változatlanul fenn kívánja tartani a lehetőséget arra, hogy a gazdálkodó szervezetek bizonyos vitás ügyek eldöntésére választottbírószághoz forduljanak. Ennél azonban többre is törekszik: az említett lehetőség határainak bővítésére, a választottbírószághoz tartozó hatáskör kiszélesítésére. A novella e tekintetben összhangban van a választottbírószághoz eljárásról készülő törvénytervezet sarkalatos elveivel is.”

A választottbírószághoz fordulás lehetősége azonban nem vált korlátlaná: alanyi korlátozást jelentett, hogy csak gazdálkodó szervezetek közti jogvitákban adott módot a törvényjavaslat a választottbírószághoz tartozó hatáskör kikötésére; tárgyi korlátot állított fel a Ptk. annak megkövetelésével, hogy az eldöntendő jogvita szerződéssel kapcsolatos legyen; s végül alaki feltétel a választottbírószághoz eljárás írásbeli kikötése.⁵⁴

Az 1993. évi Ptk. novella összességében – az említett követelmények előírása mellett is – jelentősen bővítette azt a kört, amelyben mód volt választottbírószághoz tartozó hatáskör kikötésére. Ez egyrészt a rendes bíróságok terhelését csökkenthette, másrészt igényelte a választottbíráskodásra vonatkozó szabályozás átfogó – hatásköri, szervezeti, és eljárási kérdésekre egyaránt kiterjedő – felülvizsgálatát.

7.2. A választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXI. törvény

A magyar választottbíráskodásban korszakváltást a választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXI. számú törvény megalkotása jelentette. Szükség volt a korábban említett nyitásokon túl a teljes körű átfogó reformra, mivel az akkor hatályos Pp. korábbi XXIV. fejezetében foglalt néhány rendelkezés inkább akadályozta, mint előmozdította a magyarországi választottbíráskodás elterjedését. Hosszú kodifikációs előmunkálatok előzték meg a választottbírószághoz tartozó törvény megszületését. A törvény nagymértékben épített az 1985. évi UNCITRAL modelltörvényre. Nagyon fontos volt, hogy Magyarország ezt a bizonyos UNCITRAL modell törvényt elsőként a világon úgy vette át, hogy nemcsak a nemzetközi ügyekre tette alkalmazhatóvá, hanem a hazai, a belföldi ügyekre is. Mivel a nemzetközi és a belföldi kereskedelmi választottbíráskodás együttes szabályozására korábban egyetlen országban sem került sor, az 1994. évi LXXI. törvényünk ebben a tekintetben „jogtörténeti jelentőségűnek” tekinthető. A törvény 1994. december 13-án lépett hatályba, néhány nappal megelőzve az új közjogi rendszerű Magyar Kereskedelmi és Iparkamara létrejöttét. Időközben Magyarország elsőként mondta fel a KGST rendszerű választottbíráskodásra vonatkozó 1972. évi Moszkvai Egyezményt 1994. október 14-én.⁵⁵

⁵⁴ KECSKÉS László 1995., 223. o.

⁵⁵ ld. KECSKÉS László 2012., 97. o.

7.3. A választottbíráskodásról szóló 2017. évi LX. törvény

2017. május 30-án fogadta el az Országgyűlés a választottbíráskodásról szóló 2017. évi LX. törvényt. Az új törvény – a korábbi törvényhez hasonlóan – szintén az UNCITRAL Mintatörvényén alapul, annak (nem pontos) fordítása, és tartalmazza a Mintatörvény 2006. évi kiegészítéseit is (a választottbírói szerződés írásbelisége fogalmának újraértelmezése és az ideiglenes intézkedések részletes szabályozása). A választottbírói eljárás és a bírósági eljárás kapcsolódási pontjait részletesebben szabályozza az új törvény, mint a korábbi 1994. évi LXXI. törvény. Új jogintézményeket is bevezet az új törvény. Ilyenek például az eljárásújítás, beavatkozás és az érvénytelenítést követő eljárás. A törvény – a szervezeti szabályokon túl – alapvetően nem tér el sokban a választottbíráskodásról szóló korábbi törvénytől.

A törvény legfontosabb módosításaiként az intézményi átalakítások jelennek meg. A Vbt. átalakította a magyarországi kereskedelmi választottbíráskodás szervezeti rendszerét [Vbt. 59. §]. A Pénz- és Tőkepiaci Állandó Választottbírói és az Energetikai Állandó Választottbírói jogutód nélkül megszűnt, kereskedelmi választottbírói szervként 2018. január 1-től kizárólag a jogfolytonosan tevékenykedő, a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett működő Állandó Választottbírói, a törvény értelmében a „Kereskedelmi Választottbírói” járhat el [Vbt. 60. § és 67. § (1) bek.]. A Pénz- és Tőkepiaci Állandó Választottbírói és az Energetikai Állandó Választottbírói 2018. január 1-jén folyamatban lévő ügyeit a Kereskedelmi Választottbírói vette át. Ez a választottbírói rendelkezik ezen ügyekben hatáskörrel. 2018. január 1-jét követően a Kereskedelmi Választottbíróihoz kell fordulni azokban az esetekben is, ahol a választottbírói szerződésben a Pénz- és Tőkepiaci Állandó Választottbírói vagy az Energetikai Állandó Választottbírói lett kikötve. A törvény hatálybalépését követően állandó választottbírói szervként a Kereskedelmi Választottbírói mellett csak a Sport Állandó Választottbírói és a Nemzeti Agrárkamara mellett működő Állandó Választottbírói járhat el. Ez utóbbi választottbírói az agrárkamara tagjai közötti agrárgazdasági tevékenységgel összefüggő szerződésből és a termőföld tulajdonjogával, illetve használati jogával összefüggő szerződésből eredő jogviták rendezésére választottbírói szervként kizárólagos hatáskörrel rendelkezik. [A Magyar Agrár-, Élelmiszergazdasági és Vidékfejlesztési Kamaráról szóló 2012. évi CXXVI. törvény 32. § (3) bekezdése, illetve a termőföld tulajdonjogának megszerzését vagy használatát korlátozó jogszabályi rendelkezések kijátszására irányuló jogügyletek feltárásáról és megakadályozásáról szóló 2014. évi VII. törvény 3. § (1) bekezdése].

A választottbíráskodásról szóló új törvény a választottbírói út igénybevétele lehetőségének intézményével, az úgynevezett „arbitrábilissal” kapcsolatos szabályokat a törvény hatályáról szóló rész 1. § (3) bekezdése tartalmazza. Negatív, taxatív rendelkezéseket tartalmaz a törvény arra vonatkozóan, hogy mely esetekben nincs helye választottbírói eljárásnak. Eszerint „nincs helye választottbírói eljárásnak

fogyasztói szerződésből eredő jogvita esetén, valamint a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (Pp.) Hetedik Részében szabályozott különleges eljárásokban és a közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvény hatálya alá tartozó eljárásokban elintézendő ügyekben” [Vbt. 1. § (3) bekezdés].

A választottbírói törvény által említett különleges eljárások a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény Hetedik Részében az alábbiak: személyi állapotot érintő perek, gondnoksági perek, házassági perek, származási perek, szülői felügyelettel kapcsolatos perek, az örökbe fogadás felbontása iránt indított per, a kiskorú gyermek tartása iránt indított per, egyes személyiségi jogok érvényesítése iránt indított perek, munkaügyi perek, végrehajtási perek, valamint a jegyző birtokvédelmi ügyben hozott határozatának megváltoztatása iránt indított per.

A korábbi választottbírói törvény általános értelemben, pozitív módszerrel biztosított széles jogalapot a választottbírói eljárás igénybeviteléhez. Ez a rendelkezés a következő volt: „3. § (1) Bírói peres eljárás helyett választottbírói eljárásnak van helye, ha

- a) legalább a felek egyike gazdasági tevékenységgel hivatásszerűen foglalkozó személy, és a jogvita e tevékenységével kapcsolatos, továbbá
- b) a felek az eljárás tárgyáról szabadon rendelkezhetnek, és
- c) a választottbírói eljárást választottbírói szerződésben kötötték.

(2) Választottbírói eljárás az (1) bekezdés a) pontjában foglalt feltétel hiányában is kiköthető, ha azt törvény megengedi.”

Annak következtében, hogy a választottbíráskodásról szóló új törvény hatályon kívül helyezte a korábbi választottbírói törvényt, eltűnt a magyar jogrendszerből a választottbírói útra vonatkozó fent idézett általános eljárási jogalap szabály. A Ptk. szintén nem tartalmaz általános eljárási jogalapot a választottbírói út igénybeviteli lehetőségére vonatkozóan, szemben a korábbi Ptk. szövegével. A Ptk. törvényszerkesztői e kérdéskörrel kapcsolatban abból indultak ki, hogy a választottbíráskodásról szóló 1994. évi törvény amúgy is tartalmaz általános eljárási jogalap szabályt a választottbírói eljárás igénybevitelének lehetőségére. Nem akarta tehát a Ptk. megkettőzni ezt a szabályt. A választottbíráskodásról szóló 2017. évi törvény kodifikátorainak a figyelmét viszont elkerülte, hogy a korábbi, 1994. évi választottbírói törvény hatályon kívül helyezésével eltűnik a magyar jogrendszerből a választottbírói út igénybevitelére vonatkozó általános jogalap szabály. A Ptk. ugyanis csak három jogintézménnyel kapcsolatban biztosít jogalapot választottbírói útra. Ezek a következők: az egyesület alapszabálya vagy a jogvitában érintett személyek megállapodása alapján a tagsági jogviszonyból, továbbá az egyesületi szervek és a tagok egymás közti jogviszonyából eredő jogviták esetében [Ptk. 3:87. §], a létesítő okiratban vagy a jogvitában érintett személyek megállapodása alapján a társasági jogi jogviták esetében [Ptk. 3:92. §], valamint az alapszabályban vagy a jogvitában érintett személyek megállapodása alapján a szövetkezeti jogvitára [Ptk. 3:330. §].

A Ptk. és a választottbíráskodásról szóló 2017. évi törvény arbitrábitási szabályainak egybevetése azt tükrözi, hogy a magyar jogrendszerben a választottbírói út igénybevételevel kapcsolatban hiányos, zavaros tartalmú a vonatkozó szabályozás. Mivel az említett jogszabályok a vonatkozó korábbi jogszabályokkal szemben nem rendelkeznek a választottbírói út általános jogalapjáról, nagyon komoly értelmezési, jogalkalmazási bizonytalanságok jelentkezhetnek a választottbírói ügyek jelentős részében.

Fontos fejlemény az is, hogy már 2015. március 19-étől hatályát veszítette az a nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. törvény által beiktatott rendelkezés, amely kizárta a választottbírói utat az állami vagyonnal kapcsolatos jogvitákból. Az említett rendelkezést hatályon kívül helyező 2015. évi VII. törvény visszaállította a választottbíráskodás korábbi hatásköreit és ismételten lehetővé tette a választottbírói eljárás kikötését a nemzeti vagyonra vonatkozóan is.

Minden elvi alapot nélkülöz, hogy a Vbt. 2021. január 1-jei hatállyal a hatásköri szabályozás negatív taxációs módszerét és logikáját megtörve az 1. § új (4) bekezdése azt tartalmazza, hogy „Bizalmi vagyonkezelési szerződéssel összefüggő bármely jogviszony vonatkozásában helye van választottbírói kikötésnek” [beiktatta: 2020. évi CLXV. törvény 90. §].

A Vbt. rendes bíróságok választottbírói eljárásban betöltött szerepével kapcsolatos szabályai az alábbiak.

A Vbt. által szabályozott ügyekben bíróság akkor járhat el, ha azt e törvény lehetővé teszi [Vbt. 6. §]. Az 53–54. § szerinti ügyekben a magyar végrehajtási szabályok szerint hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróságok járnak el [Vbt. 7. § (1) bekezdés]. A 12. § (3) és (4) bekezdése, a 14. § (4) bekezdése, a 15. § (1) bekezdése, a 17. § (3) bekezdése, valamint a 47. § (2) bekezdése szerinti bírósági ügyekben a választottbíráskodás helye szerint, állandó választottbírói eljárása esetén az annak székhelye szerint illetékes törvényszék jár el [Vbt. 7. § (2) bekezdés]. A bíróság a 9. § (1) és (2) bekezdése, valamint a 47. § (2) bekezdése szerinti ügyekben peres eljárásban, minden más ügyben nemperes eljárásban jár el azzal, hogy a 17. § (3) bekezdése szerinti ügyben a felek szóbeli meghallgatása után határoz [Vbt. 7. § (3) bekezdés]. A bíróság eljárására egyebekben a Pp. rendelkezései az irányadók azzal, hogy a bíróság határozata ellen jogorvoslatnak nincs helye, kivéve, hogy a 9. § (1) és (2) bekezdése szerinti eljárásmegszüntetés ellen fellebbezés; a 17. § (3) bekezdése szerinti eljárásban hozott végzés, valamint a választottbírói ítélet érvénytelenítése iránti perben hozott határozat ellen felülvizsgálati kérelem előterjeszhető [Vbt. 7. § (4) bekezdés].

A választottbírói ítélet érvénytelenítése iránti perben a választottbírói ítélet végrehajthatóságát a per befejezéséig a törvényszék, a felülvizsgálati eljárás befejezéséig pedig a Kúria bármelyik fél kérelmére felfüggesztheti, ha

a) annak fel nem függesztése valószínűsíthetően nem kiküszöbölhető hátrányt eredményez, és ez a hátrány meghaladja azt a hátrányt, amelyet a felfüggesztés esetén az azzal érintett fél feltételezhetően elszenved; és

b) fennáll az észszerű lehetősége annak, hogy a felfüggesztést kérő fél keresete érdemben sikerre fog vezetni. Ennek a lehetőségnek a mérlegelése a bíróságot bármely későbbi mérlegelése során nem köti [Vbt. 7. § (5) bekezdés].

A törvényszék és a Kúria a választottbírósági ügyben hozott határozatát az eljárás állandó választottbíróságnak, eseti választottbíráskodás esetén az eljárás választottbírójának vagy választott-bírájának a feleknek történő kézbesítéssel egyidejűleg megküldi [Vbt. 7. § (6) bekezdés]. A bíróság a 7. §-ban hivatkozott eljárásokban – a választottbírósági ítélet érvénytelenítése iránt indított per kivételével – soron kívül jár el [Vbt. 7. § (7) bekezdés].

A választottbírósági ítélet ellen fellebbezésnek nincs helye. A választottbírósági ítélet rendes bírói úton csak a választottbírósági ítélet érvénytelenítése iránt indított perben vizsgálható felül. A választottbírósági ítélet a másik fél ellen előterjesztett kereset alapján a Vbt. 7. § (2) bekezdésében meghatározott bíróság által és csak abban az esetben érvényteleníthető, ha a) az érvénytelenítés iránt indított per felperese bizonyítja, hogy aa) a választottbírósági szerződést kötő felek egyikének nem volt jogképessége vagy cselekvőképessége; vagy a választottbírósági szerződés annak a jognak a szabályai szerint, amelynek alávetették, ilyen alávetés hiányában pedig a magyar jog szerint nem érvényes; vagy ab) a fél a választottbíró kijelöléséről, illetve a választottbírósági tanács eljárásáról nem volt szabályosan értesítve, vagy egyébként nem volt képes az ügyét előterjeszteni; vagy ac) a választottbírósági ítélet a választottbíráskodásnak való alávetésben figyelembe nem vett, vagy azon kívül eső vitára terjed ki, illetve az ilyen alávetés terjedelmén túli döntést tartalmaz azzal, hogy amennyiben az alá- és alá nem vetett ügyek egymástól elválaszthatók, a választottbírósági ítélet érvénytelenítése csak az alávetésen kívüli részben hozott döntés tekintetében kérhető; vagy ad) a választottbírósági tanács összetétele vagy a választottbírósági eljárás nem felelt meg a felek megállapodásának – kivéve, ha a megállapodás ellentétes e törvény kötelezően alkalmazandó szabályával –, vagy ilyen megállapodás hiányában nem felelt meg e törvény rendelkezéseinek; vagy b) a bíróság úgy ítéli meg, hogy ba) a vita tárgya a magyar jog szerint választottbírósági útra nem tartozhat, vagy bb) a választottbírósági ítélet a magyar közrendbe ütközik. Az érvénytelenítés iránti kereset a választottbírósági ítéletnek, ha pedig a Vbt. 46. §-a szerinti kérelmet terjesztettek elő, a választottbírósági tanács e kérelem alapján hozott döntésének a Vbt. 47. § átvételét követő hatvan napon belül terjeszthető elő. E határidő elmulasztása jogvesztéssel jár. A bíróság a választottbírósági ítélet érvénytelenítése iránt indított perben bármelyik fél indokolt kérelmére a per tárgyalását legfeljebb kilencven napra felfüggesztheti annak érdekében, hogy a választottbírósági tanácsnak a 46. § korlátain belül lehetősége legyen a választottbírósági eljárást újraindítani vagy más olyan eljárási cselekményt megtenni, amellyel a választottbírósági tanács álláspontja szerint az érvénytelenségi ok kiküszöbölhető. Ebben az esetben az ítélettel megszünt választottbírósági eljárás a bíróság által meghatározott célból és időtartamban folytatódik. Az újraindított választottbírósági eljárásban hozott ítélet érvénytelenítése az

annak átvételét követő hatvan napon belül keresetváltoztatással vagy viszontkeresettel kérhető. A választottbírósági ítélet érvénytelenítése esetén a választottbírósági eljárás a választottbírák Vbt. 12. §-a szerinti kijelölésével folytatódhat [Vbt. 47. §].

A választottbírósági ítélet hatálya ugyanaz, mint a jogerős bírósági ítéleté, annak végrehajtására a bírósági végrehajtásról szóló jogszabályok irányadók. Az a fél, aki a választottbírósági ítéletre hivatkozik vagy annak végrehajtása iránt kérelmet terjeszt elő, a kérelemhez csatolja annak eredeti példányát vagy hitelesített másolatát [Vbt. 53. § (1) bekezdés]. A bíróság megtagadja a választottbírósági ítélet végrehajtását, ha úgy ítéli meg, hogy a) a vita tárgya a magyar jog szerint választottbírósági útra nem tartozhat, vagy b) a választottbírósági ítélet a magyar közrendbe ütközik [Vbt. 54. §].

INGATLANOK ÉS MEZŐGAZDASÁGI TERÜLETEK A MAGYAR MAGÁNJOGBAN ÉS AZ UNIÓS JOGBAN

1. Bevezetés

A cím első fele viszonylag kevés bizonytalanságnak ad okot: röviden kitérek az ingatlanok, mezőgazdasági területek fogalmának ismertetésére a magyar magánjogban, ezt követően térek rá annak vizsgálatára, hogy e területhez milyen uniós szabályok, fogalmak, esetlegesen kontrollmechanizmus kapcsolódik.

Az uniós kontroll tekintetében vizsgálni fogom, hogy EUMSZ 345. cikke alapján biztosított tagállami mozgástér – amely tulajdonnal kapcsolatos kérdésekben autonómiát tesz lehetővé a tagállamoknak – miben különbözik a tagállami magánjogi autonómiától.

Az uniós kontroll tekintetében vizsgálni fogom a tagállami ingatlanokkal kapcsolatos műveletek belső piac jogával kapcsolatos uniós felülvizsgálatot, másodsorban a dologi jogi viszonyok uniós felülvizsgálatát, majd kitérek arra, hogy egyes mezőgazdasági területek támogathatósága szempontjából speciális esetekben milyen földterületeket tekint az uniós jog támogatható területnek, azaz mezőgazdasági területnek.

2. Ingatlanok a magyar magánjogban

Ingó és ingatlan² felosztása már a korai időszakokban megjelent, napjainkban a tulajdonjog egyik lefontosabb tárgya az ingatlan.³ Mtj. szerint az ingatlanok a telkek, a föld felületének egyes határozott részei, alkotórészükkel együtt. A Ptk. nem határozza meg az ingatlanok fogalmát, azt lényegében tudottnak veszi. Azonban napjainkban létezik egy szakmai konszenzus a tekintetben, hogy mi számít ingatlannak: az ingatlan elsősorban földterület, és a föld méhe, továbbá mindaz, amit a természet, vagy az ember létrehozott, azaz a föld mesterséges, vagy természetes alkotórészeként tekinthető. Minden olyan testi dolgot ingónak tekintünk, amely nem tekinthető ingatlannak.

1 Dr. Korom Ágoston egyetemi adjunktus Polgári Jogi Tanszék, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

2 Kurucz Mihály kiemeli az ingatlanforgalommal kapcsolatban a forgalom biztonságának követelményét, amelyekre a római jogból, illetve az egyiptomi jogból hoz példákat. in KURUCZ Mihály: *Magyar Ingatlan-Nyilvántartási Jog – A bizalomvédelmi joghatások tükrében*, Publicationes Cathedrarum, Budapest, 2007, 3. p.

3 Polgári Jog – Dologi Jog, HVG-ORAC, 2021 in: A PTK. magyarázata, 62. p.

3. Ingatlanok a negatív integrációs forma tükrében

Az Európai Unió joga nem határozza meg az ingatlanok fogalmát, e fogalom meghatározása főszabályként tagállami hatáskör részét képezi. Az uniós kontroll elsősorban a belső piac jogával hozható összefüggésbe: bármely ingatlanokkal kapcsolatos tagállami intézkedés, amelynek van bizonyos határokon átnyúló vonzata, a tőke szabad mozgása alá tartozik. Ingatlannal kapcsolatos művelet esetén megemlítendő az EUB Konle-ügyben hozott ítélete.⁴

A Konle-ügyben hozott ítélethez képest nem a tőke szabad mozgása, hanem a belső piaci szolgáltatásokra vonatkozó 2006/123/EK irányelv nyert alkalmazást a Cali Apartmentsd-ügyben hozott ítéletben⁵ olyan tagállami szabályozás esetében, amely lakáscélú helységek díjazás ellenében, rövid távú és ismételt bérbeadására vonatkozik. Az EUB értelmezésében egy tagállami szabályozás, amely az ilyen tevékenységet a bérleti díjakat érintő nyomás okán előzetes engedélyhez köti, összhangban van az irányelvvvel, mivel az utólagos ellenőrzés már túl késő lenne ahhoz, hogy az hatékonyan megvalósítsa a kérdéses tagállami intézkedés által megvalósítani kívánt célkitűzéseket.

A haszonélvezeti jog megszüntetésével vonatkozó Segro,⁶ és Bizottság/Magyarország⁷ ügyben hozott EUB ítéleteket nem lehet tisztán tagállami birtokpolitikai mozgástérrel⁸ kapcsolatos ítéleteknek tekinteni, azok sokkal inkább a magyar földpiacra vonatkozó derogációs időszakkal, illetve annak lejártával mutatnak szorosabb összefüggést.

E két ítélettel kapcsolatban megemlítendő, hogy a Segro-ügyben hozott ítélet egy előzetes döntéshozatali eljárásból eredő ítélet, míg a Bizottság/Magyarország ügyben hozott ítélet értelemszerűen egy kötelezettségszegési eljárásból eredő ítélet. Mindkét döntés lényegében hasonló tagállami szabályozásra vonatkozott, a Bizottság/Magyarország ügyben hozott ítélethez készített indítvány is utalt arra, hogy ez az első alkalom, hogy a tőke szabad mozgása mellett önállóan vizsgálta a kérdéses tagállami szabályozást az EUB a Charta 17. cikkében foglalt, tulajdonhoz való jog szemszögéből.

Az előbbi esetektől különbözik egy adott tagállam uniós csatlakozását megelőzően elkobzott ingatlanok visszaszolgáltatására irányuló restitúciós intézkedésekkel kapcsolatos uniós kontroll szerkezete, illetve az e területekkel kapcsolatos tagállami kötelezettség. Tudomásunk szerint hasonló ügy még nem került az EUB elé, így

4 Európai Unió Bírósága, C-302/97

5 Európai Unió Bírósága, C-724/18

6 Európai Unió Bírósága, C-52/16

7 Európai Unió Bírósága, C-235/17

8 Hangsúlyozni kell, hogy egyértelműen mezőgazdasági területekre vonatkozik a szabályozás, azonban annak célja a birtokpolitikai céloktól különbözött, ahogy az az ítéletből is egyértelműen kitűnik.

kizárólag az Európai Bizottság⁹ írásbeli választ igénylő kérdéseire adott válaszaiban¹⁰ kifejtett álláspontjaira támaszkodhatunk. Az Európai Bizottság álláspontja szerint az uniós jog nem kötelezi a tagállamokat arra, hogy uniós csatlakozásukat megelőzően elkobzott ingatlanokat visszaadják. Ennek ellenére, ha egy tagállam úgy dönt, hogy az uniós jog *ratione temporis* alkalmazási körében, azaz uniós csatlakozásukat követően elkobzott ingatlanok visszaszolgáltatására vonatkozó intézkedéseket vezetnek be, ezen intézkedések esetén a tőke szabad mozgásával kapcsolatos kritériumokat kell alkalmazni azzal a megkötéssel, hogy az ilyen esetekben a tőke szabad mozgása az állampolgárság alapú közvetlen hátrányos megkülönböztetés tilalmát követeli meg elsősorban, de nem határoz meg konkrét kritériumokat a visszaszolgáltatott ingatlanok, illetve a személyi kör tekintetében.

A fenti esetektől lényegesen különbözik a birtokpolitikai mozgástérrel kapcsolatos tagállami mozgástér: az EUB gyakorlat alapján a mezőgazdasági területek megszerzésére, használatára vonatkozó szabályokra vonatkozó uniós kontroll tekintetében is alkalmazást nyernek a gazdasági alapszabadságok, az állandó gyakorlat alapján a tőke szabad mozgása, azonban e területen a tagállami birtokpolitikai célkitűzések kényszerítő közérdeknek minősülnek, és igazolhatják a gazdasági alapszabadságok által megfogalmazott követelményektől való eltérést.

Az Ospelt-ügyben hozott ítéletben az Európai Unió Bírósága egy Osztrák Köztársasággal kapcsolatos¹¹ szabályozás tőke szabad mozgása által támasztott kritériumokkal való összeegyeztethetőségét vizsgálta: a vizsgált tagállami szabályozás előzetes hatósági engedélyezéshez kötötte a mezőgazdasági területek megszerzését. A Bíróság értelmezésében a kérdéses tagállami szabályozásban megfogalmazott célkitűzések az uniós jog szempontjából elfogadhatónak minősülnek: ilyen célkitűzés a vidéki népesség megtartása, spekuláció kiszűrése és az életképes méretű, kis és közepes gazdaságok létrehozása.

Az Európai Unió Bírósága értelmezésében a fenti célkitűzések az alapító szerződések akkori számozása szerinti 39. cikkével is összhangban vannak, amely – többek között – a mezőgazdasági termelők életminőségének megőrzését helyezi előtérbe. Ez utóbbi célkitűzés a Közös Agrárpolitika egyik legfontosabb célkitűzése: a tagállami közérdekek mellett a pozitív integráció, azaz a KAP célkitűzései is erősíthetik e területen a gazdasági alapszabadságok korlátozhatóságát.

A Festersen-ügyben hozott¹² ítélet alapügyében a kérdéses dán szabályozás mezőgazdasági terület szerzésére feltételül helybennlakási kötelezettséget vezetett be. A kérdéses feltétel végül nem bizonyult az uniós joggal összeegyeztethetőnek.

9 E területen az EUB rendelkezik az uniós jog autentikus értelmezésének monopóliumával, ennek ellenére az Európai Bizottság álláspontja is bír bizonyos relevanciával.

10 Írásbeli kérdésre adott válasz: E-011857/2013

11 Európai Unió Bírósága, C-452/01

12 Európai Unió Bírósága, C-370/05

Az EUB a mezőgazdasági földterületek esetében az uniós jog nagyobb szabályozási mozgásteret tesz lehetővé a tagállamok számára az egyéb ingatlanokkal kapcsolatos tagállami műveletekhez képest. Például a tagállamok előzetes hatósági engedélyezési rendszert vezethetnek be, a birtokpolitikai célokkal kapcsolatos közérdekű célokat az EUB a Közös Agrárpolitika célkitűzéseiként ismeri el. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy ezen ítélkezési gyakorlat keretei között mégsem valósíthatják meg a tagállamok az EUB gyakorlata által elismert célkitűzéseket. Más szóval a tagállami birtokpolitika mozgástér a pozitív, és negatív integrációs forma metszéspontjában helyezkedik el, azonban a negatív integrációs forma kereten belül gyakorolt uniós kontroll nem teszi lehetővé a fent említett célok megvalósítását.¹³

A fentiekben elemzett joggyakorlathoz képest jelentős változást hozott a Kob Sia-ügyben hozott ítélet:¹⁴ az EUB által vizsgált lett tagállami szabályozás a mezőgazdasági területek tekintetében állampolgárság szerinti közvetlen hátrányos megkülönböztetést valósított meg.

Az EUB – szakítva az e területen kialakított, évtizedeken keresztül kialakított gyakorlatával, a tőke szabad mozgásának alkalmazása helyett a letelepedés szabadságát, és a belső piaci szolgáltatásokra vonatkozó irányelvet alkalmazta. Mint ahogy említettük, a szabályozás állampolgárságszerinti közvetlen hátrányos megkülönböztetést vezetett be, ezért az ítéletből nem vonhatunk le következtetéseket a tagállami szabályozási mozgástér változásai tekintetében.

4. A Közös Agrárpolitika, azaz a pozitív integráció hatásai

A Közös Agrárpolitika a pozitív integráció¹⁵ területéhez tartozik, -többek között- közös források segítségével kívánja megvalósítani az alapító szerződésekben lefektetett célkitűzéseket. A KAP alkalmazási körében a legtöbb esetben rendeleteket találunk. A rendeletek főszabály szerint minden rendelkezésükben közvetlen hatállyal, közvetlen alkalmazhatósággal rendelkeznek a tagállami jogban, anélkül, hogy szükség lenne bármilyen tagállami átültető intézkedésre. Azonban a KAP alkalmazási területén gyakoriak az úgynevezett atipikus rendeletek, amelyek bizonyos rendelkezései tagállami átültető aktusokat intézkedéseket tesznek szükségessé: e területen a rendeletek irányelvként viselkednek. A támogatási rendeletek, illetve az azokkal kapcsolatos EUB gyakorlat gyakran meghatározza, hogy mely földterületek minősülnek mezőgazdasági földnek.

A Landkreis Bad Dürkheim-ügyben hozott ítélet¹⁶ érintette egy olyan mezőgazdasági termelőt, aki juhtartó mezőgazdasági üzemet tartott fenn. A kérdéses földterületeket a

13 Lásd: KOROM Ágoston (szerk) *Az új magyar földforgalmi szabályozás az uniós jogban*, Budapest, 2013

14 Európai Unió Bírósága, C-206/19

15 Daniele BIANCHI: *La politique agricole commune (PAC)*, Bruylant, Bruxelles, 2012, 6-9. p.

16 Európai Unió Bírósága, C- 61/09

mezőgazdasági termelő ingyenesen használta, a természetvédelmi hatóság utasításait volt köteles figyelembe venni, valamint a legeltetés is csak bizonyos időszakokban történhetett. A tagállami kifizető ügynökség azzal az indokkal utasította el a termelő támogatási kérelmét, hogy a kérdéses földterületekkel kapcsolatos legfontosabb célkitűzések a tájgondozás, és természetvédelem, és nem a mezőgazdasági tevékenység.

Az előzetes döntéshozatali eljárásban feltett legfontosabb kérdés arra irányult, hogy a kérdéses földterület mezőgazdasági területnek minősül-e? Az EUB értelmezésében a vonatkozó rendelet céljaival nem ellentétes, ha támogatható egy olyan földterület, amely mezőgazdasági célokat is szolgál, azonban fő célja a tájgondozás, és a természetvédelem. Az EUB értelmezésében ahhoz, hogy egy mezőgazdasági területet mezőgazdasági üzemhez tartozónak lehessen tekinteni, nem feltétlenül szükséges az, hogy a kérdéses földterület haszonbérleti szerződés, vagy más magánjogi szerződés alapján álljon a mezőgazdasági termelő rendelkezésére.

A Landesamt für Landwirtschaft-ügyben hozott ítélet¹⁷ alapügyében a kérdéses mezőgazdasági termelő juhok, és bárányok tenyésztésével foglalkozott, legelői azonban főként olyan hulladéklerakók fedőrétegén található, amelyek utógondozási szakaszban vannak. Az előzetes döntéshozatali eljárásban feltett kérdés arra irányult, hogy a 73/2009 és 1120/2009 rendeletek értelmében a földterületek mezőgazdasági területnek minősülnek-e? Az EUB értelmezésében tagállami bíróságnak esetről-esetre kell mérlegelnie, hogy a hasonló területek mezőgazdasági területnek minősülnek-e. A hasonló ügyekben eljáró tagállami bíróságnak figyelembe kell vennie, hogy a terület hasonlít-e egy természetes legelőhöz, illetve a mezőgazdasági termelő megfelelő önállósággal rendelkezik-e a mezőgazdasági tevékenység elvégzéséhez.

5. Dologi jogi viszonyok uniós felülvizsgálata

Sokáig az volt a vélekedés, hogy az Európai Unió Bíróságának gyakorlata csökkenti az EUMSZ 345. cikk jelentőségét, az lényegében napjainkra egy magánjogi autonómiát¹⁸ jelentett. A magánjogi autonómiának olyan értelmezést lehet adni, hogy az uniós jog tartózkodik az egyes tagállamok magánjogi intézményeinek felülvizsgálatától, mivel ezek általában nem érintik a belső piac jogát.¹⁹

Az utóbbi évek EUB gyakorlata azonban ennek a tézisnek ellentmondani látszik, amely a fogyasztóvédelem, valamint a negatív integrációs forma oldalról egyre gyakrabban vizsgálja felül a tagállamok – többek között – dologi jogi viszonyait.

17 Európai Unió Bírósága, C-422/13

18 Claude BLUMANN – Louis DUBOIS: *Droit matériel de L'Union européenne*, LGDJ, Paris, 2019, 748. p.

19 A fogyasztóvédelem csak az utóbbi évtizedekben erősödött meg az EUB gyakorlatában, bizonyos területeiben lényegében azonos szintre jutott a belső piaccal kapcsolatos rendelkezésekkel.

E folyamattal kapcsolatban lényegében három esetkört kívánunk ismertetni: az első a tagállami ingatlanokkal kapcsolatos műveletekre vonatkozó uniós kontrollt érinti. E joggyakorlatból egyértelműen kitűnik, hogy a tagállamok a gazdasági alapszabadságok által meghatározott követelményekkel nem helyezhetik szembe a tulajdoni autonómiát. Azonban ezen döntések – megítélésünk szerint - nem érintik a tagállami magánjogi autonómiát.

A második esetkörben megemlített döntések már a tagállami magánjogi autonómiát is érintik. E döntések között első körben, és részletesebben vizsgáljuk az Aleksandra Kubicka-ügyben²⁰ hozott ítélet.

Megemlítendő, hogy a vonatkozó 650/2012 rendelet a belső piac működését, azaz a negatív integrációs formát kívánja előmozdítani – többek között – azon személyek előtti akadályok megszüntetésével, akik nehézségeket tapasztalnak határokon átnyúló örökléssel kapcsolatos jogaik érvényre juttatása során.

Az uniós ítélet alapügyének érintettje lengyel állampolgár kívánt végrendeletet készíttetni egy Németország területén található ingatlanra vonatkozólag egy lengyel közjegyzői irodánál. Az érintett a lengyel polgári törvénykönyv egy rendelkezésének megfelelően dologi hagyományt kívánt rendelni. A közjegyző ezt megtagadta azzal az indokkal, hogy egy ilyen hagyomány ellentétes német jogtudománnyal, ítélkezési gyakorlattal, és joggyakorlattal, és a német ingatlan nyilvántartás tartalmával, mivel a német BGB alapján csak a kötelmi joghatásokkal bíró kötelmi hagyomány megengedett.

Az Európai Unió Bíróságának értelmezésében a vonatkozó rendelettel ellentétes az, hogy olyan tagállamban, amely nem ismeri a dologi hagyomány intézményét, megtagadják az ilyen hagyomány által az öröklés megnyílásának időpontjában kiváltott, örökhatály által választott öröklési jog szerinti dologi jogi hagyományok elismerését.

Zálogjog érvényesíthetőségének – többek között – a 93/13/EGK irányelv alkalmazási körében történő korlátozásának jelentős döntés lehet az SP,CL-ügyben készített, jelen tanulmány leadáskor még csak főtanácsnoki²¹ indítványa. Az alapügy eldöntésében szerepet kapnak az Európai Unió Alapjogi Chartájának 7. 38. és 47. cikkei, az adott tagállam magánjogának kötelező érvényű törvényi rendelkezéseinek uniós értelmezése, a követelés ingatlanra vonatkozó biztosíték útján történő átruházása, illetve a biztosíték árverés útján történő érvényesítése.

Az EUB értelmezésében – többek között- az arányosság elvét kell érvényesíteni a 93/13/EGK irányelv alkalmazási körében azon szabályra, amely lehetővé teszi a kölcsön teljes összegének lejárttá tételét.

Szintén befolyásolhatja a dologi jogi viszonyokat az S.V. OOD-ügyben²² hozott ítélet, illetve ezen döntésben hivatkozott ítélkezési gyakorlat. Az ítéletben – többek között – kérdésként merült fel, hogy egy természetes személyt a 93/13/EGK irányelv

20 Európai Unió Bírósága, C-218/16

21 Főtanácsnoki Indítvány, C-598/21

22 Európai Unió Bírósága, C-485/21

alkalmazási körében fogyasztónak kell-e tekinteni, aki a társasházi lakás tulajdonosa, egy társasházkezelővel e társasház közös részeinek kezelésére, és karbantartására irányuló szerződést köt. Szintén felmerült kérdésként, hogy a társasházkezelő fogyasztónak minősül-e a 93/13/EGK irányelv alkalmazási körében.

Ugyanakkor vannak olyan esetek is, amelyekben a tagállami dologi jogi viszonyok egyértelműen erősebbek bizonyulnak az adott uniós jogi rendelkezés által követett célkitűzésnél: az MA Ibercaja Banco SA-ügyben hozott ítéletben az EUB a 93/13/EGK irányelv alkalmazási körében az EUB egy jelzálog érvényesítésére irányuló eljárásban „vizsgálta” egy kölcsönszerződés rendelkezéseinek tisztességtelen jellegét. A tagállami szabályozás azonban nem tette lehetővé az eljáró tagállami bíróság számára a szerződési feltételek tisztességtelenségének vizsgálatát, ha a jelzálog-biztosítékot már érvényesítették, a jelzáloggal megterhelt dolgot értékesítették, illetve a dologhoz fűződő tulajdonjogokat harmadik személy részére ruházták át.²³ Az EUB értelmezésében – többek között – a jogszerűen megszerzett dologi jogok védelme indokolhatja, hogy a kérdéses tagállami szabályozás megfelelt az uniós jog által támasztott feltételeknek.

E terület feltáráshoz, különösen ahhoz, hogy az EUB gyakorlata mennyiben érinti a tagállami dologi jogi viszonyokat az ingatlanok tekintetében, további kutatások szükségesek.

6. Összegzés

Az ingatlanokkal kapcsolatos tagállami műveletekkel,²⁴ valamint a dologi jogi viszonyok felülvizsgálatával kapcsolatos uniós kontroll nem érinti az ingatlanok, és mezőgazdasági területek fogalmát, annak meghatározása továbbra is tagállami hatáskörben marad. Az ingatlanokkal kapcsolatos tagállami műveletek során továbbra is a tőke szabad mozgásával kapcsolatos kritériumokat²⁵ kell alkalmazni. A mezőgazdasági földek esetében azonban a legújabb EUB gyakorlat alapján nem a tőke, hanem a letelepedés szabadsága, illetve a belső piaci szolgáltatási irányelv nyer alkalmazást.

Ezen ítélkezési gyakorlat elsősorban nem magánjogi jogviszonyokat, inkább a tagállami szabályozási mozgásteret érinti. A dologi jogi viszonyok felülvizsgálata inkább a magánjogi viszonyokat érinti.

Hangsúlyozandó azonban, hogy az a tény, hogy bizonyos ingatlanokkal kapcsolatos tagállami műveletek esetén a tőke szabad mozgása, míg más esetekben a letelepedés szabadsága, illetve a belső piaci irányelv nyer alkalmazást nem jelenti azt, hogy bizonyos esetekben a mezőgazdasági földterületeket az uniós jog alapján tőkének kellene

23 Európai Unió Bírósága, C-600/19, 34. pont

24 Az ingatlanokkal kapcsolatos műveletek fogalmát az EUB gyakorlata használja, amely nem kizárólag magánjogi viszonyokat takar.

25 Egyes ingatlanokkal kapcsolatos műveletekre szintén nem a tőke, hanem a letelepedés szabadsága nyer alkalmazást, azonban a joggyakorlat még nem konszolidálódott megfelelően.

tekinteni.²⁶ E két gazdasági alapszabadság alkalmazási körében alkalmazott uniós kritériumok igen hasonlóak egymáshoz, valamint a mezőgazdasági területek esetében figyelembe vehető a Közös Agrárpolitika mezőgazdasági termelők életminőségének növelésére irányuló célkitűzése, valamint agrárpolitikával kapcsolatos egyéb tagállami közérdekű célkitűzések.

Ezzel szemben a Közös Agrárpolitika alkalmazási körében a támogatási joggal kapcsolatban az uniós jogalkotó határozza meg a vonatkozó szabályokat. Egyedi speciális esetekben az EUB gyakorlata alapján az eljáró tagállami bíróságoknak kell megítélni, hogy a vonatkozó támogatási rendeletek, illetve az EUB gyakorlata által kialakított kritériumokra tekintettel az adott földterületet mezőgazdasági területnek kell-e tekinteni, azaz kell-e a kérdés területekre támogatást folyósítani. Az a kérdés, hogy egy mezőgazdasági termelő az adott földterületet haszonbérleti szerződés, vagy egyéb magánjogi jogviszony keretein belül használja, nem igazán bír jelentőséggel az EUB gyakorlata értelmében.

26 A letelepedés szabadsága abban az esetben nyer alkalmazást, ha egy gazdasági szereplő egy más tagállam területén kíván állandó jellegű gazdasági tevékenységet végezni. Ettől még az a gazdasági szereplő nem minősül „letelepedésnek”.

Miskolci Bodnár Péter¹

A SZERZŐDÉSEK BÍRÓI MÓDOSÍTÁSA RENDKÍVÜLI HELYZETBEN

CLAUSULA REBUS SIC STANTIBUS

A tanulmány áttekinti azokat a külső körülményeket, amelyek befolyásolják a felek korábban megkötött szerződését és vizsgálja azt, hogy a bíróságok milyen szerződéseket érintően, milyen feltételek bekövetkezése esetén milyen eszközöket alkalmazva avatkozhatnak be a szerződő felek viszonyába. Elsőként az elvi lehetőségek áttekintésére kerül sor, majd az európai országok gyakorlatának fejlődését és egyes nemzetközi egyezmények szabályozását ismertetjük annak érdekében, hogy a bíróságok szerződésalakító jogkörének bemutatásra kerülő hazai előzményeit és hatályos magyar szabályait a T. Olvasó nemzetközi összefüggésben láthassa. A tanulmány végén a szerző saját értékelő megjegyzései olvashatók.

1. A körülmények szerződésre gyakorolt hatása

A szerződés megkötése és teljesítése időben elválhat egymástól, és a teljesítésig bekövetkezhetnek olyan változások, amelyek érintik a felek jogait és kötelezettségeit. A szerződésre valamilyen hatást gyakorló körülmények sokfélék lehetnek és sokféleképpen csoportosíthatók.

A hatás mértéke alapján megkülönböztethetjük a szerződés teljesítését ellehetetlenítő, jelentősen megnehezítő körülményeket és léteznek a szerződésre kisebb hatást kifejtő körülmények.

Más szempontból vannak egyfelől a szerződő felektől függetlenül bekövetkező, általuk nem is befolyásolható körülmények, másfelől olyanok, amelyek valamelyik szerződő félhez kapcsolódnak, az ő helyzetének megváltozásában jelentkeznek, esetleg a körülmény bekövetkezésének kockázatát viselnie kell, vagy kifejezetten valamelyik szerződő fél magatartásának következményei. A jog szerződésszegésként tekint azokra az esetekre, amikor valamelyik fél felróható magatartása eredményez változást a felek jogviszonyában (teljesítés megtagadása, késedelme, vagy hibás teljesítés).

A két előző osztályozási szempont nyomán az állam különböző jogkövetkezményeket kapcsol az egyes helyzetekhez. Lehetséges jogkövetkezmény a szerződés megszűnése,

1 Prof. Dr. Miskolci Bodnár Péter tanszékvezető egyetemi tanár, Kereskedelmi Jogi Tanszék Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

vagy módosítása. Törvéynél fogva megszűnik a szerződés, ha lehetetlenné válik a teljesítés (lehetetlenülés). A körülmények jelentős változása miatt sor kerülhet a szerződés módosítására. Ebben a körben lényeges szerephez jut az, hogy ki jogosult a jogok és kötelezettségek átstrukturálására. Legegyszerűbb és egyben leginkább praktikus megoldás, ha a felek maguk keresnek és találnak megoldást a felmerült problémákra. Lehetséges, hogy a jogalkotó elrendezi a helyzetet és maga rögzíti a jogkövetkezményt.² Végezetül az is előfordulhat, hogy a törvény a bíróságot jogosítja fel a helyzet rendezésére. Tanulmányunknak éppen a körülmények változása (*clausula rebus sic stantibus*³) miatti bírói szerződésmódosítás a fő témája, és fogjuk látni, hogy az ezt megalapozó körülmény kialakulásában nem lehet szerepe a bírói beavatkozásért folyamodó félnek.

2. Az állami beavatkozással érintett szerződések köre

2.1. Egyes szerződéstípusok

Vannak olyan szerződéstípusok, amelyeket a külső körülmények változása érzékenyebben érint. A mezőgazdasági haszonbérlet kapcsán az időjárás alakulása jelentősen befolyásolja a haszonbérelő gazdálkodásának eredményességét. Az egyes országok jogalkotása a haszonbérbe adónak járó haszonbér mérséklését, elengedését írja elő arra tekintettel, hogy a földtulajdonost is hátrányosan érintette volna az időjárás, ha nem haszonbérbe adja a földet, hanem azon maga gazdálkodik. A jogalkotó eleve számol a lehetséges változásokkal olyan szerződések tekintetében, mint pl. a tartási, életjáradéki és öröklési szerződések, és a legalkalmasabb megoldás kiválasztását időnként a bíróságra bízta.

2.2. Szerződések nagyobb csoportja

A válsághelyzetek miatt bekövetkező változásokra könnyebben reagál az állam olyankor, ha az egyik szerződő fél valamilyen állami szerv. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az ún. közigazgatási szerződések körében nagyobb az állami hajlandóság a szerződésbe való beavatkozásra, a bíróságokat könnyebben hatalmazzák fel a közigazgatási szerződések módosítására.

2 A törvényi szerződésmódosítással a szerzőnek egy másik tanulmánya foglalkozik részletesen, lásd MISKOLCZI Bodnár Péter: A kógens és klaudikálóan kógens fogyasztói szabályok gyökerei in *Salus Vocalis Csegöldi indulás – Győri érkezés Ünnepi tanulmányok Fazekas Judit tiszteletére Keserű Barna Arnold – Szoboszlai Kiss Katalin (szerk.) UNIVERSITAS-Győr Nonprofit Kft. Győr 2023. 523-536. o.*

3 „A dolgok jelenlegi állására vonatkozó záradék” (latin)

2.3. Valamennyi szerződés

A szerződő felektől független körülmények közül az infláció valamennyi szerződést érinti, ahol pénzbeli ellenérték fizetésére kerül sor. A fizetésre kötelezett helyzete a pénzromlással egyre könnyebbé válik, viszont egy új fizetési eszköz bevezetése szinte teljesíthetetlen nehézség elé állítja őt. A nagymértékű pénzromlás (hiperinfláció) alapul szolgálhat arra, hogy a bíróság módosítsa a szerződést. Ugyanilyen eredményt a jóhiszeműség és tisztesség alapelveire hivatkozva is el lehet érni. Azt, ha valaki olyan pénzzel kívánta teljesíteni kötelezettségét, amely értékének jelentős részét elveszítette a bíróságok sokszor tisztességtelenségnek és így a jóhiszeműség és tisztesség törvényben rögzített alapelveibe ütközönek minősítették.

3. A szerződés sorsa

3.1. A szerződés megszűnése a teljesítés lehetetlenné válása esetén

A teljesítés lehetetlenülése kizárja a szerződéses viszony további működését. A teljesítés lehetetlenüléshez a magánjogi kódexek azt a jogkövetkezményt fűzik, hogy a szerződés megszűnik.⁴ Ez egy drasztikus jogalkotói beavatkozás a magánjogi kontraktusok világába, amely negatív módon érinti, negligálja a szerződő felek eredeti célkitűzéseit.

3.2. A szerződés megszűnése lehetetlenülést nem eredményező változások miatt

A felek akkor is jogosultak együttesen véget vetni a szerződéses jogviszonynak (megszüntető szerződés), ha nem következik be lehetetlenülés. A szerződő felek tehát a jogszabályban írt eseteknél szélesebb körben dönthetnek a szerződés megszüntetéséről. A felek nincsenek elzárva a szerződés megszüntetésétől olyan esetben sem, ha ezt nem külső körülmény, hanem valamelyikük, vagy mindkettőjük oldalán beálló változás (pl. érdekmúlás) indokolja, és ilyenkor maguk határozhatják meg a további teendőket. Kivételesen a szerződés megszüntetésére az egyik szerződő fél önállóan is jogosult lehet.⁵

Voltak időszakok, amikor a kötelezettség fizikailag még lehetséges, de jelentősen nehezebbé váló teljesítése (gazdasági lehetetlenülés) miatt a bíróság megszüntethette a szerződést.

4 A szerződés megszűnésén túlmenően kártérítési kötelezettség megállapítására is sor kerülhet, ha a teljesítés lehetetlenné válása felróható a félnek.

5 Az egyoldalú felmondási jog számos esete között a szlovén Kötelmi kódex a tanulmányunk témakörébe tartozó okból – nevezetesen a körülmények változására tekintettel – is felmondási jogot biztosít a félnek.

3.3. *A szerződés módosítása lehetetlenülést nem eredményező változások miatt*

Olyan esetben, ha a körülmények nem teszik lehetetlenné a teljesítést, és a felek nem döntenek a szerződés megszüntetéséről, vagy kivételesen az arra feljogosított fél nem jut ilyen elhatározásra, akkor a szerződéses viszony fennmarad. A változások azonban valamilyen módon nyomot hagynak a jogosultságok és kötelezettségek eredeti rendszerén. A szerződés megkötésének idején fennálló állapotokhoz képest megváltozott körülményekhez való alkalmazkodást segíti a szerződésben a felek által eredetileg rögzített jogok és kötelezettségek módosítása. A szerződési feltételek módosítása azt a célt szolgálja, hogy a körülmények változása ellenére a szerződés betölthesse eredeti funkcióját. A beavatkozás arra irányul, hogy kiküszöböljék, vagy legalább tompítsák a külső körülmények hatására bekövetkező vagyonejtőlódást a felek között. A szerződés módosítása valószínűleg előnyösen érinti az egyik felet és hátrányt okoz a másik szerződő fél számára, de nem önmagában az igazságosság vezérli a beavatkozásra feljogosított személyt vagy szervezetet, hanem a szerződéses kapcsolat fenntarthatóságának a megteremtése.

Lényeges különbség mutatkozik azonban aközött, hogy a körülmények hatására maguk a felek, vagy a bíróság módosítja a szerződést.

3.3.1. A felek konszenzusának megfelelően módosul a szerződés

Általában a szerződő felek jogosultak elsőként módosítani eredeti akaratelhatározásukat. Az elsőbbséget az indokolja, hogy ők ismerik helyzetüket, lehetőségeiket leginkább.

- a) Abban a szerencsés esetben, ha a változás lehetősége előre sejthető volt és a szerződés – már megkötésének idején – rendelkezést tartalmaz a várható helyzet bekövetkezése esetére, akkor ennek megfelelően kell teljesíteni a szerződést. Tipikusan ilyen eset, amikor a felek a szerződésben valamilyen feltételt tűznek és ennek bekövetkezésétől egy következmény megvalósulását teszik függővé (felfüggesztő feltétel), vagy éppen a jogviszony megszűnése, hatályvesztése lesz a jogkövetkezmény (bontó feltétel).
- b) Abban az esetben, ha a felek korábban nem szabályozták a teendőket, akkor a változás bekövetkezése után jogosultak közös megegyezéssel módosítani az eredeti rendelkezéseket.

Mind a szerződéskötés idején előre, mind a körülmények megváltozását követően utólag meghozott döntésben érvényre jut a felek szerződésmódosító akaratszabadsága. A szerződés módosítása elsősorban a felek feladata. Ezt a legtöbb ország joga nem fogalmazza meg jogi kötelezettségként. Van olyan ország, ahol jogszabály a következmények sorában elsőként a szerződési feltételek felek általi újratárgyalását említi és csak ennek hiányában, vagy eredménytelensége esetén ad lehetőséget a bíróság számára

a szerződés módosítására,⁶ és létezik olyan nemzetközi szerződés, amely kifejezetten előírja a felek számára azt, hogy tárgyaljanak a szerződés feltételeiről.⁷

3.3.2. A körülmények változása miatti bírói szerződésmódosítás

Előfordulhat, hogy a szerződéskötők nem számítottak az akaratukon kívüli körülmények változására és így nem is szabályozták előre a kölcsönösen elfogadható eljárást. Annak is nagy az esélye, hogy a változást követően nem találnak valamennyiük számára elfogadható megoldást. Ilyen esetben szembesül az állam azzal a kérdéssel, hogy beavatkozhat-e a felek viszonyába. Noha a bírói szerződésmódosítás sok tekintetben előnyösebb, mint a szerződések világába történő jogalkotói beavatkozás vagy a kormányzati intézkedések,⁸ sokig kérdéses volt azonban az, hogy a bíróságoknak van-e hatásköre arra, hogy a szerződés tartalmát a felek megállapodásában rögzítettektől eltérően rendezze. A bíróságokat hosszú idő át nem tekintették arra feljogosítottak, hogy az eredetitől eltérően szabályozzák a szerződés tartalmát a külső körülmények változása miatt. Ezt a lehetőséget a bíróságok később is csak kivételesen kapták meg. A bírói beavatkozás kivételes jellege elsősorban abban nyilvánul meg, hogy csak nagyon különleges helyzetekben kerülhet erre sor, többnyire valamilyen válsághelyzetnek kell bekövetkeznie ehhez. Ilyen különleges helyzet lehet a hadiállapot, vagy akár a közelben zajló háború, Nyugat-Berlin blokádja, a hiperinfláció, a gazdasági világválság, egy járvány, valamilyen természeti katasztrófa, természeti csapás. A bíróságot felhatalmazó nemzeti jogok és nemzetközi szerződések még napjainkban is eltérően gondolkodnak arról, hogy milyen szerződések tekintetében és mikor kerülhet sor bírói szerződésmódosításra.

3.4. *A szerződés bíróság általi megszüntetése lehetetlenülést nem eredményező változások miatt*

6 A 2016-ban módosított francia Code civil 1195 szakasza alapján az egyik fél kérheti a másiktól a szerződés újra tárgyalását, ha ezt megtagadják, vagy nem vezet eredményre, akkor közösen kérhetik a bíróság beavatkozását. Egy bizonyos idő elteltét követően azonban a bíróság a felek közös kérelmének hiányában is jogosult eljárni.

7 A PECL 6:111 cikk (3) bekezdése kifejezetten a felek kötelezettségévé teszi azt, hogy tárgyaljanak a megváltozott körülményekről, és a bíróság kártérítésre is kötelezheti azt a felet, aki a jóhiszeműség követelményével ellentétes módon megtagadja ezt.

8 A válságok hatására kialakuló problémákon segíthetnek a nehéz helyzetbe kerülők számára központi forrásból adott támogatások, kedvezmények. Ezeket a kormányzati intézkedéseket nem soroljuk a szerződés tartalmát érintő állami beavatkozások közé, mert az egyik szerződő félnek nyújtott kedvezmény éppen ahhoz segíti hozzá őt, hogy képessé váljon a szerződés eredeti feltételeinek megfelelő teljesítésre, és ezáltal elkerülhető az, hogy a másik szerződő fél rosszabb helyzetbe kerüljön.

A joggyakorlatra korábban nem a szerződés módosítása, hanem annak megszüntetése volt jellemző a körülmények változása miatt. A bíróságok számára ez a lehetőség ma is nyitva áll, de mostanában inkább másodlagosan alkalmazzák ezt az intézkedést, olyan esetben, ha a szerződés módosítására mindenki számára megfelelő megoldás hiányában nincs lehetőség.

4. Történeti áttekintés

Ebben a pontban azt a folyamatot mutatjuk be, amely a körülmények változására tekintettel Európában lezajlott. Az egyes európai országok sok szempontból eltérő megoldásai ellenére felismerhetőnek ítéljük azt a tendenciát, hogy a bíróságok szerződést érintő hatásköre egyre inkább elismertté és szélesebbé válik.

4.1. A XIX. század utolsó harmadáig tartó időszak

A polgári korszak kezdetén az állam főszabályként tartózkodott a szerződéses viszonyokba történő beavatkozástól, így nem merült fel sem az a kérdés, hogy ez a jogalkotó, vagy a bíróság feladata lenne, és az a probléma sem jelentkezett, hogy módosítsák vagy megszüntessék a szerződést.

A francia Code civil 1134. cikke deklarálta azt, hogy a szerződés a szerződéskötő felek viszonyában a törvény szerepét tölti be. A francia jogalkalmazás ebből azt a következtetést vonta le, hogy még a bíróság sem módosíthatja azt, amiben a felek megállapodtak.⁹ A bírói szerződésmódosítástól való merev elzárkózásnak – a törvényi rendelkezésen túl – egyéb indokai is voltak. Erkölcsi, gazdasági és történeti indokok is említhetők:

- erkölcsi szempontként a szerződéses ígéret megtartásának követelménye, ami a *pacta sunt servanda* elv keretében jogi elvvé is vált,
- gazdasági indokként a kiszámítható magatartás favorizálása,
- történeti indokként pedig az támasztotta alá a bíróságoknak a szerződésektől való távoltartását, hogy a feudalista korból sok rossz tapasztalat maradt meg a megvesztegethető bírók ítéleteiről.

A jog funkciójáról alkotott általános felfogás is erősítette az állam passzivitására vonatkozó hagyományos nézetet, mivel úgy tekintették, hogy a jog feladata a vállalt kötelezettségek kikényszerítése, nem pedig a szerződések tartalmának felülvizsgálata.¹⁰

9 Jellemző egy 1876 évi ítélet egy öntözéses jogvita kapcsán, amely amiatt került bíróság elé, hogy az 1567-ben kötött szerződésben rögzített árak 300 évvel később nem fedezték a locsolás költségeit. A keresetet elbíráló Cour de cassation nem módosította az eredetileg megállapított ellenértéket. Az ítélet indokolása arra hivatkozott, hogy „A törvény nem adta meg a jogot a bíróságnak azt a jogot, hogy a szerződés feltételeit megváltoztassa”.

10 A jogalkotást sem tekintették felhatalmazottnak arra, hogy felülírja korábban megkötött szerződések tartalmát. Nem szabad azonban megfélekedezni arról, hogy néhány szerződésí-

4.2. Az 1870/1880-tól kezdődő és az I. világháborúval záruló időszak

A XIX. század utolsó évtizedeiben elkezdett változni a szerződésekbe való beavatkozás, mint állami tevékenység megítélése.

4.2.1. A közigazgatási szerződések újfajta megítélése

Az egységessé váló Németországban és Franciaországban is megfigyelhető az a jelenség, hogy a két magánfél közötti szerződésektől eltérően kezelik azokat a szerződéseket, amelyekben az egyik szerződő fél maga az állam, vagy valamilyen állami szerv. A közigazgatási szerződések tartalma is eltér a klasszikus polgári jogi és kereskedelmi jogi szerződésektől, mivel az állam nem feltétlenül nyereséget kíván realizálni, hanem sokszor fejlesztési, közérdekű célok vezérlik.¹¹

Az egységes Németországban az 1870-es évek végétől felerősödött az állami beavatkozás tendenciája. Ez a folyamat főleg a közjog területén volt megfigyelhető, mivel az állam gazdasági céljait a közjog szolgálja, míg a polgári jogot politikamentesnek tekintették. A közigazgatási szerződések világa egyre kevésbé mentes az állami beavatkozástól.

Franciaországban a közigazgatási szerződésekkel kapcsolatos jogviták elbírálására elkülönült bírói szervezetrendszer létesítettek. A közigazgatási bíróságok a polgári bíróságoktól sok szempontból eltérő gyakorlatot folytattak. Ennek egyik látványos példája a válsághelyzet miatt megszűnő értékegyensúly kezelése a szerződésekben. A Conseil d'Etat 1916 évben döntést hozott egy közszolgáltatási ügyben. Bordeaux város közvilágításáért a város nem akart magasabb díjat fizetni, noha az évekkel korábban kötött szerződésben a gázvilágításért fizetendő díj nem fedezte az aktuális költségeket, amelyek részben háború, részben a lényegesen megváltozott árviszonyok miatt jelentősen emelkedtek. A Conseil d'Etat elrendelte a szerződéstől eltérő magasabb díj fizetését. Főleg a koncessziós szerződések körében a bírói szerződésmódosítás elfogadottá vált, miközben a polgári ügyekben a Cour de cassation beavatkozást elkerülő gyakorlata is fennmaradt a Code civil 2016. évi módosításáig.

pus kapsán valószínűsíthető, hogy előbb-utóbb változás áll be a felek viszonyába, és erre a törvényhozás eleve reagál. A szerződő fél halálának a jogszabályok általában szerződést megszüntető hatást tulajdonítanak, vagy a német jogban a bérbeadott ingatlan tulajdonának bérbeadó általi elidegenítése megszünteti a bérleti szerződést (kauf bricht miete). Általánosan elismert a római jogi gyökerű vis maior szerződést megszüntető és felelősség alól mentesítő intézménye.

11 Lásd HARMATHY Attila: Szerződés, közigazgatás, gazdaságirányítás, Akadémia Kiadó Budapest, 1983. 201 p.

4.2.2. A bírói szerződésmódosítás első esetei

Láthattuk, hogy a francia joggyakorlatban – legalábbis a közigazgatási szerződések körében – a bíróságok az I. világháború idején már nem utasítják el a szerződések tartalmának újragondolását. Ezt a beavatkozást elsősorban a törvényekben rögzített alapelvek sérülésére hivatkozva hajtják végre, azzal indokolva a szerződés módosítását, hogy az infláció miatt megváltozott ellenérték tisztességtelen, vagy a helyzet kihasználása a jóhiszeműséggel ellentétes. Az eredeti feltételek szerinti teljesítés elnehezülése esetén kivételesen a szerződés tartalmának módosítására is lehetőség nyílik.

4.3. A két világháború közötti időszak

Az I. világháborút követő gazdasági világválság hatására tovább mérséklődtek az állam szerződéses jogviszonyokba történő beavatkozásával kapcsolatos korábbi aggályok. Az egyes országokban sokszor eltérő módon, de mindenhol erősödött az állami szerepvállalás.

- a) Angliában a törvényi utat preferálták.¹² A jogtudomány a teljesítés lehetetlenülésén túl a teljesítés elnehezülésének (hardship) elismerését is szorgalmazta, de a bírói gyakorlatban nem vált általánossá a *clausula rebus sic stantibus* alkalmazása.¹³
- b) Németországban a joggyakorlat több kérdésben is előrébb haladt. A jogfejlődést a gazdaság látványosan romló állapota indukálta. Az I. világháborút követő gazdasági helyzet – nyersanyaghiány, hiperinfláció – a német bíróságokat arra sarkallta, hogy beavatkozzanak a magánjogi szerződésekbe.
 - Egyrészt elfogadták a gazdasági lehetetlenülés gondolatát. Gazdasági lehetetlenülésnek nevezték azt a helyzetet, amikor a szerződést fizikailag lehetett ugyan teljesíteni, de a teljesítés a szerződéskötés idején fennálló körülményekhez képest jelentősen nehezebbé vált az áruhiány miatt előálló beszerzési problémák, vagy a számottevően megnövekvő költségek miatt. Ilyen helyzetekben a bíróság megszüntette a szerződést, ezáltal a nehéz helyzetbe került szerződő

12 Angliában jogalkotási példákat láthatunk egyes szerződéstípusok körében a jogok és kötelezettségek tartalmi módosítására. A munkaszerződéseket érintően a dolgozók, míg a bérleti szerződések tekintetében a bérlők védelme figyelhető meg a kiemelkedően magas inflációs időszakban. A jogalkotás játszott fő szerepet abban is, hogy 1943-ra általánosan elfogadottá vált a szerződések megszűnésének elismerése a teljesítés szerződéskötést követően beálló lehetetlenülése miatt.

13 Az ún. koronázási eset tekinthető a *clausula rebus sic stantibus* egyedüli felsőbbbírósági alkalmazásának. A perbeli jogvita egy bérleti szerződéshez kapcsolódott, amelyben a lakástulajdonos – magas bérleti díj fejében – egyetlen napra adta bérbe lakását arra a célra, hogy a bérlő onnan megtekinthesse a koronázási menetet. A koronázásra azonban egy későbbi alkalommal került sor. A bérbeadó ennek ellenére ragaszkodott a kialakított bérleti díjhoz, amit a bérlő nem volt hajlandó megfizetni. A bíróság a szerződésben rögzítettől eltérő, szokásos mértékű egy napi bérleti díjnak megfelelő ellenérték megfizetésére kötelezte a bérlőt.

felet mentesítette a korábban vállalt kötelezettség teljesítése alól.

- Másrészt azt a megoldást sem zárták ki, hogy a külső körülmények változásának káros következményeit elosztják a felek között (Wegfall des Geschäftsgrundlage).

Minderre nem a német Polgári törvénykönyv (BGB) adott felhatalmazást, amely megmaradt az alapelvekbe ütközés jogkövetkezményeinek levonásánál. Németországban a bírói ítéletek kaptak nagyobb szerepet, összhangban azzal a tendenciával, hogy a bíróra egyre inkább úgy tekintettek, mint a törvények társadalompolitikai céljainak megvalósítójára.

- c) A francia joggyakorlatban is terjedőben volt a szerződés elnehezülésének (imprévision) gondolata.

4.4. A körülmények változásának törvényi elismerése a II. világháború alatt

A teljesítés elnehezülésének törvényi szintű figyelembevételére első ízben a II. világháború alatt került sor. Az 1942-ben elfogadott olasz polgári törvénykönyv 1467. szakasza már tekintetbe veszi a körülmények változását, de ahhoz csak a felekre vonatkozó jogkövetkezményeket¹⁴ kapcsol, a bíróságot nem jogosítja fel, sem a szerződés megszüntetésére, sem annak módosítására.

4.5. A *clausula rebus sic stantibus* tömeges szabályozása a magánjogi kódexekben

A 2000-es években történik meg a körülmények változásának kódex szintű szabályozása, amely olyan bírói beavatkozást tesz lehetővé a magánjogi szerződések világába, amely kiterjed a változásokkal érintett szerződések módosítására is.

A német BGB 2002-ben egészült ki a gazdasági lehetetlenülésre vonatkozó 313-314. szakaszokkal. A francia Code civilt 2016-ban módosították akként, hogy az 1195. cikk lehetővé teszi azt, hogy a bíróság az előre nem látható körülmények miatt módosítsa a szerződést, ha a felek ebben nem tudnak megállapítani. A bírói felhatalmazottság kiterjed arra, hogy megváltoztassa a szerződésnek az egyik fél számára rendkívül terhéssé váló feltételeit. Számos nemzeti kódexet egészítenek ki ebben az időben arra vonatkozó bírói felhatalmazással, hogy a körülmények változása miatt módosíthatják a szerződéseket.¹⁵

14 A Codice civile három – a később megszülető 1959. évi magyar Ptk. 241. §-ához nagyon hasonló – feltétel együttes bekövetkezése esetén felhatalmazta a körülmények változása által sújtott felet arra, hogy egyoldalúan megszüntesse a szerződést, amit szerződő partnere csak azáltal kerülhetett el, ha felajánlotta a szerződés megfelelő módosításához való hozzájárulását.

15 Litvánia, Hollandia, Portugália, Görögország, Lengyelország polgári törvénykönyvei, és a 2023-ban hatályba lépett belga Polgári törvénykönyv feljogosítja a bíróságot a szerződés megfelelő módosítására.

4.6. Nemzetközi szerződésekben alkalmazott megoldások

Az Unidroit Alapelvei¹⁶ és a PECL¹⁷ is tartalmazza azt, hogy a bíróság a szerződéskötéskor előre nem látható körülmények miatt beálló körülmények miatt módosíthatja a szerződést.¹⁸ Más kérdés, hogy ugyanilyen rendelkezés nem szerepel az áruk nemzetközi adásvételéről szóló Bécsi Egyezményben.¹⁹

Az egyes európai országok joggyakorlata és jogi szabályozása, valamint a nemzetközi szerződések sok tekintetben eltérő megoldásai ellenére felismerhetőnek ítéljük az állami beavatkozás terjedésének tendenciáját. Ez kezdetben jogalkotói felhatalmazás nélkül és csak bizonyos szerződésekre vonatkozó bírósági ítéletekben öltött testet. Később megfigyelhetünk egy kitérőt, amikor a bíróság már jogosult vált levonni a körülmények változásának következményeit, de az ítéletek csak a szerződés megszüntetéséről rendelkeztek (hardship, gazdasági lehetetlenülés, imprevision). A következő lépcsőfok annak kódexben történő rögzítése volt, hogy a körülmények változása jogosultságot keletkeztet a hátrányt elszenvedő szerződő fél számára. Napjainkban éljük át azt a fejlődési szakaszt, amikor a körülmények változása miatt a nemzeti kódexek tömegesen kezdik felhatalmazni a bíróságokat a szerződések módosítására. A bírói alakító jog – megítélésünk szerint – mára jórészt elfogadottá vált. Tény azonban, hogy a bírói szerződésmódosítás alkalmazásának lehetőségét meglehetősen szűkre szabják, és egymástól eltérő feltételekhez kötik a kódexek. A jogirodalomban *clausula rebus sic stantibus* néven ismert jogintézmény lehetőséget biztosít arra, hogy meghatározott feltételek együttes fennállása esetén a szerződéses kapcsolatban jelentősen hátrányos helyzetbe kerülő fél peres eljárás keretében a bíróságtól segítséget kérhessen.

5. A szerződésekbe történő beavatkozás hazai fordulópontjai

5.1. A 20. század második évtizedének végéig tartó kiinduló időszak

Hazánkban az 1975. évi Kereskedelmi törvény nem hatalmazta fel a bíróságokat arra, hogy a szerződések tartalmát alakítsák. Ez döntően annak a következménye, hogy a törvény mintájául szolgált nemet kereskedelmi törvény sem biztosított szerződésmó-

16 UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (UPICC)

17 Principles of European Contract Law (PECL)

18 Az Unidroit Alapelvek 6.2.2. cikke olyan események alapján is megnyitja a bírói szerződésmódosítás előtt az utat, amelyek már bekövetkeztek a szerződéskötés előtt, de csak azt követően váltak ismertté. Ezzel szemben a PECL 6.110 cikke a szerződés elnehezülése miatti szerződésmódosítás lehetőségét csak a szerződéskötést követő események miatt biztosítja.

19 A CISG Egyezmény 79. cikkének többségi értelmezése szerint kizárt a nemzetközi adásvételi szerződés bírósági módosítása. Lásd pl. J. Honnold: *Uniform Law for International Sales under the 1980 UN Convention* 2nd ed., 1994., Deventer&Boston, §423 ff, Denis Tallon, in Bianca&Bonell, *Commentary of CISG*, Milan, 1987, 572.

dosítási lehetőséget a bíróságok számára. Polgári törvénykönyv hiányában nem létezett általános feljogosítás a szerződés válsághelyzetben történő módosítására.

5.2. *Trianoni békeszerződés*

A békedekrétum – a szerződésekre közvetlenül vonatkozó rendelkezésein²⁰ túl – a magyar bíróságok helyett hatáskörrel rendelkező döntéshozó fórumokat is létrehozott és ezeket feljogosította arra, hogy elbírálják az olyan szerződésekből fakadó jogvitákat, amelyek egyrészt a győztes hatalmak állampolgárai és cégei másrészt magyar személyek és vállalkozások között jöttek létre. A békeszerződés sok helyen a Vegyes Döntőbíróságot,²¹ vagy az általa kijelölt döntőbírókat jogosítja fel bizonyos jogviták eldöntésére, ideértve adott esetben ítéletek felülmérlegelését is. A békeszerződésben található rendelkezés arra az esetre, ha egy eljárásban valamely érintett fél nem tudott védekezni a háború során, és emiatt kárt szenvedett. Ez a szituáció is a szerződés megkötését követő, a felek által előre nem látható következménye a háborúnak. Ilyenkor a Vegyes Döntőbíróság kártérítést állapíthatott meg. A békeszerződés egyes rendelkezései a Szövetséges és Társult Hatalom olyan állampolgáira vonatkoznak, akik elmulasztottak valamely cselekményt vagy alakíságot a háború során, és ennek következtében a Magyar Királyság területén velük szemben rájuk nézve hátrányos végrehajtási cselekményt foganatosítottak. A

20 A békeszerződés főszabályként deklarálta azoknak a szerződéseknek a hatálytalanná válását, amelyek olyan személyek között jöttek létre, amelyek egyike a Szövetséges és Társult Hatalmak valamelyikéhez tartozott, míg a másik az Osztrák Magyar Monarchia területén rendelkezett székhellyel vagy lakóhellyel. A hatálytalanná nyilvánítással maga a békeszerződés szövege mentesített a szerződésszegés következményei alól. Kivételesen a trianoni békedekrétum a szerződések megmentését célozta azáltal, hogy lehetőséget biztosított a felek számára arra, hogy orvosolják mulasztásaikat. A hadiállapot megnehezíti, olykor lehetetlenné teszi azt, hogy valamelyik fél határidőben teljesítse valamely szerződésben rögzített kötelezettségét. A békeszerződés rendelkezései lehetőséget biztosítottak a háborús körülmények miatt elmulasztott cselekmények pótlására. A békeszerződés kétféle jogkövetkezményt fűzött ahhoz a helyzethez, ha a felekre vagy valamelyikükre vonatkozó határidő eredménytelenül telt el. Bizonyos körben deklarálták a határidő félbeszakadását, amelynek az a jogkövetkezménye, hogy a határidőt még nem lehet úgy tekinteni, mintha eltelt volna. A második esetben a békeszerződés nem kérdőjelezte meg a határidő elteltét, de az elmulasztott magatartás kifejtésére póthatáridő igénylését tette lehetővé. Nem volt érvénytelennek tekinthető az ellenségek közötti viszonylatban a háború előtt kibocsátott értékpapír annak ellenére sem, hogy azt elfogadás vagy fizetés végett nem mutatták be, vagy nem történt meg az értesítés arról, hogy azt nem fogadták el, vagy az értékpapír alapján nem történt fizetés. A bemutatásra, az értesítésre vagy az óvatolásra a békeszerződés hatálybalépésétől számított legalább három hónap állt rendelkezésre.

21 A három tagból álló bíróság egy-egy tagját az érdekelt kormányok jelölték, az elnököt pedig a két kormány közösen választja. Megegyezés hiányában a háborúban semleges ország állampolgára elnököl, akit a Nemzetek Szövetségének Tanács jelöl ki.

békeszerződés jogorvoslati lehetőséget biztosított számukra. Ennek érdekében kérelmet lehetett benyújtani a Vegyes Döntőbírósághoz. A békeszerződés a prejudikációtól sem riadt vissza, amikor rögzítette, hogy az olyan esetekben, amikor az ügy különleges körülményeire tekintettel az méltányos és lehetséges, akkor a sértett jog helyreállítását fogják kimondani, sőt kártérítést is kilátásba helyeztek.²²

Felülvizsgáló és Kiegyenlítő Hivatalok közvetítésével kellett rendezni az állampolgárok közötti tartozásokat, az értékpapírokból fakadó tőke- és kamatköveteléseket.

A békekedrétummal elindult egy szemléletbeli változási folyamat, arra vonatkozóan, hogy háborús viszonyok közepette a *pacta sunt servanda* elv nem tartható fenn. Bizonyos magatartások tanúsítása háborús körülmények között nem várható el, emiatt azok elmaradáshoz nem lehet ugyanolyan következményeket társítani, mint békeidőben. A szerződésekből a hadiállapot miatt fakadó jogviták elbírálására a békeszerződés által létesített fórumoknak a szerződéses rendelkezések módosítására történő hatásköri felruházása bizonyára hozzájárult ahhoz, hogy a jogalkotók később, békeidőben megfontolják azt, hogy a bíróságok számára hasonló jogot biztosítsanak. A békeszerződés rendelkezései bizonyos tekintetben mintaként szolgáltak a magyar bíróságok számára is arra vonatkozóan, hogy orvosolják az olyan helyzetek miatt bekövetkező problémákat, amelyekre a felek nem számíthattak a szerződés megkötésekor.

6. 1928. évi magánjogi törvényjavaslat

1928-ban született meg egy nagyhatású törvénytervezet, amit később a hazai bíróságok jogszabályként alkalmaztak, és amely – témánk szempontjából – jelentős változást hozott. Az 1928. évi magánjogi törvényjavaslatban megjelent a gazdasági lehetetlenülés. Az 1150. § szerint gazdasági lehetetlenülésről több feltétel egyidejű fennállása esetén lehetett szó. Kiinduló feltétel volt a szerződéskötés után az általános gazdasági viszonyok olyan mélyreható változása, amely a szokásos szerződési kockázatokat jelentősen meghaladta, és amely változással a felek okszerűen előre nem számolhattak. További – vagylagos – feltételként szerepelt a magánjogi törvényjavaslatban az is, hogy ennek a változásnak a hatására a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás felek által szem előtt tartott egyensúlya felborul, vagy a szerződés alapjául szolgáló más feltételezés megghiúsul. A vagylagos feltételek bármelyikének következtében – harmadik feltételként – az egyik

22 Lásd részletesen Miskolczi Bodnár Péter: Magánjogi szerződésekre vonatkozó kógens szabályok a Trianoni békeszerződésben in *Mierové rokovania po roku 1918 a ich vplyv na moderné právo Zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konajúcej sa v dňoch 13.-14.04.2023 organizovanej Katedrou dejín štátu a práva Právnickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach*. Zostavovatelia: doc. JUDr. Erik Štenpien, PhD., JUDr. Lucia Pištejová, PhD., Ing. Ivan Svatuška *Právnická fakulta UPJŠ v Košiciach* Peace negotiations after year 1918 and their influence to modern law *The Collection of scientific Contributions of the International scientific conference* Erik Štenpien – Lucia Pištejová – Ivan Svatuška (eds.) Košice 2023 183-208 60269

félnél a jóhiszeműséggel és méltányossággal össze nem egyeztethető nagy nyereség, a másíknál pedig nagy veszteség keletkezik. A feltételek fennállása esetén a bíróság beavatkozhatott a felek viszonyába. A bíróság az alábbi két lehetőség valamelyikét választhatta: módosíthatta a felek kötelezettségeit, vagy feljogosíthatta az egyik felet a szerződéstől való elállásra.

Az 1928. évi magánjogi törvényjavaslatban rögzített intézmény részletes feltétel-rendszert rögzített, és a gazdasági lehetetlenülés esetén a német jogban elfogadott szerződésszünetelő jogkört meghaladóan a szerződés módosítására is feljogosította a bíróságot. Tette mindezt évtizedekkel megelőzve más országokat és további pozitívumként rögzíthető, hogy a szabály nem maradt papíron, az intézménynek komoly joggyakorlata volt.

7. Az 1959. IV. törvény

A szocializmus negyven éve alatt az állam erőteljesebben nyúlt bele a szerződő felek kapcsolatrendszerébe, mint a polgári állam a világháborúk vagy a világgazdasági válság idején.

„A szerződéskötést követően beálló változások kérdése a Ptk. 1959. évi rendelkezéseiben sok helyen megjelent. Egyes esetekben csak más szabályokból származó következményként (pl. hatósági árak változásánál), a tervszerződéseknél a lényegileg külön szabályrendszer jelzéseként, másutt egy sajátos rendszer részeként (például a lakásbérletnél). A törvényjavaslat általános miniszteri indokolása alapján megállapítható, hogy a tervezet előkészítői gyors gazdasági, politikai, társadalmi változásokkal számoltak, továbbá, hogy a bírói gyakorlat önállóságára építettek.”²³

Az 1959. évi Ptk. 241. §-a felhatalmazta a bíróságot arra, hogy három feltétel egyidejű fennállása esetén módosítsa a szerződést. Erre a felek közötti tartós jogviszonyban akkor volt lehetőség, ha a szerződés megkötését követően előállott körülmény következtében a szerződés változatlan feltételek melletti teljesítése lényeges jogi érdeket sértene.

Az, hogy egy jogviszony tartósnak tekinthető e látszólag könnyen megítélhető, mégis sokszor kellett a bíróságoknak ebben a kérdésben állást foglalni.

Csak a szerződés megkötését követően előállott körülmény adott lehetőséget a bírói szerződésmódosításra.

Az előbb említett két feltétel együtt is kevés volt, ahhoz, hogy a jogokat és kötelezettségeket a bíróság megváltoztassa. Szükség volt annak a megállapítására is, hogy a szerződés változatlan feltételek melletti teljesítése lényeges jogi érdeket sértsen. A lényeges jogi érdek sérelmének megállapításához azt kellett mérlegelni, hogy a szerződésben foglaltak betartása a megváltozott körülmények közepette milyen hatást gyakorolna. Ennek megítéléséhez célszerűnek tartották azt, hogy visszatekintsenek a

23 HARMATHY Attila: Szerződésmódosítás – devizaalapú kölcsönszerződés Jogtudományi Közlöny 2016 évi 11. sz. 544. o.

szerződéskötés körülményeire és azt vizsgálják, hogy a felek vajon akkor is kötöttek volna-e a szerződést, illetve, hogy az eredetivel azonos tartalommal hozták volna-e létre a szerződésüket, ha ismerték volna a későbbi körülményeket. Olyan esetben tekintették megalapozottnak a szerződés változatlan feltételek melletti teljesítése esetén a lényeges jogi érdeket sérelmét, ha a szerződési tárgyalások dokumentumai (levelezés, jegyzőkönyvek stb.) alapján megállapítható volt, hogy az egyik félnek nem állt volna érdekében a szerződés létrehozása, ha a szerződéskötéskor már a később bekövetkező körülmények lettek volna irányadók.

8. A 2013. évi Ptk.

A piacgazdaságra áttérést követően az állam főszabályként nem kívánja korlátozni a magánautonómiát, azaz igyekszik maximális lehetőséget biztosítani annak, hogy a szerződéses jogosultságok és kötelezettségek a felek egybehangzó akaratát tükrözzék. Ettől csak nagyon szűk körben lehet eltérni. A 2013. évi Ptk. kivételesen lehetőséget teremt a bírói szerződésmódosításra. A Ptk. 6:192. §-ában szabályozott eljárásnak – a korábbival azonos – célja az, hogy a külső körülmények lényeges megváltozása esetén a bíróság ítéletével korrigálhassa a felek közötti jogviszony tartalmát, annak ellenére, hogy szerződés módosításához minden szerződő fél nem adta hozzájárulását.²⁴ A kodifikáció során valamelyest szűkítették a bírói szerződésmódosítás alkalmazási körét azáltal, hogy a kódex a korábbinál több feltétel egyidejű fennállását követeli meg.²⁵ A Ptk. 6:192. §-a változatlanul elvárja az 1959 óta előírt követelmények teljesülését és további három feltételt támaszt ahhoz, hogy a bíróság jogosulttá váljon a szerződés módosítására. A három új feltétel mindegyike a körülmények változására vonatkozik, megkövetelve, hogy

- az ne legyen előrelátható,
- azt ne az idézze elő, aki a módosítást kéri a bíróságtól és
- ne tartozzon a rendes üzleti kockázata körébe a körülmények változásának viselése.

24 A szerződési szabadság polgári jogi alapelvéből az is következik, hogy saját szerződése módosítására senki sem kötelezhető. Erre tekintettel a bírósági szerződésmódosítás intézménye meglehetősen szűk körben és szigorú feltételek mellett alkalmazható.

25 A bírósági szerződésmódosításhoz a kezdeményező félnek az alábbi feltételek mindegyikének fennállását bizonyítania kell:

a felek között tartós jogviszony áll fenn;

a szerződés változatlan feltételek melletti teljesítése lényeges jogi érdeket sértene;

a módosításra okot adó körülmény a szerződés megkötését követően következett be;

a körülmények megváltozásának lehetősége a szerződéskötés időpontjában nem volt előrelátható;

a körülmények megváltozását nem a kérelmező fél idézte elő;

a körülmények megváltozása nem tartozik rendes üzleti kockázata körébe.

8.1. *Előfeltételek*

A bíróságnak az előfeltételek között nehezen megítélhető körülmények fennállását, ill. hiányát kell megállapítania. Az első három feltétel megfogalmazása azonos a korábbi Ptk.-ban rögzített feltételekkel, így az azok értelmezése kapcsán kialakult korábbi bírói gyakorlat változatlanul irányadó a hatályos Ptk. alapján is. A kodifikáció során három új – az 1959. évi Ptk. 241. §-ában még nem szerepeltetett – feltételt is rögzítettek.

A módosítást indokló körülmény előre láthatóságát a szerződéskötés pillanatában az adott helyzetben általában elvárható körütekintés szintjének figyelembevételével kell megítélni. Az adott helyzetben általában elvárható szintű körütekintés nem terjed ki a vis maior helyzetek előre látására, mivel ezek váratlanul és elháríthatatlanul következnek be. A körülmények változása kapcsán az előreláthatóság hiánya a módosított német, és a módosított francia polgári törvénykönyvben is feltételként szerepel.

A kódex hatályos szövege alapján jelentőséggel bír az, hogy a körülmények változása mire vezethető vissza. A bíróság csak akkor avatkozhat be a felek viszonyába, ha a körülmények megváltozását nem a kérelmező fél idézte elő. Érdekes módon ez a feltétel sem a módosított német, sem a módosított francia polgári törvénykönyvben nem szerepel. A kérelmező által tanúsított felróható magatartás egyébként sem teremtett volna alapot bírói szerződésmódosításra, mivel saját felróható magatartására előnyök szerzése végett senki nem hivatkozhat. A kérelmező felróhatónak nem minősülő olyan magatartásai miatt, amelyek előidézték a körülmények változását csak a 2103. évi Ptk.-ban újonnan rögzített feltétel nyomán zárható ki a bírói beavatkozás.

A bírói gyakorlatnak kell tartalommal megtölteni az „üzleti kockázat” fogalmat, és kijelölni azt, hogy a rendes üzleti kockázat körébe mi tartozik bele és mi esik ezen kívül. A szerződő felek rendes üzleti kockázatának körébe tartozik tipikusan saját fizetőképességük alakulása, a piaci kereslet és kínálat viszonyainak megváltozása, és a költségek (munkabér, anyag- és energiaárak stb.) megnövekedése is. A bírói szerződésmódosítást tehát jellemzően ezen a körön kívüli körülményekben bekövetkező lényeges változás alapozza meg. Kivételesen azonban a rendes üzleti kockázat körébe tartozó költségek előre nem várható mértékű növekedése mégis bírói szerződésmódosítást tehet indokolttá, ha olyan rendkívüli változás következik be, amellyel az üzleti viszonyok akkori helyzete alapján nem számolhattak. Véleményünk szerint szerencsésebb lett volna az „üzleti kockázat” fogalom helyett az 1928. évi magánjogi törvényjavaslatban szereplő „szokásos szerződési kockázatok” fogalmat²⁶ használni, tekintettel arra, hogy a körülmények változása nem csupán a B2B kapcsolatokat érintheti. Megjegyezzük, hogy a módosított német, és a módosított francia polgári törvénykönyv szövege a bírói szerződésmódosítás feltételei között – a magyar Ptk.-hoz hasonló összefüggésben – említett kockázatokot minden jelző nélkül tartalmazza.

26 Az Mtj. a bírói szerződésmódosítás egyik feltételeként az általános gazdasági viszonyok olyan mélyreható változását követelte meg, amely a szokásos szerződési kockázatokot jelentősen meghaladta.

8.2. *Bírói beavatkozás a felek kapcsolatába a körülmények lényeges változása miatt*

Az előfeltételek fennállása esetén a bíróság módosíthatja a szerződés tartalmát. A jogszabály csak két szempontból szab határokat a bírói szerződésmódosításnak.

- a) A jogalkotó a bírói szerződésmódosítás elvárt eredményét rögzíti akkor, amikor így fogalmazza meg a bíró számára a teendőket a szerződés kapcsán: „úgy módosíthatja, hogy a körülmények megváltozása miatt egyik fél lényeges jogi érdeke se sérüljön.”²⁷. Harmathy Attila szerint „a módosításnak pedig úgy kell megtörténnie, hogy a körülmények változása miatt egyik fél lényeges érdeke se sérüljön, tehát az eredeti egyensúly fenntartását (helyreállítását) kell elérni.”²⁸
- b) A bíró tevékenysége nyomán szerződésben a módosított jogok és kötelezettségek alapvetően a jövőre nézve jelentenek változást, mivel a bírói beavatkozásnak csak korlátozottan lehet visszaható hatálya.²⁹ Megjegyzést érdemel, hogy hasonló korlátozás sem a módosított német, sem a módosított francia polgári törvénykönyvben nem szerepel.

9. Összegzés

Tanulmányunk bemutatta a felek szerződési tartalomalakító szabadságának legvitatottabb korlátozását, a körülmények változása miatti bírói alakító jogot. Áttekintettük a bíróság sokféle lehetőségét: a teljesítés lehetetlenülése miatt a szerződés megszüntetésére, valamelyik fél elállásra, felmondásra történő felhatalmazására, kárigény elbírálására és – tanulmányunkban részletesen erre koncentráva – a szerződés módosítására. A magyar jogi megoldások között nincs nyoma annak, hogy a bíróság a feleket a szerződés újratárgyalására kötelezhetné, de ez – azokban az országokban, ahol ismerik – többnyire jogszabályon alapuló kötelezettség, így a Ptk. ezirányú hallgatása hazánkban sem tekinthető érdemi hiánynak a bírói felhatalmazottság körét illetően.

A történeti áttekintésben vázoltuk az angol, német, francia és olasz fejlődést. Európai kitekintésünk alapján azt a tendenciát látjuk megállapíthatónak, hogy – ha nem is kivétel nélkül – egyre inkább elfogadottá válik a bíróságok felhatalmazása a szerződéses kötelezettségek és jogosultságok alakítására, bár ennek feltételei erősen limitáltak. A szerződésekre vonatkozó nemzetközi egyezmények megosztottak a bírói szerződésmódosítás elismerését illetően, de azok az egyezmények, amelyek elfogadják a *clausula rebus sic stantibus* intézményét, a bírói szerződésmódosítás feltételeit hasonlóan szabályozzák.

27 Ptk. 6:192. § (2) bekezdés

28 HARMATHY Attila: Szerződésmódosítás – devizaalapú kölcsönszerződés Jogtudományi Közlöny 2016. november 537-547. o. az idézet az 545. oldalon található.

29 „A bíróság a szerződést az általa meghatározott időponttól, legkorábban a szerződésmódosításra irányuló igény bíróság előtti érvényesítésének időpontjától kezdődően ... módosíthatja ...”. [Ptk. 6:192. § (2) bekezdés]

Külön pontban mutattuk be a magyar jogban változást eredményező főbb eseményeket, és megállapíthatónak látjuk azt, hogy a magyar jogalkotás számos, komoly tradícióval rendelkező országnál korábban emelte be a magánjogi kódexbe a *clausula rebus sic stantibus* gondolatát. Az 1928. évi magánjogi törvényjavaslat, valamint a régi és az új Ptk. – egymáshoz hasonlóan – csak kivételesen, jól körülírt esetekben és feltételek együttes fennállása esetén biztosítja a bíró számára a szerződés módosításának lehetőségét. A feltételek számát illetően az 1959. évi Ptk. volt leginkább visszafogott és a 2013. évi Ptk. támasztja számszerűen a legtöbb feltételt. Elgondolkodtató, hogy a legújabb magyar fejlődés némiképp ellentétes irányú a nemzetközi tendenciákkal. Míg az európai kódexek sorra deklarálják a bíró szerződészmódosítási jogát, a 2013. évi Ptk. csak a korábinál több feltétel egyidejű fennállása esetén biztosít erre lehetőséget. Ezt a változást érzékelhetjük korlátozásnak, visszalépésnek is, de abban is komoly igazságtartalom van, hogy az 1959. évi Ptk. indokolatlanul kevés feltételt tartalmazott és – a szocialista korszakban a szerződéseket érintő erőteljes állami beavatkozással összhangban – nem tartotta kellő mértékben tiszteletben a felek magánautonómiáját.

A bíró tevékenységét illetően nem érzékelünk változást a magyar jogban, annak megítélése, hogy a szerződés megkötése és teljesítése között bekövetkező változások hogyan érintik a szerződő feleket gyakran az egyedi körülmények mérlegelését igényli. Ilyen helyzetekben az állami beavatkozás különböző lehetőségei közül a bírósági eljárás a leginkább megfelelő út, mivel ennek során a bíró minden körülményre kiterjedő egyedi elbírálást alkalmazhat. A bírónak feladatát képezi, hogy olyan körülményeket tárjon fel, amelyeket a felek sem vehettek figyelembe a szerződésük megszövegezése során, és amelyeket a jogalkotó sem láthatott előre. Megállapítható az, hogy a magánautonómia jogalkotói és jogalkalmazói korlátozása között egyfajta munkamegosztás létezik. A kódex a bírót olyankor hatalmazza fel a szerződés módosítására, amikor új helyzetben kell átgondolni a jogok és kötelezettségek viszonyát, patikamérlegre kell tenni és a körülmények fényében kell újraértékelni a megbomlott egyensúlyt, míg az állam jogalkotási úton sokakat érintő, de egyszerűbben megítélhető problémákat orvosol.

Az új helyzet feltérképezését követően a bírónak mérlegelési lehetősége nyílik a körülmények hatásainak felmérésére. A jogszabályban rögzített feltételek fennállása esetén a bíró felhatalmazással bír a szerződéses jogok és kötelezettségek méltányos alakítására. A körülmények változására tekintettel a kódex lehetőséget biztosít a bíró számára, hogy átalakítsa a feleket eredetileg terhelő jogosultságok és kötelezettségek rendszerét. A magánjogi törvényjavaslat még kétféle változtatást tett lehetővé, a kódexek a szerződés módosítására adnak lehetőséget. Hazánkban a körülmények változása miatti bírói szerződészmódosítás 1928 óta elismert és gazdag joggyakorlattal rendelkezik. A magánjogi törvényjavaslattal ellentétben a kódexek a szerződés módosítás mikéntjét illetően nem tartalmaznak részletes útmutatást a bíró számára, a kezét csak annak előírásával kötik meg, hogy egyik fél lényeges jogi érdeke se sérüljön. A 2013. évi Ptk. a módosítás visszaható hatályát erőteljesen korlátozza.

Tanulmányunk zárásaként szeretnénk hangsúlyozni a jogi megoldások sokszínűségét, mivel a már megkötött szerződések tartalmának utólagos módosítási lehetősége ambivalens megítélésű.

Tendenciaként megállapítható a már megkötött szerződésesekbe történő állami beavatkozás erősödése. A folyamat egészen belül érzékelhető egyrészt az, hogy nem csak egyes szerződéstípusokat, majd a közigazgatási szerződéseket, hanem a tartós szerződéses kapcsolatok egyre szélesebb körét érintik a változások. Nem alakult ki azonban Európában a bírói szerződésmódosítás egységes feltételrendszere, és a jogtudomány is eltérő magyarázatokkal szolgál a jelenségre. Az országonként megfigyelhető eltérések ellenére azonban megállapítható, hogy a bírói gyakorlat reagál a válsághelyzetekre és emiatt még a magánszférába történő állami beavatkozás tilalmára vonatkozó klasszikus nézetet is újra gondolják.

Magyarországon a trianoni békeszerződés hozzájárult ahhoz, hogy a későbbiekben a jogalkotó könnyebben ismerje fel azt, hogy a külső körülmények változását figyelembe kell venni és lényeges sérelem esetén az állam beavatkozhat a felek viszonyába. Fokozatosan teret nyert a bírói felhatalmazás, amelyre a kódexek egyértelmű felhatalmazást adtak. A szerződés megszüntetése mellett a jogok és kötelezettségek módosítása is elfogadott bírói joggá vált. A 2013. évi Ptk.-ban rögzített nagyszámú feltétel nyomán érdeklődve várhatjuk a bírói joggyakorlatot arra vonatkozóan, hogy vajon enyhébben ítélik-e majd meg a bírói mérlegelésre alapot adó feltételeket és viszonylag gyakran módosítják a szerződéseket, mivel a körülmények – covid-19, orosz-ukrán háború, magas infláció – erre alapul szolgálhatnak, vagy a nagyszámú együttes feltéltel mindegyikét szigorúan elbírálva a *clausula rebus sic stantibus* intézményét az elvi lehetőség szintjére szorítják vissza. A szerző annak a reményének ad hangot, hogy nem következik be a másodikként említett lehetőség.

AZ ÚJ PTK. MEGVÁLTOZOTT FELELŐSSÉGI JOGI RENDELKEZÉSEINEK JOGGYAKORLATI FOGADTATÁSA

1. Előszó

Az a felismerés, hogy főként a bíraskodás problémája a kártérítési jog különösen igaz lehetett amikor még magánjogi kódex nem volt hatályban hazánkban. A bíróságok által alkalmazott szokásjog volt az alapja kártérítési perekben is az ítékezésnek. A felelősségi szabályok megfelelő joggyakorlati értelmezés nélkül – miként erre a jelenkori judikatúra is kellő bizonyíték – akkor sem válhatnak önmagukban hatékonná, ha van hatályban lévő Polgári Törvénykönyv. A törvényi felelősségi tételeket a bírói ítéletek teszik élővé. A jogalkalmazói gyakorlat kiemelkedő szerepe tehát nem az új Ptk. hatályba lépésével kezdődött, mert a kártérítési élő jog folyamatosan változott ahogy azt a gazdasági és társadalmi feltételek megkívánták az első kódex megszületése előtt majd az 1959. évi IV. törvény alkalmazása során is.

A 2014 március 15.-én hatályba lépett új Ptk. felelősségi normáinak megalkotásához is a jogalkalmazói praxisban megjelenő kártérítési jog adta a legtöbb muníciót a jogalkotónak. Ennek alátámasztására jó példaként szolgálhatnak a következők:

Szigorúbb kimentési mérce alkalmazása főként a facere szerződések megszegése esetén, ami orvosi tevékenységgel kapcsolatos kárigények megítélésében évtizedek óta jelen volt.

Annak elismerése, hogy piaci viszonyok között a gazdasági körülmények állandó és szükségszerű megváltozása a normál üzleti kockázat körébe tartozik, így *az ármozgások és a piaci viszonyok akár nagyobb mértékű változása sem eredményezi a szerződés lehetetlenülését, és a kárigények érvényesíthetőségének is gátat emel.*

Példának okáért a kötelezett *a teljesítéshez igénybe vett közreműködő szerződésszegésére* ellenőrzési körén kívül eső, a szerződéskötés időpontjában általa előre nem látható körülményként csak akkor hivatkozhat, ha a közreműködő szerződésszegését is az ellenőrzési körén kívül eső, a szerződéskötés időpontjában általa előre nem látható körülményként okozta.²

Különböző felelősségi alanyok esetén – megfelelő feltételek mellett – természetesen lehetőség van *az együttes perlésre és a közös károkozók egyetemleges marasztalására is.*

1 Prof. Dr. Nochta Tibor egyetemi tanár Polgári Jogi Tanszék, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

2 BDT2022. 4541.

A károkozók egyetemleges marasztalására sor kerülhet ugyanis akkor is, ha kártérítő felelősségük nem azonos felelősségi alakzat alapján állapítható meg.³

A Ptk.-tól független jogági jogellenesség hiánya nem vezethet el ahhoz, hogy a közigazgatási engedéllyel történő építkezés egyébként kárt okozó eredménye esetén ne kellene megállapítani a kártérítési felelősséget. Példának okáért kilátásvonást, intimitásvesztést, szükségtelen zavarást vagy éppen egészségkárosodást okozó építkezés esetén, ha az az érintett ingatlanok forgalmi értékcsökkenését eredményezi, ezekért fennáll a kártérítési felelősség.⁴

A gazdasági versenyhelyzet megteremtése – mint a piacgazdaság velejárója – önmagában nem jogellenes, mert nincs a versenytársnak olyan általánosan is jogilag védett érdeke, amelyet piacgazdaságban egy vagy több egyébként konkurens üzlet megnyitása önmagában sértene.

Csupán a közérdek a jogellenességet nem minden esetben zárja ki ezért megállapításra kerül – az egyéb feltételek fennállása esetén – a kártérítési felelősség olyan létesítmények tekintetében is mint az átjárósó tornyok létesítése, autópályák építése, gyárak felépítése

Az *okozati összefüggés* feltétel a 2013. évi V. törvényben (Ptk.) az előreláthatósági kritérium bevezetésével új értelmezést nyert⁵. Továbbra is konjunktív feltétele a kártérítési felelősségnek, de fennállását csak az előrelátható károk határáig lehet megállapítani a bíróságnak. Mindenekelőtt tehát azt kell tisztázni a bizonyítási eljárás keretében, hogy mi volt a kár bekövetkezéséhez vezető jogilag releváns ok (*adequat kauzalitás*), az így megállapított okozati összefüggés ugyanakkor csupán addig terjedhet a megtérítendő kár mértéke tekintetében, amíg az előreláthatóság nem szabja meg a határát.

Az ilyen módon érvényesülő kauzalitás követelményétől bizonyos fokban elhajló joggyakorlatot tükröztek azok az esetek, amikor a bíróság a magas fokban valószínű okokat is teljesen bizonyítottként kezelte. Példaként említhető, hogy munkaügyi perekben a személyiségi jogok megsértésén alapuló és abból fakadó sérelemdíj és kártérítésre irányuló igényeknél a munkáltató objektív felelősségének következményeként kezeli a bírói gyakorlat ezt ilyen módon.

2. Az új Ptk. kártérítési felelősséget érintő rendelkezései sorában a joggyakorlat szempontjából fontosabbaknak a következők számítanak:

1. A szerződésszegésen alapuló és a szerződésen kívüli felelősség szétválasztása, amelynek az eredményeként a kimentés feltételei körében a kontraktuális felelősség szigorodott, valamint ennek némiképpen ellensúlyozásaként a szerződésszegés esetén

3 BH2003. 115.

4 EBH2009.1955, EBH2011.2397, BDT2013.2887

5 Ezt jól szemlélteti a *Ptk.6:521. §* mely szerint: „*Nem állapítható meg az okozati összefüggés azzal a kárral kapcsolatban, amelyet a károkozó nem látott előre és nem is kellett előre látnia*”.

a megtérítendő következmény károknál az előreláthatósági korlát alkalmazása.⁶ Az első tekintetében a jogalkotói szándék annak érvényre juttatása volt, hogy a kontraktuális felelősség kockázatosztáson jobban nyugvó legyen és ennek a célnak a kimentés megszigorítása felel meg (ellenőrzési körön kívül eső, a szerződés megkötésekor objektív mércével mérve előre nem látható olyan körülmény bizonyítása szolgálhat a szerződést megszegő mentesüléséhez, amely tekintetében nem volt elvárható, hogy a kárt elkerülje vagy azt elhárítsa). Valójában a felelősség eszközével történő kockázatosztás azt jelenti, hogy miután a szerződéssel a kötelezett tudatosan vállalja fel az esetleges kockázati körébe illeszkedő teljesítés elmaradásának következményeit ezért indokolt felelőssé tenni. Ahogy sokan fogalmaznak van módja beárazni a kockázatot magát (*Vékás, Kemenes, Menyhárd*). Ezen okokból nem mentesülhet csak annak bizonyításával, hogy a teljesítőképességét nem mérte jól fel, jóllehet nagyon szorgoskodott a szerződést szerződésszerűen teljesíteni. Hamar jutott el a joggyakorlat ahhoz a helyes értelmezéshez mely alapján az ellenőrzésen körön kívül eső ok tartalmilag a vis maiornak felel meg és nem a felróhatóság objektivizálása.⁷

2. Az előreláthatósági klauzulával kapcsolatos dilemmák természetesen voltak és maradtak, mert hosszú távú szerződések esetén nehezebb a szerződéskötéskori előreláthatóságot megragadni.⁸ Más helyzet tapasztalható a társaságok vezető tisztségviselői esetében, mint egy áruszerződés kötelezettjénél. Szerintem ezt a bírónak szükséges eldöntenie, elvi tételt e tekintetben nem szerencsés kimondani.
3. Önmagában érdekes, hogy a kvázi kontraktuális esetekben hogyan érvényesül kimentés jogi rezsimje, főként az előreláthatósági korlát. Egyáltalán miért alkalmazható a szigorúbb kontraktuális felelősség a vezető tisztségviselők, a felügyelő bizottság tagjai, a könyvvizsgáló esetében? Pusztán a szerződéses jellegű jogviszony az ok? Hamar eljutott a bírói gyakorlat ahhoz, hogy a gondossági mérce teljesítése esetén el sem érünk ehhez a kimentés miatti szigorú felelősséghez, mert nincs szerződésszegés, ha a gondossági kötelek esetében a gondossági mértéknek megfelelt a magatartás. Most már csak az a szerintem továbbra is nyitott kérdés, hogy melyek az ún. gondossági kötelek? Természetesen a megbízási jellegű

6 L. például Vékás-Gárdos. (szerk.) Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz Wolters Kluwer 2014 Budapest, A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013.évi V. törvény és kapcsolódó jogszabályok Nagykommentárja (szerk.: Osztovits András) Opten Informatikai Kft.2014. III. kötet., Leszkoven László, Szerződésszegés a polgári jogban, Wolters Kluwer Kiadó, Budapest 2018, Fuglinszki Ádám: Kártérítési jog HVG-ORAC Budapest 2015, Kemenes István, A kontraktuális kártérítés egyes kérdései MJ.2017/1.sz. Vékás Lajos, Szerződésszegési kártérítési felelősség a bírói gyakorlatban MJ 2020/10.sz.560.old

7 L. Új. Ptk. Tanácsadó Testületének Véleményét és a Kúria ezzel kapcsolatos döntéseit.

8 Nochta, Kártérítési jog. i.m.32-33.old. Fuglinszky Ádám, Az előreláthatósági klauzula egyes kérdései, avagy kinek, mikor és mit kell előrelátnia, Magyar Jog 2011/7, 416-425., Kemenes István, A kontraktuális kártérítés egyes kérdései, Magyar Jog 2017/1. sz. 1-10. old.

jogviszonyok esetében ez kézenfekvő, tradicionális tünet. Ott, ahol alternatív jogviszony létesítése is lehetséges a helyzet több mint érdekes (megbízási jellegű jogviszony társasági jogviszony, munkavégzésre irányuló egyéb jogviszony). Ezekben az esetekben az ilyen tisztséget betöltő személyektől elvárható fokozott gondosság általános mércéje a meghatározó azt gondolom.

Ezt társasági jogvitákban a bírói gyakorlat is megerősíti.

4. Az előreláthatóság és/vagy az okozatosság legyen-e a kárfelszámítás határa? Mennyire tudja a judikatúra a szerződésszegés esetén felmerülő következményi károk határai kicövekkeléséhez inkább alkalmazni az előreláthatóság kritériumát és nem az okozatosságot? Miért maradjon meg ugyanakkor az okozatosság szerepe a deliktuális felelősségnél? Nagy valószínűséggel ez a különbség azzal magyarázható, hogy a károkozó károsult érdekhelyzete eltérő. Az okozatosság körében a jogilag releváns ok a prevenció elsődlegességének a szolgálatában áll. Az előreláthatóság korlátja objektív szempont és az érdeksérelem kiegyenlítés primátusának biztosításában áll.⁹
5. Az élő bírói gyakorlat garantálja számos új Ptk.-beli szabály, intézmény létét és hatékony működését. A károkozás általános tilalma kimondása körében különösen figyelemre méltó döntések születtek.¹⁰

9 L. Nochta Tibor: Kártérítési jog. MenedzserPraxis Szakkiadó és Gazdasági Tanácsadó Kft. Budapest 2023 18. old. Fézer Tamás, Állandó mozgásban. Eszmetörténeti elemzés a polgári jogi felelősség funkcióiról. In: Barzó Tímea – Juhász Ágnes – Leszkoven László – Pusztahelyi Réka szerk. Ünnepi tanulmányok Bíró György professzor 60. születésnapjára, Miskolc, Novotni Alapítvány a magánjog Fejlesztéséért, 167-169.old.

10 A sérelemdíj megfizetésének kötelezettsége alól is lehetséges kimentés a szerződésen kívüli kártérítés szabályai szerint. Bíróság esetében a bírósági jogkörben okozott kár megítélése speciális feltételeinek is teljesülniük kell a sérelemdíjra kötelezéshez. Önmagában mérlegelési hiba fennállása nem elegendő – kirívóan súlyos jogértelmezési hiba, tévedés lehet csak alapja a bírósági jogkörben okozott kár megítélésének (BH 2018.5.141: Kúria Pfv.IV.20.648/2017/6.) A munkavállalót terhelő kárenyhítési kötelezettség megítélésekor értékelni kell az életkorát, egészségi állapotát, családi és lakóhelyi körülményeit. A kárenyhítési kötelezettség teljesítését az eset összes körülményének mérlegelésével lehet megítélni az objektív kárfelelősséggel tartozó, de annak megtérítése alól mentesülni kívánó munkáltató által bizonyított tények alapulvételével. Abban az esetben, amikor a munkavállaló bizonyítottan a jogellenesen megszüntetett munkaviszonyában betöltött munkakörének megfelelő állást keresett, aktívan eleget tett kárenyhítési kötelezettségének. (BH 2020.4.119: Kúria Mfv. I. 10.036/2019.) A rendkívüli perorvoslat folytán a jogerős ítélet alapján kitöltött szabadságvesztésnél enyhébb pénzbüntetésre ítélt terhelt abban az esetben is kártalanításra jogosult, ha a bíróság az alapügyben kiszabott és végrehajtott szabadságvesztést beszámítja, és ezzel a pénzbüntetést megfizetettnek tekinti (BH 2020.6.177: Kúria Pfv.III.21.955/2018/4. szám) A keresetlevelet a munkaviszony megszüntetésének jogellenességével kapcsolatos igény érvényesítése iránt harminc napon belül kell előterjeszteni. Nem zárható ki azonban, hogy

- felelősségkizárás és korlátozás korlátai meghatározásánál a diszpozitivitás fő szabályának kimondása
- a szándékos károkozás egyetemlegességet támasztó joghatásának helyes szerepe
- a közhatalmat gyakorló személyek kivált a bírák, ügyészek kárfelelősségének alkotmányjogi és EU jogi leágazásainak figyelembevétele¹¹
- a kártérítési szankció viszonyának figyelembevétele egyéb polgári jogi jogkövetkezményekhez (sérelemdíj- kártérítés- kártalanítás- jogalap nélküli gazdagodás)
- felvetődött az emberi élet, mint kár?¹²
- megszorodtak a kár bekövetkezésének esedékessége által megnyíló kárigények- az elévülés hullámvázai¹³

a jogellenességhez kapcsolódó, a keresetlevélben nem érvényesített igény elévülési időn belül előterjeszhető legyen, így e határidőn túl is előterjeszhető volt a perben az eredeti munkakörbe történő visszahelyezés iránti kérelem az üzemi tanácsi tagságra figyelemmel. Munkaviszony helyreállítása esetén a munkával nem töltött időt olyannak kell tekinteni, mintha a jogviszony fennmaradt volna. Ebben az esetben nem irányadó az Mt. 82. § (2) bekezdés szerinti kártérítési limit (BH 2017.2.69: Kúria, Mfv. I. 10.077/2016.)

- 11 A jogalkotással okozott kár megtérítése iránt indított perben, amennyiben a keresettel érvényesített igény az Európai Unió joga által biztosított alanyi jog megsértésén alapul, a tagállami felelősség megállapításához nem elegendő az uniós alanyi jog sérelmének elvi lehetősége. Minden jogvitában egyedileg kell megállapítani, hogy az ügynek van-e határon átnyúló releváns tényállási eleme, kivéve, ha a tagállam joga a saját állampolgárai részére ugyanazokat a jogokat biztosítja, mint amelyeket a másik tagállam állampolgára ugyanazon helyzetben a közösségi jog alapján élvezne. Alaptörvény-sértő jogalkotással vagy jogalkotási mulasztással okozott kár megtérítése iránti igény érvényesítésének feltétele a jogalkotási tevékenység, illetve mulasztás Alaptörvénybe ütközését megállapító alkotmánybírósági határozat hozatala (BH 2020.8.239: Kúria Pfv.III.20.870/2019/7. szám.) A jogalkotási tevékenységgel okozott érdeksérelem – az uniós jog által biztosított alanyi jogot sértő jogalkotáson kívüli esetekben – a szerződésen kívül okozott károkért való polgári jogi felelősség általános szabályain alapuló igényt akkor alapozhat meg, ha az Alkotmánybíróság az Alaptörvénnyel való kollíziója miatt megsemmisítette a megalkotott és kihirdetett jogszabályt vagy megállapította a jogalkotó magatartásával előidézett alaptörvény-ellenességet (EH 2019.07.P1: Kúria Pfv. III.20.308/2018/8. szám.)
- 12 A Kúria 1/2014. PJE határozatával a Ptk. alkalmazása körében is megfelelően irányadónak tekintette – a Pécsi Ítéletábla Kollégiumi Véleménye által iniciált – 1/2008. PJE határozatot), a témában megjelent legújabb irodalomból lásd különösen Benke, József „A természetből adott károsodással születés és a szülők vagyoni kompenzációja a formálódó hazai felsőbb bírósági gyakorlatban MAGYAR JOG 69.1 pp. 1-15. 15 p. (2022)
- 13 Példának okáért ilyen esetekről beszélhetünk, amikor a fogyatékossgal született gyermek saját jogán igényel kártérítést, ha a kórház alkalmazottainak hibás vagy elmaradt tájékoztatása miatt a szülő nem élhetett a terhesség megszakítással kapcsolatban a jogszabály által biztosított jogával, és a gyermeknek, ennek következményeként sérültek az élethez, emberi méltósághoz, a legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez fűződő alkotmányos jogai. A károsodás bekövetkezésének időpontja ez esetben a fogyatékos gyermek születésének időpontja. (1/2008 PJD) Más esetben egy üzem folyamatos porszennyeződés kibocsátó károkozása

- újszerű igénnyé vált az esély elvesztésének, élmények elmaradásának kárként való érvényesítése¹⁴
 - a bírói gyakorlat segítségével realitássá váltak az új típusú károk.¹⁵
 - az un. gazdasági kárfogalom a joggyakorlatban is jelentkezett¹⁶
6. Egyes speciális felelősségi alakzatok tekintetében is fontos joggyakorlati mozgás tapasztalható. Ezek közül csupán egyet említenénk meg – az idő rövidsége miatt – amelynek jelentősége azonban igen nagyfokú.
A fokozott veszéllyel járó tevékenységek körét 1977 óta – igazodóan az újabb és újabb veszélyes üzemi tevékenységek felbukkanásához – folyamatosan bővíti, kiterjeszti a judikatúra.

Példának okáért fokozott veszéllyel járó tevékenységnek számítanak: a környezet veszélyeztetése (*BH2012.12.*), a gépjármű üzemeltetéséhez tartozó tevékenységek (*EBH2007.1692*), villamos vezeték tartó oszlop kidőlése (*BH2008.183*), rádióhullámokkal irányított modellrepülő (*BDT2010.2236*), a villamosmű üzemben tartása.

folytán a közeli nyárfás asszimilációs felülete fokozatosan csökkent minek következtében elérve a kritikus értéket bekövetkezik a drasztikus lombhullás és kipusztul az erdő, amely a kár bekövetkezésének lesz az időpontja. Az ingatlan értékében az értékcsökkenés akkor következik be, amikor a szomszédos ingatlan használatával összefüggő tartósan zavaró hatások jelentkeznek. Ekkor kezdődik a kárigény elévülése is. (*BDT2006.1409*)

A talaj szennyeződésével a károsodás bekövetkezik és a kártérítés esedékessé válik, ezért, ha az ingatlan tulajdonosa a kárigényét menthető okból, akadály nélkül érvényesíthette volna – mivel a károkozó magatartás a károsodás ténye előtt ismert volt- a kártérítési követelés elévül, és az nem éled fel újabb tulajdon átruházás, tulajdonszerzés időpontjában sem. (*BDT2009.2137*)

- 14 erre Pribula László, A gyógyulási esély elvételének értékelése a bírói gyakorlatban. *Med Et Jur.* 8. évf. 5.szám 9-12. Zákány Judit, Szemelvények a gyógyulási esély elvesztésének megítélésével kapcsolatban néhány európai országból. *Magyar Jog* 2021. 5. száma 257-260 old.
- 15 A közérdekű célokat kielégítő mobil átjátszó torony létesítésével okozott kárt meg kell téríteni, ha a szomszédos ingatlan szükségtelen zavarását eredményezi. (*BH2007. 226*) A közérdekből végzett tevékenység – autópálya építése, üzemeltetése – nem zárja ki, hogy ha a környező ingatlan tulajdonosát értékcsökkenés folytán hátrány éri, annak ellentételezését követelhesse. Az autópálya objektív léte az ingatlanban rendszerint értékcsökkenést idéz elő, amely a zajhatás, a bekerítettség, elszigeteltség, a kilátás korlátozottsága, a benapozás és intimitás elvesztése miatti környezeti többletterhelésben mutatkozik meg. (*BDT2009. 2059. I. és BDT2007. 1689. I.*) Nem mentesülhet az alperes a kártérítési felelősség alól sem a közérdekre, sem az állammal kötött koncessziós szerződése tartalmára hivatkozással akkor, ha az általa létesített objektum (műtárgy) a környezetében levő ingatlanokban forgalmi értékcsökkenést – ezáltal kárt – okoz.
- 16 Szalai Ákos: A kár közgazdasági és jogi fogalma. Különbségek-párhuzamok. MTA Law Working Papers 2017/3. 30-31. old., u.ő. Okozatosság a kártérítési jogban – Joggazdaságtani megfontolások. Polgári Jog. 2017/1. Menyhárd, Attila [2015]: Basic Questions of Tort Law from a Hungarian Perspective. Helmut Koziol (szerk.): Basic Questions of Tort Law from a Comparative Perspective, Wien: Jan Sramek Verlag, 2015.

A városi tömegközlekedés – a közúti járművel történő utaszállítás – mint fokozott veszéllyel járó tevékenység körét nem lehet kizárólag a jármű üzemben tartására leszűkíteni, hanem e veszélyes üzemi tevékenységnek szükségszerű része az a környezet, amelyben a jármű közlekedik, így az utasok le- és felszállására szolgáló megállóhely is. Egy ügy tényállása szerint a hótól és jégbordától mindössze egy autóbusznyi hosszúságban eltakarított, utasoktól zsúfolt buszmegállóban a felperes – aki egy másik buszra várakozott – a megállóból éppen elindult autóbusz oldalának esett – feltehetően, bár nem bizonyítottan, elcsúszott – és így szenvedett el súlyos sérüléseket. A bíróság ítéletében az alperes terhére rótta, hogy a keskeny és szűk autóbuszmegállót csak részben csúszásmentesítette (takarította). Kimondta azt, hogy az alperestől elvárható lett volna, hogy a megállóban nagyobb területet tisztíttasson meg, az alperes tehát *felróhatóan mulasztott*. A veszélyes üzemi felelősség alapján állapította meg, kimondva azt, hogy az alperes által folytatott és a tömegközlekedést biztosító, utasforgalmat bonyolító fokozott veszéllyel járó tevékenység köréből nem rekeszthető ki az autóbusz-megálló, amely szükségszerű része az alperes veszélyes tevékenységének (BDT2010. 2357.). Azt is kimondta egy másik döntésben a bíróság, hogy a fokozott veszéllyel járó tevékenység azokat a *forgalmi helyzeteket* is magában foglalja, amelyekben a jármű a közlekedésben részt vesz (BDT2009. 2108.).

Veszélyes üzem a „Mászó-birodalom” *falmászó fala* és fokozott veszéllyel járó tevékenység maga a *mászás*, így az annak során bekövetkezett baleset miatti kárfelelősség a két veszélyes üzem egymás irányában fennálló felelősségi szabálya alapján oldható meg. Az ügy tényállása szerint a felperes a mászófal 12 méteres magasságában úgy maradt biztosítás nélkül, hogy biztosítókötele a karabinerből kiakadt, és a felperes a földre zuhant. A bíróság álláspontja szerint a 10 méter magasságot meghaladó meredek mászófal negatív falsíkok kialakításával, kisszámú kapaszkodási pont biztosításával önmagában veszélyes üzemnek minősül, de veszélyes üzem annak igénybevétele, maga a falmászás is, mint *extrém veszélyességű sport*.

A jármű veszélyessége nem szűnik meg azért, hogy azt rövidebb időre megállítják (pl. forgalmi dugó miatt a jármű nem tud továbbhaladni). A veszélyes üzemi felelősséget kell alkalmazni akkor is, ha a gépjármű ajtajának kinyitásával történik a károkozás, akkor is, ha a vezető a gépjármű motorját már leállította. Ha megszűnik a gépkocsinak az emberi irányítás alatt tartása, akkor a tevékenység fokozottan veszélyes jellege is általában megszűnik (EBH2007. 1692.).

A közút kezelője a forgalom keltette zaj és rezgés következtében az épületben keletkezett kár megtérítéséért a fokozott veszéllyel járó tevékenységre vonatkozó szabályok alapján felel. A kártérítési felelőssége az épületkárosodásban való közrehatása arányában áll fenn. (BDT2020. 4183.)

Fokozott veszéllyel jár az a tevékenység, amelynek a folytatása során fellépő, *viszonylag csekély mértékű rendellenesség* is súlyos kárral fenyegető veszélyhelyzetet alakíthat ki. A fokozott veszéllyel járó tevékenység megítélésénél a működtetés során alkalmazott

eszköz jellemző vonásait kell vizsgálni, és a tevékenységgel elindítható lehetséges ok folyamat következményeit is figyelembe kell venni.

A joggyakorlat irányt szabó felfogása szerint egyedileg kell mérlegelni azt a körülményt, hogy a rendeltetésszerű használat során fellépő csekély rendellenesség okozhat-e aránytalanul széles körben vagy aránytalanul súlyos mértékben károkat. Ezzel összefüggésben a nyári bobbálya a 750 m hosszú pályaszakaszra, az elérhető 30 km/h körüli sebességre, az ebben rejlő mozgási energia nagyságára, a bobbkocsi fékezhetőségére és sajátos egyensúlyi viszonyaira figyelemmel veszélyes üzemnek minősül, mert e tulajdonságai miatt, használata során kis hiba is súlyos következményekhez vezethet. (*BH2013. 91.*)

DISZPOZITÁS ÉS KÓGENCIA A KÖZSZOLGÁLTATÁSI SZERZŐDÉSEK KÖRÉBEN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A VILLAMOSENERGIA-PIACON

1. Bevezetés – A közszolgáltatási szerződés tárgya

A hatályos magyar törvényi szabályok szerint, a közszolgáltatási szerződés alapján a szolgáltató általános gazdasági érdekű szolgáltatás nyújtására, a felhasználó díj fizetésére köteles, egyúttal a szolgáltatót szerződéskötési kötelezettség terheli, továbbá a felhasználó a díjat havonta, utólag köteles megfizetni.²

A hatályos polgári jogi szabályozásunk – az 1959-es Ptk.-tól eltérően³ – a közüzemi szolgáltatások igénybevételére létrejött szerződést a vállalkozási szerződés altípusának tekinti. A szerződési cél ugyanis valójában nem energiahordozók (gáz, villany) tulajdonjogának a megszerzése, hanem sokkal inkább a tág értelemben vett közüzemi szolgáltatások biztonságos és folyamatos biztosítása, amelyért a szolgáltatás megrendelője a tartós, folyamatos jogviszony alatt a szerződési feltételek szerinti időközönként (például havonta, negyedévente, évente) visszatérően fizeti a díjat. A díj csak a szolgáltatás tényleges nyújtása esetén jár (mint eredménykötelem).⁴

A közüzemi szolgáltatások ma már igen szerteágazóak lehetnek: idetartoznak a villamos energia, gáz-, távhő-, víz-, szennyvízszolgáltatás, szemétszállítás-, telefon- (mobiltelefon-), televízió-, rádió-, jeltovábbítás-, kábeltévé-, internetszolgáltatás, postai szolgáltatások stb. A Ptk. a szerződési altípus elnevezésében visszatér a nemzetközi terminológiának megfelelően a korábban az 1959-es Ptk. által is alkalmazott „közszolgáltatási szerződéshez”. Ez összhangban áll a vállalkozási szerződés tágabb

1 Prof. Dr. Szuchy Róbert, egyetemi tanár, a Károli Gáspár Református Egyetem oktatási rektorhelyettese, a KRE Állam- és Jogtudományi Kar Kereskedelmi Jogi tanszékének tanszékvezető-helyettese.

2 A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény, 6:256 §

3 A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény, 387. §

„Közüzemi szerződés alapján a szolgáltató köteles meghatározott időponttól a felhasználó számára folyamatosan és biztonságosan a felhasználó igénye szerint meghatározott közüzemi szolgáltatást - így különösen gázt, villamos energiát és vizet – nyújtani, a felhasználó pedig köteles időszakonként díjat fizetni.”

4 Kemenes István, In: Gárdos Péter, Vékás Lajos (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*

definiálásával (szolgáltatási szerződés – közszolgáltatási szerződés). A nem közüzemi szolgáltatásokra (például ptyolat-, fodrász-, takarító-, cipész-, fotóelőhívási vagy kulturális és sportszolgáltatások) a vállalkozási szerződés általános szabályai irányadóak.

A Ptk. a szerződési altípusról csupán néhány elvi rendelkezést fogalmaz meg. A közszolgáltatási szerződésnek a kódexben való megjelenítése változatlanul azt a fontos elvi közelítést fejezi ki, hogy a közüzemi szolgáltatások nyújtása nem közhatalmi, hanem polgári jogi természetű, tehát az egyenjogúság és mellérendeltség által meghatározott szerződéses jogviszony keretei között történik, alapvetően a megrendelő (gyakran fogyasztó) érdekeinek szem előtt tartásával.⁵

A közszolgáltatási szerződés tárgyát képező közszolgáltatások esetében az ágazati jogszabályok rögzítik az állam és a helyi önkormányzatok feladatait, valamint külön rögzítik a szerződés tárgyát képező közszolgáltatással kapcsolatos műszaki, technikai, minőségi igényeket és az ellenőrzés lehetőségeit. A szerződés tárgyaként a Ptk. az „általános gazdasági érdekű szolgáltatást” jelöli meg. Ennek forrását azonban nem a polgári jogi szabályokban találjuk, hanem az uniós versenypolitika rendelkezései között. Az EUMSZ⁶ közvetlenül alkalmazható 106. cikk (2) bekezdéséhez⁷ köthető leginkább a fogalom megjelenése, valamint az Alapjogi Charta az általános érdekű gazdasági szolgáltatásokhoz való hozzáférés jogát deklaráló cikkéhez.⁸ Az EUMSZ és az Európai Bíróság sem határozza meg definitív módon az általános gazdasági érdekű szolgáltatást.⁹

2. Az Európai Unió szabályozási keretei

2.1. A villamos energia, mint közszolgáltatás

Az Európai Unió villamosenergia-piacát meghatározó 2019/944 irányelv szerint¹⁰ a piaci szabályok lehetővé teszik, hogy a termelők és az ellátók a működésük gazdasági

5 BDT2000. 334.

6 Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata [HL C 202., 2016.6.7., 1–388. o.]

7 EUMSZ 106. cikk (2) bek.: „Az általános gazdasági érdekű szolgáltatások működtetésével megbízott vagy a jövedelemtermelő monopólium jellegű vállalkozások olyan mértékben tartoznak a Szerződések szabályai, különösen a versenyszabályok hatálya alá, amennyiben ezek alkalmazása sem jogilag, sem ténylegesen nem akadályozza a rájuk bízott sajátos feladatok végrehajtását. A kereskedelem fejlődését ez nem befolyásolhatja olyan mértékben, amely ellentétes az Unió érdekeivel.”

8 Alapjogi Charta 36. cikk.

9 Auer Ádám: *Hol a határ? Közszolgáltatási szerződések köz- és magánjog határán*, In: Peres, Zsuzsanna; Bathó, Gábor (szerk.) *Ünnepi tanulmányok a 80 éves Máthé Gábor tiszteletére: Labor est etiam ipse voluptas Budapest, Magyarország: Ludovika Egyetemi Kiadó (2021) 1,085 p. pp. 37-50., 14 p.*

10 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/944 irányelve (2019.június 5.) a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 2012/27/EU irányelv módosításáról [HL L 158., 2019.6.14., 125—199. o.]

és pénzügyi életképességére vonatkozó értékelés alapján a piacra beléphessenek és onnan kiléphessenek. Ez az elv nem összeegyeztethetetlen azzal, hogy a tagállamok a villamosenergia-ágazatban működő vállalkozások számára általános gazdasági érdekből közszolgáltatási kötelezettségeket írjanak elő.¹¹

A tagállamoknak széles körű mérlegelési jogkörrel kell rendelkezniük arra vonatkozóan, hogy általános gazdasági érdekű célkitűzéseket szem előtt tartva közszolgáltatási kötelezettségeket rójanak a villamosenergia-ipari vállalkozásokra. A tagállamok biztosítják, hogy a lakossági fogyasztóknak és – amennyiben a tagállamok megfelelőnek tartják – a kisvállalkozásoknak is joguk legyen meghatározott minőségű villamos energiával való ellátáshoz könnyen összehasonlítható, átlátható és versenyképes árakon. Mindazonáltal a villamosenergia-ellátás árának szabályozása formájában jelentkező közszolgáltatási kötelezettségek alapvetően torzító hatású intézkedést képeznek, amelynek következtében gyakran díjdeficitek halmozódnak fel, korlátozódik a fogyasztók választási lehetősége, kevesebb az ösztönző az energiamegtakarítási és energiahatékonysági beruházásokhoz, csökken a szolgáltatás színvonala, csökken a fogyasztók bevonásának és elégedettségének mértéke, korlátozódik a verseny, és a piacon kevesebb innovatív termék és szolgáltatás áll rendelkezésre. Következésképpen a tagállamoknak más szakpolitikai eszközöket – és különösen célzott szociálpolitikai intézkedéseket – kell alkalmazniuk, hogy biztosítsák polgáraik számára a villamosenergia-ellátás megfizethetőségét.¹²

A közszolgáltatási kötelezettségek által a villamosenergia-ellátás árképzésére gyakorolt torzító hatások mérséklése érdekében szükséges, hogy az ilyen beavatkozást alkalmazó tagállamok kiegészítő intézkedéseket vezessenek be, ideértve a nagykereskedelmi árképzést érintő torzulások megelőzését szolgáló intézkedéseket is. A tagállamoknak gondoskodniuk kell arról, hogy a szabályozott árak valamennyi kedvezményezettje teljesszűrésen élhessen a versenyi ajánlatokkal, ha úgy kívánja.¹³

2.2. *Fogyasztóvédelem a villamosenergia-piacon*

A 2019/944 irányelv 10. cikk szabályozza az alapvető szerződéses jogokra vonatkozó kérdéseket, elsősorban fogyasztóvédelmi szempontokat előtérbe helyezve. Először is fogyasztókkal, illetve az irányelv szövegezése szerint, a „végfelhasználókkal” között szerződésekből meghatározása kerül, hogy milyen adatokat és információkat kell a szerződéseknél kötelezően tartalmazniuk.¹⁴

11 2019/944 irányelve (15) Preamb.

12 2019/944 irányelve (22) Preamb.

13 2019/944 irányelve (23) Preamb.

14 2019/944 irányelv 10. cikk (3) bek.

„a) az ellátó neve és címe;

b) a nyújtott szolgáltatások, azok felajánlott minőségi színvonala, valamint az első csatlakozás időpontja;

A feltételeknek tisztességeseknek kell lenniük, és előzetesen ismertetni kell azokat. Ezeket az információkat minden esetben a szerződés megkötése vagy visszaigazolása előtt meg kell adni. Ha a szerződést közvetítőkön keresztül kötik, az e bekezdésben meghatározott információkat szintén még a szerződés megkötése előtt kell megadni.

A végfelhasználók rendelkezésére kell bocsátani a kulcsfontosságú szerződéses feltételek összefoglalóját, világos módon és lényegre törő, egyszerű nyelvezettel. A végfelhasználókat megfelelően értesíteni kell, ha a szerződési feltételekben bármilyen módosítás várható, és az értesítéskor tájékoztatni kell őket a szerződés megszüntetésére vonatkozó jogugról. A szolgáltatóknak áttekinthető és érthető módon, közvetlenül kell tájékoztatni a végfelhasználókat az ellátási ár valamennyi módosításáról, valamint a módosítás okairól és előfeltételeiről, továbbá alkalmazási köréről, megfelelő időben, legkésőbb két héttel, lakossági fogyasztók esetében pedig egy hónappal a módosítás hatálybelépését megelőzően. A tagállamok biztosítják, hogy a végfelhasználók szabadon megszüntethessék a szerződéseket, ha az ellátó által közölt új szerződéses feltételeket vagy az ellátási ár kiigazításait nem fogadják el.

A szolgáltatók továbbá áttekinthető információt kell, hogy nyújtsanak a végfelhasználóknak az érvényes árakról és tarifákról, valamint a villamosenergia-ellátáshoz való hozzáférés és használat általános szerződési feltételeiről. A szolgáltatók a fizetési módok széles körét kell, hogy kínálják a végfelhasználóknak. E fizetési módok nem tehetnek indokolatlanul különbséget a felhasználók között.

A szolgáltatók a végfelhasználóknak tisztességes és átlátható általános szerződési feltételeket kell, hogy kínáljanak, amelyek megfogalmazásának egyszerűnek és egyértelműnek kell lennie, és azok nem tartalmazhatnak a felhasználói jogok gyakorlására vonatkozó nem szerződéses korlátokat, például túlságosan terjedelmes szerződési dokumentációt. A felhasználókat védeni kell a félrevezető vagy tisztességtelen értékesítési módszerekkel szemben. A végfelhasználóknak joguk van magas színvonalú szolgáltatáshoz és az ellátójuk általi panaszkezeléshez. Az ellátóknak egyszerűen,

c) a kínált karbantartási szolgáltatások fajtái;

d) azok az eszközök és módok, amelyek segítségével az érvényes tarifákra, karbantartási díjakra, valamint az összekapcsolt termékekre és szolgáltatásokra vonatkozó, aktuális információkhoz hozzá lehet jutni;

e) a szerződés időtartama, a szerződés, illetve a szolgáltatások megszüntetésének és meghosszabbításának feltételei – beleértve a velük összekapcsolt szolgáltatásokat és termékeket is –, valamint hogy engedélyezett-e a szerződés ingyenes megszüntetése;

f) kártérítési vagy visszatérítési előírások, ha a szerződésben vállalt szolgáltatásminőségi színvonala nem megfelelő, ideértve a pontatlan és késedelmes számlázást is;

g) a bíróságon kívüli vitarendezési mechanizmus kezdeményezésének módja a 26. cikkel összhangban;

h) tájékoztatás a fogyasztói jogokról, beleértve a panaszkezelést, és valamennyi e bekezdésben foglalt információt is, amelyeket a számlákon vagy a villamosenergia-szolgáltató vállalkozás honlapján egyértelműen közölni kell.”

tisztességesen és gyorsan kell kezelniük a panaszokat. A végfelhasználók tájékoztatást kapnak az egyetemes szolgáltatással kapcsolatos jogaikról, amennyiben a tagállamoknak a rendelkezései alapján azt igénybe vehetik.

Ezen túlmenően a lakossági fogyasztóknak plusz védelmet ír elő azáltal, hogy a tervezett kikapcsolás előtt kellő időben megfelelő tájékoztatást nyújtanak a kikapcsolás alternatívájaként lehetséges intézkedésekről. Ezen alternatív intézkedések hivatkozhatnak a kikapcsolás elkerülését szolgáló támogatási forrásokra, az előfizetési rendszerekre, az energetikai auditokra, az energetikai tanácsadási szolgáltatásokra, az alternatív fizetési konstrukciókra, az adósságkezelő tanácsadásra vagy a kikapcsolási moratóriumokra, és nem okozhatnak többletköltséget a kikapcsolás előtt álló fogyasztók számára.

2.3. *Dinamikus tarifák*

Az irányelv ugyancsak rendelkezik a dinamikus tarifákra vonatkozó előírásokról is. A dinamikus tarifa a villamos energia piacon egy olyan árazási struktúra, amely változik az energiafogyasztás időbeli változásainak megfelelően. Ennek lényege, hogy az energia ára nem állandó, hanem az időszakos kereslet és kínálat függvényében változik. Például, a csúcsidőszakokban, amikor a fogyasztás magas (pl. munkanapok délutánjain), az energia ára magasabb lehet, míg a kevésbé igénybe vett időszakokban (pl. éjszaka vagy hétvégén) alacsonyabb lehet. Ez a tarifatípus ösztönzi a fogyasztókat, hogy az alacsonyabb árú időszakokban használják az energiát, ezáltal segítve a hálózat egyenletesebb terhelését és csökkentve az energiafogyasztás csúcsidőszakbeli terheit. Ez nemcsak gazdasági előnyökkel jár a fogyasztók számára, hanem segíti az energiaellátás stabilitását és hatékonyságát is. A dinamikus tarifák alkalmazása jelentős szerepet játszhat az energiafogyasztás optimalizálásában, különösen a megújuló energiaforrások egyre növekvő használata mellett.¹⁵

A tagállamoknak biztosítani kell, hogy a nemzeti szabályozási keret lehetővé tegye, hogy az ellátók dinamikus villamosenergia-árat tartalmazó szerződést kínáljanak. A tagállamok biztosítják, hogy az okosmérővel rendelkező végfelhasználók legalább egy ellátótól, valamint minden olyan ellátótól, amely több mint 200 000 végfelhasználóval rendelkezik, kérhessék dinamikus villamosenergia-árat tartalmazó szerződés megkötését.

A tagállamoknak továbbá biztosítani kell, hogy az ellátók teljeskörűen tájékoztassák a végfelhasználókat az ilyen dinamikus villamosenergia-árat tartalmazó szerződésekkel járó lehetőségekről, költségekről és kockázatokról, továbbá, hogy az ellátóknak ennek megfelelően minden információt meg kelljen adniuk a végfelhasználók számára, többek között arról is, hogy fel kell szereltetniük egy megfelelő villamosenergia-fogyasztásmérőt. A szabályozó hatóságoknak figyelemmel kell kísérniük a piaci fejleményeket, meg kell vizsgálniuk az új termékekben és szolgáltatásokban rejlő esetleges kockázatokat, és

15 Joskow, Paul L., and Catherine D. Wolfram. 2012. „Dynamic Pricing of Electricity.” *American Economic Review*, 102 (3): 381-85.

foglalkozniuk kell a visszaélésszerű gyakorlatokkal. A dinamikus villamosenergia-árat tartalmazó szerződésre való átállás előtt az ellátónak minden végfelhasználó hozzájárulását meg kell szereznie.¹⁶

2.4. Kiszolgáltatott helyzetben lévő fogyasztók

A „*kiszolgáltatott helyzetben lévő fogyasztó*” vagy „*védendő fogyasztók*” kifejezés a villamos energia piacon olyan fogyasztókra utal, akik különféle okok miatt hátrányos helyzetben vannak, és kevésbé képesek védeni saját érdekeiket a piacon. Ezek a fogyasztók általában kevésbé tudnak váltani az energiaellátók között, vagy nincsenek teljesen tájékozottak a különböző tarifák és szolgáltatások tekintetében. Ez a helyzet különösen érzékeny lehet az alábbi szempontok miatt:

- a) Gazdasági hátrány: Az alacsony jövedelmű vagy anyagilag korlátozott helyzetben lévő fogyasztók nehezebben tudják megfizetni az energiaárakat, különösen a dinamikus tarifák esetén, amikor az árak változhatnak.
- b) Fizikai vagy szociális korlátozottság: Idősek, mozgáskorlátozottak vagy egyéb társadalmi csoportok, akik nehezebben tudják érvényesíteni jogos érdekeiket vagy hozzáférni az információkhoz.
- c) Információs hátrány: Azok a fogyasztók, akik nem rendelkeznek megfelelő ismeretekkel vagy hozzáféréssel az energia piaci információkhoz, hátrányos helyzetben lehetnek a döntéshozatal során.
- d) Lakóhelyi korlátozások: Bizonyos területeken a fogyasztók korlátozott választási lehetőségekkel rendelkeznek az energiaszolgáltatók tekintetében, ami szintén kiszolgáltatottá teheti őket.

Ezért a szabályozók és a piaci szereplők számára fontos, hogy külön figyelmet fordítsanak ezekre a fogyasztói csoportokra, biztosítva számukra a tisztességes és megfizethető energiaellátást, valamint a megfelelő tájékoztatást és védelmet.¹⁷

Az irányelv kötelező előírásokat tartalmaz a kiszolgáltatott helyzetben lévő fogyasztók védelmére. A tagállamok megfelelő intézkedéseket kell, hogy hozzanak a felhasználók védelmére és különösen megfelelő biztosítékokat nyújtanak a kiszolgáltatott helyzetben lévő felhasználók védelmére. E tekintetben a tagállamok meghatározzák a kiszolgáltatott helyzetben lévő felhasználó fogalmát, amely az energiaszegénységre és többek között az ellátásból való kizárás kritikus időszak alatti tilalmára vonatkozhat. A kiszolgáltatott helyzetben lévő felhasználók fogalma kiterjedhet a jövedelmi szintekre,

¹⁶ 2019/944 irányelv 11. cikk.

¹⁷ Roggenkamp, Martha, and Lea Diestelmeier, 'Energy Market Reforms in the EU: A New Focus on Energy Consumers, Energy Poverty, and Energy (in)Justice?', in Iñigo del Guayo, and others (eds), *Energy Justice and Energy Law* (Oxford, 2020; online edn, Oxford Academic, 18 June 2020),

az energiakiadásoknak a rendelkezésre álló jövedelemhez viszonyított arányára, az otthonok energiahatékonyságára, az elektromos eszközöktől való, egészségügyi okokkal magyarázható jelentős függésre, az életkorra vagy egyéb kritériumokra. A tagállamok biztosítják a kiszolgáltatók helyzetben lévő felhasználókkal kapcsolatos jogok és kötelezettségek érvényesülését. Intézkedéseket hoznak különösen a távoli területeken élő, kiszolgáltatók helyzetben lévő felhasználók megóvása érdekében. Magas szintű fogyasztóvédelmet biztosítanak, különösen a szerződési feltételek átláthatósága, az általános információk és a vitarendezési mechanizmusok vonatkozásában.

A tagállamok az energiaszegénység kezelése céljából – a szegénység tágabb összefüggéseit is figyelembe véve – kötelesek megtenni a szükséges intézkedéseket, például társadalombiztosítási rendszerükön keresztül előnyöket nyújtanak a kiszolgáltatók helyzetben lévő felhasználók szükséges energiaellátása érdekében, vagy támogatást kell nyújtanak az energiahatékony fejlesztéseknek.

3. A villamos energia értékesítése, mint a közszolgáltatási szerződés tárgya

3.1. A villamos energia, mint közszolgáltatás

Az általános gazdasági érdekű szolgáltatás körén belül több csoport különböztethető meg. Vannak olyan szolgáltatások, amelyek tulajdonváltás lehetőségét teremtik meg, és amelyek keretében sor is kerül gáz, elektromos áram, víz, hőenergia (távhőszolgáltatás) tulajdonának megváltozására. Más esetekben a szolgáltatás a háztartásban főlöslegessé váló dolgok (szemét, szennyvíz) eltávolítását biztosítja. A postai és a telekommunikációs szolgáltatások alkotják az általános gazdasági érdekű szolgáltatás harmadik csoportját (levél, távirat, csomag továbbítás, rádió és televízió szolgáltatás, kábeltévé, internet stb.). A kommunális szolgáltatások között említhető a közvilágítás, köztisztaság, temetőfenntartás, tömegközlekedés. Az ötödik csoportot az egészségügyi, szociális szolgáltatások alkotják.¹⁸

A villamos energiáról szóló 2007. évi LXXXVI. törvény („Vet.”) célja a teljes verseny megteremtése a gazdaság versenyképességének fokozása érdekében a hosszú távon fenntartható ellátásbiztonság szavatolása mellett. A törvény alapvetően összhangban van az Európai Unió előírásainak. A törvény a „fogyasztó” elnevezés helyett a – korábbi, már nem hatályos – 2003/54/EK irányelvben¹⁹ foglaltakkal összhangban a „felhasználó” megjelölést vezeti be általánosan, egyedül a lakossági fogyasztó és a védendő fogyasztó elnevezés használatát alkalmazza.

A kettős – közüzemi és szabadpiaci – modell megszűnt, helyét tiszta versenypiaci modell vette át, amelyben a versenyt csak az erőfölényes helyzetekkel való visszaélés

18 OPTEN Ptk. Kommentár

19 Az Európai Parlament és a Tanács 2003/54/EK irányelve (2003. június 26.) a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 96/92/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről [HL L 176., 2003.7.15., 37-56. o.]

megelőzése, illetve a kiszolgáltatott felhasználók védelme érdekében lehet korlátozni. A felhasználók, illetve a kereskedők szabadpiaci körülmények között szerezhetik be, a termelők pedig ugyanilyen módon értékesíthetik a villamos energiát.

A lakossági fogyasztók és a kisvállalkozások – a törvény által kijelölt – szűk köre – egyetemes villamosenergia-szolgáltatásra is jogosultak. Ennek keretében az egyetemes szolgáltatóktól („ESZ”) meghatározott minőségű (megbízhatósági-, rendelkezésre állási-, fizetési feltételekre vonatkozó jellemzők) villamos energiát vásárolhatnak méltányos, könnyen és tisztán összehasonlítható, átlátható árakon. Az egyetemes szolgáltatás tehát leginkább jogszabályban meghatározott ellátás-biztonsági szintet nyújtó szolgáltatási csomag és nem egy piaci viszonyoktól „eltérített” szolgáltatás.²⁰

3.2. A szerződéskötési kötelezettség

A Ptk. normaszövege szerint a szolgáltatót szerződéskötési kötelezettség terheli. A jogszabályon alapuló szerződéskötési kötelezettségre a Ptk. 6:71. § rendelkezései irányadók. A Ptk. a szerződéskötési kötelezettség kapcsán nem utal a kivétel lehetőségére.

Hozzá kell tenni, hogy ez a szabályozás több szempontból is problémás lehet, tekintettel arra, hogy egyes ágazatok egyes szegmensei esetén, például a villamos energia törvényben²¹ („Vet.”) csak bizonyos szereplőkre ír elő szerződéskötési kötelezettséget, azonban például a szabadpiacon tevékenykedő villamos energia kereskedők vonatkozásában nem. A hálózati engedélyesek üzemeltetésében álló átviteli és elosztói hálózatot a hálózati engedélyesek a Vet.-ben megállapított rendszerhasználati díjak ellenében, szerződéskötési kötelezettség terhe mellett bocsátják rendelkezésre villamosenergia-továbbítás céljából a rendszerhasználók részére.²² Továbbá az egyetemes szolgáltatót a Vet. szerinti feltételekkel az egyetemes szolgáltatás vonatkozásában villamosenergia-értékesítési és szerződéskötési kötelezettség terheli, az erre jogosult felhasználó tekintetében a felhasználó külön jogszabályban meghatározott módon bejelentett szándéka esetén.²³ E szabályozás a földgáztörvényben²⁴ („Get.”) is analóg módon²⁵ jelenik meg egyébként.

A régi Ptk. biztosította, hogy a szolgáltató jogszabályban meghatározott esetekben megtagadja a szerződés megkötését, és a Ptk.²⁶ nem helyezte hatályon kívül a külön törvényekben rögzített kivételszabályokat. A szerződés megkötése akkor tagadha-

20 2007. évi LXXXVI. törvény indokolása

21 2007. évi LXXXVI. törvény a villamos energiáról („Vet.”)

22 Vet. 35. § (1) bek.

23 Vet. 48. §

24 2008. évi XL. törvény a földgázellátásról 34. § (1) bek. az egyetemes szolgáltatók esetén és 132. § 27. pont az elosztói engedélyesek vonatkozásában

25 Get. 34. § (1) bek. az egyetemes szolgáltatók esetén és 132. § 27. pont az elosztói engedélyesek vonatkozásában

26 Ptk. 6.:71. §

tó meg, ha a kötelezett bizonyítja, hogy a szerződés teljesítésére nem lenne képes vagy a szerződéstől való elállásnak vagy felmondásnak lenne helye.²⁷ Ez logikailag szoros kapcsolatot mutat a Ptk. bevezető rendelkezései között, a Ptk. 1:3. §-ában szabályozott tisztesség elvével, amely szerint a jogok gyakorlása (és a kötelezettségek teljesítése) során a felek a tisztesség és a jóhiszeműség követelményeinek megfelelően kötelesek eljárni. Amennyiben a kötelezett bizonyítja, hogy a jogszabály által előírt kötelező szerződés teljesítésére nem lenne képes vagy a szerződéstől való elállásnak vagy felmondásának lenne helye, a szerződés megkötését megtagadhatja. Így például megtagadható a szolgáltató által a szerződés (vagy új szerződés megkötése), ha például a korábbi szerződés felmondására azért került sor, mert szolgáltatási díjtartozás áll fenn a szolgáltató irányába.

3.3. A szerződéskötési szabadság

A Ptk.-ban rögzített szerződésre vonatkozó szabályokon túl mint *lex specialis* a Vet. további szabályokat tartalmaz a villamosenergia-vásárlási szerződés vonatkozásában. E ponton érdemes áttekinteni a szerződések elnevezésére vonatkozó problémakört is. A Vet. ugyanis számos különböző elnevezéssel illeti a „villamosenergia-vásárlási” szerződést. A Vet. 62. §-a e szerződést villamosenergia-vásárlási szerződésként definiálja, amely gyakorlatilag összhangban van a fent ismertetett azon szabállyal, amely a villamos energiát dolog módjára hasznosítható természeti erőnek tekinti és így adásvételi szerződés tárgya lehet, tehát „meg lehet venni”, azaz „vásárlási” szerződést lehet kötni rá. Bár talán dogmatikailag szerencsésebb és helyesebb lett volna a „villamosenergia-adásvételi szerződés” elnevezés használata. Azonban ez a megközelítés részben távol kerül a fent ismertetett „közszolgáltatási szerződés” fogalmától és tartalmától, hiszen e szerződés során a szolgáltatási elem helyett az átruházási elem kerül előtérbe.

3.4. A szerződés kötelező tartalmi elemei

A Vet. a villamosenergia-vásárlási szerződés vonatkozásában kötelező szerződéses tartalmi elemeket határoz meg. Egyúttal különböző tartalmi elemeket ír elő az egyetemes szolgáltatásra jogosult felhasználók vonatkozásában és az erre nem jogosultak (szabadpiaci felhasználók) szerződéseire vonatkozóan. Az egyetemes szolgáltatásra jogosult felhasználónak a villamosenergia-kereskedővel kötendő villamosenergia-vásárlási szerződésének tartalmaznia kell számos elemet, illetve szerződéses klauzulát.

Így tehát tartalmazni kell a szerződő felek megnevezését, természetes személy esetén a nevének, lakcímének, jogi személy vagy a Ptk. általános szabályai szerint létrehozott jogalany esetén a székhelyének, cégjegyzékszámának vagy azzal egyenértékű azonosítójának és adószámának feltüntetésével, a szolgáltatás igénybevételének

²⁷ Ptk. 6:71. § (4) bek.

kezdő időpontját, a nyújtott szolgáltatások megnevezését, azoknak a jogszabályban foglalt rendelkezésekkel összhangban feljánlott minőségi színvonalát, valamint az ettől eltérő színvonalú szolgáltatás jogkövetkezményét, ideértve az arra való hivatkozást is, hogy az eltérő színvonalú szolgáltatás miatt fizetendő kötbér megfizetése nem mentesít az okozott kár megtérítése alól. Szintén mint lényeges elem tartalmaznia kell a szolgáltatásnak a szerződés megkötésekor érvényes árát (a villamos energia árát), a villamosenergia-kereskedő ügyfélszolgálatának elérhetőségét, a szerződés időtartamát és a szerződés megszüntetésének, felmondásának feltételeit. Ugyancsak tartalmaznia kell a szerződésszegés (pl. a számlák nemfizetésének) jogkövetkezményeit, így különösen a szolgáltatásból való kikapcsolás részletes feltételeit. Továbbá rendelkezni kell arról, hogy hová lehet panaszt benyújtani vita esetén. Technikai okokból lényeges és kötelező feltüntetni a felhasználási helyet és az ún. elszámolási pont megjelölését, a szerződött villamos energia mennyiségét, valamint a számla kiegyenlítési módját és feltételeit (pl. fizetési határidő).

Az egyetemes szolgáltatásra nem jogosult felhasználók esetén néhány szerződéses elem nem lesz kötelezően lényeges szerződéses feltétel, így nem kell meghatározni a szerződésben például az ügyfélszolgálat elérhetőségét, illetve a fogyasztói panasz esetében az ügyintézés módját, valamint nem kell részletesen meghatározni az eltérő színvonalú szolgáltatás esetén a szerződésszegés esetén felmerülő jogkövetkezmények részletes leírását. E feltételeket a Vet. - mint jogszabály - lényeges tartalmi elemnek tekinti. Ez számos kérdést felvet, ugyanis ebben az esetben vizsgálandó, hogy mi lesz a jogi sorsa egy olyan szerződésnek, amelyből a fentiek közül, a jogszabály által lényegesnek minősített elem hiányzik. A Ptk. alapján ugyanis a szerződés létrejöttéhez a feleknek a lényeges és a bármelyikük által lényegesnek minősített kérdésekben való megállapodása szükséges.²⁸ Jelen esetben, ahogy láthattuk, jogszabály fog bizonyos elemeket lényeges szerződéses elemmé minősíteni.

Az irányadó gyakorlat szerint a szerződés létrejöttéhez a konszenzusnak a lényeges, illetve a bármelyik fél által lényegesnek minősített kérdésekre kell kiterjednie. A Ptk. 6:63. § (2) bekezdésének első mondata a régi Ptk. szerződés létrejöttének szabályával szövegszerűen megegyezik.²⁹ Erre tekintettel e körben a korábbi bírói gyakorlatot változtatlanul alkalmazhatónak tartjuk. Így többek között a BH 409. 2003. számú eseti döntésében közzétett azon elvi kitétel is, amely szerint, ha a felek valamely lényeges kérdésben nem állapodnak meg, a szerződés nem jön létre. A korábbi bírói gyakorlat lényegesnek minősítette adásvételi szerződés esetén a vételárban való megállapodást a BH 409. 2003. számú eseti döntésében, tervezési szerződésnél a tervezési díjban, szállítási szerződésnél pedig a vételárban való megállapodást is.

A bírói gyakorlat hivatkozott döntése alapján az állapítható meg, hogy lényeges tartalmi elemnek minősül mindenképpen az, amit a jogszabály az adott szerződéstípus

28 Ptk. 6:63. § (2) bek.

29 Ptk. 205. § (2) bekezdés első mondat

különös rendelkezései körében külön is nevesít, illetve a jogszabály rendelkezéseiből az kényszerítően következik. A lényeges tartalmi elemek felsorolása általánosan nem adható meg, azt a konkrét szerződés esetében egyedileg, külön-külön kell vizsgálni.³⁰ Jelen esetben viszont a jogszabály tételesen meghatározza, hogy mit tekint lényeges elemnek.

A Ptk. kodifikációja során, ahogy azt Vékás Lajos kiemelte, a GK. 5. számú állásfoglalásának rendelkezését általánosította a jogalkotó.³¹ (Érdemes egyúttal megemlíteni, hogy a 1/2014 PJE 1. pontja nem tekinti irányadónak a GK 5. sz. állásfoglalását a Ptk. alkalmazása körében irányadónak tekintett GK állásfoglalások között.) Erre tekintettel a felek által lényegesnek minősített kérdésben való megállapodás akkor feltétele kizárólag a szerződés létrejöttének, amennyiben egyértelműen és kétséget kizáróan juttatja kifejezésre a szerződést megkötni kívánó fél, hogy a konkrét kérdésben való megállapodás hiányában nem állna fent akarata a szerződés megkötésére azt nem kötné meg.

Egyetlen esetkör állapítható meg dogmatikailag a szerződési tartalomra való válásra, ha a felek a szerződési tárgyalások során nem juttatták kifejezésre a lényeges kérdésnek tekintett jelleget, illetve azt, hogy a szerződést ezen lényegesnek minősített kérdés hiányában nem kívánja megkötni a fél. Ez akkor állhat fenn, ha az adott kérdés a jogszabály rendelkezése alapján minősül a szerződés nélkülözhetetlen, lényeges elemének. Ez a gyakorlatban a szerződés kötelező, kógens lényeges feltételének megállapítása esetén áll fenn leggyakrabban. Ez esetben a jogszabály alapján lényeges feltételnek minősülő kérdésben nem kell a félnek kifejezésre juttatnia akarátát, és értelemszerűen a másik fél a jogszabály tartalmának nem helyes ismerete alapján tévedésre nem hivatkozhat a szerződés létre nem jötte körében³². E szabály jelen esetben a villamosenergia-vásárlási szerződések vonatkozásban azzal a következménnyel jár, hogy a fent felsorolt, jogszabály által lényegesnek minősített tartalmi elemek tekintetében, azok hiánya esetén a szerződés nem jön létre és egyik fél sem hivatkozhat arra, hogy a szerződés létre nem jöttéről nem tudott vagy arra vonatkozóan tévedésben lett volna. E helyzet fennállása esetén a szolgáltató csupán a már szolgáltatott (átadott, átruházott) villamos energia tekintetében csak a jogalap nélküli gazdagodás alapján³³ követelhetne megtérítést. Nyilván itt a vagyoni előny megtérítése a legtöbb esetben pénzben lehetséges csak, hiszen a fogyasztó nem fog olyan villamos energiával rendelkezni, amelyet vissza tudna adnia szolgáltatónak, tekintettel arra, hogy azt már elfogyasztotta. Azonban két villamosenergia-kereskedő között akár az ugyanolyan mennyiségű villamos energia „visszaadása” is technikailag elképzelhető lehet, hiszen egy kereskedő rendelkezhet a szükséges villamos energia mennyiséggel. Meg kell jegyezni, hogy ha a villamos energiát dolognak tekintjük és a szerződés nem jön létre, akkor tekintettel a Ptk. 5:35. §

30 A Ptk. indokolása

31 Polgári Törvénykönyv Magyarázatokkal (szerk.: Vékás Lajos) Complex Kiadó, Budapest, 2013. 550. o.

32 A Ptk. indokolása

33 Ptk. 6:579. §

-ra, a szolgáltatók dogmatikailag a már átadott (szolgáltatót) villamos energiát mint „tulajdoni igényt” korlátlan ideig igényelhetnék a fogyasztótól, tekintettel arra, hogy a Ptk. e szabálya szerint a tulajdoni igények nem évülnek el.

Meg kell jegyezni, hogy a Vet. szerint a villamosenergia-kereskedő és felhasználó közötti villamosenergia-vásárlási szerződésből eredő polgári jogi igények két év alatt évülnek el. Továbbá az elévülés a követelés esedékességének napján kezdődik.³⁴ Ugyanakkor, ha – a fentiekre tekintettel – maga a villamosenergia-vásárlási szerződés nem jön létre, akkor a Ptk. általános szabályait, köztük az általános elévülési szabályokat, valamint az általános, tulajdonjogra vonatkozó szabályokat, különösen a tulajdoni igények el nem évülésére vonatkozó szabályokat kell alkalmazni. Éppen ezért dogmatikailag szerencsésebb lett volna, ha a Vet. nem mint „lényeges tartalmi elemek”-nek minősíti e szerződéses feltételeket, hanem például e feltételek hiányához valamilyen közjogi jogkövetkezményt (pl.: bírságot) rendel, tekintettel arra, hogy bármely elem (pl. ügyfélszolgálat megjelölésének) hiánya esetén a szerződő felek szerződési szándéka ellenére „létre nem jött” szerződésnek kell tekinteni.

3.5. A szerződéses ajánlat kötelező tartalmi elemei

A jogalkotó azonban a szerződésre vonatkozó szabályozás során még továbbment. A villamos energiáról szóló 2007. évi LXXXVI. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 273/2007. (X. 19.) Korm. rendelet („Vet. Vhr.”) magát a villamosenergia-vásárlási szerződés folyamatát is meghatározza. A villamosenergia-vásárlási szerződés megkötését a felhasználó és a villamosenergia-kereskedő is kezdeményezheti. Ha a villamosenergia-kereskedő ajánlatot tesz a felhasználó részére, annak minden lényeges körülményt, de legalább a következőket kell tartalmaznia: az ajánlat hivatkozásra alkalmas azonosító számát, a villamosenergia-kereskedő főbb adatait (társaság neve, székhelye, a villamosenergia-kereskedelmi engedély száma, honlapjának címe, ügyfélszolgálatának címe és nyitvatartási ideje és üzletszabályzatának internetes elérési útvonala), azt az időpontot, amelytől kezdődően a közölt feltételek teljesítése esetén a szolgáltatás nyújtása megkezdhető, a villamos energia árát vagy az ár meghatározására vonatkozó módszertant, az ajánlati kötöttség időtartamát, a létrejövő jogviszony minden lényeges elemére kiterjedő tájékoztatást és a szerződés megszüntetésének vagy felbontásának egyes eseteit és feltételeit. Továbbá a Vet. Vhr. előírja, hogy az ajánlatnak tartalmaznia kell a villamosenergia-vásárlási szerződés tervezetét is, amely a polgári jogban meglehetősen szokatlan megoldás, hiszen a szerződés megkötésére irányuló szabályok nem várják el azt más esetekben, hogy az ajánlathoz már a szerződéstervezet is mellékelve legyen.

³⁴ Vet. 63. § (3) bek.

4. A szabályozási keretből fakadó korlátok

A mai modern világunk számos olyan megoldást kíván, amellyel valamilyen újszerű, innovatív módon lehet az energiaforrásokkal gazdálkodni. Ilyen megoldások lehetnek például különböző ESCO (*Energy Saving Cooperation*) megoldások megvalósítása.

Az ESCO³⁵ finanszírozásnak nevezzük azt a konstrukciót, amelynek keretén belül az energiacég előfinanszírozza a teljes beruházást, s költségei a működés során keletkező energia-megtakarításból – általában öt-tíz év alatt – térülnek meg.³⁶ Az ESCO finanszírozás során tehát a kivitelező nemcsak a beruházás megvalósítását vállalja, hanem annak előfinanszírozását is. E konstrukció megoldást jelent azon partnereink számára, akiknek nem áll rendelkezésükre elegendő forrás ahhoz, hogy elavult és energiapazarló rendszereiket korszerűsítsék³⁷. A végrehajtott korszerűsítések által garantált megtakarítások mértéke lehetővé teszi, hogy a beruházás teljes költsége ezekből finanszírozható legyen. Az előfinanszírozási lehetőségek között rövidebb és hosszabb futamidejűek egyaránt megtalálhatóak. Hosszabb futamidő választása esetén már a megtérülési időszakban is érzékelhető költségcsökkenés érhető el. Természetesen választható az optimum megoldás is, mely a teljes költségmegtakarítást a beruházás visszatérítésére fordítja, így optimalizálja a fejlesztések finanszírozási futamidejét.³⁸

E megoldások igen gyakran követelnének meg olyan megoldásokat, amelyek meghaladják a hatályos szabályozás kereteit, amelynek alapját egyébként – villamos energia területén például – egy, az EU Harmadik Energetikai Csomagjának³⁹ részét

35 Az Európai Parlament és a Tanács 2012/27/EU irányelve (2012. október 25.) az energiahatékonyságról, a 2009/125/EK és a 2010/30/EU irányelv módosításáról, valamint a 2004/8/EK és a 2006/32/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről [*HL L 315., 2012.11.14., 1—56. o.*]

36 A korábbi, már hatályon kívül helyett 2006/32/EK irányelv 3. cikk i) pontja kifejezetten tartalmazta az: „energetikai szolgáltató vállalat” definícióját, mely szerint: az a természetes vagy jogi személy, aki energetikai szolgáltatásokat nyújt és/vagy egyéb energiahatékonyságot javító intézkedéseket tesz a felhasználók berendezéseiben vagy helyiségeiben, és ezzel bizonyos fokú pénzügyi kockázatot vállal. A nyújtott szolgáltatás kifizetése (részben vagy egészben) az energiahatékonyság javulásának elérésén és az egyéb megállapodott teljesítménykritériumok teljesítésén alapul.

37 Cary BULLOCK, George CARAGHIAUR: *Guide to Energy Services Companies*, The Fairmont Press, 2001. 16. o.

38 MATUZ Géza: *Az ESCO, és az ún. harmadik feles finanszírozás bemutatása*, elérhető: <https://adoc.pub/az-esco-es-az-un-harmadik-feles-finansziroz-as-bemutatasa-mat.html> [2023.10.18]

39 Az EU Harmadik Energetikai Csomagja (EU Third Energy Package, röviden: „TEP”), számos területet foglal magában, a villamos energetikától kezdve a földgáz szabályozáson át a hálózatokhoz való hozzáféréséig. További információ az Európai Bizottság vonatkozó honlapján található: <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/markets-and-consumers/market-legislation> [2023.10.12]

képező Irányelv teremtett meg anno.⁴⁰ Ilyen kötöttség például a Vet. Vhr. 22/D §-ban rögzített szabály, amely nem teszi lehetővé két évnél hosszabb villamosenergia-vásárlási szerződések megkötését⁴¹. (Bár ugyanakkor, ha szó szerint értelmezzük a mondatot, akkor ebben nincs benne kifejezett tiltás arra vonatkozóan, hogy ennél hosszabb, akár 5 éves szerződést ne lehessen kötni.) Hozzá kell tenni, hogy egy ilyen szabálynak nyilvánvaló értelme az, hogy a felhasználók ne kötődjenek indokolatlanul hosszú ideig egy szolgáltatóhoz, hiszen ez a kereskedőváltások lehetőségét akadályozná meg, ezáltal korlátozván a piaci versenyt. (Ahogy 2019/944 irányelve irányelvben is megjelenik a verseny biztosítására irányuló szándék, amely alapján a kereskedőváltásokat is elő kell segíteni.⁴²)

Látható azonban, hogy egy ESCO konstrukció esetén, amely során akár a szolgáltató önmaga, akár egy független vállalat részt vesz ilyen projektek megvalósításában, könnyen elképzelhető, hogy olyan szerződések révén tudná csak biztosítani a beruházás megtérülését vagy egyáltalán annak biztonságát, amelyek a hatályos szabályozási keretek falaiba ütköznek. Példaként említhető az a nem ördögtől való helyzet, amely esetében egy villamosenergia-kereskedő egy energetikai hatékonyságot növelő beruházás esetén a fogyasztó helyett megvalósít egy beruházást (pl. valamilyen berendezés korszerűsítését), amely esetben elvárja azt, hogy hosszabb ideig, pl. 5-8 évig cserébe a szolgáltató ügyfele legyen. Egy ilyen ESCO jellegű konstrukció előnyös az esetlegesen pénzügyi forráshiánnyal küzdő fogyasztónak, előnyös a kereskedőnek az ügyfélmegtartás végett és ne feledkezzünk el arról, hogy számos környezetvédelmi céllal is összhangban van (kevesebb energiát fog fogyasztani a fogyasztó, kevesebb CO₂-t kell kibocsátani és még sorolhatnánk), de a hatályos hazai jogi keretek nem teszik lehetővé két évnél hosszabb villamosenergia-vásárlási szerződés megkötését, ahogy a fentiekben részletesen kifejtésre került.

40 Az Európai Parlament és a Tanács 2009/72/EK irányelve (2009. július 13.) a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 2003/54/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről [*HL L 211., 2009.8.14., 55–93. o.*]

41 Vet. Vhr. 22/D §: „A 12 hónapnál nem hosszabb időre kötött villamosenergia-vásárlási szerződés egy alkalommal, 12 hónapnál nem hosszabb időtartamra meghosszabbítható.”

42 2019/944 irányelv 12. cikk. és (34) Preamb.: „A váltás időtartamának lerövidítése valószínűleg arra ösztönözi a fogyasztókat, hogy előnyösebb energiaszolgáltatási ajánlatot keressenek és ellátót váltsanak. Az információs technológiák egyre nagyobb elterjedésének eredményeként 2026-ban megvalósulhat, hogy az ellátóváltás során a fogyasztásmérési hely új ellátójának a piacüzemeltetőnél történő regisztrálására szolgáló technikai folyamat bármely munkanapon jellemzően 24 órán belül lebonyolítható legyen. Függetlenül az ellátóváltás folyamatának olyan egyéb lépéseitől, amelyeket az ellátóváltás technikai folyamatának elindítása előtt el kell végezni, annak biztosítása, hogy az említett határidőtől kezdve az ellátóváltás technikai folyamata 24 órán belül lebonyolódjon, a minimálisra fogja csökkenteni az ellátóváltás időtartamát, ami hozzájárulhat a fogyasztói részvétel és a kiskereskedelmi verseny növeléséhez. Mindenesetre az ellátóváltás folyamatának teljes időtartama nem haladhatja meg a felhasználótól érkezett kérelem napjától számított három hetet”.

5. Konklúzió

A fentiekben ismertetett szabályok alapján látható, hogy a villamosenergia-piacon a szerződések megkötésére vonatkozóan, jórészt egyébként a felhasználók védelmét célzó szándékkal, milyen sok kötöttséggel (kógens szabályozással) találkozhatunk. E szabályok természetesen lényegesebbek abból a szempontból, hogy a felhasználókat (fogyasztókat) védjék, azonban e szabályozás számos olyan rugalmatlanságot is tartalmaz, amelyek akadályozhatják az innovatív megoldások bevezetését.

A villamos energia piacon a diszpozitivitás és kógenzia közötti egyensúly kritikus. Túlzott diszpozitivitás esetén a fogyasztóvédelem gyengülhet, míg a túlzott kógenzia gátolhatja a piaci innovációt és versenyt. A kihívás abban rejlik, hogy megfelelő egyensúlyt találjanak a piaci szereplők ösztönzése és a fogyasztók érdekeinek védelme között. Ez különösen fontos a villamos energia piacán, ahol a folyamatos technológiai fejlődés és a megújuló energiaforrások növekvő használata új lehetőségeket és kihívásokat teremt.

Udvary Sándor¹

ELÉVÜLÉS SZABÁLYAI VÁLTOZÁSÁNAK HATÁSA AZ IGÉNYÉRVÉNYESÍTÉSRE

1. A Ptk. módosítása – finom változás, jelentős hatással az igényérvényesítési gyakorlatra

Ez az ezredéves intézmény az időmúlás enyésztető hatását a jogba vezeti be, mai szemmel nézve természetesnek tűnő módon. Természetesen, ha az intézmény történetét csak felszínesen megvizsgáljuk, szembetűnik, hogy a természeti törvényt (az idő múlását) emberi törvénnyé kell transzformálni és ennek fejlődési íve van. Anélkül, hogy ebbe részleteiben belebocsátkoznánk, Kiss Albert 1902-es monográfiája az elévülésről meggyőzően igazolja, hogy a praescriptio gyökerei már az usucapio-ban is felfedezhetőek voltak, kidolgozottságának teljességét pedig a justinianus-i kodifikációval nyerte el. A középkori magyar magánjog, Werbőczy is tanította az elévülést. A már említett monográfia érdekes forráskritikája Werbőczyvel szemben, hogy a szokásjogot összefoglaló műben bizonyos elévülési időt szabályozó szokások forrása ismeretlen... [59].² Mai jogunk szempontjából ez már legfeljebb érdekesség, mivel a kodifikált jog egységet és biztonságot hozott abban a kérdésben, hogy az intézménynek mi a tartalma és joga.

Mivel előadásomon alapuló írásom központi tartalma a mai elévülési szabályok igényérvényesítésre gyakorolt hatása, visszatekintést legfeljebb az 1959. évi IV. törvény szabályaira tennék, ott is azt az egy lényeges körülményt említem, amely fontos, üzleti magatartási változást eredményezett mai magánjogunkban. A régi Ptk. 327. § (1) bekezdése elévülést megszakító cselekményként tételezte „a követelés teljesítésére irányuló írásbeli felszólítást”, amely egyszerű egyoldalú cselekményként tette lényegében korlátlan számban lehetővé a jogosult számára követelése fenntartását. A jogalkotó határozott, mérlegelésen alapuló döntése volt, hogy ezt az okot kivézi a megszakítási okok közül. A fennmaradó okok lényegében korábban is ismertek voltak (megegyezés, tartozáselismerés, bírósági eljárás kezdeményezése – bár itt történt lényeges változás, csődeljárásban való bejelentés kifejezett említése).

1 Prof. Dr. Udvary Sándor tanszékvezető egyetemi tanár, Polgári Eljárásjogi Tanszék, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

2 Kiss Albert: Elévülés a magyar anyagi magánjogban, Budapest, Politzer Zsigmond és fia kiadása, 1902, 59.

Milyen közvetlen változást eredményezett ennek a megszakítási oknak a mellőzése? Könnyen belátható, hogy a racionális magánjogi aktor a fennálló megszakítási listához igazítja a magatartását, jól felfogott érdeke védelmében. Első próbálkozása a korábbi rendhez szokott, jellemzően professzionális igényérvényesítőnek, hogy megpróbálja a korábbi rendszert tovább vinni – ami rámutat a jogszokás bűvóparaként érvényesülő erejére, még a kodifikált joggal szemben is. A korábbi magatartás megváltoztatásának a terhe az új jog megalkotóján van, és le kell küzdenie a korábbi megszokás ellenlendületét is, mielőtt az új, általa választott irányba kívánja lendíteni az adott jogintézményt, itt az elévülést. Feltéve, hogy a jogalkotó valóban gyökeres, mindenhol és mindenkor ható változást akar elérni, amely cél eléréséhez kivétel nélkül érvényesülő, kogens normát kell alkotnia.

Ha megvizsgáljuk az elévülést megszakító okok diszpozitív vagy kogens jellegét, akkor az irodalom, a jogszabály inkább az előző érvelést, a diszpozitív jelleget támogatja, aminek következménye, hogy a szerződő felek szerződésükben a korábbi, a hitelező számára kényelmes megoldást is hozzátéhetik. Ld. így Vékás Lajost, aki szerint „...a Ptk. diszpozitív szabályozási alapállása nem állja útján annak, hogy a felek a szerződésükben a törvényben nem említett jogi tényhez (például a teljesítésre történő írásbeli felszólításhoz) az elévülést megszakító hatást fűzzék.”³ Ezzel ellentétben Leszkoven László nézete szerint „az elévülést megszakító okok Ptk.-beli felsorolása taxatív, eltérést nem engedő (kogens) szabály. Az elévülési idő megszakítására alkalmas jogi tények ugyanis a jogintézmény lényegéhez tartozó szabályok, melyekre nézve a jogalkotó nem ad feloldást (eltérési lehetőséget), de nem alkalmazható az általános diszpozitivitási klauzula sem [6:1. § (3) bekezdés]. A 6:25. § szövegéhez képest lényegesen eltérő arcot mutat a 6:22. § (3)–(4) bekezdések szerkesztése és üzenete: ott ugyanis a jogalkotó kifejezett szabállyal megengedi az elévülési idő megváltoztatását, pusztán alakszerűségi megkötést és az elévülést kizáró megállapodásra nézve pedig tilalmat rendel. Ehhez képest a 6:25. § már megfogalmazásában is szigorúbb, álláspontunk szerint kogens tétel.”⁴ Ez utóbbi nézetet azzal biztosan pontosítani kell, hogy speciális jogszabály biztosan adhat további elévülési okot, mivel azt a Ptk. nem zárja ki „e törvény”-re való hivatkozással.

A két nézet homlokegyenest ellenkező. Vékás nézete, amely a diszpozitivitási főszabály érvényesülésén alapul, szabadságot ad a magánjogi feleknek, hogy kötelmük tartalmát maguk alakítsák – ahogy azt ismereteim szerint meg is teszik, és akár általános szerződési feltételként is érvényesítik a korábról ismert megszakítási okot, amit az új Ptk. immár elhagyott. Ez az értelmezés egy logikai lépésen alapszik – amiből következően szilárdabbnak tűnik, mint a soklépéses elméletek –, nevezetesen ha e törvény az eltérést nem tiltja, a kötelmeknek a felek jogaira és kötelezettségeire vonatkozó közös

3 VÉKÁS Lajos: Szerződési jog. Általános rész. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 322.

4 LESZKOVEN László: Általános rendelkezések, in: Csehi Zoltán (főszerk.) – Bodzási Balázs – Tőkegy Balázs (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény kommentárja, Magyar Közlöny és Lapkiadó Kft., Budapest, 2021, 1394.

szabályaitól a felek egyező akarattal eltérhetnek [6:1. § (3) bek.]. A jogalkotónak az eltérés tiltásával kapcsolatos hallgatása kifejezett: azt az akaratot tükrözi, hogy a felek a jogviszonyuk tartalmát e tekintetben szabadon alakíthatják.

Leszkoven nézetének ezt az oszlopszerűen robusztus értelmezést kell ellenérvelnie, meghaladva a fentiek szerint biztosnak tűnő logikai-rendszertani értelmezést. Ehhez jogalkotói célt tételez: a jogintézmény szilárdságát, a kötelezettek generális védelmét az okok kógensként való értelmezése biztosítja, amit támogató jogalkotói célnak tekint. A teleologikus értelmezést erősíteni próbálja a jogalkotói akarat feltárásával is, csekélyebb súllyal az előkészítési munkálatok során keletkezett álláspontokkal, erőteljesebben a törvényhez fűzött indokolással. Eszerint: „6. Az elévülés megszakítására vezető jogi tények közül a törvény elhagyja a ’követelés teljesítésére irányuló írásbeli felszólítást’. E megszakítási ok ellentétes az elévülés intézményének lényegével: nem az igény érvényesítésére, hanem az igényérvényesítési idő (és az azzal járó bizonytalanság) meghosszabbítására ösztönöz. A jogbiztonságot szolgálja, ha önmagában egy ilyen aktus nem eredményezi az elévülés megszakítását.”⁵

Mármost az Alaptörvény 28. cikkének beiktatása előtt egyszerűen negligálhattuk volna ezt az érvelést, figyelemmel arra, hogy az indokolás kötelező erővel nem bír a normaszöveggel szemben. Megjegyezzük, hogy a hivatkozott alaptörvényi cikk az Alaptörvény VII. módosítása 8. cikkével került a szövegbe, 2019. január 1-jai hatállyal – vagyis a Ptk. eredeti szövegének megalkotásakor és indokolása szövegezésekor a jogalkotónak ezzel még nem kellett számolnia. Más kérdés, hogy a jogviszonyokat a hatályos alkotmányi rendelkezés alapján kell elbírálni, vagyis ma már figyelembe kell vennünk az indokolásban megnyilvánuló jogalkotói célt, még ha annak megalkotásakor nem is így volt az tételezve.

További érvként Leszkoven az axiomatikus normák diszpozitivitás alóli kivételét javasolja. Álláspontunk szerint ez újszerű, értelmezést igénylő, a törvény szövegéből ki nem tűnő kategória. Éppenséggel Leszkoven érvével szemben mondhatjuk azt, hogy a jogalkotó azáltal, hogy a kógenciát kifejezetten előírja, maga kreál – nevezhetjük így – axiomatikus magot a kötelmek általános szabályi halmazán belül, azonban ezt csak a jogalkotó teheti meg, értelmezés útján ez a mag nem alakítható. Ezt a tudományos fogalomalkotást tehát érvként elfogadni nem tudom.

A következtetésem ezek alapján az elévülést megszakító okok diszpozitív jellege mellett teszi le voksát, ami a polgári jog normaszövegén belül egyértelmű logikai és rendszertani következtetés. Az alkotmányjogi ellenérv bizony kissé aggasztó, s nem kizárt, hogy az Alkotmánybíróság is vizsgálni fogja ezt a kérdést a jövőben, azonban ott remélhetőleg figyelembe fogja venni előző érveket az értelmezési segédlethez képest korábban született indokolás tekintetében. Mindaddig azonban, ameddig a

5 A Polgári Törvénykönyv 6. Könyv. IV. fejezetéhez fűzött indokolás. Apró megjegyzésként utalunk rá, hogy a Complex jogtárban megjelenő cím helytelenül „Elismerés”, helyesen: „Elévülés”.

Kúria állást nem foglal a szabályok diszpozitivitása mellett vagy ellen, a jogviszonyok elévülése megszakíthatósága tekintetében fennáll némi bizonytalanság, ami a forgalom biztonságát nem szolgálja.

Az egyszerű felszólítás kérdéskörén túllépve, a törvény szövege szerint a feleknek a tartozáselismerésen, egyezségeen kívül a bírósági igényérvényesítés és a csődeljárási bejelentés áll rendelkezésükre az elévülés megszakítására. Nem ártott, de a perjogi szabályok miatt nem is volt feltétlenül szükséges a bírósági eljárással egyenlősíteni a fizetési meghagyásos eljárást [8:1. § (3) bek.], hiszen az FMH kibocsátása iránti kérelemhez a keresetlevél benyújtásához fűződő – így elévülést megszakító – hatások fűződtek korábban és jelenleg is. Ami újdonságot a törvénysszöveg tartalmaz az az, hogy egy feltétel bekövetkezésétől teszi függővé az anyagi jogi szabály a megszakítást: nevezetesen az ügyben eljárást befejező jogerős érdemi határozat születéséig. A Ptk. e szabálya tisztázta azt, ami eljárásjogi szempontból a korábbiakban is bizonyos volt, mintegy *argumentum a contrario*-ként. A perjog ugyanis (mind korábban, mind ma) azt tételezte, hogy a keresetindításhoz fűződő joghatályok elenyésznek, ha a bíróság a keresetlevelet visszautasítja vagy az eljárást megszünteti – vagyis nem érdemben hoz határozatot. Mivel azonban ez a szabály anyagi joggá transzformálja ezt a hatást, azzal nem vitatkozom, egyetértek.

Egyes irodalmi nézetek szerint okozhat értelmezési, jogérvényesítési nehézséget az a szituáció, ha a bírósági úton érvényesített követelés tárgyában nem születik ítélet, mert az eljárás szünetelés folytán megszűnik.⁶ Vajon ilyenkor az elévülés nyugodott-e? Leszkoven nézete szerint általában igen, bár a menthető okból való érvényesítetlenség tekintetében maga is nehézséget lát. Valójában szerintem a szünetelés folytán való megszűnés éppen, hogy menthetetlenné teszi az érvényesítetlenséget. A bíróság ugyanis lényegét tekintve mindig a felek rendelkezése alapján állapítja meg az eljárás szünetelés folytán történő megszűnését: igenis a felperesi igényérvényesítő negatív, nem cselekvésben megnyilvánuló rendelkezése az, hogy a szünetelésből nem támasztja fel az általa kezdeményezett eljárást, nem kéri az eljárás folytatását, holott arra három hónapon belül módja lenne. Ez a negatív rendelkezés éppen azt fejezi ki, amire a jogalkotó szándéka irányult: ha az igény bírói érvényesítése a felperesi akarat hiánya miatt meghíúsul, akkor arra kvázi előnyként maga ne hivatkozhat. Nézetem szerint ezért ezt menthető okként, nyugvási alapként figyelembe venni nem indokolt.

Az elévülési szabályok változása tehát csekélynek tűnő szövegezési változás, – valójában azonban jelentős magatartási változásra készítették, kényszerítették a hitelezőket, különösen a követelések érvényesítésével professzionálisan foglalkozó szervezeteket.

6 LESZKOVEN László: Általános rendelkezések, in: Csehi Zoltán (főszerk.) – Bodzási Balázs – Tőke Balázs (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény kommentárja, Magyar Közlöny és Lapkiadó Kft., Budapest, 2021, 1395-1396.

2. Régi bírósági gyakorlat továbbélése – mennyiben indokolt pl. a közjegyzői okiratok esetén...

Hadd emeljek ki az elévülés szabályai sorából egy olyat, ami fő tartalmát tekintve változatlan, bár dogmatikai szempontból egy jelentős újítás található benne. Ez a 6:25. § (3) *Ha az elévülést megszakító eljárás során végrehajtható határozatot hoztak, az elévülést a kötelelem megegyezéssel való módosítása és a végrehajtási cselekmények szakítják meg.*

Ptk. 327. § (3) Ha az elévülést megszakító eljárás során végrehajtható határozatot hoztak, az elévülést csak a végrehajtási cselekmények szakítják meg.

ahol is annyi a szövegpontosítás, hogy a kötelelem és nem a követelés megegyezéssel való módosítása bír megszakító hatással. Megítélésem szerint a jogalkotó azzal, hogy a bírósági határozat jogerején alapuló, immár végrehajtható követelés tekintetében az eredeti korlátozást – innen már csak a végrehajtási cselekmények bírnak megszakító hatással – kiterjesztette a felek akarataira is, a felek autonómiája felé tett jelentős lépést. Ha elfogadjuk, hogy a bíróság ítéletével noválta a kötelmet, innen a felek valaha volt szerződési akarata helyébe az állam, a bíró akarata, és ítéletben megnyilvánuló parancsa lépett. Negatív rendelkezési jog ekkor is megilleti a jogosultat, a pernyertest, de újra vitássá azt már nem teheti, végrehajtásra is csak az kerülhet. Azáltal, hogy a felek közös akarata a Ptk. kiegészített szabálya szerint mégis módosíthatja ezt a végrehajtási jogcímet, mintegy visszakerülnek a felek saját jogviszonyuk trónjára.

Ami azonban a vizsgált szakasz tekintetében fontosabb, a korábban is megvolt tartalomnak a gyakorlati érvényesülése. A kapcsolódó jogesetek jellemzően nem bírósági ítéletekhez, hanem közjegyzői okiratokhoz kapcsolódnak, amelyek a végrehajtási törvény 23/C. §-a alapján záradékolhatóak, így közvetlenül végrehajthatóak – ha a törvényi feltételeknek megfelelnek.

A BH 2014.151. szám alatt közzétett kúriai határozat foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy ha egy közjegyzői okiratba foglalt követelés igény-állapotba kerül, akkor mely cselekmények szakíthatják meg az elévülést. A döntvény összefoglalója szerint:

A végrehajtási záradékkal ellátható okiratok alapján közvetlenül végrehajtható követelések az okiratban meghatározott határidő elteltével nem csak esedékessé, egyszersmind végrehajthatóvá is válnak. Az ilyen követelések esetében a végrehajtási jog elévülése – az egyéb feltételek fennállása esetén – a követelésre megállapított teljesítési határidő letelte utáni napon kezdődik. Ettől az időponttól kezdve a követelés más hatósági eljárás közbeiktatása nélkül végrehajtás útján közvetlenül kikényszeríthető, ezért az elévülésének megszakítására a Ptk. 327. §-ának (3) bekezdése az irányadó. Ha mód van végrehajtási kényszer közvetlen alkalmazására, akkor csak a végrehajtási cselekményt lehet olyan célravezető jogérvényesítési lépésnek tekinteni, amely az elévülés megszakítását eredményezheti.

A jogerős ítéletet hozó bíróság a Ptk. 327. § (3) bekezdésének szövegét („Ha az elévülést megszakító eljárás során végrehajtható határozatot hoztak”), még úgy értelmezte, hogy a végrehajtási cselekmény akkor válik kizárólagos megszakítóvá, ha már megszületett a végrehajtható határozat – közjegyzői okirat esetén az okiratot záradékkal ellátták. A Kúria ezt az álláspontom szerint nyelvtanilag támogatható értelmezést írta felül azzal, hogy a záradékolás *lehetőségének megnyílásához*, nem pedig tényleges megtörténtehez kapcsolta az idézett jogszabályt. Külön érdekessége a határozatnak, hogy indokolásként a bírósági végrehajtásról szóló 1955. évi 21. tvr.-hez fűzött kommentárra hivatkozik, „amely (a tvr.-nek a közjegyzői okirat záradékolására vonatkozó, a jelen perben alkalmazottakkal tartalmában egyező rendelkezései alapján) leszögezte: ha mód van a végrehajtási kényszer közvetlen alkalmazására, akkor csak a végrehajtási cselekményt lehet olyan célravezető jogérvényesítési lépésnek tekinteni, amely az elévülés megszakítását eredményezheti (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1969., 229-230. oldal).”

A magam részéről ezt *contra legem* értelmezésnek találok. Nem tudok eltekinteni a Ptk. korábban hatályossal ma is megegyező tartalmú szövegétől, amely szerint akkor szűkül a végrehajtási cselekményekre a megszakító cselekmények köre, ha „az elévülést megszakító eljárás során végrehajtható határozatot hoztak”. A végrehajtható határozatok körét a Ptk. nem határozza meg, a Vht. maga pedig nem ezzel a fogalommal, hanem a végrehajtható okirat fogalmával operál. Ugyanakkor, ha aközött kell választanom, hogy a végrehajtható határozat fogalmi körébe [a] a záradék kiállítását vagy [b] a záradékolás lehetőségének megnyílását, az esedékessé válást tekintem, akkor azt fogom választani, ami legalább nyomokban emlékeztet a Ptk. szóhasználatára és tartalmaz állami cselekményt, a határozathozatallal analógiába állítható záradékolási cselekményt.⁷

Fontos rámutatni, hogy a Ptk. tartalmi változatlansága miatt ez a gyakorlat a jövőben is folytatódhat, hiszen az alapjául szolgáló jogszabály tartalma azonos. Mi a következménye ennek a gyakorlatnak az üzleti életben? Ha valaki közjegyzői okiratba foglalta követelését, adósa egyoldalú kötelezettségvállalását, akkor ott az esedékességet (!) követően immár csak egy módon: végrehajtási cselekményekkel, záradékolással és azt követő végrehajtási eljárással szakítható meg az elévülés. Kétségtelen tény, hogy a Ptk. ma hatályos 6:25. §-a nem tartalmazza azt a korábbi nagy kényelmet adó szabályt, ami szerint egyszerű felszólítással megszakítható lenne az elévülés (bár a felek diszpozitivitás esetén szerződésükben szabályozhatják). De ezzel az értelmezéssel kizárjuk a tartozáselismerést és a bírósági eljárás kezdeményezését is, mint megszakító cselekményt. Mondhatjuk, hogy az amúgy is felesleges, miért foglalta okiratba követelését a fél, ha utána nem él a kedvezményes végrehajtási út lehetőségével. Az én álláspontom az, hogy ez nem az állam döntése, hanem a fél rendelkezése...

⁷ Ezzel ellentétes nézet szerint nem a záradékolás, hanem már korábban, a Vht. 23/C. § (2) bekezdésében írt feltételek teljesülése (a felmondás kézbesítéséről kiállított ténytanúsítvány) megszakítja az elévülést. Igaz ez nem a követelés, hanem a végrehajtási jog elévüléséről szól.

És ha a későbbiekben kommentár írására adom a fejemet, akkor az idézett BH ismeretében az eddigieknél is óvatosabb leszek. Nem kizárt, hogy 30-40 év múlva, egy akkor már rég hatályon kívül helyezett Vht.-rendelet kapcsán, egy egészen más szervezeti keretek között folyó végrehajtási eljárásban (emlékezzünk, a közjegyzőség a bíróság kebelén volt a rendszerváltást megelőzően) fogják valamely tételmondatomat felhasználni...

3. Változatlan szabályok – változó társadalmi környezet...

A Ptk. emberképe a racionálisan gondolkodó, érdekeiért megfelelően cselekvő ember – a fogyasztó viszont még az idealizált kép szerint sem ilyen... A jelenlegi rendszer nem ad tutélát a fogyasztónak az elévülés tekintetében, azt érvényesítenie kell, hivatkozni rá, szükség esetén pert indítania, ha már végrehajtás során hivatkozik az elévülésre. Figyelemre méltó, hogy a legfontosabb kivételt, amikor magánjogi követelés elévülését igenis hivatalból kell figyelembe venni, a munkaügyi követelések adják, ahol is a felek közötti erőkülönbség miatt a jogalkotó szociális szempontokat vesz figyelembe és ezzel is a gyengébb munkavállalónak tűnik kedvezni – persze kivéve azt az esetet, ha a munkavállaló követelése az, ami elévül és azt kell hivatalból figyelembe venni...

Vajon eljön-e az a pont a jogalkotónál, amikor hivatalból teszi vizsgálандóvá az elévülést pl. a fogyasztói szerződéseknél? Ez egy újabb szög lesz a Ptk. általános emberképe koporsójában. Ezért a magam részéről nem tudom támogatni, s a jelenlegi, ezredéves megoldást tartom helyesnek, ami a fél cselekményétől, rendelkezési jogától, aktivitásától teszi függővé az elévülés figyelembevételét. Ha a polgárokat gyermekként kezeljük, s helyettük érvényesítjük jogaikat, előbb-utóbb valóban azzá is válnak, ami a polgári jog szempontjából tolerálhatatlan eredmény volna.

TÍZ ÉVES A POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV²

1. A kodifikáció koncepcionális előkérdései

Egy új polgári törvénykönyv szükségessé válásának felismerése és a kodifikáció kormány általi elrendelése³ után helyesnek látszott számba venni néhány koncepcionális előkérdést. Ezt a számvetést végeztük el 2000-ben írt monográfiánkban.⁴ Az új Polgári Törvénykönyv (Ptk.) elfogadásának tízedik évfordulóján visszatekintő értékelés bevezetéseként célszerű röviden felidézni ezeket a kérdéseket és az azokra adott válaszokat.

1. Elsőként azt a kérdést tettük fel, hogy *lehetséges-e magánjogi kodifikáció a 21. század hajnalán?* Ezzel a kérdéssel szembe kellett nézni, mert a nemzetközi jogirodalomban meghatározó volt a szkeptikus, sőt tagadó álláspont. Sokaknak az volt a véleménye, hogy a nagy, átfogó kódexek kora lejárt, a törvénykönyv-alkotás, mint jogalkotási módszer meghaladottnak tekinthető.⁵ A klasszikus, 19. századi törvénykönyvek megszületése óta eltelt századokban (sőt már a Code civil és BGB közötti évszázadban) valóban jelentős társadalmi átalakulások mentek végbe.⁶ Sokáig a színvonalas bírói gyakorlat kitöltötte a változások okozta hézagokat,⁷ de a társadalmi kihívások nyomán

1 Prof. em. Dr. Vékás Lajos

2 A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán 2023. április 26-án tartott előadás szerkesztett szövege.

3 Lásd a 1061/1999. (V.28.) Korm. határozattal módosított 1050/1998. (IV.24.) Korm. határozatot.

4 VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*. HVG-ORAC, Budapest 2001, 244 p. Lásd még VÉKÁS Lajos: Indító tézisek a polgári jog átfogó reformjához. *Polgári jogi kodifikáció* 1 (1999) 2. sz. 3-6. o.

5 Történeti elemzésben lásd WIEACKER, Franz: Aufstieg, Blüte und Krisis der Kodifikationsidee, in: *Festschrift Boehmer*. Roehrscheid, Bonn 1954, 34-50. o. (47. skk. o.). Kifejezetten a kodifikáció korszerűtlenségét hangoztatja FIKENTSCHER, Wolfgang: *Methoden des Rechts*, Bd. IV, Mohr, Tübingen 1977, 135. skk. o.; lásd még: STOLJAR, Samuel J. (ed.): *Problems of Codification*. Australian Nat. University, Canberra 1977, többek között Coing és Müller-Freienfels tanulmányával.

6 Lásd WIEACKER, Franz: *Das Sozialmodell der klassischen Privatrechtsgesetzbücher und die Entwicklung der modernen Gesellschaft*. Müller, Karlsruhe 1953, 30 p.

7 Jó példa erre a francia jogban a veszélyes üzemi felelősség fokozatos kiépítése (lásd DEJEAN DE LA BÂTIE, Noël: Responsabilité délictuel, in: AUBRY, Charles/RAU, Charles: *Droit civil français* VI. k. (Ponsard, André és Fadlallah, Ibrahim átdolgozásában). Librairies techniques,

a klasszikus magánjog olyan alapintézményei is töréseket szenvedtek, mint a kötöttségektől mentes ingatlan tulajdon vagy a felek szerződésalakító szabadsága. A szociális igazságosság iránti társadalmi igény pedig kikövetelte a maga helyét a jogalkotásban is, adott esetben a klasszikus elvek rovására.⁸ Éppen a 20. század utolsó évtizedeiben módosítani kellett emiatt a klasszikus törvénykönyveket, és megnőtt a kódexeken kívüli magánjogi törvények száma is.⁹

A Ptk. előkészítésének idején be kellett látni, hogy a klasszikus kodifikációk sajátos társadalmi feltételei (illetve feltételezései) elmúltak. Jórészt hiányozott a 19. századi nagy magánjogi kodifikációk „felhajtó erejének” másik fontos összetevője, a nemzetállamokat szilárdító jogegységesítés eszméje is. Bár a felszabadult balti államokban a Szovjetunió szétesése után ez a megfontolás sürgette a magánjog kodifikációját.

Végeredményben mégis azt állapítottuk meg, hogy a kodifikációt támogató érvek közül egy döntő szempont mindenképpen túlélte a törvénykönyv-alkotás hőskorát, és pedig a jog és benne a jogalkotás *rendszer iránti igénye*. A kellően absztrahált, rendszerbe foglalt normák alkalmasabbak az életviszonyok gyors változásainak követésére, mint az egymást sebesen kergető és a részletekbe vesző eseti jogszabályok áttekinthetetlen tömege. A demokratikus államberendezkedésnek fontos része a jogbiztonság követelménye, amelyet hatékonyabban szolgálhat egy színvonalasan megalkotott kódex, mint a törvényhozó napi buzgalma és a szabályok követhetetlen áradata. További érv az átfogó magánjogi kodifikáció mellett, hogy a bíró jogfejlesztő, az írott szabályok elkerülhetetlen hézagait kitöltő szerepének betöltéséhez egy jó törvénykönyv szilárdabb kereteket biztosít, mint a részletproblémákat mindenáron megragadni akaró, idegesen reagáló napi jogszabályalkotói igyekezet.¹⁰ Az érvek és ellenérvek mérlegre tétele és ütköztetése alapján *a Ptk. megalkotása mellett foglaltunk állást*.¹¹

2. A második előkérdést úgy fogalmaztuk meg, hogy *nemzeti jogrendszeri keretek között* vagy európai uniós szinten kell-e kódexet alkotni. A – főként a szerződési jogot érintő – jogegységesítés hullámait látva és várható uniós tagságunk perspektívájában joggal kellett

Paris 1989⁸), a német jogban pedig az ún. „Fehlen oder Wegfall der Geschäftsgrundlage” kidolgozása a Treu und Glauben elve (BGB 242. §) segítségével a jogirodalomban, illetve a judikatúrában (lásd LARENZ, Karl: *Geschäftsgrundlage und Vertragserfüllung*.³ Beck, München/Berlin 1963, 201 p).

8 Lásd CANARIS, Claus-Wilhelm: Wandlungen des Schuldvertragsrechts – Tendenzen zu seiner „Materialisierung”. *AcP* 200 (2000) 273-364. o.

9 A német jogban például a veszélyes üzemi felelősség a BGB melletti külön törvényekben található.

10 Kitűnően árnyalt elemzés a kódex-alkotás időszerűsége és fontossága melletti érvek meggyőző felsorakoztatásával: SCHMIDT, Karsten: *Die Zukunft der Kodifikationsidee: Rechtsprechung, Wissenschaft und Gesetzgebung vor den Gesetzeswerken des geltenden Rechts*. Müller, Heidelberg 1985, 79 p.

11 VÉKÁS: 3. lj.-ben i. m. (2001), Első fejezet, I. pont.

feltenni ezt a kérdést. Az 1990-es években sorra jelentek meg az európai egységes magánjogot tárgyaló monográfiák,¹² tanulmánykötetek¹³ és külön folyóiratok,¹⁴ és felgyorsult az uniós irányelv-alkotási folyamat is, amely a nemzeti magánjogok testébe európai jogi elemeket épített be. Igaz, hogy a jogegységesítés csak „aprócska szigeteket hozott létre a nemzeti jogok tengerén”,¹⁵ de a tisztességtelen szerződési feltételekről és a fogyasztói adásvételről szóló irányelv¹⁶ már szerződési jog központi kérdéseit érintette. Jelentős visszhangot váltottak ki (főként akadémiai körökben) a szerződési jog egységesítésére irányuló, rendkívül színvonalas „magánvállalkozások” (PECL, UNIDROIT-Principles) is.¹⁷

Egészében véve mégis azt állapíthatjuk meg, hogy a 20. század végére kétségek nélkül felerősödött európai jogegységesítés nem változtatott azon a helyzeten, hogy a magánjogi törvényhozás – s még inkább az átfogó kodifikáció – nemzetállami keretek között zajlik, s az egységes jog csupán részterületeket hódít el. Álláspontunkat úgy összegeztük, hogy a magánjog átfogó kodifikációja ma is csak nemzeti jogrendszeri keretekben valósítható meg, a polgári törvénykönyvet tehát magunknak kell megalkotnunk. A törvénykönyv készítése során ugyanakkor számos lehetőség adódik a nemzetközi jogegységesítés és jogharmonizáció eredményeinek és javaslatainak megfontolására, alkotó módon történő felhasználására, adott esetben a szerves beépítésre.¹⁸ Ezt a felfogásunkat utólag megerősítette a CESL kudarca.

12 MÜLLER-GRAFF, Peter-Christian: *Privatrecht und Europäisches Gemeinschaftsrecht – Gemeinschaftsprivatrecht*. Nomos, Baden-Baden 1991², 116 p.; GEBAUER, Martin: *Grundlagen der Europäisierung des Privatrechts*. Universitätsverlag C. Winter, Heidelberg 1998, 331 p.; GRUNDMANN, Stefan: *Europäisches Schuldvertragsrecht – das europäische Recht der Unternehmensgeschäfte*. de Gruyter, Berlin 1999, 1186 p.

13 QUIGLEY, CONOR (ed.): *European Community Contract Law*. I-II. k. Kluwer, The Haag [stb.] 1997, 428+1002 p.; HARTKAMP, Arthur/HESSELINK, Martijn/HONDIUS, Ewoud/JOUSTRA, Carla/DU PERRON, Edgar (eds.): *Towards a European Civil Code*. Ars Aequi Libri, Nijmegen/Kluwer, The Haag [stb.] 1998², 652 p.; MÜLLER-GRAFF, Peter-Christian (Hrsg.): *Gemeinsames Privatrecht in der Europäischen Gemeinschaft*. Nomos, Baden-Baden 1999², 595 p. SCHULTE-NÖLKE, Hans/SCHULZE, Reiner (Hrsg.) *Europäische Rechtsangleichung und nationale Privatrechte*. Nomos, Baden-Baden 1999, 415 p.; PASCHKE, Marian (Hrsg.): *Europäisches Privatrecht*. LIT, Hamburg 1998, 587 p.

14 Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht: EuZW, 1990 óta; European Review of Private Law: ERPL, 1993 óta; Zeitschrift für Europäische Privatrecht: ZEuP, 1993 óta; European Journal of Law Reform: EJLR, 1998 óta; Europa e diritto privato: 1998 óta; itt nem említve a már évtizedek óta megjelenő európai jogi folyóiratokat, amelyek egyre több magánjogi témát tárgyaló cikket közölnek.

15 KÖTZ, Hein: Rechtsvereinheitlichung – Nutzen, Kosten, Methoden, Ziele. *RebelsZ* 50 (1986) 1. skk. o. (12. o.).

16 93/13/EGK tanácsi irányelv a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről; 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv a fogyasztási cikkek adásvételének és a kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól.

17 A DCFR megalkotása a magyar Ptk. munkálataival párhuzamosan zajlott.

18 VÉKÁS: 3. lj.-ben i. m. (2001), Első fejezet, II. pont.

3. Tisztában voltunk azzal, hogy egy átfogó kodifikációnak a társadalmi folyamatok alapos elemzésére kell épülnie.¹⁹ Ennek keretében meg kellett vizsgálnunk – többek között – a tulajdonosi szerkezetben lejátszódó folyamatokat, a főbb nemzetgazdasági változások tendenciáit, az alapvető demográfiai mozgásokat, a termelői és a fogyasztói szféra kapcsolatában végbemenő jelenségeket, a főbb gazdasági ágazatok viszonyrendszerében megállapítható módosulásokat stb. A rendelkezésünkre álló rövid idő korlátai között megtettük ezeket az elemzéseket, és azok alapján meghatároztuk a leendő kódex társadalmi háttérének modelljét. Megállapítottuk, hogy a Magyarországon 1990 óta követett társadalmpolitikai célkitűzések és az azok megvalósítására alkotott alkotmányos garanciák a mai fejlett Európában, mindenekelőtt az Európai Unióban tömörült államokban elfogadott társadalomképet, vagyis a *szociális piacgazdaság* társadalmi modelljét tekintik mintának. Magyarország – négy évtized diktatúrája és zsákutcába torkolló gazdasági-társadalmi tévútja után – 1990-ben a magántulajdon és a szabad vállalkozás talajára épülő piacgazdaság társadalmi rendjét vezette be, és a Ptk.-nak is ezt a célkitűzést kell szolgálnia. Az új társadalmi modell a tulajdonosok *magánautonómiájának* messzemenő elfogadását, mindenekelőtt a *magántulajdon* teljes körű elismerését és védelmét követeli meg. Mindehhez természetesen a magántulajdont terhelő *szociális köttéttségeknek* kell járulniuk. A magánautonómia másik alapvető következménye a *szerződési szabadság* elvének elfogadása. A magánjognak ezt a pillérét csak ott és annyiban volt indokolt korlátozni, ahol és amennyiben ez a szociális igazságosság követelménye érdekében elengedhetetlenül szükséges és a piaci verseny szabadságának feltételei között még lehetséges volt. A magánautonómia harmadik pillére az *egyesülés és a társulás szabadsága*, amelynek követelményeit a Ptk. – a magánjogi szabályozások bevált mintái nyomán – az egyesület, a gazdasági társaságok és a szövetkezet intézményeivel kívánta szolgálni.

4. Az előbbi előkérdések számbavétele és megválaszolása után a törvénykönyv tartalmi határait kellett meghatároznunk.²⁰ Mélyebb kodifikációtörténeti ismertetéseket, illetve jogfilozófiai és jogszociológiai elemzéseket mellőzve,²¹ abból indultunk ki, hogy a kódex-jellegű jogalkotás egymással összefüggő jogi normák szerves rendszerbe foglalását jelenti. A kódexbe foglalandó jogi normák összefüggését a legszemléletesebben a – hozzávetőlegesen *homogén tárgyra* irányuló és *egynemű szabályozási módszert* alkalmazó – jogági kódexek mutatják, ezek között is éppen a magánjogi (polgári jogi) törvénykönyvek.²²

19 Az elméleti alapokat joggal hiányolja a kelet-európai gazdasági-társadalmi átalakulás folyamatában HARMATHY Attila: Codification in a Period of Transition, *U.C. Davis Law Review* 31 (1998) 783-798. (784. skk.) o.

20 VÉKÁS: 3. lj.-ben i. m. (2001), Második fejezet I. pont.

21 Ehhez lásd VARGA Csaba: *A kodifikáció mint társadalmi-történelmi jelenség*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1979, 351 p.

22 V. ö. VÉKÁS Lajos: *A nemzetközi magánjog elméleti alapjai*. ELTE Jogi Továbbképző Intézet, Budapest 1986, 130. sk. o.

Hogy még ezeknél sem abszolút értékűek (hogy ne mondjuk: „természettudományos egzaktságúak”) a rendszerbe foglalás kritériumai, azt a létező kódexek egyszerű tartalmi összehasonlítása útján látható különbségek is ékezen bizonyítják. A kodifikáció emberi alkotás: „Kodifikationswerk ist Menschenwerk” – állapítja meg, a fogyatékoságokra felmentést és a múlandóságra magyarázatot keresve Karsten Schmidt.²³ Mégis: ezekben a törvénykönyvekben – főleg a szabályozási módszer nagyfokú azonossága révén – igen erős a normákat összetartó erő, amely mintegy mágnesként fogja egybe a kódexbe került szabályokat, sőt magához vonzza a jellegükben hasonló, de a törvénykönyvből kimaradt jogi rendelkezéseket is. Éppen a szabályozási módszer heterogén volta miatt viszont rendszerint sokkal kisebb ez az összetartó erő azokban a kódexekben, amelyeknél a normák rendszerbe foglalásának egyetlen kritériuma a jogalanyok egy meghatározott személyi (pl. kereskedői, fogyasztói stb.) körhöz tartozása és/vagy a szabályozási tárgy (pl. a kereskedelmi jogügylet, a „vállalat”, a föld stb.) azonossága. A nagyobb kodifikációk történeti tapasztalatai arról vallanak, hogy hosszabb távú sikerre azok a törvénykönyvek számíthatnak, amelyek mind a szabályozási tárgy, mind – sőt: még inkább – a szabályozási módszer viszonylagos homogenitására épülnek. Így lehet ugyanis egyértelmű rendszerezési középpontjuk, amely képes megóvni a kódexet az indokolatlan „kilöködési”, „dekodifikációs” hatásoktól és képes biztosítani egyben új életviszonyok jogi szabályainak kódexbe épülését, „rekodifikációját” is.²⁴ Ha egy törvénykönyv szabályozásának tárgyi középpontja bizonytalan és/vagy módszerbeli homogenitása nem nyilvánvaló, a kódex (helyesebben: a kompiláció-jellegű törvénymű) óhatatlanul esetlegesen szabályoz: befogad „idegen” életviszonyokat, illetve megalkudó módon könnyen elviseli a tulajdonképpeni szabályozási köréhez tartozó, „saját” élethelyzetek kódexen kívüli jogi rendezését. Ezekből az elvi magfontolásokból kiindulva igyekeztünk meghatározni, hogy mely területek kerüljenek a Ptk.-ba és melyek maradjon ki belőle.

5. A Ptk. *tartalmi határainak* megvonasánál felmerült kérdések közül itt négyet emelünk ki: a családjog beépítését, az egyedi munkaszerződés és a szellemi tulajdon jogviszonyainak kihagyását és a monista elv következetes elfogadását.

a) A magyar polgári magánjog történetében a *családjog* fő részeinek törvényi szabályozása jóval megelőzte a vagyonjog törvényi rendezését. A családjog két fő területe: a rokonság, továbbá a gyámság és gondokság már a polgári átalakulás első törvényhozási hulláma keretében átfogó törvényben kapott írott jogi keretet.²⁵ A harmadik fő terület, a házassági jog korszerű szabályozását és a polgári házasság

23 SCHMIDT, Karsten: Woher – wohin? ADHGB, HGB und die Besinnung auf den Kodifikationsgedanken, *ZHR* 161 (1997) 2-12. (8.) o.

24 V. ö. SCHMIDT, Karsten: 9. lj-ben i.m., 39. skk. o., 47. skk. o., 54. skk. o., 78. sk. o.

25 1877. évi XX. törvénycikk a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről.

bevezetését negyedszázados, igen éles politikai viták előzték meg ugyan,²⁶ de azért a házassági törvény elfogadására is már 1894-ben sor került.²⁷ A házassági jog politikai töltete miatt az egymást követő kódextervezetek, köztük az 1928-as Magánjogi törvényjavaslat (Mtj.), nem tartalmazták a házassági köteléki jogot,²⁸ hanem csak utaltak a házassági törvényre.²⁹ Ez a törvény (a fasiszta ideológia hatása alatt keletkezett rendelkezések 1945-ben történt hatályon kívül helyezése mellett,³⁰ és a bontási jog ugyancsak 1945-ös lényeges módosításával)³¹ 1953. január 1-jéig hatályban maradt. Részletes szabályokat adtak viszont a kódextervezetek a házasság jogi hatásaira, különösen a házassági vagyonyjogra, továbbá a rokonságra, a kiskorú gyermek jogállására és a gyámságra, valamint a gondnokságra.³² A családjog különállást fenntartotta és betetőzte a családjogi törvény (Csjt.) 1952-ben történt megalkotása.³³ Így az első hatályba lépett polgári törvénykönyv, az 1959-es Ptk. a családjogot nem foglalta magába. Ez a külön kodifikáció elméleti, sőt ideológia alátámasztást kapott azáltal, hogy a korabeli nézetekben erős hangsúlyt helyeztek a családjogi viszonyok sajátosságaira, azok személyi jellegére, a vagyoni viszonyoktól elkülönülő voltára.³⁴

Ilyen előzmények után a Ptk. megalkotása során el kellett dönteni, hogy a családjog megújuló szabályai bekerüljenek-e a törvénykönyvbe, vagy maradjanak külön törvényben. Az integrálás mellett komoly tartalmi érvek szóltak. Ezek közül ki kell emelni, hogy a családi viszonyok alapvetően magánjogi jellegűek, noha nem kevés közjogi rendelkezés is átszövi szabályozásukat. Fontos szempont volt a házassági vagyonyjog megnövekedett szerepe is. A történelmi példák is a családjog kódexbe építése mellett szóltak: valamennyi jelentős magánjogi kódex tartalmazza a családjogot, legfeljebb a jogterület kódexen belül elfoglalt helye tekintetében látható eltérés az egyes törvénykönyvek között. Mindezeket figyelembe véve a Ptk. a családjog anyagát beépítette a törvénykönyvbe. Az integrálás során ugyanakkor

26 A problémák érzékeltetéséhez lásd Eötvös József 1869. december 19.-i válaszlevelét Simor János esztergomi hercegprímás érseknek. A polgári házasság egyike volt hercegprímás és a miniszter közötti, a vallásügyenlőségről szóló levélváltás négy vitatémájának. Lásd a levelet *Oltványi Ambrus* (szerk.): „Eötvös József. Levelek.” Magyar Helikon, Budapest 1976, 623. skk. o.

27 1894. évi XXXI. törvénycikk a házassági jogról.

28 A családjognak a jogrendszerben elfoglalt helyéhez és forrásaihoz lásd NIZSALOVSKY Endre: *Magyar családi jog*. MEFESZ, Budapest 1949 (2., reprint kiadás: Közjegyzői Akadémia, Budapest 2019), 3-17. o. (16 sk. o.).

29 Mtj. 110. §.

30 200/1945. M. E. sz. rendelet.

31 6800/1945. M. E. sz. rendelet.

32 Mtj. Második Cím (110-430. §-ok).

33 1952 évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról (Csjt.), hatályba lépett 1953. január 1-jén.

34 A családjogi szabályozás valóságos sajátosságait lásd NIZSALOVSKY: i. m. 3-12. o.

- a törvényhozó gondoskodott a családjogi viszonyok sajátosságainak megfelelő kifejezésre juttatásáról. Ennek jele az, hogy a Családjogi Könyv (Ptk. Negyedik Könyv) sajátos, csak e viszonyokra vonatkozó alapelveket fogalmaz meg.
- b) A Ptk. az *egyedi munkaszerződések* jogi rendezését a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényben hagyta, annak ellenére, hogy a munkaviszonyok speciális rendezésének a Ptk., és azon belül is elsősorban a szerződések általános szabályai képezik a jogi hátterét. A munkaszerződés jogi szabályozásának azonban ma már annyi különleges vonása van, hogy nehéz volna ezt a normarendszert egy polgári törvénykönyvbe integrálni. A munkavállaló fogalmilag „gyengébb fél” jellege például megkülönböztető sajátosságként jelentkezik a szabályozásnál, és – emiatt is – az európai uniós jogi aktusok alakító hatása is sokkal intenzívebb, mint a magánjog egyéb területein. Azokra a munkavégzésre irányuló szerződésekre pedig, amelyek nem esnek a Munka Törvénykönyvének hatálya alá – a konkrét szolgáltatás jellegétől függően – a Ptk. megbízási vagy vállalkozási szerződési szabályait lehet megfelelően alkalmazni.
- c) Az *iparjogvédelmi és szerzői jogi* törvények anyagát a Ptk. – az 1959-es Ptk.-hoz hasonlóan – nem integrálta, noha a szellemi tulajdon jogviszonyaiban keletkező alanyi jogok (és megsértésük szankcióinak többsége) egyértelműen magánjogi jellegűek. A külön törvények jogágazati szempontból vegyes normákat foglalnak magukba, de azokat – jellegük különbözősége ellenére – nem volna szerencsés szétbontani. A Ptk. súlyt helyez ugyanakkor arra, hogy a szellemi alkotások és egyéb szellemi javak védelmének magánjogi természetét a kódex is kifejezze, és ezért megfogalmazza saját szabályainak a külön törvényekhez kapcsolódó háttér-norma jellegét.
- d) Bonyolultabb volt, és komoly viták között született meg a döntés a *kereskedelmi jogi* viszonyok és a Ptk. kapcsolatáról. A Szakértő Javaslat és a törvényhozó végül is elvetette a külön kereskedelmi (vállalati) jogi kódex alkotását, vagyis a *monista kodifikáció* elvét fogadta el.³⁵ Ezt a döntést indokolták a 19. és 20. században lejáratott gazdasági és társadalmi fejlemények, amelyek nyomán az egykori szigorúbb, „kereskedelmi jogi” követelmények ma már – a polgárok iskolázottsági szintjének, élettapasztalatának növekedése stb. miatt – minden nehézség nélkül általánosíthatók, és a *szerződések* általános szabályai között, a polgári törvénykönyvben helyezhetők el. A magánjog egészében véve *kereskedelmi jogiasodott*, s ebben a szemléletben a kimondottan professzionális üzleti élet sajátos *szerződéstípusai* is megtalálják helyüket a polgári törvénykönyvekben. Ez a megoldás azzal az előnnyel jár, hogy a szerződési jog általános szabályai nem kettőződnek meg a jogrendszerben, és egyben elkerülhetők a kereskedelmi törvénykönyvek „születési rendellenességei”: a személyi (tárgyi) hatállyal kapcsolatos alkalmazási és értelmezési nehézségek is.

35 Lásd VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Complex Kiadó, Budapest 2008, 60. o.

Ráadásul, az általános magánjogi kódexek elvei és általános szabályai, valamint szabályozási-módszerbeli jellegzetességei is áthatják így a kereskedelmi ügyletek világát. Nem jelent gondot a hagyományosan kereskedelmi jogi ügyletek (bizomány, fuvarozás, szállítmányozás, biztosítás stb.) jogi rendezésének korszerűsítése sem. Ezeket a konklúziót már levonta az 1881-es svájci Kötelmi jogi törvény (OR), az 1940/42-es olasz Codice civile és az 1992-es holland kódex (Burgerlijk Wetboek).³⁶ A szerződési jog egységesítésén kívül a Ptk. a gazdasági (kereskedelmi) *társasági anyagi jogi szabályok* integrálása mellett döntött, és azokat az egyes jogi személyekről szóló önálló könyvben helyezte el. Ez a megoldás logikusan következett abból a koncepció kiindulópontból, hogy azokra a jogi személyekre, amelyeknek belső és külső kapcsolatai polgári jogi jogviszonyok keretében bonyolódnak, a törvénykönyv adjon teljes körű szabályozást, mivel a szabályozási tárgy és a szabályozás módszere illeszkedik a kódex jellegéhez. A gazdasági társaságokról szóló szabályoknak az új kódexbe építése több előnnyel jár: bővíthető a jogi személyekre vonatkozó általános szabályok köre, és így normák ismétlése válik elkerülhetővé. Ezen kívül a Ptk. normáinak háttér-jogszabály jellege (amit korábban a Gt.-ben külön ki kellett mondani) magától értetődővé válik. Ezek miatt és hasonló kodifikációs előnyök miatt döntött a svájci, majd az olasz törvényhozó, legutóbb pedig a holland jogalkotó is a társasági jognak a magánjogi kódexben történő (teljes vagy részleges) elhelyezéséről. Az integráció előnyeire képest kisebb súllyal estek latba a szokásosan megfogalmazott ellenérvék: a magánjogi és a közjogi normák vegyülése a gazdasági társaságok szabályozásánál, a Gt. megszokottsága stb. Ugyancsak a jogi személyekről szóló könyvben ad keretszabályokat a Ptk. a szövetkezetre is, megalapozva ezzel az ágazati szabályozást a főbb (termelő, szolgáltató, hitelintézeti stb. tevékenységet folytató) szövetkezeti típusokra.

6. Jelentős kodifikációs előkérdésként kellett kezelni a *fogyasztói szerződési jog* és a Ptk. viszonyának meghatározását. A fogyasztóvédelmi gondolat társadalmi és politikai támogatottságától (mondhatni: nyomásától) meglepve a jogalkotó nehéz helyzetbe került. A gyorsan szaporodó, egyre nagyobb mértékben európai uniós irányelvi eredetű szabályok optimális rendszertani helyét nem volt könnyű megtalálni. A Ptk. elméleti előkészítése során még úgy gondoltuk, hogy egy új magánjogi kódexnek magába kell fogadnia a jogterület izmosodó új hajtásait. Ennek a véleményünknek hangot is adtunk.³⁷ Bátorítást jelentett ebbe az irányba, hogy két fontos uniós irányelvet: a tisztességtelen szerződési feltételekről és a fogyasztói adásvételről szóló irányelvet már az 1959-es Ptk.-ba beépítette a törvényhozó.³⁸ Ezt ráadásul úgy oldotta meg, hogy az

36 A monista kodifikáció melletti érvek részletes összefoglalását lásd VÉKÁS: 3. l.j.-ben i. m. (2001), Második fejezet II. pont.

37 Lásd VÉKÁS: 3. l.j.-ben i. m. (2001), Harmadik fejezet.

38 93/13/EGK tanácsi irányelv a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztesség-

integrált szabály lehetőleg valamennyi alanyi relációban (vállalkozások közötti, magánszemélyek közötti és fogyasztói szerződésekben) alkalmazható legyen. A 2003-ban elfogadott Konceptió [B] IV. 5. pont] is abból indult ki, hogy az uniós fogyasztóvédelmi magánjogot – lehetőség szerint – az új kódexben kell megjeleníteni.³⁹ A kodifikációs napi munka során szerzett tapasztalatok ugyanakkor azt mutatták, hogy e joganyag teljes beépítése a törvénykönyv szabályainak koherenciáját és – főként – stílusát rontaná. Ezért helyesebbnek látszott alapvető elvként abból kiindulni, hogy a törvénykönyvbe csak a kodifikációra tényleg érett, tartós irányelvi szabályokat szabad átültetni, és azokat tematikusan kell beilleszteni. A Ptk.-ba ilyen alapon nem illő irányelvi rendelkezések pedig a – megújított – fogyasztóvédelmi törvényben kaphatnak helyet.⁴⁰

2. A jogi személyek szabályai a Ptk. gyakorlatában

1. A Ptk. által a korábbi joghoz képest végrehajtott módosítások közül minden bizonnyal az egyik legnagyobb horderejű változtatás a *jogi személyekre* vonatkozó szabályozásban történt, amelyet *Kisfaludi* András dolgozott ki.⁴¹ Új a szabályozás *szerkezeti felépítése*, a szabályok több szinten elhelyezett rendszere. Az első rétegben helyezkednek el a valamennyi jogi személyre irányadó általános szabályok, a másodikban pedig az egyes jogi személyekre vonatkozó rendelkezések. Ez utóbbiakon belül a gazdasági társaságoknál a törvény (mintegy közbeiktatott norma-réteggént) külön képez egy általános részt a valamennyi társasági formára alkalmazandó közös szabályokból. A gazdasági társaságok⁴² szabályozásánál már maga a kódexbe történt integrálás is jelentős változást jelentett, és megosztotta a jogász közvéleményt.⁴³

E rendszertani újításoknál sokkal lényegesebb a Ptk.-ban a normák kógens-diszpozitív jellege terén alkalmazott megoldás. A Ptk. – az áruszerződések szabályozásához hasonlóan – a jogi személyek körében is a lehető legnagyobb szabadságot akarja biz-

telen feltételekről; 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv a fogyasztási cikkek adásvételének és a kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól.

39 A Kodifikációs Főbizottság által elfogadott Konceptiót a Kormány a 1003/2003. (I. 25.) Korm. határozattal (Magyar Közlöny 2003. évi 8. szám) hagyta jóvá.

40 Lásd részletesen VÉKÁS Lajos: A magánjogi fogyasztóvédelem rendszertani helyéről. In: Keszérű Barna Arnold/Szoboszlai-Kiss Katalin (szerk.): *Salus vocalis – Ünnepi tanulmányok Fazekas Judit tiszteletére*. UNIVERSITAS, Győr 2023, 779-789. o.

41 Lásd KISFALUDI András kommentárját, in: *Kluwer Nagykommentár* 1. kötet, III. Könyv, Első Rész, Harmadik-Ötödik Rész.

42 A Ptk. felfogása szerint a szövetkezeteket tevékenységük célja és a változó tagsággal összefüggő változó tőke megkülönbözteti ugyan a gazdasági társaságoktól, de az utóbbiakhoz hasonlóan „a szövetkezeteknél is a tagok közös kockázatára végzett üzletszerű gazdasági tevékenység folyik”. Lásd KISFALUDI András kommentárját, in: *Kluwer Nagykommentár* 1. kötet, a 3:325. § magyarázatánál.

43 Lásd SÁRKÖZY Tamás: *Gazdasági társaságok a Polgári Törvénykönyvben?* Magyar Jog, 2008, 796–802. o.

tosítani az alapítóknak, illetve a tagoknak, minél szélesebb körben kívánja biztosítani az érintettek autonómiáját. E célkitűzés jegyében garantálja a törvény a jogi személy létesítésének szabadságát [3:4. § (1) bek.], azzal a megszorítással, hogy – szemben az áruszerződések világával – itt típuskényszer érvényesül.⁴⁴ A tartalomalakítás szabadságát pedig az biztosítja a törvényben, hogy a jogi személyekre vonatkozó szabályok jelentős hányada a felek számára engedő, diszpozitív jellegű [3:4. § (2)–(3) bek.]. A normák számottevő részének diszpozitív volta jelentős változás a korábbi szabályozáshoz képest. Különösen az egyesületi, a szövetkezeti és a részvénytársasági jogban megszokottak volt tekinthető a normák kógens jellege. A gazdasági társaságokról szóló első Gt.⁴⁵ a Ptk.-hoz hasonló diszpozitív alapállást választott ugyan, de a második Gt.⁴⁶ és a harmadik Gt.⁴⁷ főszabályként a rendelkezések kógenciáját mondta ki, és tételesen meghatározott esetekben engedett eltérést az alapítóknak/tagoknak.

A Ptk. ilyen alapállásánál abból indultunk ki, hogy a törvényhozó nem képes előre látni a jövőbeni jogi személyek alapítói/tagjai tízezeinek elképzeléseit, terveit, ötleteit. Következésképpen a törvény alapállása nem lehet az, hogy maga határozza meg azokat az eseteket, amelyekben a felek eltérhetnek szabályaitól. E helyett a lehető legtágabb körben teret kell nyitni a jogi személyt létrehozó alapítók, illetve a jogi személyt működtető tagok autonómiájának minden olyan kérdésben, amely kizárólag az ő ügyük. Ilyennek tekinti a törvény a jogi személy tagjai, illetve alapítói egymás közötti és a jogi személyhez fűződő viszonyát érintő, továbbá a jogi személy szervezetére és működésére vonatkozó kérdéseket. Ezért az e kérdéseket szabályozó normák első megközelítésben diszpozitív jellegűek [3:4. § (2) bek.]. A másik oldalról szemlélve a problémát, kógens normákkal csak olyan kérdésekben szab gátat a Ptk. a felek autonómiájának, amelyekben „kívülállók” érdekeinek védelme ezt indokolja. Ahol ilyen érdekek nem forognak fenn, az érintettek számára elegendő eltérést engedő szabályokat ajánlani. Ennek megfelelően – a kifejezetten a törvény által tiltott, vagyis eleve kógens normákkal rendezett eseteken kívül [3:4. § (3) bek. a) pont] – a jogi személy tagjai, illetve alapítói csak akkor nem térhetnek el a törvény rendelkezéseitől, ha az eltérés a jogi személy hitelezőinek, munkavállalóinak vagy a tagok kisebbségének jogait nyilvánvalóan sérti, vagy ha az eltérés a jogi személyek törvényes működése feletti felügyelet érvényesülését akadályozza [3:4. § (3) bek. b) pont].⁴⁸

44 Változatlanul követhető például a Legfelsőbb Bíróságnak az a Ptk. előtti döntése, amely szerint a „csendestársi” jogviszony létesítésére irányuló megállapodás semmis társasági szerződésnek minősül: BH1999. 16.

45 1988. évi VI. törvény

46 1997. évi CXLIV. törvény

47 2006. évi IV. törvény

48 Lásd KISFALUDI András: *A jogi személyek szabályozása az új Polgári Törvénykönyvben*. Magyar Jog, 2014, 333–342. o.; KISFALUDI András kommentárját, in: *Kluwer Nagykomentár* 1. kötet, a 3:4. §-nál.

2. A Ptk. változtatását a jogászok egy része nemcsak a megszokottól eltérő javaslatnak gyakran kijáró ellenérzéssel fogadta, hanem a gyakorlatban nem, illetve nehezen alkalmazhatónak találta.⁴⁹ Voltak olyan hangok is, amelyek szinte pánikszerű félelmet sugalltak, és a szabályozás alkalmazhatatlanságát jósolták. Az aggályok nem igazolódtak.⁵⁰ Az egyesületekre vonatkozó szabályokat ugyan 2016-ban – részben emiatt – módosítani látták szükségesnek,⁵¹ de egészében véve a felsőbbírószági gyakorlat – törvényhozói beavatkozás nélkül – példás kreativitással megválaszolta a gyakorlatban jelentkező értelmezési kérdéseket.

3. Nyomban a Ptk. hatálybalépése után segítették a szabályok értelmezését a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2014. május 21-23-ai Országos Tanácskozásának állásfoglalásai. Az Új Ptk. Tanácsadó Testülete mindössze két kérdésben találta indokoltnak, hogy véleményt fogalmazzon meg a jogi személyek szabályainak értelmezésével kapcsolatban.⁵²

A *társasági jogban* eleve nem merült fel annyi probléma, mint amennyivel a kétkedők számoltak, mert a társasági szerződések közel 90%-át szerződésminta alapján, formanyomtatványon kötik, és ezeknél a szerződéskötéseknél a törvénytől való esetleges eltérés nem vethet fel kétségeket.⁵³ Az e körön kívül jelentkező kérdések megválaszolásánál a mértékadó ítélőtáblai gyakorlat – helyesen – a következő logikai gondolatmenetet, „objektív tesztet” követi.⁵⁴

- Egyértelműek azok a szabályok, amelyek az alapítók és a tagok számára *kifejezetten tiltják* és semmisnek nyilvánítják a tőlük való eltérést [3:4. § (3) bekezdés a) pont].

49 Lásd SÁRKÖZY Tamás: *Az új Ptk. jogi személy könyvéről*. Jogtudományi Közlöny, 2013, 461–470. o.; SÁRKÖZY Szabolcs: *A kft. elhelyezkedése a jogrendszerben és szabályozásának jellege*. Gazdaság és Jog, 2013/5. sz., 25–26. o.; GADÓ Gábor: *Kögens-e a diszpozitív?* Céghírnök 2013/9. sz., 3–5. o.; DZSULA Marianna: *Miért kögens a diszpozitív?* Céghírnök 2014/2. sz., 3–5. o., Céghírnök 2014/3. sz., 10–11. o., Céghírnök 2014/4. sz., 4–8. o., Céghírnök 2014/6. sz., 10–14. o.; GYÖRI Enikő: *A társasági jog megújított szabályozásának értelmezési kérdései*. Gazdaság és Jog, 2014/9. sz., 3–8. o.

50 Lásd AUER Ádám: *A Ptk. III. Könyvének diszpozitív főszabálya és gyakorlata*. In: *Öt év*, 139–151. o.; DZSULA Marianna: *A vagyoni hozzájárulás teljesítése és a tag helytállási kötelezettsége a Ptk.-ban. (Tőke és/vagy hitelezővédelem)*. In: *Öt év*, 171–180. o.

51 2016. évi CLXXIX. törvény. Lásd CSEHI Zoltán kommentárját, in: *Kluwer Nagykommentár* 1. kötet, III. Könyv, Második Rész,

52 3:4. § (3) bek. és 3:37. § (1) bek., valamint 3:24. § (1) bek.

53 Ugyanígy SÁRKÖZY Tamás: *Az új Polgári Törvénykönyv kodifikációjának menetéről*. In: Az Igazságügyi Minisztérium iratanyaga a 2013-as Polgári Törvénykönyv előkészítésével és hatályba léptetésével kapcsolatban, I. kötet, 11–25. o. (24. o.: „a gazdasági társaságok körében az ún. diszpozitivitás-kógencia probléma jelentéktelenné vált”).

54 Lásd ehhez a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2014. május 21-23-ai Országos Tanácskozásának 1. sz. állásfoglalását: <https://kuria-birosag.hu/hu/ckot-allasfoglalások> és DZSULA Marianna: *A gazdasági társaságok szervezeti és működési kereteit meghatározó diszpozitív és kögens szabályok*. Polgári Jog 2017/10. sz.

Nyilvánvaló volta ellenére, csak fölös óvatosságból fogalmazott meg véleményt az Új Ptk. Tanácsadó Testülete a következő kérdésben. A jogi személy létesítő okiratának a Ptk. eltérést nem engedő normába ütköző rendelkezése érvénytelen marad akkor is, ha a jogi személyt a nyilvántartó bíróság az érvénytelenség észlelése nélkül nyilvántartásba veszi.⁵⁵

- Kifejezett tilalom hiányában a bíróság először az alkalmazásra kerülő norma tartalmát abból a szempontból vizsgálja, hogy a 3:4. § (2) bekezdés körébe esik-e az eldöntendő kérdés, vagyis a jogi személy tagjai, illetve alapítói egymás közötti vagy a jogi személyhez fűződő viszonyuk körébe, illetve a jogi személy szervezetének és működésének szabályozása körébe tartozik-e. A törvény ebben a kérdéskörben ismeri el a felek autonómiáját, és itt nyitja meg egyáltalán a felek számára az eltérés lehetőségét. Ha az eldöntendő kérdés nem tartozik a Ptk. 3:4. § (2) bekezdésében így meghatározott körbe, akkor nincs helye további vizsgálatnak, mivel az adott szabálytól való eltérésnek – kifejezett jogszabályi felhatalmazás hiányában – nincs helye,⁵⁶ és az ilyen rendelkezés jogszabályba ütközés miatt, tilos szerződésként semmis lesz.⁵⁷ Az autonómia körébe tartozóként kezelte a bíróság – helyesen – azt a kérdést, hogy kft.-nél a társaság ügyvezetése (3:21. §, 3:196. §) igazgatóság létesítésével is megoldható-e.⁵⁸ Hasonlóképpen válaszolható meg az a kérdés is, hogy elláthatók-e a cégvezetői teendők (3:113. §) munkaviszony helyett megbízási jogviszony keretében. A Debreceni Ítéltábla helytálló döntése szerint szövetkezet az alapszabályában eltérhet a Ptk. 3:360. §-ának a tag kizárását szabályozó rendelkezéseitől.⁵⁹ Az ítéltáblák többségi álláspontja szerint eltérést engedők a jogi személy *határozathozatalára vonatkozó szabályok* a 3:19. § (2) bek.-ben. Hasonlóképpen többségi ítéltáblai álláspontról beszélhetünk a tekintetben is, hogy a kft. bejegyzését követően egy tagnak több üzletrésze is lehet, mivel egy ilyen helyzet nem ütközik az üzletrésze vonatkozó törvényi előírásokba (3:164. §). A Ptk. nem nevesíti a külön-jogot biztosító üzletrészt létrehozásának lehetőségét, így tiltó jogszabályi rendelkezés hiányában erre lehetőség van.⁶⁰ Nem lehet viszont e körbe tartozónak tekinteni például az egyes társasági formák *definícióinak fogalmi elemeit*. Ilyenként fogja fel a bírói gyakorlat kft.-nél a törzsbetét-minimumot is. Kógens normának tekint a judikatúra bizonyos *jogvesztő határidőket* [pl. a betéti társaság jogutód nélküli megszűnésénél: 3:158. § (1) bek.], és így kezeli a jogi személy határozatainak bírósági felülvizsgálatára vonatkozó szabályokat is. A részvénykönyvi adatok nyilvánosságára vonatkozó szabályok [3:247. § (1) bek.]

55 www.kuria-birosag.hu/hu/ptk

56 <https://kuria-birosag.hu/hu/ckot-allasfoglalasok>

57 6: 95. §.

58 BDT2015.30.

59 PJD2018. 26.

60 PJD2017. 8.

kógensek, azoktól az alapszabályban jogszerűen eltérni nem lehet.⁶¹ *Kívülállók érdekei* szenvednének csorbát akkor, ha az alapszabály korlátozhatná kívülállók szabad betekintését a részvénykönyvbe. A Ptk. 3:225. §-a értelmében részvényre a részvénytársaság javára vételi jog – a visszaváltható részvény kivételével – a részvényes mint kötelezett és a részvénytársaság mint jogosult közötti megállapodás alapján jöhet létre, az alapszabály-módosításban nem.⁶²

- Olyan esetben, amikor a vizsgált szabályban érintett kérdés elvileg az előbbi, azaz a felek diszpozíciójának körébe eső kérdésnek minősül, és ezért a norma elvileg diszpozitív jellegű, *második szűrőként* a 3:4. § (3) bekezdés b) pontjában szereplő kizáró körülmények vizsgálatát kell elvégezni. Kizárja a törvény az alapítók/tagok eltérési lehetőségét, ha az eltérés a jogi személy hitelezőinek, munkavállalóinak vagy a tagok kisebbségének jogait nyilvánvalóan sérti, vagy a jogi személyek törvényes működése feletti felügyelet érvényesülését akadályozza. Kógens jellegűnek fogta fel – helyesen – a bíróság a Ptk.-nak azt a rendelkezését, amely szerint egyhangú határozat szükséges az alapszabály olyan módosításához, amely egyes tagok jogait hátrányosan érintené, vagy helyzetét terhesebbé tenné [3:102. § (3) bek.].⁶³ Ellenkező értelmezés mellett a *kisebbség jogai* sérülnének. A *hitelezői érdekek* védelme miatt kell kógens szabályként felfogni a vagyoni hozzájárulás vagy a pótbefizetés elmaradása miatt megszűnt tagsági jogviszonnnyal összefüggő eljárás szabályait (3:177. § - 3:181. §).⁶⁴ A Civilisztikai Kollégiumvezetők 2014. május 21-23-ai Országos Tanácskozásának 1. sz. állásfoglalása szerint a Ptk. 3:4. § (3) bekezdés b) pontjában meghatározott, a jogi személy törvényes működése feletti felügyelet érvényesülésének akadályozása alatt nemcsak a Ptk. Harmadik Könyv IV. Cím X-XII. Fejezetében a jogi személy *törvényes működésének* biztosítékaként megjelölt eljárásokat, hanem valamennyi, a jogi személyek nyilvántartását végző bíróságok által lefolytatható speciális eljárást is érteni kell.⁶⁵

4. Ily módon a viszonylag kevészámú probléma is megoldódott. Érthetetlen volt ezért a 2022. január 1-jén hatályba lépett nagyobb törvényhozói beavatkozás. A 2021. évi XCV. törvény szembe ment a Ptk. eredeti koncepciójával, amikor – nem egyszer indokolatlanul – mereven beszűkítette a társasági alapítók/tagok autonómiáját.

61 BH2017. 124.

62 BH2020. 243.

63 BDT2017.366.

64 BDT2016.3568.

65 <https://kuria-birosag.hu/hu/ckot-allasfoglalasok>

3. A sérelemdíj alkalmazása a bírói gyakorlatban

1. A személyiségi/személyhez fűződő jogok⁶⁶ megsértésére alapított keresetek nyomában a Ptk. hatálybalépése után több kérdést vetettek fel a sérelemdíj⁶⁷ iránti igények feltételeivel kapcsolatban.⁶⁸ A jogirodalom is élénk érdeklődést mutat az intézmény újításai és az általuk felvetett kérdések iránt.⁶⁹ A Ptk. túllépett azon az eredendő dilemmán, hogy a sértett egyáltalán *kárpótolható-e pénzzel a személyét ért sérelemért*. A feloldhatatlan ellenmondást jelentő filozófiai kérdés boncolgatása helyett a törvényhozó abból indult ki, hogy a gyakorlat igényli ezt a lehetőséget. Ezt az is mutatatta, hogy

66 A Ptk. csak az embernek tulajdonít személyiséget: „fenség, észak-fok, titok, idegenség”. Ezért csak az ember vonatkozásában beszél személyiségi jogokról (Második Könyv, Harmadik Rész); jogi személyek esetében a személyhez fűződő jogokat védi: 3:1. § (3) bek. Egyszerűség kedvéért a továbbiakban csak személyiségi jogot említünk, de e fogalom alatt a jogi személyek személyhez fűződő jogait is értjük, kivéve, ha a védelem jellegénél fogva csak az embert illetheti meg.

67 Az új intézmény elméleti megalapozásához lásd LÁBADY Tamás: *A nem vagyoni kártérítés újabb bírói gyakorlata*. ELTE Jogi Továbbképző Intézet, Budapest 1992; LÁBADY Tamás: *Az eszmei és büntető kártérítés a common law-ban*. Állam- és Jogtudomány 1994, 69-112. o.; KÖLES Tibor: *A nem vagyoni kár*. HVG-ORAC, Budapest 1997; GÖRÖG Márta: *A fájdalomdíj mértékét befolyásoló körülmények összehasonlító elemzése a német joggyakorlat előtérbe helyezésével*. Jogelméleti Szemle 2001/4. sz.: www.extra.hu/jesz; BOYTHA György: *A személyiségi jogok megsértésének vagyoni szankcionálása*. Polgári jogi kodifikáció 2003/1. sz., 3-6. o.; PETRIK Ferenc: *A nem vagyoni kár megtérítése védelmében*. Polgári jogi kodifikáció 2003/1. sz., 6-8. o.; PETRIK Ferenc: *A személyiségi jogok az új Polgári Törvénykönyvben*. Magyar Jog 2004, 257-271. o.; VÉKÁS Lajos: *Sérelemdíj – fájdalomdíj: Gondolatok az új Ptk. reformjavaslatáról a német jog újabb fejleményei tükrében*. Magyar Jog 2005, 193-207. o.

68 A Komplex Jogtárban található felsőbb bírósági ítéletek közül 2020. január 15-én közel száz aktuálisnak tartott döntés kapcsolódott a Ptk. 2:52. §-ához.

69 Lásd mindenekelőtt SZÉKELY László kommentárját, in: *Kluwer Nagykommentár* 1. kötet, a 2:52. § magyarázatánál. Lásd továbbá MOLNÁR Ambrus: *A sérelemdíj elméleti és gyakorlati kérdései*. Kúriai Döntések 2013/7. sz.; SÁRKÖZY Tamás: *Fordulat a magyar kártérítési jogban*. Magyar Jog 2013, 535-542. o.; VÉKÁS Lajos: *Sérelemdíj az új Polgári Törvénykönyvben*, in: Juhász Zoltán (szerk.): *Kárfelelősség és a reparáció lehetséges eszközei*. Alapvető jogik biztosának hivatala: Budapest, 2013, 10-14. o.; LÁBADY Tamás: *A nem vagyoni kártérítés metamorfózisa sérelemdíjára. A bírói gyakorlat kezdeti dilemmái*. Polgári Jog 2016/2. sz.; SZABÓ Csilla: *„A sérelem bére” – új bírói gyakorlat a nem vagyoni sérelem megítélése kapcsán*. Polgári Jog 2017/7-8. sz.; KEMENES István: *Az esély elvesztése mint vagyoni és nem vagyoni hátrány*. Magyar Jog 2018, 657-669. o.; PARLAGI Máttyás: *A sérelemdíj iránti kereset elutasítása és a hátrány kutatása*. Jogtudományi Közlöny 2018, 369-379.o.; SZABÓ Klára: *Az új Ptk. a Fővárosi Ítéltábla gyakorlatában*. Polgári Jog 2018/11-12. sz.; FÉZER Tamás: *Megőrizve megszüntetni! A sérelemdíj bevezetésének korai tapasztalatai*. In: Öt év, 125-131. o.; PATAKI Árpád: *Anyahajó vagy gyorsnaszád? A személyiségi jogi perek bírói gyakorlatának változásai az új Ptk. hatálybalépését követően*. In: Öt év, 133-138. o.; SZEGHŐ Katalin: *Sérelemdíj – kérdések és kezdeti tapasztalatok*. Magyar Jog 2020, 136-145. o.

a nem vagyoni kártérítést „elvi alapon kizáró” 1959-es Ptk.⁷⁰ bírósági praxisában is megjelent a nem vagyoni sérelem vagyoni szankcionálása, bújtatottan, az általános kártérítés⁷¹ „álruhájában”.⁷²

2. A Ptk. két elvi változtatást hajtott végre e körben. Egyrészt a nem vagyoni sérelem vagyoni szankcionálását a *személyiségi jogok* védelméhez kapcsolta, és – nemcsak elnevezésében – elvi alapon elválasztotta a vagyoni károk következményeként definiált kártérítéstől. Más kérdés, hogy – a rövidítés kódex adta lehetőségével élve – utaló szabállyal [2:52. § (2)] mégis lehetővé tesz a kártérítési szabályok alkalmazását.

Másrészt a Ptk. kiiktatta a sérelemdíj feltételei közül a *hátrány* bizonyítottságának megkövetelését.⁷³ Az utóbbi változtatás mögött a törvényhozónak az a megfontolása állt, hogy ne terheljük a sértettet a hátrány bizonyításának kötelezettségével, és ne tegyük ki őt a bizonyítás terhével nemritkán együtt járó további lelki megrázkódtatásnak, nem egyszer kifejezetten megalázó helyzetnek. Ezt az anomáliát már egyes korábbi, a nem vagyoni kártérítéshez kapcsolódó bírósági ítéletek is érzékelték. Ezek a döntések szembe mentek az uralkodó bírói gyakorlattal, amely viszont következetesen elvárta a sértettől a hátrány bizonyítását.⁷⁴ A kivételek közé tartoztak az olyan felsőbbbírósági ítéletek, amelyek az 1952. évi Pp. 163. § (3) bekezdése szerinti „*köztudomású ténynek*” tekintették a személyiségi jogsértésből fakadó hátrányt. Köztudomásúként kezelték a bíróságok a hátrányt például szerzői mű jogosulatlan felhasználásánál, titoksértés vagy képmással való visszaélés esetén, az életminőség kedvezőtlen alakulása vagy az ismeretségi körben magyarázkodásra kényszerülés miatt, a személyes adatok jogosulatlan felhasználásával a magánszférába történő kirívó beavatkozás esetén, a közösségi oldalon létrehozott felhasználói felületen keresztül bántó, lealacsonyító, lekicsinylő tartalmú közlés miatt, „az egyenlő bánásmód követelményének megsértése” esetén.⁷⁵

70 Az 1959-es Ptk. nem ismerte el a nem vagyoni sérelem vagyoni következménnyel történő szankcionálását; ezt a lehetőséget az 1977-es Novella (1977. évi IV. törvény) 1978. március 1-jétől nyitotta meg. A 355. § (4) bekezdés szerint: „Kártérítés címén a károkozó körülmény folytán a károsult vagyonaiban beállott értékcsökkenést és az elmaradt vagyoni előnyt, továbbá azt a kárpótlást vagy költséget kell megtéríteni, amely a károsultat ért vagyoni és nem vagyoni hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez szükséges.”

71 1959-es Ptk. eredeti számozás szerinti 358. §. (2) bekezdése, 1979. március 1-jétől 359. §-a.

72 Lásd ZOLTÁN Ödönnek az általános kártérítéshez kapcsolódó megállapítását: „E rendelkezés alapján az ítélkezési gyakorlat úgy alakult, hogy az általános kártérítés keretében valójában megtérítésre kerülhetnek olyan károk is, amelyeket régebbi jogunkban az eszmei károk közé soroltak, vagy legalábbis amelyek ezektől nem igen voltak elválaszthatók.” In: Az 1959-es Ptk. 1977. évi novellájának előkészítő anyagai. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. 2018, II. kötet, 733. o.

73 2:52. § (1) és (2) bek.

74 BH1996. 304; EBH2000. 191; EBH2000. 300; EBH2000. 302; BH2010. 294; BH2013. 98.

75 BH1995. 273; BDT2004. 10; Kúria Pfv.IV.20.510/2010/3; BH2020. 238.

(Megjegyezzük: a „hátrányos megkülönböztetés” tényállásában a „hátrány” eleve fogalmi elemnek tekinthető.) A változást jelezte az az ítélet is, amely a nem vagyoni kártérítés megítéléséhez nem kívánta meg a sértettet ért hátrány bizonyítását, hanem a hátrányt és annak súlyosságát csak a nem vagyoni kártérítés mértékének megállapításánál vette figyelembe.⁷⁶

3. A Ptk. elvi jellegű szemléletváltozása és a sérelemdíj iránti *tömeges igények* kezdetben – érthetően – némi bizonytalanságot okoztak a bírósági gyakorlatban. A problémák két irányban jelentkeztek. Az ítéletek egy részében még visszaköszönt a Ptk. előtti gyakorlat, és megkövetelték a hátrány sértett általi bizonyítását.⁷⁷ A másik szélsőséget az a felfogás képviselte, amely szerint a jogsértés tényének megállapítása esetén valamilyen összegű sérelemdíj mindenképpen jár. Ez utóbbi álláspontot támogatta a Fővárosi Ítéltábla Polgári Kollégiumának 1/2013. (VI. 17.) kollégiumi véleménye, amely azt mondta ki, hogy „a Ptk.-ban a sérelem bekövetkezését a jogalkotó a jogsértés megvalósulásával vélelmezi, ezért azt bizonyítani nem kell”.⁷⁸ Kezdetben a konkrét ítélkezési gyakorlat is elmozdult ebbe az irányba,⁷⁹ bár korántsem egységesen.⁸⁰ Nyilvánvaló ezzel szemben, hogy a Ptk. nem akarta a sérelemdíjat minden apró, jelentéktelen jogsértés esetén lehetővé tenni, még kevésbé kívánt utat nyitni a visszaélésszerű, „üzletszerű” sérelemdíj iránti kereseteknek.⁸¹ Helyeselhető ezért a Kúria döntése: „A személyiségi jogsértés megállapításának nem automatikus következménye a sérelemdíj megítélése. A körülmények bírói mérlegelése adott esetben azt is eredményezheti, hogy a jogsértő nem kötelezhető sérelemdíj megfizetésére”.⁸² Egészében is azt kell megállapítanunk, hogy a bírói gyakorlat derekasan helytállt,⁸³ és viszonylag gyorsan megtalálta a kiegyensúlyozott ítélkezést biztosító utat a kezdetben nehezen kezelt *bagatell-ügyek kiszűréséhez*.⁸⁴

76 BH1996. 304; BH2011. 248;

77 Lásd pl. a Fővárosi Ítéltábla 32.Pf. 20.039/2017/3-II. sz. alatti ítéletét.

78 MOLNÁR Ambrus tanulmánya mintha egy korábbi legfelsőbb bírósági álláspontot (BH2011. 248.) követne; szerinte a Ptk. megdönthetetlen vélelmet állított fel amellet, hogy minden személyiségi jogsértés hátránnyal jár, és ezért jogsértés esetén jár sérelemdíj, a hátrányt csak a nem vagyoni kártérítés mértékének megállapításánál kell figyelembe venni: *A sérelemdíj elméleti és gyakorlati kérdései*. Kúriai Döntések 2013/7. sz., 746. o.

79 Lásd pl. a Fővárosi Törvényszék által 70.P. 20.229/2015/3. sz. alatt elsőfokon, a Fővárosi Ítéltábla által 2.Pf. 20.586/2015/3/II. sz. alatt másodfokon elbíralt, és a Kúria által felülvizsgálati eljárásban Pfv.IV. 20.903/2016/7. sz. alatt helybenhagyott ügyet.

80 Ellentétes ítéleti állásfoglalást lásd pl. a PJD2016. 1. sz. és a PJD2016. 14. sz. ügyben.

81 A kezdeti bizonytalanságból származó csekély összegű sérelemdíjak példáit lásd SZABÓ Csilla: *„A sérelem bére” – új bírói gyakorlat a nem vagyoni sérelem megítélése kapcsán*. Polgári Jog 2017/ 7–8. sz.

82 BH2016. 241; hasonlóan Fővárosi Ítéltábla 32.Pf. 21.106/2016/7-II.

83 Ugyanígy értékel SZEGHŐ Katalin is: i. m., 145. o.

84 Lásd SZABÓ Csilla: *„A sérelem bére” – új bírói gyakorlat a nem vagyoni sérelem megítélése kapcsán*. Polgári Jog 2017/ 7–8. sz.

4. A Ptk. sérelemdíj-felfogása mögötti jogalkotói szándék megértéséhez egy fontos mozzanatot kell kiemelni: a törvény csak a *hátrány bizonyítását/bizonyítottságát* vette ki a sérelemdíj alkalmazásának feltételei közül, de a *személyiségi sérelem* létét változatlanul megkívánja. E tekintetben a sérelemdíj törvényi feltételei alapvetően különböznek a személyi jogsértéshez fűződő objektív szankciók alkalmazásának feltételeitől,⁸⁵ mivel ez utóbbiak már a „*jogsértés puszta ténye*” esetén alkalmazhatók.⁸⁶ Az új szabály tehát adott esetben akkor is lehetőséget ad sérelemdíj megítélésére, amikor nem bizonyított, hogy a sértettet valamilyen hátrány érte, de személyiségi sérelem megállapítható. Ezt az értelmezést alkalmazta kiválóan az Új Ptk. Tanácsadó Testülete, amikor a következő véleményt fogalmazta meg: „A Ptk. 2:52. § (1) bekezdés második fordulatának helyes értelmezése szerint a sérelmet szenvedett fél ’az őt ért nem vagyoni sérelemért’ követelhet sérelemdíjat, azaz a nem vagyoni sérelem bekövetkezése a sérelemdíj megítélésének feltétele. A Ptk. 2:52. § (2) bekezdésének a ’jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkeztének bizonyítása nem szükséges’ fordulata mentesíti a felperest a hátrány bizonyításának eljárásjogi kötelezettsége alól, de nem vagyoni sérelem hiányában nem teszi lehetővé sérelemdíj követelését.”⁸⁷ Ez az állásfoglalás megerősítette a felsőbb bírósági gyakorlatnak azt az irányát, amely nem támogatta jelképes összegű sérelemdíj megítélését, mert a sérelemdíj céljával azt nem tartotta összeegyeztethetőnek, hiszen egy ilyen sérelemdíj nem alkalmas sem a sérelem kompenzálására, sem pedig a jogsértéstől visszatartó preventív hatás kifejtésére. A Tanácsadó Testület álláspontját követi a bírói gyakorlat is.⁸⁸ A személyiséget ért sérelem mibenlétét plasztikusan írja körül a Győri Ítéltábla ítéletének következő megállapítása: „A sérelemdíj alkalmazásához szükséges nem vagyoni sérelem *testi vagy lelki* változásokban, illetve a személyiséget körülvevő társadalmi, természeti környezetnek a *személyiségre hátrányos* megváltozásában manifesztálódhat.”⁸⁹

5. A sérelemdíj megítélésének feltételei közül elsőként a *jogsértés* tényét kell megállapítani. Maga a Ptk. kimondja, hogy nem állapítható meg a magatartás jogsértő jellege, ha abba a sérelmet szenvedett fél beleegyezett [2:42. § (3) bek.]. Egyetértéssel idézhetjük továbbá a Tanácsadó Testület álláspontját, amely szerint nem jogsértő a magatartás, ha azzal a jogsértő alperes törvényes kötelezettségének tesz eleget, vagy ha a sértett felperes által a magatartás eredményeként elszenvedett érdeksérelem azoknak a kockázatoknak a körébe tartozik, amelyek bekövetkezésével a mindennapi életben – az alperes magatartásától függetlenül is – számolni kell. A sérelmet szenvedett fél

85 2:51. § (1) bek.

86 Így foglalt állást – helyesen – pl. a Szegedi Ítéltábla ítélete: BDT2018. 3821; ugyanígy BDT2017. 3657; BDT2018. 3809.

87 www.kuria-birosag.hu/hu/ptk

88 BH2016. 241; BDT2018. 3821; BDT2017. 3657; PJD2017. 3; PJD2017. 9; PJD2016. 14.

89 PJD2017. 3.

által adott hozzájáruló nyilatkozat értelmezése során a szűkítő értelmezés indokolt.

A személyiségi jogsértésnek *okozati összefüggésben* kell lennie a személyiségi sérelemmel, és azt a sértettnek kell bizonyítania.⁹⁰

A releváns személyiségi jogsértés megállapítása esetén a személyiséget sértő alperesnek kell *kimentenie* magát a vonatkozó deliktualis (6:519. §, 6:535. §) vagy kontraktuális (6:142. §) felelősségi mérce szerint.⁹¹ Abban az esetben, ha a személyiségi jogsértést személyfuvarozási (esetleg: utazási) vagy más szerződés megszegése valósítja meg,⁹² a Ptk. 2:52. § (2) bekezdésében foglalt utaló szabály folytán a sérelmet okozó fél akkor nem köteles sérelemdíj fizetésére, ha a felelősség alól a Ptk. 6:142. §-ában foglalt, a szerződésszegésért való felelősség alóli kimentés feltételeit bizonyítja. Mivel azonban a sérelemdíj nem kártérítés, a Ptk. 6:143. §-ában foglalt, a szerződésszegéssel okozott kár megtérítésének mértékére vonatkozó szabályok a sérelemdíj fizetése iránti kötelezettségre nem alkalmazandók.

A jogsértő *mentesülhet* a sérelemdíj-fizetési kötelezettség alól abban az esetben is, ha bizonyítja, hogy a jogsértéssel okozati összefüggésben a felperest nem érte olyan súlyú nem vagyoni sérelem, amely sérelemdíj megítélését indokolná. Ez utóbbi következtetésre a bíróság a Pp. alapján is eljuthat, ha arról hivatalból tudomása van, vagy az köztudomású ténynek tekintendő. Ezen kívül a sérelemdíj iránti igény nem vagyoni sérelem megállapítása esetén is elutasítható, azzal az indokkal, hogy a személyiségi sérelem szankcionálására az adott esetben elegendő egyéb jogkövetkezményeknek (az objektív szankcióknak, azok valamelyikének, esetleg kártérítésnek) az alkalmazása, és sérelemdíj megítélésére ezért nincs szükség.⁹³ Ebben a felfogásban született a Szegedi Ítéltábla ítélete, amely a bagatell-ügyek kirekesztése céljából kimondja: „Ha az elszenvedett sérelem nem olyan mértékű, amely a sértett fél oldaláról pénzbeli ellensúlyozást, a jogsértő oldaláról pedig magánjogi szankciót igényelne, sérelemdíj alkalmazásának nincs helye”.⁹⁴ Ha pedig – mint a gyakorlatban nem ritkán – kizárólag sérelemdíj iránti igényt terjeszt elő a sértett felperes, véleményünk szerint a keresetet azzal lehet elutasítani, hogy az adott esetben a jogsértés megállapítása – mint objektív szankció [2:51. § (1) bek. a) pont] alkalmazása – mellett a sérelem kompenzálásához sérelemdíj

90 A BH2020. 238. sz. alatt közzétett esetben nem lehetett könnyű megállapítani az okozati összefüggést a az „alacsonyabb színvonalú oktatás” miatt megállapított jogsértés és a személyiségi sérelem (a hátrány) között. Kérdéses ezen kívül ebben az ügyben az, hogy „az egyenlő bánásmód követelményének megsértése” mellett lehet-e külön sérelemként értékelni az „alacsonyabb színvonalú oktatást”, ha a jogsértés maga ugyanaz a cselekmény.

91 A bírói gyakorlat hibátlanul alkalmazza a különböző tényállásokra illő eltérő: felrhatóssági, veszélyes üzemi vagy szerződésszegési kimentési klauzulákat: BH2018. 13; BH2018. 141; BDT2019. 4002; BDT2019. 4041; PJD2017. 17.

92 Lásd KECSKÉS László: *Nem vagyoni sérelmek szerződésszegési jogalapon*. Jogtudományi Közlöny 1980, 16-26. o.

93 Így pl. a Fővárosi Ítéltábla 32.Pf. 21.106/2016/7-II. sz. ítélete.

94 BDT2017. 3657.

megítélése nem szükséges. A jogsértés meglétét ugyanis a bíróságnak akkor is vizsgálnia kell, ha a keresetben csak sérelemdíjat kérnek.

6. A Ptk. a bírói gyakorlat judíciumára bízta azt a kérdést, hogy mennyiben lehet pönális tartalma a sérelemdíj alkalmazásának. A törvény maga a sérelemdíj mértékének meghatározásával kapcsolatos szempontok példálózó felsorolásánál, a 2: 52. § (3) bekezdésben juttatja kifejezésre, hogy a sérelemdíjnak lehet magánjogi büntetés funkciója is. A kódex bírói gyakorlata elfogadja a kettős funkciót, és a *reparáció* mellett adott esetben *preventív célzatú magánjogi büntetés*-tartalmat is tulajdonít a sérelemdíjnak.⁹⁵ Megjegyzendő mégis, hogy a Ptk. nem utolsósorban büntető jellege miatt mellőzte a „közérdekű bírság”⁹⁶ és az „állam javára marasztalás” fenntartását.⁹⁷ Ez pedig óvatosságra int a sérelemdíjnak magánjogi büntetéséként való alkalmazásánál. Feltétlenül egyetértünk ezért a bírói gyakorlatban megjelenő azzal az állásponttal, hogy ha a nem vagyoni sérelem kompenzálására nincs szükség, a sérelemdíjnak pusztán magánjogi büntetésként való alkalmazása nem helyeselhető.⁹⁸ Az itt képviselt álláspont alapján nem tűnik igazolhatónak az az ítéleti állásfoglalás, amely egyazon jogsértéssel történt többfajta személyiségi jogsérelmet (és hátrányt) magasabb összegű sérelemdíjjal szankcionált.⁹⁹

7. A Ptk. a sérelemdíjat egyértelműen *pénzben teljesítendő* szankciónak tekinti,¹⁰⁰ és *mértékének* megállapításához az eset összes körülményeinek vizsgálatát írja elő a bíróság számára. A Ptk.-ban a sérelemdíj összegének meghatározásánál példászerűen kiemelt mérlegelendő szempontok: a jogsértés súlya, ismétlődő jellege, a felróhatóság mértéke, a jogsértésnek a sértettre és környezetére gyakorolt hatása. Véleményünk szerint az új Ptk. koncepcionális változtatása nem zárja ki azt, hogy a sérelemdíj összegének megállapításánál jelentőséghez juthasson a sértettet ért hátrány és annak mértéke is. Mint más összefüggésben említettük, nem tűnik helyesnek az az ítéleti állásfoglalás, amely egyazon jogsértéssel történt többfajta személyiségi jogsérelmet (és hátrányt) magasabb összegű sérelemdíjjal szankcionált.¹⁰¹

95 A nem vagyoni kártérítéssel kapcsolatban: BDT2002. 692.; BH2020. 238; a sérelemdíjjal kapcsolatban: BH2020. 235; BH2019. 268; BDT2019. 4015, PJD2016. 17. Ennek alkotmányos veszélyeihez lásd FÉZER Tamás: i. m., 130. sk. o.

96 Lásd SZÉKELY László kommentárját, in: *Kluwer Nagykommentár* 1. kötet, a 2:51. § előtt.

97 Lásd MENYHÁRD Attila: *Az állam javára marasztalásról*. Polgári Jogi Kodifikáció 2003/4. sz., 30-37. o.

98 Így a Fővárosi Ítéltábla 32.Pf. 21.106/2016/7-II. sz. ítélete.

99 BH2020. 238.

100 Ezt a jogkérdést kellett eldöntenie a Kúriának felülvizsgálat eljárásban nem vagyoni kártérítés tekintetében: BH2020. 238.

101 BH2020. 238.

8. A jogirodalomban *Sárközy* fölvetette, hogy a *személyiségi jogok fogalmi határainak* indokolatlan kitégítéséhez vezethet a Ptk. megoldása, amely ebbe a körbe vonta a sérelemdíj intézményét.¹⁰² A Ptk. az *Alkotmánybíróság* fogalom-meghatározásából indult ki, amely a nem vagyoni kártérítés intézményét „jogtörténeti és jogösszehasonlító vizsgálatok” alapján „személyiséget ért sérelmek esetére rendelt polgári jogi jogvédelmi eszköznek” minősítette, és alkalmazása első feltételének valamely személyiségi jog megsértését tekintette.¹⁰³ Ezért a Ptk. szerkezetileg elválasztotta a sérelemdíjat a kártérítési jogtól, és a személyiségi jogok megsértésének szankciói között helyezte el azt.¹⁰⁴ A bírói gyakorlat valóban bővíti a személyiségi jogok körét annak érdekében is, hogy adott esetben sérelemdíj iránti igényről is dönthessen, de ez nem jelent gondot.¹⁰⁵ Az emberi méltóságra, mint e jogok anyajogára épülő jogvédelmi generálklauzula [2:51. § (2) bek.] okos értelmezés mellett szilárd kiindulópontot jelent ehhez. A személyiségi jogok átgondolatlan bővítése azonban – már csak az alaptalan sérelemdíj-igények elkerülése érdekében is – nem kívánatos. *Szeghő* tanulmánya a bírói gyakorlat eddigi eredményeinek összegezése alapján mutatja be, hogy a judikatúra mely kérdéseket vont be a személyiségi jogvédelem körébe, mely irányokba nem terjesztette ki ezt a jogvédelmet, és melyek a még eldöntésre váró határesetek. Ez utóbbiak között említi a *kapcsolattartási jog* megsértését, a *vérségi származás megismerésének* jogát, az *utazási szerződés* megszegésével okozott személyiségi jogsérelmeket¹⁰⁶ és az *elvesztett esély* miatti nem vagyoni jogsértés területét.¹⁰⁷ Ezekhez a még megoldandó problémákhoz feltétlenül hozzá kell számítani a *hozzátartozó elvesztése* miatti sérelmeket is.¹⁰⁸ A legnagyobb probléma pedig ma még beláthatatlan; nem lehet megmondani, hogy a magánjogi

102 SÁRKÖZY Tamás: *Fordulat a magyar kártérítési jogban*. Magyar Jog 2013, 535-542. o. (537. sk. o.). Ellenkező irányú veszélytől tart FÉZER Tamás, vagyis attól, hogy a bíróságok a személyiségi jogok szűkítő értelmezésével fogják korlátozni a sérelemdíj-igényeket. Lásd FÉZER Tamás: i. m., 127. o. A bírói gyakorlat – véleményünk szerint – eddig inkább Sárközy álláspontját igazolta, a judikatúra folyamatosan bővíti a személyiségi jogok körét. Véleményünk szerint kérdéses tényállás az „alacsonyabb színvonalú oktatás” mint személyiségi jogsértés, lásd a BH2020. 238. sz. alatt közzétett ügyet.

103 34/1992. (VI. 1.) AB határozat, Indokolás III. 3.2. pont.

104 A bírói gyakorlathoz lásd PJD2019. 35; PJD2016. 17.

105 A jogsértés megállapítására adott esetben a generálklauzula (2:42. §) alapján is sor kerülhet: Kúria Pfv.IV.20.893/2018/6.

106 Ehhez lásd az Európai Bíróság C-168/00 sz. ítéletét; v. ö.: holland Burgerlijk Wetboek 7:510. cikk.

107 SZEGHŐ Katalin: i. m., 137-140. o. Az esély elvesztése mint személyiségi jog problémájához lásd JÓJÁRT Eszter: *Az esély elvesztése mint kár?* Jogtudományi Közlöny, 2009, 518-533. o.; BODANOVICH Klára: *A gyógyulási esély* elvesztése mint kár, a bírói gyakorlat tükrében. Iustum Aequum Salutare 2014/3, 29-49. o.; KEMENES István: *Az esély elvesztése mint vagyoni és nem vagyoni hátrány*. Magyar Jog 2018, 657-669. o.; DÖME Attila: *A gyógyulási esély csökkenésével kapcsolatos ítélkezési gyakorlat vizsgálata*. Forum Sententiarum Curiae 2019/1, 8-10. o.

108 Lásd FÉZER Tamás: i. m., 129. sk. o.

személyiségvédelem miként lesz képes kezelni a *digitális térben* felmerülő egyre súlyosabb adatvédelmi kihívásokat, például a szociális hálókön elkövetett jogsértéseket.¹⁰⁹

9. Összefoglaló jelleggel megállapíthatjuk, hogy – a kezdeti, érthető bizonytalanság után – a bírói gyakorlat helyesen alkalmazza a nemvagyoni sérelmek kompenzálására a Ptk. által megújított lehetőséget.

¹⁰⁹ Lásd PATAKI Árpád: i. m.

A GYERMEK ÉRDEKÉBEN BEVEZETETT ÚJÍTÁSOK A TÍZ ÉVES POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYVBEN

1. A gyermek érdeke

1989. november 20. napján New Yorkban fogadta el az ENSZ a Gyermek Jogairól szóló Egyezményt,² melyet Magyarország is ratifikált és az 1991. évi LXIV. törvénnyel hirdetett ki. Az Egyezmény egyik legfontosabb alapelve a gyermek érdekének biztosítása, annak figyelembevétele, érvényre jutásának, elsődlegességének garantálása.

A gyermek legfőbb érdeke, mint az egész Egyezményt átható alapelv, már az Egyezmény előzményének tekinthető, 1959-ben Genfben elfogadott a Gyermek Jogairól szóló Nyilatkozatban is megjelent, az azóta eltelt időben a jelentéstartalma azonban jelentősen kibővült.

Az Egyezmény 3. cikk (1) bekezdése szerint „a szociális védelem köz-és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenek felett álló érdekét veszik figyelembe elsősorban.” Az 1990-ben készült hivatalos magyar fordítás – melyet a mai napig nem korrigáltak – némi ellentmondást tartalmaz, hiszen azt írja a gyermek érdeke mindenek felett áll, majd a végén hozzáteszi, hogy a gyermek érdekét kell elsősorban figyelembe venni a döntéshozatal során. Az eredeti angol szövegezésben a megfogalmazás sokkal egyértelműbb: „*In all actions concerning children, whether undertaken by public or private social welfare institutions, courts of law, administrative authorities or legislative bodies, the best interests of the child shall be a primary consideration.*” A „*the best interest of the child*” valóban nehezen fordítható magyar nyelvre, hiszen szó szerint azt jelenti: a gyermek legjobb érdeke. Mi lehet a gyermek legjobb érdeke? Az a megoldás, ami számára – a rendelkezésre álló lehetőségek közül – a legjobb, ami leginkább szolgálja a jóllétét, a boldogságát, az egészséges személyiségfejlődését. A *best interest* tehát nem teljesen ugyanazt jelenti, mint a mindenek felett álló érdek, ami azt feltételeznél, hogy a gyermek érdeke mindenki más érdeke felett áll. Ez különösen abban az esetben jelenthet nehézséget, ha egyszerre több gyermek érdekét kell meghatározni,³ amely

1 Dr. Visontai-Szabó Katalin PhD, adjunktus, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar; Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

2 Elérhető: <https://www.unhcr.org/hu/wp-content/uploads/sites/21/2016/12/AGyermekjogairolszoloegyemenyNewYork1989.pdf> (2023.09.15.)

3 NAGY Márta: *A gyermek jogainak érvényesülése az igazságszolgáltatásban*. L'Harmattan, Budapest, 2018. (13.)

adott esetben egymással ellentétes is lehet, például egy olyan helyzetben, amikor egy édesapa a saját vérszerinti gyermeke mellé örökbe fogadja a felesége előző házasságából született két gyermekét. Ebben az esetben három gyermek érdekei ütköznek egymással és nem beszélhetünk arról, hogy melyikük érdeke érdemel elsőbbséget a másikkal szemben. A mondat végén megfogalmazott kitétel, mely szerint a gyermek érdekét kell figyelembe venni *elsősorban* – *shall be the primary consideration* – is arra utal, hogy a gyermek érdeke nem állhat mindenek felett, de ez az elsődleges az összes szempont közül.⁴

A gyermek legfőbb érdeke az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága által elfogadott 14. számú Átfogó Kommentár értelmezése szerint három elemből áll. Egyrészt a gyermek alanyi jogaként értelmezhető, másrészt alapvető értelmezési alapelvként szolgál, mely szerint, ha egy adott jogszabály többféleképpen is értelmezhető, azt az értelmezést kell figyelembe venni, amely a leginkább szolgálja a gyermek érdekét. Végül, de nem utolsó sorban eljárási szabályként is funkcionál, azaz minden, a gyermeket érintő döntés meghozatala során értékelni és mérlegelni kell az érdekét, melyet indokolni is kell.⁵

1.1. A gyermek érdekében bevezetett jogszabálymódosítások

Az Egyezmény és ennek nyomán a gyermek legfőbb érdeke immár 32 éve a magyar jogrendszer része, valamilyen okból kifolyólag mégis csak az utóbbi néhány évben került a figyelem középpontjába. Az, hogy a gyermeknek önálló jogai vannak és ezek biztosítása a felnőttek feladata 1989 óta minden bizonnyal vitán felül áll, azonban az, hogy ezen jogokat miképpen kell értelmezni és alkalmazni, már nem ennyire egyértelmű.

Az 1991. évi LXIV. törvény hatályba lépését követően elindult egy lassú folyamat, melynek következtében számos új jogszabályt fogadtak el, még többet módosítottak a gyermekek minél hatékonyabb védelme és jogaik magas szintű érvényre jutása érdekében. Az első és legfontosabb állomás a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (gyermekvédelmi törvény), illetve a hozzá kapcsolódó a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997 (IX.10) kormányrendelet elfogadása volt.

Az akkor hatályos családjogi törvényt, a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvényt is az Egyezményben megfogalmazott alapelveknek való megfeleltetés érdekében módosították 1995-ben.⁶ Bővítették a gyermek jogait, valamint lehetővé tették, hogy a szülők, kapcsolatuk megszűnését követően továbbra is közösen gyakorolják a szülői felügyeleti jogaikat, amennyiben ezt közösen kérik.⁷

4 VISONTAI-SZABÓ Katalin: A gyermek érdekeinek biztosítása az örökbefogadás során. *Családi Jog* 2022/4. (20.)

5 BARZÓ Tímea: *A magyar család jogi rendje*. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2017. (46.)

6 1995. évi XXXI. törvény

7 HEGEDŰS Andrea: *Családjog*, R.I.M.Á.K, Budapest, 2022. (22.)

Megjegyzendő, hogy ekkor még különbséget tett a jogalkotó a párkapcsolat fennállása alatt együttesen, annak felbomlását követően közösen gyakorolt szülői felügyeleti jog között, de tartalmát tekintve a kettő között nem volt lényeges különbség, hiszen ekkor már egyértelműen a gyermek érdeke volt az ELSŐDLEGES, a szülők a jogaikat ennek megfelelően gyakorolták.

Az új Ptk. kodifikációja során a jogalkotó már jelentős tapasztalattal bírt a gyermekjogok vonatkozásában, nem volt tehát kérdéses, hogy a gyermek érdekének elsőlegessége megjelenik az alapelvek között, valamint a jogszabály egyes rendelkezéseinél külön kiemelésre kerül és szellemisége az egész törvényt áthatja.

2010 novemberében az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által kiadott gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatás⁸ az anyagi jogban megfogalmazott elvárásokat kiterjesztette az eljárásjog területére, ezáltal a gyermeki jogok érvényesülését egy magasabb szintre emelte. Az iránymutatásban lefektetett alapvető szabályok átültetése és meghonosítása érdekében hirdette meg 2012-ben Magyarország Kormánya a gyermekbarát igazságszolgáltatás évét, mely a legfontosabb eljárási törvények (Be., Pp., Bvtvr.)⁹ módosításával ért véget. Ezen jogszabályokat azóta hatályon kívül helyezték, mindegyik helyébe új kódex lépett, de az alapelveket megtartották, illetve továbbfejlesztve vitték tovább.

A 2020. évi CXIX. törvénybe foglalt Pp. novella számos változtatást iktatott be, mert a Pp. 2018-as hatálybalépését követően viszonylag hamar világossá vált, hogy az üzleti és gazdasági életben jól használható szabályok nem elég rugalmasak, így nem alkalmazhatók a nagyon változatos és érzelmekkel terhelt családjogi viszonyokra.¹⁰ A novella nyomán számos eljárást gyorsító szabályt vezettek be,¹¹ a hivatalbóliség¹² és az ideiglenes intézkedések¹³ szerepe is felértékelődött, valamint megváltoztak a bizonyításra vonatkozó szabályok.¹⁴

8 Elérhető: <https://rm.coe.int/16806a4541> (2023.09.15.)

9 1998. évi XIX. törvény, 1952. évi III. törvény, 1979. évi 11. törvényerejű rendelet.

10 HEGEDŰS Ákos: *A személyi állapotot érintő perek legújabb koncepcionális változásai*. Iustum, aequum, salutare. 2022/3. (183.)

11 Pl. a bíróság a kereset közlésével egyidejűleg kitűzi a tárgyalás időpontját. Pp. 432. § (2)

12 Pl. a bíróság kereseti kérelem hiányában is dönthet a szülői felügyeletről Ptk. 4: 167. § (1). A bíróság a bizonyítást hivatalból is elrendelheti Pp. 434. § (3)

13 A bíróság ideiglenes intézkedést erre irányuló kérelem hiányában is hozhat, hiszen az érdeke azt kívánja, hogy a per időtartama alatt is legyen az életében egyfajta kiszámíthatóság, biztonság. Előnye még az ideiglenes intézkedésnek, hogy a per során a szülőknek lehetősége van kipróbálni, hogy a szülői felügyelet gyakorlásának bíróság által átmenetileg elrendelt módja számukra beválik-e. Pp. 435. § 457. §

14 Magánszakértői bizonyításra a szülői felügyelet rendezésére irányuló perekben nincs lehetőség Pp. 433. § (5) Amennyiben a fél által indítványozott bizonyítás ellentétes a gyermek érdekével, a bíróság elutasítja, hiszen a legfontosabb a gyermek kímélete.

1.2. *A gyermek érdeke a családjogi perekben*

A családjogi perekben mi tehát a gyermek érdeke? Első és legfontosabb, hogy hangsúlyozzuk, a gyermek érdeke nem feltétlenül azonos a szülők érdekével, ezért van kiemelkedő jelentősége annak, hogy a gyermek számára lehetőséget biztosítsunk véleményének kifejezésére. Fontos továbbá, hogy a per ne húzódjon el, ne kelljen hosszú időn át bizonytalanságban élnie. A jövője szempontjából fontos az is, hogy a bíróság alaposan megfontolt, megalapozott döntést hozzon. Ez utóbbi két elvárás – gyorsan és megfontoltan dönteni – gyakran kerülhet egymással ellentmondásba. A bíróság legfontosabb feladata, hogy a gyermek érdekében olyan ítéletre jusson, amely rövid- és hosszútávon is biztosítja a gyermek kiegyensúlyozott életvitelét és egészséges személyiségfejlődését. A döntés eredményeképpen a kapcsolata egyik szülőjével se szakadjon meg, számára mindkettő elérhető legyen fizikailag és érzelmileg egyaránt.

2. A gyermek érdekében bevezetett módosítások a Ptk-ban

A gyermekbarát igazságszolgáltatást évét követően (2012) 2019-ben újabb lendületet vett a gyermek jogainak minél magasabb szinten való biztosítása, melynek eredményeképpen négy év alatt öt alkalommal került sor a Ptk. módosítására. A 2019. évi CXXVII. törvény 168. § a.) és b.) pontja 2020. március 1. hatállyal módosította a Ptk. 4:183. § (2) bekezdését, valamint a 4:185. §-t. A 2020. évi CXLVII. törvény 37. §-a 2021. január 1. napjával módosította a Ptk. 4:181. § (4) bekezdését. A 2021. évi LXII. törvény 47. § 2022. augusztus 1. hatállyal módosította a Ptk. 4:171. § (4) bekezdését. A 2021. évi CXXII. törvény 86. § 2022. január 1. hatállyal több szakaszt is módosított: 4:164. § (1) bekezdését, 4:167. § (1) bekezdést, valamint beiktatta a 4:167/A §-t. A 2022. évi LV. törvény 144. §-a 2023. január 1. napjával módosította a Ptk. 4:181. § (3) bekezdését. A következőkben ezen módosításokat kívánom elemezni, nem a törvénymódosítások időrendi sorrendjét, hanem az egyes szakaszok Ptk.-ban elfoglalt helyét véve alapul.

2.1. *A szülők megállapodása a szülői felügyelet gyakorlásáról – Ptk. 4:164. § (1)*

A Ptk. 4:164. § (1) bekezdését a 2021. évi CXXII. törvény 86. §-a módosította, mely változás 2022. január 1-én lépett hatályba. A korábbi szöveg a következő mondattal egészült ki: „A közös szülői felügyelet úgy is gyakorolható, hogy a szülők felváltva, azonos időtartamban jogosultak és kötelesek a gyermek nevelésére és gondozására.” Megszületett tehát – a gyakorlatban már régóta működő – váltott gondoskodás jogszabályi megalapozása, mely elnevezés továbbra sem jelenik meg a normaszövegben, bár a kifejezéssel kapcsolatban mára kialakult egyfajta konszenzus. Ennek ellenére a gyakorlatban továbbra is gyakran használatos a váltott elhelyezés, mely véleményem

szerint mindenképpen helytelen, hiszen a Ptk. hatályba lépése óta a gyermekelhelyezés kifejezést csak azokra az esetekre használjuk, ahol a gyermek a szülőktől eltérő harmadik személyhez kerül elhelyezésre, a továbbiakban ez a személy lesz a gyermek gyámja, a szülők szülői felügyeleti joga pedig szünetel.

Amennyiben a szülők a közös szülői felügyelet fenntartása mellett, váltott gondoskodás keretei között szeretnék nevelni a gyermeküket, a döntés meghozatala során számos körülményt kell mérlegelni, hiszen a legfontosabb, hogy a gyermek kiegyensúlyozott életvitele biztosítva legyen. Az erről szóló megállapodás jóváhagyása előtt a bíróságnak meg kell győződnie arról, hogy a szülők ezt milyen módon kívánják a gyakorlatban megvalósítani, egyáltalán alkalmasak-e – személyiségük, körülményeik, egymáshoz való viszonyuk és egyéb jellemzőik alapján – a szülői felügyelet közös gyakorlására. Amennyiben szükséges, erre nézve bizonyítást is elrendelhet.¹⁵ Váltott gondoskodás csak abban az esetben valósulhat meg, ha a szülők közel laknak egymáshoz és az iskolához. Ez természetesen relatív, számos körülménytől függ, például, hogy van-e mindkét szülőnek autója, vagy tömegközlekedést vesznek igénybe, kisebb vagy nagyobb városban élnek-e, de véleményem szerint lennie kell egy objektív távolságnak, melynek meghaladása esetén nyilvánvaló, hogy minden érintett számára komoly terhet jelent a folyamatos ingázás. Fontos továbbá, hogy hasonló nevelési elveket valljanak, hogy a gyermeknek ne kelljen hétről hétre eltérő elvárásoknak megfelelni, és főleg ne neveljék a gyermeket egymás ellen. Jelentősége van továbbá a hasonló anyagi körülményeknek is, bár ez utóbbi kiegészítő tartásdíj¹⁶ fizetésével kiküszöbölhető. Nem elhanyagolható szempont, hogy a szülők képesek legyenek egymással legalább a minimális szinten kommunikálni és együttműködni, hiszen ez a gyermek nevelése során elkerülhetetlen lesz.¹⁷ Mindehhez elengedhetetlenül szükséges a másik szülő iránti bizalom, a hit abban, hogy a másik is képes a gyermekről megfelelően gondoskodni. Álláspontom szerint a legtöbb esetben a bizalom hiánya jelenti a váltott gondoskodás legfőbb akadályát, főleg azokban az esetekben, ahol éppen a bizalom elvesztése vezetett a kapcsolat végleges megromlásához. A szülőknak a döntés meghozatala során figyelembe kell venni a gyermek életkorát, érettségét, a személyiségét – melyet ők ismernek a legjobban –, valamint a saját személyes jellemzőiket, mert a váltott gondoskodás nem minden család számára ideális megoldás. Helyette az esetek döntő többségében még mindig az egyik szülő által gyakorolt felügyeletben való megállapodás a jellemző és ez a szülő tipikusan az anya. Míg külföldön évről évre nagyobb teret kap a közös szülői felügyelet – mely abból az alaptételből indul ki, hogy a gyermeknevelés a szülők közös felelőssége és a gyermeknek egyformán szüksége van mindkét szülőjére – addig hazánkban ez még

15 Ptk. 4:171. § (4) Pp. 473. §

16 Váltott gondoskodás esetén a gyermek tartásáról csak szükség esetén kell rendelkezni. Ptk. 4:167/A (2)

17 SIMON Károly László: A közös szülői felügyelet bírósági elrendelésének mérlegelési szempontjai a hazai szabályozás tükrében. *Családi Jog* 2022/4. (7.)

nem igazán elterjedt. Egyrészt azért, mert a társadalom elvárása szerint a gyermeknek az anyja mellett a helye, másrészt azért, mert nem minden apa kíván vagy tud részt venni a gyermek mindennapi életében, elsősorban a munkája miatt. Ameddig a társadalmi hozzáállás és a férfiak leterheltsége nem változik, addig nem számíthatunk a közös szülői felügyelet szélesebb körben való elterjedésére. Pedig azt senki sem vitathatja, hogy „a szülők közötti érzelmi kapcsolat megszűnése nem eredményezheti azt, hogy a gyermek érzelmi kötődése megszűnjön.”¹⁸

A Ptk. váltott gondoskodásról rendelkező szakasza úgy fogalmaz: a szülők felváltva, azonos időtartamban jogosultak és kötelesek a gyermek nevelésére és gondozására. Amennyiben ragaszkodunk a szó szerinti értelmezéshez, egyértelmű, hogy csak abban az esetben beszélhetünk váltott gondoskodásról, ha a gyermek pontosan ugyanannyi időt tölt el az egyik szülőnél, mint a másikkal. Figyelembe véve a családok igényeinek, valamint a gyermekek szükségleteinek változatosságát, egyediségét – véleményem szerint – ezt a jövőben a bírói gyakorlat még alakítani fogja.

2.2. A szülői felügyelet gyakorlásának bírósági rendezése – Ptk. 4:167. §

A szülők megállapodása hiányában a bíróságoknak korábban komoly fejtörést okozott, hogy melyik szülőt jogosítsák fel a szülői felügyelet gyakorlására – abban a meglehetősen gyakori esetben – amikor mindketten egyformán alkalmasak voltak a gyermek nevelésére és a gyermek is mindkét szülőhöz egyformán kötődött. Ezen dilemmák nyomán, valamint az erős társadalmi nyomás következtében a 2021. évi CXXII. törvény 86. § 2022. január 1. napjával módosította a Ptk. 4:167. § (1) bekezdését, amely a következő mondattal egészült ki: „a bíróság az egyik szülő kérelmére is dönthet a szülői felügyelet közös gyakorlásáról, ha az a kiskorú gyermek érdekében áll.” Nem kell tehát mindenáron választani a szülők között, így egyikük sem szorulhat ki a gyermek életéből. Két hangsúlyos elemet érdemes kiemelni. Az egyik a feltételes módon való megfogalmazás, miszerint a bíróság nem köteles így dönten, csak a döntés lehetőségéről van szó. A másik pedig, hogy csak abban az esetben, ha az a gyermek érdekében áll.

A törvényt módosítást megelőzően azért volt erősen megkötve a bíróság keze, mert csak abban az esetben rendelkezhetett közös szülői felügyeletről, ha azt a szülők közösen kérték. Hiába látta úgy, hogy mindkét szülő alkalmas lenne és ez szolgálná a gyermek érdekét, az egyik szülő tiltakozása lehetetlenné tette azt. Ennek – a mára már elavultnak tekinthető – hozzáállásnak is megvolt az elfogadható indoka. A kétezres évek elején, a Ptk. kodifikáció kezdeti szakaszában még egyértelműen abból indult ki a jogalkotó, hogy a szülői felügyelet közös gyakorlása csak abban az esetben valósulhat meg, ha a szülők ebben teljes mértékben egyetértenek és hajlandóak egymással együttműködni. Amennyiben már a felügyelet gyakorlásának módjában sem tudnak egy véleményre jutni, nyilvánvalóan hiányzik az együttműködési hajlandóságuk. A külföldi példák

18 Kúria Pfv.21.670/2018/11. precedensképes határozata

és a jól bevált gyakorlatok azonban azt mutatják, hogy még ha a kezdet kezdetén hiányzik is az együttműködés, az idővel kialakulhat, főleg abban az esetben, ha erre egy külső erő rákényszeríti a szülőket, azaz nincs más választásuk, mint együttműködni.

A Kúria a törvénymódosítás hatályba lépését követően hamar igyekezett elejét venni a tömegesen meginduló pereknek és leszögezni, hogy a jogszabályi környezet megváltozása nem szolgálhat alapul a szülői felügyelet megváltoztatására, hiszen nem tekinthető lényeges körülményváltozásnak. „A körülményeknek csak az olyan konkrét, egyedi a szereplők életviszonyaira vonatkozó jogilag releváns tény (és a perbeli rendezés esetén bizonyítást nyert) tény minősülhet, amelyet az előzményi rendezés során a döntéshozó – a szülők vagy a bíróság – a szülői felügyelet gyakorlása konkrét módjának meghatározásakor mérlegelt”¹⁹

2.3. A közös szülői felügyelet gyakorlásának bírósági rendezése – Ptk. 4:167/A. §

A 2021. évi CXXII. törvény 86. § 2022. január 1. hatállyal iktatta be a 4:167/A. §-t, mely a 4:164. § (1) bekezdésben meghatározott közös szülői felügyelet és váltott gondoskodás részletszabályait tartalmazza, egyúttal egyértelműen elhatárolja egymástól a közös szülői felügyeletet és a váltott gondoskodást.

Korábban a bíróságok arra voltak kényszerítve, hogy különféle trükkökkel kijátszák a jogszabályokat, ez a megoldás azonban hosszútávon nem volt fenntartható, hiszen az ilyenféle kiskapuk keresése nem szolgálja sem a gyermek, sem a családok, sem a társadalom érdekét, valamint a jogbiztonságot is veszélyezteti. A módosítást megelőzően a szülőknek lehetősége volt arra, hogy közös szülői felügyeletben és váltott gondoskodásban állapodjanak meg, ezt semmi sem tiltotta, a bíróság minden további nélkül jóvá hagyhatott egy ilyen tartalmú egyezséget, ha úgy ítélte meg, hogy az nem ellentétes a gyermek érdekével. Nehézségek akkor jelentkeztek, ha csak az egyik szülő szerette volna a kapcsolat felbomlását követően, volt partnerével felváltva gondozni a gyermekeket. Amennyiben a bíróság úgy ítélte meg, hogy ez a megoldás szolgálná legjobban a gyermek érdekét – jogszabályi felhatalmazás hiányában – nem hozhatott olyan döntést, miszerint a szülők közösen gyakorolhatják a szülői felügyeletet és időszakonként egymást váltva gondoskodhatnak a gyerekekről, mert erre csak a szülők közös kérelme esetén lett volna módja. Nem volt hát más választása, mint feljogosította az egyik szülőt a felügyelet gyakorlására, a másik szülőnek pedig olyan széleskörű kapcsolattartási jogot biztosított, hogy lényegében azonos időt tölthetett a gyermekkel, mint a gondozó szülő. Ez a nem túl szerencsés kijátszása a jogszabályoknak számos kérdést is felvetett, többek között a gyermektartásdíj, a családi pótlékra²⁰ és egyéb

19 KÖVESNÉ KÓSA Zsuzsanna – TANCSIK Annamária: A jogszabályváltozás, mint körülményváltozás aszülői felügyelet gyakorlása megváltoztatásának feltételrendszerében. *Kúriai Döntések*, 2022/6. (967.) (969.)

20 Ha a szülők egyenlő időszakokban felváltva gondozzák gyermeküket jogerős bírósági dön-

családtámogatásokra való jogosultság tekintetében, valamint nehéz helyzetbe hozta a „papíron” különélő szülőt, aki – tekintve, hogy nem ő gyakorolta a felügyeleti jogokat – kellemetlen szituációkba keveredhetett az iskolában, az orvosnál vagy bárhol, ahol a gyermek törvényes képviselőjeként kellett volna eljárnia. Ezen előzmények nyomán született meg a kúriai határozat,²¹ mely kimondta: „a szülői felügyelet kizárólagos gyakorlása esetén, megállapodás hiányában a kapcsolattartás ítélettel nem szabályozható oly módon, hogy az a különélő szülőt a gondozó szülővel azonos időtartamban illesse meg. Az ilyen rendezés a közös szülői felügyeletnek a kapcsolattartás jogintézményével való pótlását, tartalmában burkolt közös szülői felügyeletet jelent.” 2022. január 1. óta nincs tehát szükség arra, hogy a bíróságnak a jogszabály megkerüléséhez kelljen folyamodni a gyermek érdekében, hiszen, ha úgy ítéli meg, hogy ez a forma biztosítja a leginkább a gyermek testi, lelki, erkölcsi és értelmi fejlődését, akkor ma már rendelkezhet közös szülői felügyeletről, mely háromféle formában is megvalósulhat.

Először is a közös szülői felügyelet gyakorolható olyan módon, hogy a gyermek ténylegesen az egyik szülővel lakik, alapvetően ő gondoskodik róla, a másik szülőt megilleti a rendszeres kapcsolattartáshoz való jog, valamint gyermektartásdíjat fizet. Ez a megoldás annyiban különbözik a bevett gyakorlattól – amikor az egyik szülő gyakorolja egyedül a felügyeleti jogokat – hogy a különélő szülő nem szorul ki teljes egészében a gyermek életéből, abban egyenrangú félként vehet részt, nem kell például attól tartania, hogy nem jelenhet meg az iskolai ünnepeken, a szülői értekezleteken, nem viheti a gyermeket orvoshoz. Nagyon megalázó helyzeteket tud teremteni, ha a környezet (főleg a gyermekorvosok, pedagógusok) úgy áll a különélő szülőhöz, mintha minden jogától megfosztották volna. Holott ez közel sincs így, a különélő szülő felügyeleti jogai nem szünetelnek, csak ez – úgy tűnik – még nem ment át a köznapi gyakorlatba.

A másik lehetőség a szülői felügyelet közös gyakorlására, ha a gyermek az egyik szülő háztartásában lakik, azonban a másik szülővel egy nagyon széleskörű és rugalmas kapcsolattartás biztosított. Ebben az esetben a szülők sokat segítenek egymásnak a gyermeknevelésben, például az iskolai ügyekben, különórák és edzések lebonyolításában. Az Amerikai Egyesült Államokban ez egy régóta elterjedt és bevált formája a gyermeknevelésnek, co-parenting néven vált ismertté.²² Nagy előnye ennek a formának, hogy senkinek sem kell rendszeresen költözködni, a gyermek számára megmarad az állandóság, a biztonság és a kiszámíthatóság. Álláspontom szerint ez a megoldás

tés, egyezség vagy közös nyilatkozat alapján és ezért a családi pótlékra 50-50%-os arányban mindkét szülő jogosult, akkor a gyermek kedvezményezett eltartottként szerepeltethető mindkét szülő, valamint a szülő házastársának bevallásában is. A személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény 29/B § (1) bek.

21 BH2020.1.11.

22 Natalie NIKOLINA: The Influence of International Law on the Issue of Co-Parenting Emerging Trends in International and European Instruments, *Utrecht Law Review*, <http://www.utrechtlawreview.org> | Volume 8, Issue 1 (January) 2012 | URN:NBN:NL:UI:10-1-101429 . DOI: 10.18352/ulr.184 (2021.12.19.) (122.-144.)

szolgálja leginkább a gyermek érdekét, sajnos a gyakorlati megvalósulása rendszerint akadályokba ütközik, különösen abban az esetben, ha valamelyik szülő új párkapcsolatot alakít ki vagy családot alapít.

A közös szülői felügyelet gyakorlásának harmadik lehetséges módja a váltott gondoskodás, amikor a szülők felváltva, azonos időtartamban, önálló, elkülönült háztartásban gondoskodnak a gyermekről, aki ennek következtében, hetente, kéthetente vagy egyéb időközönként költözik egyik szülőtől a másikhoz. Egyelőre nem tisztázott, hogy minek minősül, ha a szülők nem azonos időtartamot töltenek a gyermekkel, ezt majd a gyakorlatnak kell kialakítania.

2.4. A szülői felügyelet gyakorlásának rendezése és a gyermek harmadik személynél történő elhelyezése iránti per – Ptk. 4: 171. § (4)

A 2021. évi LXII. törvény 47. §-a kibővítette a Ptk. 4:171. § (4) bekezdését azzal a félmondattal, melynek értelmében a bíróságnak értesítenie kell az ítélőképessége birtokában lévő gyermeket a nyilatkozattétel lehetőségéről, amely azt jelenti, hogy a gyermeknek valós és tényleges lehetőséget kell biztosítani arra, hogy véleményét kifejezésre juttassa, de nem jelenti azt, hogy a gyermeket mindenáron meg kell hallgatni, hiszen számára ez egy jog, nem pedig kötelesség.²³

A módosítás a Brüsszel 2B (1111/2019) rendelettel egyidőben 2022. augusztus 1. napján lépett hatályba. A rendelet szerint a tagállami bíróság által hozott döntés elismerése és végrehajtása másik tagállamban nem lehetséges abban az esetben, ha az alapeljárásban nem biztosították a gyermek meghallgatásának valódi és tényleges lehetőségét.²⁴ Ezen módosítást az ENSZ Gyermekjogi Bizottság is üdvözölte, hiszen már 2020-ban is kifogásolta, hogy Magyarországon nem biztosított a gyermek meghallgatása.²⁵

A gyermek kinyilvánított akaratát csak abban az esetben lehet mellőzni, ha a nyilatkozat megtételekor nincs ítélőképessége birtokában. Az ítélőképesség nem köthető életkorhoz, annak meglétét a bíróságnak minden esetben egyedileg kell vizsgálni.²⁶

23 WOPERA Zsuzsa: A gyermek véleményének megismerése és értesítésének aktuális kérdései a családjogi perekben. *Jogászvilág*. 2022. november. <https://jogaszvilag.hu/szakma/a-gyermek-velemenyenek-megismerese-es-ertesitesenek-aktualis-kerdesei-a-csalad-jogi-perekben/> (2023.04.16.) (1.)

24 1111/2019 EU rendelet 21. cikk: a rendelet tárgyi hatálya alá eső szülői felelősséget érintő ügyekben az ítélőképessége birtokában lévő gyermeknek valódi és tényleges lehetőséget kell biztosítani véleménye szabad kifejezésére, véleményét pedig korára és érettségi fokára figyelemmel kellően tekintetbe kell venni. Ha a bíróság nem biztosít lehetőséget az ítélőképes gyermek véleményének kifejezésére, az az így meghozott határozat külföldön történő elismerésének megtagadását eredményezheti.

25 A Gyermekjogi Bizottságnak Magyarországról szóló hatodik időszakos jelentésre vonatkozó záróészrevételei 2020

26 BH2019.11.298.

Ehhez elengedhetetlen a megfelelő szakértelem, bár arra nézve még nincs kialakult gyakorlat, hogy pontosan ki és miként ítélni meg a gyermek ítélőképességét.²⁷ A gyermek véleményét érettségének megfelelő súllyal kell figyelembe venni.²⁸

Azért van kiemelkedő jelentősége a gyermek véleményének – amennyiben ő ezt ki szeretné fejezni – mert a bíróság vagy a szülők döntéséhez neki kell majd a leginkább alkalmazkodni, az ő élete változik meg a leginkább és nem helyénvaló, hogy egy ilyen horderejű döntést a „feje felett”, a megkérdézés nélkül hozzanak meg.

Érdemes megvizsgálni a különbséget a szülők egyezsége és a bíróság döntése között, ami a gyermek véleménynyilvánítását illeti. Amennyiben a szülők nem tudnak egyezsége jutni és a bírónak kell a kereseti kérelem felől dönteni, a bizonyítási eljárás során azt kell feltárni és mérlegelni, hogy a gyermek testi, lelki, erkölcsi, értelmi és érzelmi fejlődése melyik szülő mellett van jobban biztosítva, vagy azt a szülők együttesen tudják-e számára biztosítani. A bizonyítási eszközök sorában kiemelkedő jelentősége van a gyermek véleményének és kívánságának, melyet lehetőség szerint kellő súllyal figyelembe is kell venni. Ennek gátja lehet az, ha a gyermeket valamelyik szülő erőteljes befolyása alatt tartja, vagy ha a gyermek választása az egészséges fejlődését veszélyezteti. Ugyan az Új Ptk tanácsadó testület véleménye²⁹ szerint erre nincs szükség, álláspontom szerint a gyermek meghallgatásától abban az esetben sem tekinthetünk el, ha a szülők megállapodtak a szülői felügyelet gyakorlásáról. A bíróság ugyanis csak abban az esetben hagyhatja jóvá az egyezséget, ha az nem ellentétes a gyermek érdekével, de erről miként győződhet meg, ha a gyermekkel soha nem is találkozott, az ő álláspontját, véleményét, kívánságát nem ismeri? A gyermek meghallgatása megegyezéssel perekben egyáltalán nem jellemző, tekintve, hogy sokan a per felesleges elhúzásának eszközt látják benne. Az új szabályozás ezen mindenképpen változtatni fog.

2.5. A kapcsolattartás rendezése – 4: 181. § (3) és (4)

A kapcsolattartásról szóló ítéletben vagy megállapodásban eddig is rengeteg apró részletről kellett rendelkezni – pl. gyermek átadásának helye, ideje, ki lehet jelen, hogyan történik a pótlás, értesítési és tájékoztatási kötelezettség – noha ezek többsége a jogszabályból eleve következik. Az elmaradt vagy akadályozott találkozások végrehajthatósága érdekében a szülők semmit sem bíztak a véletlenre, nem csak a megállapodásaikban, néha még az ítéletbe is kérték belefoglalni az egyik és másik kötelességeit, melyhez alapvetően tartania kell magát.³⁰ Ezek a túlszabályozások nem biztos, hogy

27 SZEIBERT Orsolya: A szülői felügyelet rendezése a Kúria által felülvizsgálati eljárásban elbírált ügyekben tükröződő ítélkezési gyakorlat alapján. – 2. rész. *Családi Jog*, 2020/3. (11.)

28 Ptk. 4:148. § és Brüsszel 2B rendelet 21. cikk

29 Elérhető: <https://www.kuria-birosag.hu/hu/ptk> (2023.09.15.)

30 Mód tv. indokolás Ptk. 4:181. § Jogkódex azon az állásponton van, hogy „a Ptk.-ban felsorolt kérdésekről a gyermek érdekében nagyon részletesen kell rendelkeznie annak érdekében, hogy a kapcsolattartás végrehajtása során ne merüljön fel vitás, bizonytalan helyzet, a

a gyermek érdekét szolgálják, különösen nem azokban az esetekben, amikor a szülők, mindenfajta rugalmasság nélkül, szó szerint ragaszkodnak a leírtakhoz.³¹ Mindenesetre a 2022. évi LV. törvény 144. § 2023. január 1. napjától kibővítette a Ptk. 4:181. § (3) bekezdését, mely szerint a továbbiakban a gyermek személyes okmányainak átadásáról és visszaadásáról is rendelkezni szükséges. Ezen módosítás az Alkotmánybíróság 3351/2022. (VII.25.) számú határozata nyomán került bele a törvénybe. A határozat megállapította, hogy a kapcsolattartás zavartalansága nem biztosított, ha a különélő szülő nem rendelkezik a gyermek okmányaival.³²

A 2020. évi CXLVII. törvény 37. § nyomán 2021. január 1. napjától módosult a Ptk. 4:181. § (4) bekezdése, így eltörlésre került a „két éves szabály”, mely korábban is gyakran került összeütközésbe a gyermek érdekével. Amennyiben a kapcsolattartás kérdésében a bíróság döntött, annak megváltoztatását, időbeli korlát nélkül, a bíróságtól lehet kérni. Nem szükséges tehát megvárni, hogy a határozat jogerőre emelkedésétől számított két év elteljen.

2.6. Felelősség a kapcsolattartás akadályozásáért, szabályainak megszegéséért, a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása – Ptk. 4:183. § (2)

Kapcsolattartás akadályozása esetén a különélő szülő korábban a Gyámhivatalhoz fordulhatott. A 2019. évi CXXVII. törvény 168. § által módosított³³ Ptk. 4:183. § (2) bekezdése, valamint 185. §-a nyomán 2020. március 1. napja óta a bíróságok hatáskörébe tartozik a kapcsolattartás végrehajtása. A kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtását a bíróság két szakaszból álló polgári nemperes eljárásban,³⁴ rendeli el.

A változtatás jogalkotói indokolása szerint azért, hogy hatékonyabban és fokozott eljárási garanciák mellett születessen döntés.³⁵ A bírósági joggyakorlat a gyámhivatalihoz képest sokkal egységesebb, a jogértelmezése megbízhatóbb, ezáltal kiszámíthatóbb, a jogbiztonság szempontjából is megnyugtatóbb.

A végrehajtást a bíróság végrehajtható okirat kiállítása nélkül, végzéssel rendeli el, így a végzés közvetlenül végrehajtható.³⁶ A kapcsolattartásra vonatkozó határozatban

kapcsolattartásról szóló határozat egyértelműen végrehajtható legyen.”

31 REPPONI Felícia Laura: A gyermekkel való kapcsolattartás mint jog és kötelezettség – a szülői attitűdök és az önhiba értelmezési lehetőségei a kapcsolódó eljárásokban. *Jogelméleti Szemle* 2021/4. (55.)

32 Ezen okmányok körébe tartozik feltétlenül a személyazonosító okmány és a TAJ kártya, egyéb okmányok (lakcímkártya, diákigazolvány, útlevél) esetében a körülményektől függően mérlegelendő az átadás szükségessége.

33 Továbbá 2019. évi CXXVII. törvény 247. § (1)-(2) bekezdés, 252. § (3) bek., 2020. évi I. törvény 2. § (2) bek., 3. §. A 2017. évi CXVIII. törvény 7/A alcímmel egészült ki.

34 Egyes bírósági nemperes eljárásokról szóló 2017. évi CXVIII. törvény

35 2019. évi CXXVII. törvény 247. §-hoz fűzött indokolás

36 T/8016.sz. törvényjavaslat indokolása 198.o.

foglaltak végrehajtását gyorsítja, hogy a végrehajtást elrendelő végzés elleni fellebbezésnek nincs halasztó hatálya.³⁷

Az eredeti jogalkotói elképzelés szerint a kötelezettek a bíróság nagyobb tekintélye miatt nagyobb valószínűséggel tesznek eleget a határozatban foglaltaknak. Erre nézve nehezen találunk statisztikai bizonyítékot, hiszen a hatásköri változás éppen a COVID vilájárvány első magyarországi hónapjában lépett hatályba, majd ezt követően a bíróság két éven keresztül folyamatos akadályoztatás és különféle korlátozások közepette végezte munkáját, nem tudhatjuk tehát, hogy hány különélő szülő nem tudott élni a jogaival, illetve, hogy mennyivel többen tettek eleget a kötelezettségüknek, mint korábban, amikor még a gyámhatóság járt el ezekben az ügyekben. Azt mindenképpen kijelenthetjük, hogy a gyermek érdekét egyértelműen az szolgálja, ha lehetősége van a különélő szülővel rendszeresen, korlátozások nélkül kapcsolatot tartani. Amennyiben ez mégis akadályba ütközne, a gyermek érdeke, hogy az minél előbb elháruljon. Hámori Antal kérdésfelvetésével teljesen egyetérttek, véleményem szerint is sok szülőt fog visszatartani az illetéktartási kötelezettség³⁸ a jogérvényesítéstől.³⁹

Változást tapasztalhatunk atekintetben is, hogy a bíróság egészen más jogi alapokra helyezte a kérdést. Azt vizsgálja, hogy a kötelezett a határozatban vagy megállapodásban foglaltakat neki felróható módon megszegte-e.⁴⁰ Amennyiben igen, elrendeli a végrehajtást. Az érintett tehát csak felróhatóság hiányában mentesülhet, a contrario a fel nem róható okból elmaradt kapcsolattartás végrehajtási eljárást nem vonhat maga után.⁴¹ A bíróság az eljárásban elsősorban okirati bizonyítékokra támaszkodik, szükség esetén azonban sor kerülhet meghallgatásra, akár szakértő kirendelésére is,⁴² mely álláspontom szerint az eljárás elhúzódását eredményezheti.

A bíróságnak a nemperes eljárás keretében hasonló eszközök állnak rendelkezésére, mint korábban a gyámhivatalnak. A fokozatosság elvének szem előtt tartásával figyelemzetheti a szülőt, bírságot szabhat ki, a rendőrség közreműködésével való átadást rendelhet el, kezdeményezheti, hogy a gyámhatóság pert indítson a szülői felügyelet megváltoztatása iránt, valamint feljelentést tehet kiskorú veszélyeztetése, illetve kapcsolattartás akadályozása miatt.⁴³

37 Egyes bírósági nemperes eljárásokról szóló 2017. évi CXVIII. törvény Bnptv. 22/A § (1)

38 A kérelmezőt tárgyi költségfeljegyzési jog illeti meg.

39 HÁMORI Antal: A kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtásában bekövetkezett hatáskör-változásról, valamint a folyamatos kapcsolattartás pótlásának nehézségeiről – egy jogeset kapcsán. *Családi Jog* 2020/4. (27.)

40 A Gyer 33. § (2) még az önhiba hiányát tartotta vizsgálándónak, a Bnptv. 22/B § (4) a felróhatóság hiányát

41 Mód tv. kommentár Jogkódex

42 Mód tv. kommentár Jogkódex

43 HARMAT Erika – VÖLCSEY Balázs: Új nemperes eljárás a bíróságok hatáskörében: a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása iránti eljárás. *Családi Jog* 2020/2 (30.)

Összegzés

Az utóbbi négy évben jelentős változásoknak lehetünk tanúi, melyeket minden esetben a gyermek érdeke indokolt, legalábbis ez került előtérbe, ugyanakkor az uniós szabályozás, a társadalmi nyomás és a szülők jogait védő civil szervezetek lobbitevékenysége is komoly szerepet játszott a változások előidőzésében. Bízunk abban, hogy ezen változások valóban a gyermek érdekét szolgálják majd. Hogy ténylegesen milyen hatást gyakorolnak majd a gyermekek életére, az egyelőre a jövő zenéje.

